

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПОВІТРЯНИХ СИЛ
імені ІВАНА КОЖЕДУБА

СУЧАСНА ВІЙНА: ГУМАНІТАРНИЙ АСПЕКТ

**Збірник матеріалів VIII Міжнародної наукової конференції
Харківського національного університету
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба**

24-25 травня 2024 року

Харків
2024

VIII Міжнародна наукова конференція Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба «Сучасна війна: гуманітарний аспект»: збірник матеріалів, 24-25 травня 2024 року. – Х.: ХНУПС ім. І. Кожедуба, 2024. – 304 с.

Наведені публікації за теоретичними та практичними результатами наукових досліджень і розробок, які виконані науково-педагогічними працівниками, науковими співробітниками, докторантами, ад'юнктами, аспірантами та іншими фахівцями органів військового управління, закладів, установ і підприємств.

Для наукових, науково-педагогічних працівників, докторантів, аспірантів, фахівців у сфері військового управління, морально-психологічного забезпечення збройних сил.

За достовірність викладених фактів, цитат та інших відомостей відповідальність несе автор.

Затверджено до друку Вченою радою Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, протокол №6 від 21 травня 2024 року.

ЗМІСТ

Привітання начальника управління морально-психологічного забезпечення командування Повітряних Сил Збройних Сил України.....	9
Привітання начальника Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба.....	11
Могілащенко А., Яндола К. ВИКЛИКИ ЕТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ.....	13
Квіткін П., Дятлова І., Лук'яненко В. СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВІЙНИ....	16
Прудникова О. ОПТИМІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ НЕДЕРЖАВНИХ СУБ'ЄКТІВ У СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ.	22
Данильян О., Калиновський Ю. ДЕРЖАВНИЦЬКА ІДЕОЛОГІЯ ЯК ДУХОВНА ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ.....	25
Требін М. ІНФОРМАЦІЙНИЙ КОНТИНУУМ ЯК ПОЛЕ БОЮ.....	30
Кротюк В. ЗЛОЧИНИ РОСІЇ ПРОТИ ЛЮДСТВА: РОЗСЛІДУВАННЯ ФАКТІВ ТА ПОКАРАННЯ ЗЛОЧИНЦІВ.....	36
Поліщук І. ВІЙНА РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ТЕОРІЙ «ХАРТЛЕНДУ» І «МІЖМОР'Я».....	42
Висоцький О. ГЛОБАЛЬНА СОЛІДАРНІСТЬ ЯК МЕТА ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ПЕРЕД ОБЛИЧЧЯМ ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ	44
Рущенко І. НОВИЙ РАКУРС ТЕМАТИКИ ТЕРОРИСТИЧНОЇ ВІЙНИ: АКУСТИЧНИЙ ТЕРОР В ДОСЛІДЖЕННЯХ ХАРКІВСЬКИХ НАУКОВЦІВ.....	49
Біль М. МІГРАЦІЙНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	53
Кривошеїн В. УХВАЛЕННЯ ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ В УМОВАХ ВІЙНИ: МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МОДЕЛІ ВИРОБЛЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЖ. КІНГДОНА.....	55
Стасюк В., Кириченко А. ПОНЯТТЯ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ. МЕТА, МОТИВИ ТА СТРУКТУРА ДІЯЛЬНОСТІ.....	63
Петрова Л. УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ВИПУСКНИКІВ ВВНЗ ДЛЯ ЯКІСНОГО ЗДІЙСНЕННЯ РОБОТИ З ПІДЛЕГЛИМ ОСОБОВИМ СКЛАДОМ.....	65
Овчаренко О., Савчук О. СТАНОВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ.....	67
Триняк М., Руденко С. INTERCULTURAL COMMUNICATION IN THE CONDITIONS OF WAR: THE FUNCTIONAL POTENTIAL OF RESPONDING TO TODAY'S CALLS.....	75

<i>Харламов М., Чиркіна-Харламова М.</i> ДО ВИРІШЕННЯ ПИТАНЬ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РОБОТИ З ВНУТРИШНЬО-ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ ПІСЛЯ ПОЧАТКУ ПОВНОМАСШТАБНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ (на прикладі працівників вільного найму Національного університету цивільного захисту України)	77
<i>Титаренко О., Крячко О.</i> ДО ПИТАННЯ МОБІЛІЗАЦІЇ ОСІБ, ЯКІ УМОВНО-ДОСТРОКОВО ЗВІЛЬНЕНІ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ДЛЯ БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ ЇХ УЧАСТІ В ОБОРОНІ КРАЇНИ, ЗАХИСТІ ЇЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ.....	80
<i>Староконь Є., Якуба Р.</i> ФОРМИ ТА МЕТОДИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ НАСЕЛЕННЮ УКРАЇНИ.....	83
<i>Войтович Є.</i> ПРАВОВІ ЗАСАДИ НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗНИКНЕННЯ ЛЮДИНИ.....	86
<i>Платонов В.</i> ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДОПОВНЕНОЇ РЕАЛЬНОСТІ В ПСИХОЛОГІЧНОМУ СУПРОВОДІ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ З РОЗМІНУВАННЯ.....	92
<i>Фалько С.</i> СУЧАСНА ВОЄННО-ІСТОРИЧНА НАУКА ТА ВИКЛАДАННЯ ВОЄННОЇ ІСТОРИЇ В ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ: НАПРЯМИ ЗМІН	95
<i>Садрицька С.</i> ЗАГРОЗИ ПРОДОВОЛЬЧІЙ БЕЗПЕЦІ ВЕЛИКОГО МІСТА В УМОВАХ ВІЙНИ (на прикладі м. Харків).....	98
<i>Храбан Т.</i> ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА УСПІШНОГО НАВЧАННЯ СТУДЕНТСЬКО-КУРСАНТСЬКОЇ МОЛОДІ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	101
<i>Чаркіна Т.</i> ІСТОРИОГРАФІЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	104
<i>Савчук О., Пасічник В.</i> НАСЛІДКИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: КОЛЕКТИВНА ТРАВМА	108
<i>Чернишова Т.</i> НАРАТИВ ВІЙНИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПРОТИСТОЯННЯ.....	111
<i>Холох О.</i> МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ «ОБРАЗУ ВОРОГА» У ВІЙНАХ ТА ВОЄННО-ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТАХ.....	114
<i>Кошелева Н.</i> МЕТОДИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ПОСТРАЖДАЛОГО ВІД ВІЙНИ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ.....	118
<i>Гончарова О.</i> ЖІНКИ УКРАЇНИ У ВОЛОНТЕРСЬКОМУ РУСІ 2014–2024 РОКІВ.....	121
<i>Кравченко А.</i> МЕТОДИ ВИХОВАННЯ ЯК СПОСОБИ ПЕДАГОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА СВІДОМІСТЬ ТА ПОВЕДІНКУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ.....	126

<i>Кравченко І.</i> ПЛАНУВАННЯ, ОРГАНІЗАЦІЯ ЗАХОДІВ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ПІДРОЗДІЛАХ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ.....	129
<i>Красницька О.</i> ОРАТОРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ: ПЕРЕВАГИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ВИКЛАДАЧА.....	131
<i>Мазуренко Л.</i> НАЙГУЧНІШІ ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	135
<i>Лисичкіна І., Лисичкіна О.</i> ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПРОГРАМИ «ЖІНКИ, МИР, БЕЗПЕКА»: ПРАКТИКИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ.....	137
<i>Соболева С., Малєєв О.</i> ЕВОЛЮЦІЯ ФОРМ І МЕТОДІВ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ВІЙНИ.....	140
<i>Сідченко С., Ревін О., Залкін С., Хударковський К., Бєлімов В.</i> МЕХАНІЗМ ІНФОРМАЦІЙНОГО (ПСИХОЛОГІЧНОГО) ВПЛИВУ НА ЦІЛЬОВУ АУДИТОРИЮ В ХОДІ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ.....	144
<i>Романишин А., Неурова А.</i> ПОКРАЩЕННЯ ПРОЦЕСУ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ОРГАНАМИ ВОЄННОГО УПРАВЛІННЯ.....	147
<i>Капосльоз Г.</i> МЕТОДОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО БОЙОВИХ СТРЕСОРІВ.....	151
<i>Наместюк С. Стефурак О.</i> ПРИЧИНИ ФОРМУВАННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ СЕРЕД ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	158
<i>Рубльов В., В. Рубльова Р., Кулікова Г.</i> ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ.....	162
<i>Марасєв В., Дембіцький В., Євсєєв І.</i> ПЕРЕМОГИ СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ НАД РОСІЙСЬКИМ АГРЕСОРОМ НА МОРІ (2022–2024 РР.).....	169
<i>Євсєєв І., Скрябін О., Халіманенко К.</i> ДЕЯКІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ СПИСАННЯ ВІЙСЬКОВОГО МАЙНА НА ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ.....	173
<i>Худавердова А., Попов О.</i> ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	175
<i>Артюхова В., Опришко Б.</i> ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ У ЗС УКРАЇНИ ПРОТЯГОМ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ: ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	176
<i>Кислий В., Вівчарчин Ю.</i> ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКІСНОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ ВІЙСЬКОВИХ ІНЖЕНЕРІВ.....	178
<i>Островська-Бугайчук І., Денисюк М.</i> СИСТЕМА СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ ЗСУ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	181
<i>Островська-Бугайчук І., Остапчук М.</i> ПОРУШЕННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ВІЙСЬКОВИМИ РФ У ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	183

<i>Островська-Бугайчук І., Буткевич Д.</i> ПОШИРЕННЯ ДІПФЕЙКІВ, ЯК СКЛАДОВОЇ МЕХАНІЗМУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	185
<i>Лучик С., Савчук О.</i> ЦИВІЛЬНЕ НАСЕЛЕННЯ ЯК ЦІЛЬ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПРОПАГАНДИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ.....	188
<i>Зінченко А., Нікіфоров І.</i> ЖІНКИ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ. ПОШУК РІВНОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ.....	190
<i>Кудрявцева Н., Бугрим М.</i> МЕМИ ЯК ЗБРОЯ В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ.....	192
<i>Козловська Л., Ображій А.</i> ВИЗНАЧЕННЯ СТИЛІВ ЛІДЕРСТВА ТА РІВНЮ ГРУПОВОГО РОЗВИТКУ КУРСАНТІВ ІВМС НУ «ОМА» ПІД ВПЛИВОМ ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ З РФ.....	195
<i>Вигівська О., Весельська А.</i> ІНТЕГРУВАННЯ РІВНИХ ПРАВ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ.....	200
<i>Вигівська О., Северін О.</i> СТРАТЕГІЇ ГЕНДЕРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНОЗДАТНОСТІ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	202
<i>Левченко П., Савчук О.</i> «БРАТЕРСЬКА ЄДНІСТЬ» УКРАЇНЦІВ ТА РОСІЯН ЯК ІНСТРУМЕНТ РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ.....	207
<i>Бабич А., Бистрова С.</i> ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В РЕАЛІЯХ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	211
<i>Кулікова Г., Рубльова Р.</i> НОВОЮЛІАНСЬКИЙ КАЛЕНДАР – ВІДМОВА ВІД РОСІЙСЬКОЇ СПАДЩИНИ.....	214
<i>Буряк О., Трофименко Д., Сташук О.</i> ВИКЛИКИ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ.....	216
<i>Герасимчук М.</i> НАЯВНІСТЬ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЗА ОЗНАКОЮ СТАТІ ТА СТЕРЕОТИПИ ЩОДО ЖІНКИ У АРМІЇ.....	219
<i>Zorkin Z., Plakysi O., Rakytianskyi S.</i> RECRUITING – «YOU CHOOSE, NOT INSTEAD OF YOU».....	222
<i>Мовчан В.</i> ПСЕВДОУКРАЇНСЬКІ КАНАЛИ В TELEGRAM: ОСОБЛИВОСТІ ПОДАЧІ ІНФОРМАЦІЇ.....	226
<i>Плачинта І.</i> ОЦІНКА ВИКЛАДАННЯ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ПІДХІД В ОСВІТІ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	232
<i>Критенко О., Гутюк Ю.</i> ІНТЕГРУВАННЯ ГЕНДЕРНИХ ПІДХОДІВ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ЖИТОМИРСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО ІНСТИТУТУ ІМЕНІ С. П. КОРОЛЬОВА.....	235
<i>Гапішко К., Кочупалова Т.</i> СУГЕСТИВНИЙ ТА ІНТЕНСИВНИЙ МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ПІДГОТОВЦІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО ІСПИТІВ ЗА СТАНДАРТАМИ НАТО STANAG 6001.....	237

Корон С. ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН АЛЕРТНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ЯК СКЛАДОВА ЕФЕКТИВНОЇ АДАПТАЦІЇ ДО УМОВ СУЧАСНОГО БОЮ.....	243
Шкуро С. ПЕРЕГОВОРНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТИ СТРИМУВАННЯ ЗМІЦНЕННЯ ЯДЕРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КНДР.....	247
Величковський Р. МІЖДЕРЖАВНІ ВІДНОСИНИ ТА СУСПІЛЬНА ПАМ'ЯТЬ: РОЛЬ КУЛЬТУРИ У ФОРМУВАННІ СУЧАСНИХ СТЕРЕОТИПІВ ТА УЯВЛЕНЬ ПРО СУПРОТИВНИКА.....	249
Горбатюк В. СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ РОСІЇ НА УКРАЇНУ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ ТА ВЕДЕННЯ ВІЙНИ.....	253
Арделян Д. АКТУАЛЬНІСТЬ ОБ'ЄДНАННЯ В КООПЕРАТИВИ ДЛЯ ФЕРМЕРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	255
Багінська Ю. ГЕНДЕРНА ІНТЕГРАЦІЯ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ.....	258
Філонова А. ВРАХУВАННЯ ГЕНДЕРНИХ ЧИННИКІВ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ НА ШЛЯХУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ТА ЧЛЕНСТВА В НАТО	262
Боднар М. ГЕНОЦИД В ОКУПОВАНИХ МІСТАХ.....	265
Vurenko V., Shkurenko D. INVISIBLE WOUNDS OF WAR: MENTAL HEALTH AND ADAPTATION OF VETERANS AND COMBATANTS TO CIVILIAN LIFE.....	267
Висоцький А. РОЗВИТОК МОЖЛИВОСТЕЙ КІБЕРЗАХИСТУ УКРАЇНИ ЗА СПРИЯННЯ КРАЇН НАТО В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО КОНФЛІКТУ	270
Коваленко Я. ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ЯК МЕТОД ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ УЧАСНИКАМ БОЙОВИХ ДІЙ	276
Lebid A. ASPECTS OF ENTERTAINMENT CONTENT OF UKRAINIAN ONLINE NETWORK SPACE IN THE CONDITIONS OF MODERN WAR.....	278
Мітрошин М. ВПЛИВ ВОРОЖОЇ ПРОПАГАНДИ	281
Сайко І. ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ДО НАТО.....	282
Смірнова П. ВПЛИВ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ НА ПРОЦЕСИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	284
Авраменко Т. УКРАЇНА І ЄС: ПОЛІТИЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ.....	287
Panshyna D. THE IMPACT OF MODERN WARS ON THE MENTAL HEALTH OF THE POPULATION: PSYCHOSOCIAL CONSEQUENCES.....	289
Рудяк Д. АКТУАЛЬНІСТЬ ПОГЛЯДІВ ЕРНСТА ЮНГЕРА В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	291
Канюка Я. ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ ТА ПРОВІДНИХ КРАЇН СВІТУ.....	294
Донченко С. ПРОБЛЕМА НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ УЧАСНИКАМ БОЙОВИХ ДІЙ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	295

<i>Лисенко С., Римар К.</i> ФОРМИ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ.....	298
<i>Zinchenko A.</i> THE RESULT OF THE RESEARCH OF REVEAL THE IMPACT OF MEME CULTURE ON SOCIETY.....	300
<i>Olikhnovich A.</i> THE RESULTS OF THE RESEARCH THE ATTITUDE OF CADETS TO ARTIFICIAL INTELLIGENCE, PROSPECTS AND RISKS OF ITS USE IN THE EDUCATIONAL PROCESS.....	302

ПРИВІТАННЯ

**начальника управління морально-психологічного забезпечення
командування Повітряних Сил Збройних Сил України учасникам
VIII Міжнародної наукової конференції
Харківського національного університету Повітряних
Сил імені Івана Кожедуба
«Сучасна війна: гуманітарний аспект»**

Щиро вітаю вас із початком роботи Восьмої міжнародної наукової конференції «Сучасна війна: гуманітарний аспект». Конференція була започаткована вісім років тому як реакція на події, які розгорнулися в Україні з 2014 року і щорік зусилля науковців, практиків та експертів були спрямовані на розгляд та аналіз проявів гібридної війни, захист інформаційного простору, проблем збереження психічного здоров'я військовослужбовців та цивільного населення, дотримання і удосконалення норм міжнародного гуманітарного права учасниками збройного протистояння, розвиток військового міжнародного співробітництва.

Сьогоднішня конференція має особливе значення. Її актуальність не вимагає обґрунтування і не викликає сумнівів. Ми з вами є учасниками війни, яка ознаменувала початок нової ери збройної боротьби, еволюцію тактики ведення бойових дій і воєнного мистецтва, перехід до нової архітектури міжнародної безпеки та світопорядку.

Щодня світ бачить як, ігноруючи міжнародно визнані норми і правила, в центрі Європи проти суверенної держави ведеться війна на знищення – на попелища перетворюються міста і села, знищуються історичні і культурні пам'ятки, об'єкти критичної інфраструктури, «демлітаризуються» освітні та лікувальні заклади. Це свідчить про прагнення ворога не лише продемонструвати свою фізичну силу, а й про намагання зламати нашу силу духа через терор, залякування, викривлення інформаційної реальності, шляхом деструктивного використання соціальних комунікацій тощо. Цій війні ще належить дати відповідну оцінку і назву, але експерти вже небезпідставно називають події, що відбуваються, геноцидом українців. Деякі науковці для характеристики агресора і його дій впровадили нові терміни:

шизофашизм, некрократія – влада смерті, онтоцид – вбивство буття, тотальне винищення всього суцього.

Конференція є гарною нагодою осмислити та проаналізувати стратегії міжнародного співробітництва у сфері інформаційної безпеки, які впливають на формування нової системи підтримання міжнародного миру і сталого розвитку, на доктрини безпеки та оборони держав, на функціонування механізмів протидії інформаційним загрозам та з урахуванням сучасних реалій науково обґрунтувати і окреслити перспективи глобального розвитку.

Фокусом цьогорічної конференції є обговорення специфіки та особливостей інформаційно-психологічних операцій в умовах відкритої російської агресії проти України, прикладних аспектів військових комунікацій, особливостей психологічного супроводу військовослужбовців у ході бойових дій, погляд на війну росії проти України очима зарубіжних партнерів.

Хочу акцентувати увагу на актуальності тих питань і проблем, що винесені на розгляд наукової конференції, на нагальній затребуваності результатів теоретичних і прикладних досліджень для якісної підготовки та ефективного застосування військ, удосконалення освітнього процесу в системі військово-професійної освіти. Бачення гуманітарної складової війни в умовах нових реалій сприятиме напрацюванню ефективних методик, а також розробці дієвих механізмів протидії російській агресії.

Бажаю учасникам конференції найплідніших дискусій та конструктивної синергії!

Начальника управління морально-психологічного
забезпечення командування Повітряних Сил
Збройних Сил України
полковник

Андрій МОГИЛАТЕНКО

ПРИВІТАННЯ

**начальника Харківського національного університету Повітряних
Сил імені Івана Кожедуба
учасникам VIII Міжнародної наукової конференції
«Сучасна війна: гуманітарний аспект»**

Шановні учасники конференції,
щиро вітаю вас з початком роботи цього важливого наукового івенту!

Одинадцятий рік наша держава чинить супротив російському агресору, який нехтує нормами міжнародного права та завдає невимовних страждань мирному населенню. Через це актуальність обговорення гуманітарного аспекту сучасної війни стає дедалі гострішим.

Війна в Україні стала випробуванням не лише для Збройних Сил, але й для всього суспільства. Ми змушені зіткнутися з жахливими наслідками війни, такими як: втрата людей, руйнування інфраструктури, переміщення значної частини населення.

Важливо усвідомлювати, що вирішення гуманітарних проблем не може бути відкладене до закінчення війни. Ці питання вимагають обговорення і конкретних рішень вже під час активних бойових дій, адже саме зараз люди найбільше потребують допомоги та підтримки.

Так, важливою є психологічна підтримка військовослужбовців. Війна – це надзвичайно стресова ситуація, яка може мати руйнівний вплив на психіку людини. Тому важливо, щоб військовослужбовці мали доступ до кваліфікованої психологічної допомоги, яка дозволить їм впоратися з пережитим та зберегти своє психічне здоров'я.

Ми маємо звернути увагу на правові питання. Воєнні дії неминуче призводять до порушення прав людини, і саме тому важливо, щоб існували чіткі механізми захисту цих прав і алгоритми притягнення до відповідальності військових злочинців.

Важливим аспектом гуманітарної складової є також гендерні питання, інформаційна безпека, психолого-педагогічні проблеми військової підготовки та освіти сучасних офіцерів тощо.

Важливо, щоб у цей складний час ми не втрачали людяності. Саме тому гуманітарний аспект війни є таким важливим. Ми повинні робити все можливе, щоб підтримувати високий бойовий дух і мотивацію особового складу Збройних Сил України, захистити мирне населення та допомогти тим, хто постраждав від війни.

Отже, ми маємо консолідувати наші зусилля на вирішення гуманітарних питань в умовах широкомасштабної збройної агресії російської федерації, об'єднатися для пошуку нових дієвих стратегій і тактик протистояння ворогу. Наша спільна мета – створити майданчик для плідної дискусії, обміну досвідом та напрацювань, щоб знайти ефективні шляхи до перемоги, підтримувати психологічну стійкість та ментальне здоров'я військовослужбовців, зберегти гідність людей і покращити якість життя тих, хто потерпає від війни.

Ця конференція – чудова можливість для науковців, здобувачів освіти, військових фахівців та представників громадськості обмінятися думками та досвідом щодо гуманітарних проблем сучасної війни. Я впевнений, що наша дискусія та рекомендації будуть мати значну практичну цінність і допоможуть нам зробити світ кращим.

Бажаю вам плідної роботи, успіхів та нових наукових досягнень, що наблизять нашу Перемогу!

СЛАВА УКРАЇНІ! СЛАВА ЗБРОЙНИМ СИЛАМ УКРАЇНІ!

Начальника Харківського національного університету Повітряних Сил
Імені Івана Кожедуба
бригадний генерал

Андрій БЕРЕЖНИЙ

МАТЕРІАЛИ КОНФЕРЕНЦІЇ

ВИКЛИКИ ЕТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ

А. Могілатенко, кандидат технічних наук

*начальник управління психологічної підтримки персоналу командування
Повітряних Сил Збройних Сил України*

К. Яндола

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Концепція етичного лідерства існує вже багато століть, а її коріння сягає часів античної філософії. Ще Сократ використовував етичне дослідження, щоб допомогти своїм учням критично мислити та розвивати власні моральні чесноти, Конфуцій підкреслював важливість моралі, чеснот та доброчесності в лідерстві, а Аристотель обговорював поняття етики у своїх роботах про політику та лідерство.

Етичне лідерство є надзвичайно важливим у будь-який час, але особливо під час війни. Коли життя людей, цілі нації та майбутнє світу опиняються під загрозою, лідери зобов'язані діяти з чесністю, справедливістю та співчуттям, стикаючись з низкою етичних протиріч.

Війна, за своєю суттю, є насильницьким й руйнівним актом, який часто призводить до складних етичних дилем. З одного боку, військовослужбовці мають зобов'язання перед своїми країнами та побратимами – виконувати накази та вживати заходів, необхідних для перемоги. З іншого боку, вони також повинні дотримуватися законів війни та мінімізувати шкоду для цивільного населення та інших некомпатантів.

Війна пов'язана із застосуванням сили, однак застосування сили є законним лише в певних обставинах, таких як самооборона або захист інших. А, отже, військовослужбовці повинні ретельно зважувати потенційні вигоди від застосування сили проти ризиків і шкоди, яку вона може завдати. Війна неминуче призводить до загибелі та поранення мирних жителів. Це означає, що лідери повинні вживати всіх можливих заходів для запобігання цивільним жертвам, нести відповідальність за потенційну шкоду. Сучасна війна демонструє приклади використання різного виду зброї, в тому числі й хімічної, що вважається воєнним злочином, тому її використання є також питанням дотичним до етики. Сучасна війна – гібридна війна. Використання фейків та негативної пропаганди під час війни є поширеним явищем, і це призводить до серйозних етичних проблем. Військовослужбовці повинні бути правдивими у своїх стосунках з громадськістю та уникати введення людей в оману або маніпулювання ними.

Це лише деякі приклади протиріч та етичних дилем, які в умовах війни не мають простих рішень. Питання формування етичного лідерства серед військовослужбовців є особливо актуальним сьогодні з кількох причин. По-

перше, зростання складності ведення війни. Сучасні війни часто ведуться в населених пунктах, де розрізнити комбатантів і некомбатантів може бути складно. Це може призвести до випадкових жертв та інших етичних проблем. По-друге, використання нових технологій. Нові технології, такі як автономна зброя, породжують нові етичні дилеми, які ще належить вирішити. Також слід додати зростання уваги до прав людини. Міжнародне співтовариство стає все більш стурбованим питаннями прав людини під час війни. Це означає, що від військових очікується, що вони будуть дотримуватися більш високих етичних стандартів.

Етичне лідерство завжди перебуває на порядку денному досліджень у Центрах етики військових академій та інститутів США, наприклад: West Point Center for Ethics and Character, Naval Academy Ethics Center, Air Force Academy Center for Character and Leadership Development тощо.

Дослідники цих Центрів наголошують, що етичне лідерство є основою ефективного військового керівництва. Лідери, які діють етично, здобувають довіру та повагу своїх підлеглих, що призводить до кращої бойової згуртованості та ефективності. Етичне лідерство ґрунтується на таких принципах, як чесність, справедливість, повага до людської гідності та верховенство права. Етичне лідерство вимагає постійного самоаналізу та розвитку. Лідери повинні постійно оцінювати свої власні дії та рішення, щоб переконатися, що вони відповідають їхнім принципам. Етичне лідерство є важливим не лише на полі бою, але й у всіх аспектах військового життя. Лідери повинні служити зразком для інших у своїй поведінці, як на службі, так і поза нею.

На жаль, російсько-українська війна демонструє багато прикладів неетичного лідерства з боку російського керівництва. Російський уряд розпочав неспровоковану та незаконну агресію проти України, внаслідок якої загинули тисячі людей і мільйони людей були змушені покинути свої домівки. Російське керівництво також поширює дезінформацію та пропаганду, щоб виправдати свої дії та розпалити ненависть до українського народу.

Російські війська неодноразово бомбили та обстрілювали житлові квартали, лікарні, школи, дитячі садки та інші цивільні об'єкти, що призвело до загибелі тисяч мирних жителів, включаючи дітей. Також слід зазначити використання касетних боеприпасів та вакуумних бомб, які завдають невибіркової шкоди та є особливо руйнівними для цивільних об'єктів, обстріли гуманітарних коридорів, які використовувалися для евакуації мирних жителів із зон бойових дій тощо.

На протипагу цьому, українське керівництво продемонструвало приклад етичного лідерства. Президент України В. Зеленський залишається в Києві, щоб надихнути свій народ, виступає із потужними промовами, закликаючи до миру та справедливості. Українські військові мужньо захищають свою країну, а український народ демонструє стійкість та єдність.

Під час російсько-української війни багато українських військових ризикували своїм життям, щоб евакуювати цивільних жителів з зон бойових дій, часто під обстрілами. Військові медики та парамедики надавали медичну допомогу як українським військовим, так і російським полоненим, ризикуючи власним життям. Українські військові документують та викривають воєнні злочини, скоєні російськими військами, допомагаючи притягнути винних до відповідальності. Вони намагаються бути прозорими у своїх діях та відкрито спілкуються з громадськістю, що сприяє довірі до них. Українські військові поведуться з російськими полоненими відповідно до міжнародного гуманітарного права, забезпечуючи їм їжу, воду та медичну допомогу. Можна сказати, що етичне лідерство українських військовослужбовців здобуло визнання та підтримку з боку світу, що допомогло мобілізувати допомогу Україні.

Формування етичного лідерства є безперервним процесом, який вимагає постійних зусиль і має починатися з навчання у закладах вищої військової освіти. Тому формування та розвиток етичного лідерства у курсантів є одним із найважливіших завдань підготовки майбутніх офіцерів. Етичні лідери здатні не лише ефективно керувати своїми підлеглими, але й вести їх за собою, надихаючи на подвиги та самовідданість.

Існує низка психолого-педагогічних умов, які сприяють формуванню та розвитку етичного лідерства у курсантів. Серед основних зазначимо: викладання етики та моралі із залученням до дискусій та дебатів на етичні теми; розвиток лідерських якостей та навичок; створення сприятливого морально-психологічного клімату, навчання на прикладах історії та сучасності, використання методів активного навчання; проведення дослідження з питань етики та лідерства у військовому середовищі; створення освітнього середовища, в якому етика ціниться та заохочується.

Важливо зазначити, що формування та розвиток етичного лідерства – це тривалий процес, який потребує постійних зусиль з боку всіх учасників освітнього процесу. Створюючи сприятливі психолого-педагогічні умови та використовуючи різноманітні методи навчання, можна допомогти курсантам стати етичними лідерами, які здатні вести за собою інших.

Список використаних джерел

1. Beer M. How to Be a Leader Who Stays True to Their Ethics. URL: <https://hbr.org/2021/09/how-to-be-a-leader-who-stays-true-to-their-ethics-2> (дата звернення: 16.04.2024).
2. Fidelis M. War, law and humanity: the role of the ICRC in international armed conflicts. *Humanitarian Action / Law and Conflict*. URL: <https://blogs.icrc.org/law-and-policy/2023/02/16/war-law-humanity-icrc-international-armed-conflicts/> (дата звернення: 16.04.2024.)

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

П. Квіткін, кандидат філософських наук, професор

І. Дятлова, кандидат філософських наук

*В. Лук'яненко, заступник начальника університету з морально-психологічного
забезпечення – начальник відділу*

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Збройна агресія проти України визначила багато проблем, які не були вирішені або вирішувалися недостатньо ефективно у період розбудови української держави. Однією з таких проблем виявилася проблема соціальної відповідальності. З одного боку ми маємо масові приклади прояву мужності і героїзму захисників і захисниць Батьківщини, добровільну матеріальну і фінансову підтримку сил оборони, а з другого – прояви ухиляння від виконання конституційного обов'язку щодо захисту Батьківщини, намагання незаконного збагачення.

Проблема соціальної відповідальності актуальною проблемою для усіх рівнів органів державної влади та управління, усіх соціальних і соціально-професійних груп суспільства. Особливого значення в умовах війни набуває проблема соціальної відповідальності військовослужбовців. По-перше, соціальна відповідальність в органічній єдності з патріотичними якостями військовослужбовців є основою високого морального духу і морально-психологічного стану військовослужбовців. По-друге, соціальна відповідальність військовослужбовців є необхідною передумовою ініціативи і творчості, рішучості і незламності у боротьбі з російською агресією. По-третє, соціальна відповідальність офіцерського складу є запорукою ефективної організації і ведення бойових дій, високої боєздатності військових частин і підрозділів.

Загальнометодологічною настановою дослідження сутності соціальної відповідальності військовослужбовців є розуміння соціальної відповідальності військовослужбовців як специфічного прояву соціальної відповідальності і соціальної відповідальності соціального суб'єкта, яка віддзеркалює їхні сутнісні риси та особливості. Разом з тим слід констатувати наявність розбіжностей у розумінні сутності соціальної відповідальності соціального суб'єкта.

Відмінності у розумінні соціальної відповідальності соціального суб'єкта зумовлена не тільки багатозначністю поняття і багатогранністю проблеми соціальної відповідальності. Головним є ототожнення понять «відповідальність», «соціальна відповідальність» та «відповідальність соціального суб'єкта». Тому аналіз соціальної відповідальності військовослужбовців вимагає насамперед з'ясування сутності поняття «відповідальність соціального суб'єкта», його

категоріального статусу.

Багатогранність соціальної відповідальності військовослужбовців вимагає багатоаспектності дослідження цього феномену. До дослідження проблеми соціальної відповідальності дослідники застосовують методи герменевтики, гносеологічний, онтологічний, структурно-функціональний, соціологічний, аксіологічний і синергетичний підходи [1].

З позицій методології герменевтики, введення поняття «соціальна відповідальність» стало логічним наслідком розробки проблеми відповідальності. Необхідність його введення була зумовлена розумінням того, що відповідальність не може бути обмеженою лише соціальними санкціями та взаємними вимогами. Соціальна відповідальність – це спосіб існування суспільства, взаємовідносин між соціальними суб'єктами (людьми, соціальними і соціально-політичними інститутами). У цьому плані вона не є тотожною відповідальності як сукупності певних санкцій, а має власний зміст. У змісті соціальної відповідальності відображаються два аспекти взаємодії соціальних суб'єктів: характер виконання соціальним суб'єктом свого призначення та обов'язків; соціальні санкції, що застосовуються соціумом до соціального суб'єкта за соціальні наслідки діяльності або бездіяльності. Поняття «соціальна відповідальність соціального суб'єкта» – це поняття, що відображає одну із граней соціальної відповідальності, а саме ставлення соціального суб'єкта до реалізації своєї місії і призначення, виконання громадянського і професійного обов'язку.

З позицій гносеологічного підходу соціальна відповідальність військовослужбовців постає соціальним явищем, еволюція та розвиток якого зумовлена місцем та роллю, функціональним призначенням збройних сил та історичною місією військовослужбовців, соціально-типологічними та професійно-ментальними особливостями військовослужбовців як специфічної соціально-професійної групи суспільства.

За онтологічним підходом соціальна відповідальність військовослужбовців – це соціальна якість, яка полягає у ставленні до реалізації свого призначення та місії, виконання громадянського і військового обов'язку. Соціальна відповідальність військовослужбовців існує у таких формах (відображають різні рівні сформованості соціальної відповідальності): соціальна відповідальність як необхідність (відповідальність, що зумовлена системою соціальних санкцій, що можуть бути застосовані до особистості); соціальна відповідальність як норма (відповідальність, що ґрунтується на усвідомленні необхідності виконання встановлених норм і правил); соціальна відповідальність як особиста потреба (відповідальність як спосіб самореалізації особистості, реалізації її життєвих цілей і стратегій, власного саморозвитку).

Форми буття (рівні сформованості) соціальної відповідальності

особистості військового професіонала зумовлені двома основними факторами, що органічно взаємопов'язані між собою: рівнем сформованості соціально-особистих якостей та ступенем особистого отождоження військовослужбовців із соціумом (військовим колективом, збройними силами та суспільством). Серед соціально-особистих факторів домінуюче положення займають: науковий і гуманістичний світогляд, відданість загальнолюдським і національно-історичним цінностям українського народу; моральні, морально-бойові і патріотичні якості; військове покликання і відданість професії захисників і захисниць Батьківщини; рівень загальної та військово-професійної культури; широкий кругозір у галузі гуманітарних і соціальних наук; готовність і здатність до ведення здорового способу життя; здатність до самокритичного аналізу досягнутого рівня загального і військово-професійного розвитку, виконання функціональних обов'язків і поведінки, належного сприйняття критики; здатність до комунікабельності, толерантного ставлення до побратимів; організаторські здібності; здатність до аналітичної діяльності; готовність і здатність забезпечувати постійний розвиток власної загальної і духовної культури; здатність забезпечувати постійний розвиток особистих загальнонаукових і професійних знань.

За структурно-функціональним підходом соціальна відповідальність військовослужбовців – це синтезуюча складова системи його взаємовідносин із навколишнім світом, системостворюючим елемент і система координат суспільної життєдіяльності, що заснована на ступені отождоження військовослужбовців із соціумом, розумінні сенсу життя, історичної місії і визначає зміст і спрямованість, спосіб і характер життєдіяльності як окремого військовослужбовця, так і різних категорій військовослужбовців, для яких військова служба є професійною діяльністю, в різних сферах суспільного та військово-професійного життя.

Системостворюючим елементом соціальної відповідальності постає готовність і здатність військовослужбовців до відповідального виконання громадянського та військового обов'язку, виконання обов'язків за призначенням в умовах мирного та воєнного часу.

За соціологічним підходом соціальна відповідальність військовослужбовців виявляється як соціальна відповідальність особистості військовослужбовця та різних категорій військовослужбовців, які обрали захист Батьківщини своєю професійною діяльністю. Окремі елементи соціальної відповідальності військовослужбовців відіграють роль домінуючих компонентів, які набувають відповідного статусу за певних обставин.

За аксіологічним підходом соціальна відповідальність військовослужбовців – це важлива військово-професійна та суспільна цінність, яка синтезує систему цінностей військовослужбовців, постає їхньою

матеріалізацією та втіленням у безпосередній процес життєдіяльності військовослужбовців.

З позицій синергетичного підходу соціальна відповідальність військовослужбовців – це система, якій притаманні: відкритість і нелінійність розвитку; мінливість і сталість; підвладність випадковості у загальному процесі функціонування та розвитку; підвладність одиничному впливові на хід природного функціонування та розвитку; вибір напрямку розвитку; альтернативність напрямів розвитку; наявність власних тенденцій розвитку соціальної відповідальності як самоорганізованої системи; керований розвиток в умовах самоорганізації та ін.

Таким чином, спираючись на методи герменевтики, гносеологічний, онтологічний, соціологічний, аксіологічний та структурно-функціональний підходи до дослідження соціальної відповідальності військовослужбовців, можна стверджувати, що соціальна відповідальність військовослужбовців – це ставлення до виконання громадянського і військового обов'язків, що зумовлена місцем та роллю військовослужбовців у житті суспільства, функціональним призначенням Збройних сил і реалізується в обранні способів дії та поведінки.

Аналіз проблеми соціальної відповідальності військовослужбовців вимагає з'ясування багатогранності виявлення структурних компонентів соціальної відповідальності військовослужбовців. У дослідженнях соціальної відповідальності накопичено певний досвід розв'язання проблеми, однак наявність різноманітних підходів до визначення сутності соціальної відповідальності і засад класифікації зумовлює розбіжності у тлумаченні змісту соціальної відповідальності.

Накопичений науковцями досвід класифікації соціальної відповідальності соціального суб'єкта [2] дозволяє зробити висновок про те, що соціальна відповідальність військовослужбовців має класифікуватися за декількома засадами. До основних основ класифікації соціальної відповідальності військовослужбовців належать: рівень сформованості соціальної відповідальності військовослужбовців; суб'єкти соціальної відповідальності військовослужбовців; об'єкти (сфери вияву) соціальної відповідальності військовослужбовців; інстанції соціальної відповідальності військовослужбовців

1. За рівнями сформованості соціальної відповідальності військовослужбовців виділяються: відповідальність як необхідність, відповідальність як норму і відповідальність як потребу.

2. За суб'єктами соціальної відповідальності військовослужбовців розрізняються: особиста відповідальність військовослужбовця, відповідальність різних категорій військовослужбовців, відповідальність військових колективів, відповідальність військовослужбовців як соціально-професійної групи суспільства.

3. За інстанціями соціальної відповідальності військовослужбовців виділяються: відповідальність перед суспільством, відповідальність перед військово-професійною спільністю, відповідальність перед колективом, відповідальність перед собою як особистістю.

4. За об'єктами (сферами вияву) соціальної відповідальності військовослужбовців існують: відповідальність в економічній сфері, відповідальність у соціальній сфері, відповідальність у політичній сфері, відповідальність у духовній сфері і відповідальність у військово-професійній сфері.

Наведене розуміння соціальної відповідальності військовослужбовців, за умов застосування синергетичного підходу, дозволяє визначити не лише фактори формування соціальної відповідальності військовослужбовців, але й особливостей функціонування соціальної відповідальності в умовах війни.

До факторів формування соціальної відповідальності військовослужбовців дослідники відносять: природне середовище, у якому перебувають військовослужбовці і відбувається розгортання їхньої біологічної, соціальної та духовної природи; соціокультурні чинники (економічні, соціальні, політичні та духовні, які залежно від рівня організації соціуму та впливу диференційовані за мета-, мета-, макро- і мікрорівнями), що відповідно відображають економічні, соціальні, політичні та духовні процеси буття людства загалом (світового співтовариства), процеси життєдіяльності суспільства, процеси життєдіяльності армії, процеси безпосередньої життєдіяльності військовослужбовців; етнопонаціональні та індивідуально-особистісні чинники [3].

Розуміння загальних факторів формування соціальної відповідальності військовослужбовців дозволяє визначити фактори функціонування соціальної відповідальності військовослужбовців в умовах війни. До таких факторів можливо віднести дві органічно взаємопов'язані групи факторів: базові фактори (світогляд і світоглядні позиції військовослужбовців, життєві цілі і стратегії військовослужбовців, патріотичні і громадянські якості військовослужбовців, рівень соціокультурної і соціально-професійної ідентичності військовослужбовців) і динамічні фактори (бойові та психологічні фактори війни, інформаційно-пропагандистські та інформаційно-психологічні впливи противника, рівень соціального і правового захисту військовослужбовців і членів їхніх сімей, ефективність і дієвість інформаційної та пропагандистської діяльності, рівень матеріально-технічного забезпечення).

Запропоноване розуміння факторів функціонування соціальної відповідальності військовослужбовців в умовах війни дозволяє визначити такі шляхи забезпечення ефективності функціонування соціальної відповідальності в умовах війни:

- запобігання нейтралізації інформаційно-пропагандистських та

інформаційно-психологічних впливів противника на свідомість і психіку військовослужбовців;

активна інформаційно-пропагандистська, насамперед контрпропагандистська діяльність;

– постійна діяльність щодо інтеграції військовослужбовців до військових колективів, військово-професійної спільноти, формування бойового товариства;

– прийняття конституційного закону щодо забезпечення реального і належного соціального і правового захисту учасників бойових дій і членів їхніх сімей у післявоєнний період, розрахований на тривалий період;

– трансформація національної і військової освіти, щодо визначення пріоритетом не лише формування професійних, але й соціально-особистісних компетентностей (світоглядних позицій, національної самосвідомості, патріотичних і громадянських якостей).

ВИСНОВКИ

Ефективність прояву соціальної відповідальності військовослужбовців, як ставлення до виконання громадянського і військового обов'язків, в умовах війни детермінована базовими і динамічними факторами.

Забезпечення ефективності функціонування соціальної відповідальності військовослужбовців в умовах війни вимагає активної і цілеспрямованої діяльності органів політичного, військово-політичного і військового управління.

Список використаних джерел

1. Квіткін П.В., Дятлова І.В., Ребрій І.М. Соціальна відповідальність військового професіонала / П.В. Квіткін, І.В. Дятлова, І.М.Ребрій. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія : , Філософія. – Х. : Право, 2017. № 1 (32). С. 103-110.

2. Ребрій І.М. Сутність і зміст соціальної відповідальності військовослужбовців Збройних Сил України / І.М. Ребрій. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – Х. : Право, 2011. Вип. 9. С. 133-145.

3. Ребрій І.М. Чинники формування соціальної відповідальності військовослужбовців / І.М. Ребрій. *Гуманітарний часопис: Збірник наукових праць*. – Харків: ХАІ, 2008. № 1. С. 88-94.

ОПТИМІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ НЕДЕРЖАВНИХ СУБ'ЄКТІВ У СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

*О. Прудникова, доктор філософських наук, професор
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Ondokuz Mayıs University, Samsun, Turkey*

Ефективна протидія зовнішнім та внутрішнім загрозам у сфері інформаційної безпеки потребує злагоджених дій як державних, так і недержавних суб'єктів. Події російсько-української війни наочно засвідчили, що недержавні структури набагато гнучкіше та ефективніше реагували на загрози національній безпеці, інформаційної зокрема, у порівнянні з державними інституціями. У зв'язку з цим, проблема взаємодії державного та недержавного секторів у сфері безпеки та оборони України є надактуальною.

На нашу думку, до недержавних суб'єктів інформаційної безпеки можна віднести: громадські організації, громадські рухи, недержавні аналітичні та наукові центри, об'єднання громадян – політичні, економічні, волонтерські, правозахисні, мережеві, культурно-просвітницькі тощо. Аналізуючи перебіг Помаранчевої революції, Революції гідності, російсько-української війни, можна прийти до висновку, що в нашій країні існує нагальна необхідність інституціалізації та оновлення правового статусу діяльності громадського сектору, який став локомотивом суспільних змін й дієвим суб'єктом у сфері національної та інформаційної безпеки (діяльність «кіберармії», громадського центру «Інформаційний спротив», волонтерського інтернет-проекту StopFake тощо).

В. Крутов та Г. Новицький констатують, що аналіз законодавства та практики забезпечення національної безпеки свідчить, що в інституціональній структурі суб'єктів забезпечення національної безпеки повинно бути чітко визначене місце недержавного сектору безпеки. Необхідно усвідомлювати, що забезпечення національної безпеки здійснюється не в державі взагалі, не в абстрактному просторі, а в конкретному місці. Воно безпосередньо пов'язане з безпекою конкретних людей [1, с. 166].

Проектуючи вищенаведені роздуми на проблему забезпечення інформаційної безпеки держави, суспільства та людини необхідно зауважити, що саме у співпраці державних та недержавних суб'єктів створюється потужна синергія дії, яка призводить до значних результатів щодо захисту вітчизняного інформаційно-культурного простору.

Ю. Лісовська доводить, що включення інститутів громадянського суспільства у систему захисту інформаційної безпеки забезпечує вирішення низки важливих завдань. По-перше, забезпечується участь громадськості у прийнятті рішень з питань інформаційної безпеки. По-друге, введення інститутів

громадянського суспільства у механізм політики інформаційної безпеки забезпечує процес залучення громадян у розв'язання проблем інформаційної безпеки, їхню активну позицію з відповідних питань [2, с. 110].

Досліджуючи проблему ефективної участі недержавних суб'єктів у забезпеченні інформаційної безпеки держави, варто звернутись до вітчизняної та закордонної нормативно-правової бази. На думку науковців, звернення до національного законодавства надає підстави виокремлення таких основних форм діяльності недержавних суб'єктів у сфері інформаційної безпеки:

- участь у роботі консультативно-дорадчих органів при органах державного управління в інформаційній сфері;
- участь у публічних громадських обговореннях, що проводяться органами державного управління в інформаційній сфері;
- участь у вивченні громадської думки, що проводяться органами державного управління в інформаційній сфері;
- направлення органам державного управління в інформаційній сфері інформаційних запитів та скарг в ході громадського контролю за їх діяльністю, а також скарг та заяв про інформаційні правопорушення в процесі громадського контролю за дотриманням законності в інформаційній сфері;
- направлення органам державного управління в інформаційній сфері заяв (клопотань) про задоволення прав та законних інтересів у цій сфері [3, с. 34].

З точки зору Л. Сіпайло та Н. Сіпайло, формами взаємодії неурядових і державних організацій щодо забезпечення інформаційної безпеки є:

- проведення загальних прес-конференцій, круглих столів, виступи в ЗМІ;
- подання один одному інформації про надання послуг для координації зусиль;
- проведення спільних акцій, нарад;
- навчання партнерів основам соціальної роботи, обмін досвідом;
- надання послуг, що доповнюють послуги, гарантовані законом;
- проведення спільних (або на замовлення) досліджень проблеми [4, с. 298].

В якості прикладу зауважимо, що досвід демократичних країн засвідчує – ефективними недержавними суб'єктами інформаційної безпеки країни є неурядові аналітичні центри. Роль неурядових аналітичних центрів як генераторів нових ідей та альтернативних підходів є особливо важливою на перехідних етапах, коли відбуваються глибокі внутрішні трансформації у всіх сферах суспільного життя, у сфері інформаційної безпеки зокрема. Неурядові аналітичні центри є також інструментом громадського контролю, вони впливають і на визначення цілей та цінностей суспільства, формують суспільну думку, яка є основним об'єктом інформаційних атак з боку інших держав. Їх потенціал, як посередника та ефективного каналу зв'язку між інтелектуальним середовищем і державними органами та суспільством, важко переоцінити.

Неурядові аналітичні центри – це ефективний інструмент громадського контролю за діями влади. Важлива їхня роль і у визначенні цілей та цінностей суспільства, формуванні громадської думки з актуальних для країни питань. Як правило неурядові аналітичні центри представлені у медіа-просторі країни: їх спеціалісти виступають у ЗМІ, фахівці аналітичних центрів надають коментарі з суспільно важливих питань, попереджають про загрози у сфері інформаційної безпеки.

Демократичні країни демонструють стабільну практику співпраці державних на недержавних суб'єктів інформаційної безпеки, що знайшло своє відображення і на законодавчому рівні. Наприклад, 26 листопада 2003 р. Конгресом США ухвалено закон «Про внутрішню безпеку» (Home Security Act), відповідно до якого створено Міністерство внутрішньої безпеки (Department of Homeland Security), на яке покладено координацію діяльності державних органів і всіх приватних структур з питань забезпечення інформаційної безпеки. Цим законом передбачено розробку Національної стратегії з забезпечення безпеки у кіберпросторі (National Strategy to Secure Cyberspace) та Національної стратегії фізичного захисту об'єктів життєзабезпечення населення (The National Strategy for the Physical Protection of Critical Infrastructures). Зазначеними документами передбачено створення єдиної національної системи протидії кібернетичному тероризму, в рамках якої ініційовано створення територіальних, відомчих і приватних центрів протидії, визначено їхні функції та порядок взаємодії [5, с. 93-94].

Натомість, у лютому 2011 р. уряд Нідерландів ухвалив Національну стратегію кібербезпеки «Сила через співпрацю», якою передбачено створення Національної ради з кібербезпеки. Завданням цього органу є забезпечення реалізації підходу, в основу якого покладено співробітництво державного та приватного секторів, а також різного роду наукових центрів. Передбачено також створення Національного центру з питань кібербезпеки, завданням якого є виявлення тенденцій та загроз інформаційній безпеці, а також сприяння подоланню наслідків інцидентів і кризових ситуацій у цій сфері [6, с. 30-31].

Таким чином, сучасні демократичні країни створюють політико-правові, організаційно-управлінські та соціально-економічні умови для розвитку недержавних суб'єктів інформаційної безпеки, що оптимізує їх всебічну співпрацю з державними безпековими інституціями. У нашій державі продовжується пошук оптимальної моделі взаємодії громадського та державного секторів у сфері безпеки та оборони, у царині інформаційного спротиву зокрема.

Список використаних джерел

1. Крутов В., Новицький Г. Щодо правового статусу структур недержавного сектору національної безпеки України. *Проблеми боротьби зі злочинністю*. 2009. №2 (57). С. 161-168.
2. Лісовська Ю. П. Адміністративно-правова діяльність недержавних органів та організацій як структурних елементів системи забезпечення інформаційної безпеки. *Наукові праці МАУП*. 2014. Вип. 2 (41). С. 108-113.
3. Бурило Ю. П. Участь недержавних суб'єктів у здійсненні державного управління інформаційною сферою. *Правова інформатика*. 2007. № 4. С. 31-41.
4. Сіпайло Л. Г., Сіпайло Н. А. Діяльність неурядових організацій у системі забезпечення інформаційної безпеки країни. *Електронне наукове видання «Глобальні та національні проблеми економіки»*. 2017. Випуск 18. С. 296-299.
5. Алямкін Р. В., Федорін М. П. Правове забезпечення національної інформаційної безпеки. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 4. С. 91-96.
6. Доповідь Групи урядових експертів з досягнень у сфері інформатизації та телекомунікацій у контексті міжнародної безпеки (А/65/201). Нью-Йорк, Організація Об'єднаних Націй. 2012. 57 с.

ДЕРЖАВНИЦЬКА ІДЕОЛОГІЯ ЯК ДУХОВНА ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

*О. Данильян, доктор філософських наук, професор
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*
*Ю. Калиновський, доктор філософських наук, професор
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Незважаючи на негативне ставлення у вітчизняній суспільній свідомості до поняття «ідеологія», що є наслідком тоталітарного минулого, пропонуємо порозмірковувати над осучасненням даного концепту. Ведучи боротьбу за незалежне існування, український народ має спиратись на систему цінностей національно-державницького характеру, створюючи надійний світоглядний мур проти інформаційно-психологічних атак ворога. У нашому розумінні державницька ідеологія не є класичною політичною ідеологією на кшталт лібералізму, консерватизму чи націоналізму. Вона є унікальним духовним продуктом, що створюється нацією у процесі свого становлення та розвитку. Державницька ідеологія є квінтесенцією ідей, цінностей, пріоритетів поступу конкретної національної спільноти і тому не може бути екстрапольована у повному обсязі на інші народи у зв'язку з ментальними, духовними та

історичними особливостями. Державницька ідеологія, маючи відносно статичний ціннісний каркас, є в той же час гнучкою та плюралістичною щодо викликів сьогодення.

Державницька ідеологія – це світоглядно-ціннісна та політико-правова основа розбудови країни. Вона покликана поєднати процес активного державного і національного розвитку в єдиній системній моделі, де державі відводиться провідна відповідальна роль, при цьому інститути громадянського суспільства є активними співтворцями національного проєкту.

Варто зазначити, що про необхідність запровадження державницької ідеології в Україні ведуться дискусії з моменту проголошення незалежності у 1991 році. Так, з точки зору Є. Головахи і В. Пухляка, «нормальна держава не може існувати без ідеології та ідеологічних інститутів, метою яких є відтворення цієї ідеології в масовій та індивідуальній свідомості. Для сучасного суспільства єдиною ідеологією, здатною забезпечити стабільність держави й достатній рівень матеріального і духовного життя людини, є демократична система цінностей, яка базується на політичному плюралізмі, вільній ринковій економіці й рівності громадян перед законом» [1, с. 26-29].

На переконання О. Дедуша, функціонування певної структури ідеологем є життєво необхідним для підтримання у громадян почуття патріотизму, протидії інформаційним атакам сусідніх держав, морального супроводу державних мужів. Ця збірна «функція» ідеології, яку часто західна суспільствознавча наука називає громадянським націоналізмом (*civic nationalism*), корелює з іншим важливим маркером людської особистості – національною (етнічною) ідентичністю. Гармонійний розвиток Української держави неможливий без сповідування її громадянами чіткої і сучасної ідеології державотворення, яка більше відома під назвою «національна ідея» [2, с. 140].

Опоненти створення державницької ідеології стверджують, що низка принципів положень, цінностей та норм щодо розвою України представлені у Конституції 1996 року, але, на нашу думку, вони потребують конкретизації та розвитку в межах наукових та політико-правових доктрин україноцентричного спрямування. Також, розвиваючи державницьку ідеологію варто пам'ятати статтю 15 Конституції України, у якій зазначено: «Суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова» [3, с. 7]. У цьому сенсі слушно є думка М. Михальченко, який обґрунтував ідею про те, що може існувати декілька державницьких ідеологій, які конкурують за способи ефективної реалізації цілей держави [4, с. 21].

З нашої точки зору, державницька ідеологія не може бути «приватизована» окремою політичною силою, вона є дороговказом для всіх суб'єктів політичного

простору й напрацьовується у консенсусних практиках взаємодії влади та громадянського суспільства.

Як зауважує О. Макаренко, за умови демократичної держави, державна ідеологія – це скоріше «рамкова ідеологія». У результаті перемоги на виборах тієї чи іншої політичної сили відбувається деяке зміщення ціннісних пріоритетів у межах рамкової ідеології. А головне – існування державної ідеології не робить її обов'язковою для суспільства, оскільки стосується вона лише однієї площини суспільного життя – державного [5, с. 272].

Натомість, Ю. Хабермас, виходив з розуміння ідеології як певного ментального продукту суспільства, який є умовою комунікації, яка тісно пов'язана з системою суспільних зв'язків людей. Під «системою ментальності (ментальним продуктом)» вчений розуміє норми та правила поведінки громадян, тонкий смак і такт спілкування, мову, манери, різноманітні відмінні риси групової та соціальної приналежності, духовних цінностей, очікувань, вірувань. Ця система є структурною складовою ідеології, яка закладає певний комунікативний дискурс у суспільстві, в межах якого тематизуються та проблематизуються теоретичні та практичні питання, приймаються або ж і відхиляються на основні аргументації окремі положення державної політики. Відтак, ідеологія як певний комунікативний інструмент реалізації державної політики забезпечує своєрідну легітимацію норм, знань, цінностей, тобто різного роду універсалій, які мають враховувати у своїй діяльності інститути демократії, гласності та відкритості, на яких має базуватись розвиток відкритого суспільства. Виходячи з цього, стратегічне призначення ідеології як комунікативного інструменту реалізації державної політики вчений вбачав у посиленні довіри громадян до держави як інституту реалізації їх інтересів [6, с. 122].

Загалом, державницька ідеологія має дворівневу структуру. Однією з базових засад першого рівня є надання легітимації державі як суспільному інституту. Динамічно може розвиватися лише суспільство, яке має ідеологічний стрижень, зрозумілий кожному громадянину. Базовими засадами другого рівня є необхідність становлення політичної нації, громадянського суспільства, демократизація суспільних взаємовідносин. Ця необхідність обумовлюється об'єктивними законами суспільного розвитку, які свідчать, що країни, котрі пішли цим шляхом, добилися найбільшого успіху. Становлення таких засад гарантує забезпечення суспільної злагоди і миру [7, с. 66].

У нашому розумінні для конкретизації поняття «державницька ідеологія» вкрай важливо враховувати ціннісний аспект. Ціннісні орієнтації – найважливіша складова масової свідомості, що визначає реакцію людей на явища дійсності і спрямування їх поведінки. У сучасних умовах посилюється їх роль як мотиваторів дій соціальних спільнот. Великого значення набувають всі

групи цінностей (політичні, правові, економічні, духовні), які мають забезпечувати безпеку людини, суспільства, держави, регіону, людства. Серед вищеозначених цінностей провідну роль для створення державницької ідеології відіграють саме політичні цінності.

В. Андрущенко визначає політичні цінності як політично значущі явища, процеси, основи, сторони політичного життя, феномени політичної свідомості. Такими цінностями він вважає демократію, гуманізм, солідарність, суверенітет, волю, рівність, справедливість, гідність тощо [7, с. 67]. Це цінності саме демократичного суспільства, які є необхідною умовою сталості політичного режиму, відносної стабільності влади. На переконання М. Головатого, політичні цінності відображають найвищі принципи, які забезпечують злагоду в суспільстві або в окремих соціальних групах стосовно основних напрямів розв'язання проблем, віру в бажаний і найкращий тип політичної системи, у політичну мету, засоби її досягнення та уявлення про них [8, с. 221].

Отже, державницька ідеологія є:

1) рушієм суспільного розвитку – в цьому полягає її ключовий прикладний аспект;

2) вона впливає на легітимацію влади, тобто на здатність певного режиму досягати суспільного визнання і виправдання обраного політичного курсу, прийняття цим режимом політичних рішень, кадрових чи функціональних змін у структурах влади;

3) ідеологія стає дороговказом і системою координат для людини і суспільних груп загалом, забезпечує відчуття єдності в інтересах спільної праці [7, с. 68].

Цілком очевидно, що розвиток української держави потребує світоглядно-ідеологічного проекту, який є підґрунтям вироблення стратегії національного державотворення. Основою такого проекту є національна ідея. На сьогоднішній день, основною проблемою для вітчизняної наукової спільноти та українського політикуму є не тільки формулювання змісту національної ідеї, а й її втілення в процесі державотворення. Як відзначають вітчизняні науковці, саме національна ідея повинна стати ціннісним стрижнем об'єднання українського народу як світоглядної квінтесенції державницьких та духовних орієнтирів [9, с. 362]. На думку багатьох дослідників, національна ідея як духовний, соціокультурний і політичний феномен може стати тим чинником, за допомогою якого й на підставі якого буде, нарешті, винайдено ефективну модель державотворення, адекватну вимогам XXI ст.

І. Курас вважав, що визрівання й оформлення національної ідеї – це першевіток становлення нації, а здобуття політичної і державної самостійності є останнім кроком нації як природно-суспільного феномену [10, с. 125]. На думку С. Телешуна розробка і втілення в життя національної ідеї є однією зі складових

частин розбудови української держави на сучасному етапі, засобом, що може допомогти Україні вийти зі стану перманентної нестабільності... [11, с. 76].

Можна констатувати, що національна ідея є відображенням рівня самоусвідомлення нації як неповторного суб'єкта історії, який утверджує право на існування у геополітичному просторі й часі. У свою чергу, державницька ідеологія є розгорнутою репрезентацією національної ідеї у політико-правовому, духовному, економічному, геостратегічному вимірах.

Отже, державницька ідеологія в умовах російсько-української війни має посилити консолідацію нації як у збройному протистоянні, так і у духовному спротиві. Українське державотворення проходить випробування на міцність у всіх вимірах, у світоглядно-ціннісному зокрема. Державницьку ідеологію, на нашу думку, не варто зводити лише до політичних цінностей, вона має бути комунікативно-аксіологічним підґрунтям для розвитку нації, в першу чергу, як духовної спільноти.

Список використаних джерел

1. Головаха Є., Пухляк В. Політична соціалізація в посткомуністичній країні. *Політична думка*. 1994. № 2. С. 26-29.
2. Дедуш О. Ідеологія та національна ідентичність: етнологічний аспект. *Етнічна історія народів Європи*. 2017. Вип. 53. С. 140-144.
3. Конституція України 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 6.05.2024).
4. Михальченко М.І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. Дрогобич: ВФ «Відродження», 2004. 488 с
5. Макаренко О. М. Сутність і роль державної ідеології в розбудові держави в Україні. *Актуальні проблеми державного управління*. 2013. № 1. С. 268-276.
6. Романенко Є. О. Ідеологія як комунікативний інструмент реалізації державної політики. *Економіка та держава*. 2013. № 5. С. 120-123.
7. Миклашук І. Державотворча ідеологія як чинник демократичного розвитку України. *Політичний менеджмент*. 2009. № 5. С. 63-71.
8. Головатий М. Ф. Соціологія політики: навч. посібник. Київ: МАУП, 2003. 504 с.
9. Калиновський Ю. Ю. Національна ідея як віддзеркалення розвитку правосвідомості українського суспільства. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2011. Випуск 44 (№ 2). С. 358-364.
10. Курас І. Національна ідея як першовиток державності. *Українська державність: історія і сучасність*: Матеріали наукової конференції. Січень 1993 р. / Ін-т національних відносин і політології АН України та ін ; Ред. кол. І.Ф.

Курас (гол.) та ін. Київ: Ін-т системних досліджень освіти України, 1993. С. 125-127.

11. Телешун С. Проблема формулювання національної ідеї в контексті збереження унітарного державного устрою України. *Людина і політика*. 2000. № 3. С. 76-79.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ КОНТИНУУМ ЯК ПОЛЕ БОЮ

М. Требін, доктор філософських наук, професор

Харківський національний економічний університет імені С. Кузнеця

Для війни Росії проти України притаманні декілька основних трендів [1]: по-перше, на зміну традиційним воєнним діям, суворо розподіленим за фізичними сферами, прийшли об'ємні, що проводяться одночасно в усіх сферах протистояння, у значно розширеному просторово-часовому континуумі; по-друге, зросло значення космічного простору; по-третє, зросло значення інформаційно-психологічної боротьби; по-четверте, розширився спектр застосовуваних засобів збройної боротьби, серед яких істотно зростає значення гіперзвукової, високоточної зброї, кіберзброї, інформаційно-керуючих систем, безпілотних літальних та автономних морських апаратів, роботизованих комплексів військового призначення, штучного інтелекту в системах підтримки прийняття рішень, управління військами (силами) та озброєнням, військової та спеціальної техніки; по-п'яте, змінилася логіко-часова побудова збройної боротьби: важливе значення має завоювання ініціативи та переваги в інформаційній сфері (в управлінні військами та зброєю); необхідно створювати перевагу в повітряно-космічній сфері; змінювати на свою користь співвідношення сил на суші та морі; досягати загальної кількісно-якісної переваги в силах та засобах; збільшилась тривалість підготовчих та зменшився період активних дій; посилилися дедуктивні та послабилися індуктивні зв'язки і відносини збройної боротьби; використовуються стратегічні та оперативні засоби для поразки тактичної ланки; організація та ведення збройної боротьби в реальному масштабі часу; перехід від управління військами до управління збройною боротьбою.

Також важливим трендом збройної боротьби в умовах воєнної агресії Росії проти України є зростання значення інформаційного континууму. Ще наприкінці ХХ ст. Елвін і Хайді Тоффлери в книзі «Війна та антивійна: як вижити на світанку ХХІ століття» [2] стверджували, що важливою складовою війн ХХІ ст. буде інформаційне протистояння. Це обумовлено тим, що на сучасному етапі розвитку цивілізації інформація стала відігравати ключову роль у функціонуванні суспільних і державних інститутів та житті кожної людини. Інформатизація веде до створення єдиного світового інформаційного простору, в

межах якого здійснюються виробництво, нагромадження, обробка, збереження та обмін інформацією між суб'єктами цього простору – людьми, організаціями, державами. Цілком очевидно, що можливості швидкого обміну політичною, економічною, духовною, науково-технічною та іншою інформацією, застосування нових інформаційних технологій у всіх сферах суспільного життя й особливо у виробництві й управлінні є безсумнівним благом. Подібно до того, як швидке промислове зростання створило загрозу екології Землі, а успіхи ядерної фізики спричинили небезпеку ядерної війни, так і інформатизація може стати джерелом цілої низки проблем.

Основою інформатизації тієї чи іншої країни є її економічна база, ступінь засвоєння, виробництва і розвитку нових технологій, загальноосвітній рівень населення. Формується якісно нова сфера – інформаційна, що має істотні відмінності, які кардинально виділяють її із системи інших компонентів навколишнього середовища, – це невичерпність і наповненість інфоресурсів, можливість їх швидкого копіювання, переміщення у великих обсягах практично без втрат з високою швидкістю і на величезні відстані, компактність джерел і носіїв інформації, миттєва, але безкровна реакція (відгук) інфосфери на важко ідентифікований (стосовно джерел) вплив та ін. [3]. Ця сфера буття стає дуже привабливою для впливу на інші суб'єкти світового співтовариства в ім'я забезпечення власних інтересів. Тому сьогодні досить багато говорять про інформаційне протиборство, інформаційну війну[4-7].

У науковий обіг поняття «інформаційна війна» увів у 1970 р. американський журналіст Дейл Майнор у своїй однойменній книзі [8]. Але відправною точкою з формування теорії інформаційних воєн прийнято вважати 1976 р., коли американський вчений-фізик угорського походження доктор Томас П. Рона вперше заговорив про інформаційну війну в своєму звіті «Системи зброї та інформаційна війна», підготовленому для компанії «Боїнг» [9]. У своєму тексті він зупинився на такому аспекті, як важливість інформаційних потоків для дій противника, аналізуючи внутрішні та зовнішні інформаційні потоки. Рона, зокрема, зазначив, що інформаційна інфраструктура стає ключовим компонентом економіки, але вона одночасно перетворюється на вразливу ціль як у воєнний, так і в мирний час. Т. Рона вперше наголосив на тих аспектах, які сьогодні складають основу інформаційної війни: збільшення обсягу власної інформації, ускладнення для противника доступу до правдивої інформації, розміщення в інформаційних потоках супротивника здається достовірної, але фіктивної інформації. Вплив на інформаційні потоки противника може призвести, на його думку, до наступних результатів: по-перше, противник може прийти до усвідомлення неадекватності своїх знань, а завдяки цій невизначеності утримається від агресивних дій; по-друге, розуміючи своє

незнання, супротивник розподілить свої ресурси, щоб закрити всі можливі дії з боку іншої сторони, цим будуть ослаблені шанси на перемогу [9].

Одним із перших теоретиків інформаційної війни визнано Мартіна Лібіцькі, який у книзі «Що таке інформаційна війна?» розглядає інформаційну війну як інформаційні впливи, що включають захист, маніпулювання, спотворення та спростування інформації. М. Лібіцькі описує сім форм інформаційної війни: командно-управлінську (Command-and-Control Warfare), розвідувальну (Intelligence-Based Warfare), електронну (Electronic Warfare), психологічну (Psychological Warfare), хакерську (Hacker Warfare), економіко-інформаційну (Economic Information Warfare), кібервійну (Cyber Warfare) [10]. Важливою складовою інформаційної війни, за М. Лібіцькі, є семантичні атаки (semantic attacks), спрямовані на введення противника в оману шляхом впливу на інформацію противника, заснованих на ній процеси та інформаційні системи. При семантичній атаці, на відміну від хакерської атаки, комп'ютерна система працює абсолютно правильно, але рішення, які вона видає, невірні. Семантична атака спрямована на «органи почуття» комп'ютерної системи, що контролюють будь-який процес за допомогою датчиків. Обдурити ці датчики або інші засоби введення - значить вивести систему з ладу, нічого в ній не порушивши [10, р. 77-78]. Принцип семантичної атаки може бути розглянутий не тільки у зв'язку з комп'ютерними мережами, але й як ефективний інструментарій з впровадження інформації з метою зміни в бажаному напрямку думок, поглядів, настроїв, ціннісних орієнтацій, суспільної свідомості в цілому.

Вирішення завдань інформаційного протиборства здійснюється за допомогою застосування інформаційної зброї. Інформаційна зброя – це сукупність засобів, призначених для порушення (копіювання, перекручення або знищення) інформаційних ресурсів на стадії їх створення, обробки, поширення і збереження. Характерними рисами інформаційної зброї можна вважати: асиметрію (завдяки якій окремих елемент може виявитися сильнішим за всю систему); мімікрію (відповідно до якої інформаційна зброя повторює за формою типовий елемент певної системи, але має при цьому інший зміст); адаптацію (яка дозволяє змінювати середовище відповідно до вимог змісту, що вводиться) [10].

Можна виділити два основних об'єкти впливу інформаційної зброї. Перший – антропогенний (власне людина, її інтелект і масова свідомість соціуму); другий – техногенний (програмне і власне інформаційне забезпечення; програмно-апаратні і телекомунікаційні засоби, канали зв'язку, що забезпечують циркуляцію інформаційних потоків та інтеграцію систем управління тощо). Найбільш вразливими елементами інфраструктури є телекомунікаційні вузли, центри супутникового зв'язку та канали міжнародного інформаційного обміну.

Засоби безпосереднього інформаційного впливу на людину, соціальні групи і соціум у цілому почали розроблятися в рамках концепції «психологічних воєн». Цей термін уперше ввів у науковий обіг у 1920 р. британський історик Дж. Фуллер, який аналізував період Першої світової війни. Саме в цей період почали розроблятися теоретичні основи впливу на психіку людини, масову свідомість і проходили апробацію практичні методики в ході проведення різних «психологічних операцій» (цей термін уперше зафіксований в американських планах війни з Японією, його вжив капітан, а згодом контр-адмірал Е. Захаріас [11]).

З урахуванням характерних особливостей інформаційної зброї, комплексності застосування її різних видів наслідки її застосування для країн, що стали об'єктами нападу, досить важко пролонгувати, і, хоч на перший погляд не відчутні, вони можуть бути настільки руйнівними, що об'єкт нападу просто перестане існувати. Виділимо найпоширеніші методи та прийоми інформаційно-психологічного впливу на окрему особистість і соціум в цілому, а саме: багаторазове повторення справжнього інформаційного матеріалу (конкретних фактів) у вигідному для агресора ракурсі; розпорошення уваги реципієнтів пропаганди на несуттєві деталі; емоційне домінування через акцентування уваги реципієнтів не на конкретних фактах, а на емоційній оцінці цих фактів; демонізація (дискредитація) правлячого режиму та героїзація влади країни-агресора; звернення до широкої аудиторії з новими гаслами та інтерпретаціями вже раніше легітимованих населенням країни об'єкта інформаційної війни актуальних ідеологем; когеренція віртуального та реального простору в процесах відображення подій, що сталися внаслідок проведення інформаційно-психологічних операцій (створення інформаційного приводу); циклічне повторення-трансляція оприлюднених та легітимованих соціумом інформаційно-психологічних «вкидів» – різних видів дезінформації; використання неоднозначних висловлювань, які в певному контексті можна буде негативно інтерпретувати та використовувати для дискредитації країни об'єкта інформаційної війни; опора на правдиву інформацію як на базис, так і на необхідну брехню – як надбудову (відомий принцип пропаганди – «60/40»: 60% правдивої інформації та 40% брехні). Якщо спробувати уявити собі у найзагальнішому вигляді механізм впливу інформаційної зброї на людину, соціальну групу і соціум у цілому, то він може виглядати таким чином. Існує певний модус буття суб'єкта соціальної дійсності, що є єдністю усвідомленого і неусвідомленого, слова і справи, теорії і практики. І все різноманіття та особливості духовно-практичної діяльності саме цього суб'єкта можуть стати об'єктом латентної або відкритої (залежно від обставин) інформаційної атаки представниками протиборчої сторони. Завдяки впливу на свідомість і підсвідомість, деформації смислоутворюючих понять цього суб'єкта,

артикуляції, а потім спробі реалізації на практиці нових цінностей, що згодом спробують витіснити старі, буде запущений ентропійний процес, який перетворить на ніщо саме цей суб'єкт.

Основними видами інформаційної зброї, що впливають на техногенну складову інфосфери, можна вважати: комп'ютерні «віруси» – спеціальні програми, що прикріплюються до програмного забезпечення комп'ютерів, знищують, спотворюють або дезорганізують їх функціонування; вони здатні передаватися по лініях зв'язку, мережах передачі даних, виводити з ладу системи управління тощо; «логічні бомби» – програмні заставні пристрої, які заздалегідь упроваджуються в інформаційно-управлінські центри військової або цивільної інфраструктури, щоб за сигналом або у встановлений час привести їх у дію. Їх відмінність від комп'ютерних «вірусів» полягає в тому, що існує різновид «бомб», які вводяться в мікропроцесори чи мікросхеми пам'яті на рівні кристалів, які не можуть бути виявлені засобами програмної діагностики. У певний час або за зовнішнім сигналом ці «логічні бомби» передаються на твердий диск і починають руйнування програмного забезпечення комп'ютерів у мережах. Інший різновид «логічних бомб» – записана в мікросхемах програма, що зламає захист від несанкціонованого доступу. Вона дає можливість зчитувати інформаційні ресурси супротивника без їх видимого руйнування для отримання розвідувальної інформації. За допомогою такої програми можна цілеспрямовано змінювати інформацію, якою користується супротивник, з метою його дезінформації; засоби придушення інформаційного обміну в телекомунікаційних мережах, фальсифікації інформації в каналах державного і військового управління; засоби нейтралізації тестових програм; різного роду помилки, що вводяться свідомо в програмне забезпечення об'єкта; засоби радіоелектронної боротьби, які містять у собі засоби радіопротидії і радіоперехоплення. У сучасних умовах у засобів радіоелектронної боротьби з'явився новий об'єкт – комп'ютерні мережі і самі комп'ютери. Завдання залишилося старим – постановка перешкод і придушення інформації, що циркулює в мережах. Універсальність, потайність, багатоваріантність форм програмно-апаратної реалізації, радикальність впливу, достатній вибір часу і місця застосування, нарешті, економічність роблять інформаційну зброю надзвичайно небезпечною: вона легко маскується під засоби захисту, наприклад, інтелектуальної власності; вона дозволяє вести наступальні дії анонімно, без оголошення війни. Так виявляється новий характер війни інформаційної епохи.

Організація і ведення інформаційної війни базуються на відповідних законах, закономірностях і принципах. До основних законів інформаційного протиборства можна віднести: закон визначальної ролі його політичних цілей; закони залежності його ходу і результату від економічних, соціально-політичних, науково-технічних і військових можливостей протиборчих сторін. На основі

знання законів і закономірностей, а також набуття досвіду в результаті практичної діяльності виробляються принципи ведення інформаційного протиборства, тобто загальні науково обгрунтовані положення, правила, рекомендації щодо його підготовки і ведення, а також керівництва його силами і засобами.

На жаль, на сьогоднішній день світова спільнота не змогло знайти гідні заходи протистояння інформаційним агресіям, а це означає лише одне – у період тотальної інформатизації головним полем бою залишається інформаційний континуум, значущість якого значно зростає в умовах прямої воєнної агресії.

Список використаних джерел

1. Требін М., Чернишова Т. Основні тенденції збройної боротьби у війнах майбутнього. *Міжнародна науково-практична конференція: Всеохоплююча оборона: досвід протидії збройній агресії РФ проти України*: зб. матеріалів міжн. наук-практ. конф. (Київ, 27 квітня 2023 р.). Київ: Національний університет оборони України, 2023. С. 228-234.
2. Toffler A., Toffler H. War and anti-war : survival at the dawn of the 21st century. Boston : Little, Brown, 1993. xiii, 302 p.
3. Jaeger P.T., Burnett G. Information worlds : social context, technology, and information behavior in the age of the Internet. New York : Routledge, 2010. xii, 200 p.
4. Bryczek-Wróbel P., Moszczyński M. The evolution of the concept of information warfare in the modern information society of the post-truth era. *Defence Science Review*. 2022. No. 13. P. 48-62.
5. Калініченко Б.М. Інформаційна війна: чинники ескалації і засоби протидії. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю., 2020. 350 с.
6. Требін М.П. Феномен інформаційної війни у світі, що глобалізується. *Вісник Національного університету Юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2013. №2 (16). С. 188-198.
7. Фещенко І. В. Інформаційна війна як органічна складова сучасного збройно-політичного конфлікту. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2021. Т. 13, № 1. С. 96-103.
8. Minor D. The information war. New York : Hawthorn Books, 1970. XII, 212 p.
9. Rona T. P. Weapon Systems and Information War. Seattle, Washington: Boeing Aerospace Co., 1976. VI, 71 p.
10. Libicki M. C. What is information warfare? Washington, DC : Center for Advanced Concepts and Technology, Institute for National Strategic Studies, National Defense University, 1995. XI, 104 p.

11. Требін М. П. Інформаційна зброя. *Матеріали другої наукової конференції Харківського університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, 15–16 лютого 2006 р.* : програма конф. та тези доп. Харків : ХУ ПС, 2006. С. 129.

12. Zacharias E. M. *Secret missions : the story of an intelligence officer.* Annapolis, Md. : Naval Institute Press, 2003. XIV, 433 p.

ЗЛОЧИНИ РОСІЇ ПРОТИ ЛЮДСТВА: РОЗСЛІДУВАННЯ ФАКТІВ ТА ПОКАРАННЯ ЗЛОЧИНЦІВ

В. Кротюк, кандидат філософських наук, доцент

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

З 2014 року, коли Росією було окуповано Крим і розв'язано проксі-війну на території Донецької і Луганської областей, працівниками правозахисних та правоохоронних органів, журналістами, спостерігачами, представниками міжнародних гуманітарних організацій були встановлені та задокументовані чисельні порушення російськими військовими норм міжнародного гуманітарного права, різноманітних міжнародних договорів. Після повномасштабного вторгнення російських військ в Україну кількість таких фактів кратно збільшилася. Так, за даними медіа-проекту *Ukrainer*, напавши на Україну, Росія порушила понад 400 міжнародних договорів [1].

Найбільш промовистий приклад недотримання Росією міжнародного права – порушення Будапештського меморандуму (1994). Також Росія не дотримується Гельсінських угод (1975), що мали закріпити політичні й територіальні домовленості Другої світової війни. Серед інших основних міжнародних договорів, що порушила Росія можна назвати такі:

- Статут ООН (1945);
- Конвенція ООН про боротьбу з фінансуванням тероризму (1999);
- Конвенція ООН щодо запобігання злочину геноциду та покарання за нього (1948);
- корпус конвенцій, що регулюють закони та звичаї війни (зокрема Гаазькі та Женевські конвенції);
- Міжнародна конвенція для захисту усіх осіб від насильницького зникнення (2006);
- Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту (1954);
- Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965);
- Конвенція ООН з морського права (1982);
- Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (1950);
- Статут Ради Європи (1949).

В умовах, коли кількість військових злочинів постійно зростала, а часовий і кадровий ресурс для їх розслідування був обмежений, Офіс Генерального прокурора через місяць після початку повномасштабного вторгнення доручив усім силовим міністерствам і відомствам створити спеціальні групи для роботи по збору і документуванню злочинів рф проти людства. Для правильної кваліфікації злочинів, визначення предмета доказування та основних напрямів збирання доказів командою експертів і практиків було напрацьовано «Стандарти розслідування воєнних злочинів. Загальна частина» та перший набір стандартів, які стосувалися конкретного виду злочинів – «Незаконне позбавлення волі та катування».

Розпорядженням командувача Повітряних Сил Збройних Сил України та відповідним наказом начальника Харківського університету Повітряних Сил була створена робоча група, яка систематично здійснювала збір та надання інформації щодо доказів та фактів порушень прав людини в ході повномасштабної війни рф проти України у місцях розташування підпорядкованих військових частин та підрозділів.

Найважливішим правилом міжнародного гуманітарного права є захист цивільних осіб під час війни, зокрема під час окупації. Російські військові цинічно нехтують цим правилом, свідомо обстрілюючи цивільну інфраструктуру українських міст і гуманітарні коридори, проводячи масові розстріли на захоплених територіях або примушуючи українських громадян до служби в російській армії. Російські окупанти свавільно вбивають і катують цивільних, гвалтують жінок і дітей, розстрілюють лікарів, священнослужителів і журналістів. В оточених або захоплених Росією містах немає води, їжі, ліків та електроенергії. Окупанти обстрілюють продуктові бази, школи, лікарні, не пропускають гуманітарних конвоїв, позбавляють цілі регіони зв'язку з рештою світу й доводять їх до гуманітарної катастрофи. Такі дії є свідомим порушенням Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни та відповідних вимог звичаєвого міжнародного гуманітарного права.

Грубим порушенням Договору про нерозповсюдження ядерної зброї та Міжнародної Конвенції про боротьбу з актами ядерного тероризму та звичаєвого міжнародного гуманітарного права є атака й захоплення Чорнобильської та Запорізької атомних електростанцій. Окрім того, з метою тероризування населення, підриву його морального духу росіяни наносять масовані ракетні та повітряні удари по об'єктах енергетичної інфраструктури, обстрілюють нафтобази та газопроводи в багатьох регіонах України. У червні 2023 року окупантами підірвано дамбу Каховського водосховища, наслідком чого стало затоплення тисяч будинків, десятки тисяч людей змушені евакуюватись або шукати порятунку. Гуманітарна катастрофа та екологічна

криза, спричинені такими діями, становлять екологічну загрозу для всього людства.

Іншим зобов'язанням воюючих сторін у рамках третьої Женевської конвенції є дотримання прав військовополонених [2]. Норми цього міжнародного договору забороняють фізичне та психологічне катування й негуманне поводження з полоненими, незалежно від дій, які вони вчиняли в минулому. Полонені мають право на їжу, воду, контакт із рідними. Жінки-військовослужбовиці в полоні мають утримуватись окремо від чоловіків, за ними має наглядати персонал жіночої статі, мають забезпечуватись їхні особливі санітарно-гігієнічні та медичні потреби. Російські загарбники неодноразово вчиняли тяжкі злочини проти українських полонених, що є порушенням правил і звичаїв війни. Наприклад, українським бранкам росіяни поголили голови, змушували їх роздягатися, не дозволяли сідати та принижували; відомі випадки гвалтувань.

Згідно з Женевськими конвенціями, медичним працівникам має бути забезпечена можливість виконувати їхні обов'язки, а пораненим і хворим – отримувати медичну допомогу. Від початку повномасштабного вторгнення російські війська цинічно завдають удари по медичних закладах (станом на 11 лютого 2024 року російськими військами було пошкоджено 1218 закладів охорони здоров'я. Зокрема, 540 лікарень – зруйновані частково, а 173 – повністю). Свідомо обстрілюються автомобілі швидкої допомоги, бригади, які прибувають до місць обстрілів, вбито чи поранено сотні медичних працівників. Ці дії є порушенням Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни.

Гаазькі та інші спеціалізовані конвенції обмежують методи та засоби ведення воєнних дій. Деякі види озброєння є особливо небезпечними, адже завдають надмірних фізичних ушкоджень або мають невибіркову дію, тобто знищують усе живе на своєму шляху. Використання Росією касетних, термобаричних «вакуумних» бомб, протипіхотних мін в українських містах є порушенням Гаазьких конвенцій і звичаєвого міжнародного гуманітарного права.

Застосування російськими військовими в Україні фосфорних босприпасів і запалювальних авіабомб порушує Конвенцію про конкретні види звичайної зброї. Є підозри про застосування проти захисників Маріуполя та Ізюму хімічної зброї, що є грубим порушенням правил ведення війни, зокрема Конвенції про хімічну зброю. Усі подібні факти мають широкий міжнародний розголос і неодмінно стануть обтяжувальними обставинами в міжнародних судах над російськими воєнними злочинцями.

Женевські конвенції 1949 року та звичаєве міжнародне гуманітарне право прямо забороняють нападати на цивільні об'єкти, розміщувати військові об'єкти

поруч із цивільними, атакувати історичні пам'ятки. Пам'ятки архітектури, яких росіяни знищили сотні, знаходяться під захистом Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту. Бомбардування їх є порушенням норм міжнародного гуманітарного права. ЮНЕСКО вже нарахувало в Україні сотні пошкоджених об'єктів культури і вимагає від Росії негайно припинити атаки на цивільні об'єкти в Україні.

У 1998 році на дипломатичній конференції в Римі був ухвалений Римський статут Міжнародного кримінального суду (МКС). Суть цього договору – встановлення функцій, юрисдикції та структури МКС. Римський статут також визначає перелік міжнародних злочинів: геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочини агресії. Завдання МКС – переслідувати відповідальних за ці злочини. На відміну від Міжнародного суду ООН, який встановлює відповідальність держав, МКС судить осіб, підозрюваних у вчиненні міжнародних злочинів. Це єдиний міжнародний суд, який може засудити керівників держав.

Росія була підписантою Римського статуту, проте 2016 року вийшла з угоди. Це сталося наступного дня після того, як МКС підтвердив, що окупація Криму становить міжнародний збройний конфлікт. Однак вихід з угоди не перешкоджає МКС переслідувати злочини російських громадян і на території України.

Для майбутніх проваджень МКС над російськими воєнними злочинцями Українська гельсінська спілка з прав людини, Регіональний центр із прав людини, Центр громадянських свобод, Truth Hounds, Харківська правозахисна група та ряд інших правозахисних організацій України вже неодноразово надавали докази щодо злочинів, вчинених російськими військовими в Україні з 2014 року. Наразі триває активний збір доказів і показів потерпілих і свідків про злочини, вчинені від початку широкомасштабного наступу в лютому 2022 року.

Це умисні вбивства й тілесні ушкодження цивільних, викрадення людей на захоплених територіях і примусове вивезення їх до Росії та Білорусі, примусова мобілізація, катування та нелюдське поводження, напади на цивільні об'єкти, знищення й пошкодження майна, утримування заручників, напади на склади гуманітарної допомоги, гуманітарні місії та коридори; знищення харчів і води та перешкоджання гуманітарним місіям у їхній доставці; обстріли населених пунктів, загибель і поранення людей унаслідок обстрілів, екологічна катастрофа внаслідок обстрілів; пошкодження і знищення історичних пам'яток, лікарень, релігійних споруд, закладів освіти, науки, мистецтва; розграбування захоплених населених пунктів; використання зброї, забороненої міжнародними угодами; згвалтування та інші форми сексуального насильства; використання цивільних об'єктів чи людей як живого щита; незаконне затримання та позбавлення

свободи; використання непристосованого місця для утримання під вартою; посягання на людську гідність; мінування території тощо.

Усі перелічені вище злочини можуть кваліфікуватись як злочини проти людяності та воєнні злочини. Вони підпадають під дію Римського статуту й мають бути розслідувані Міжнародним кримінальним судом у Гаазі.

Сам факт вторгнення Росії в Україну є злочином агресії згідно з МКС, а також порушенням Статуту ООН. Щодо ймовірного факту вчинення росіянами геноциду в Україні думки експертів відрізняються. Дехто вважає, що Росія вбила недостатньо цивільного населення, щоби вважати її дії геноцидом. Однак після оприлюднення фактів воєнних злочинів у деокупованих районах Київської області, а також сумнозвісної статті російського державного агентства «РИА Новости» про геноцид заговорили дедалі частіше: 12 квітня про це вперше заявив президент США Джо Байден. При цьому світ ще не бачив наслідків російської блокади Маріуполя, де, за свідченнями місцевої влади, число загиблих мирних мешканців унаслідок дій російських військ може перевищувати 20000 осіб.

28 лютого 2022 року прокурор Міжнародного кримінального суду почав розслідування щодо скоєних Росією воєнних злочинів і злочинів проти людяності. Прокурор отримав звернення щодо ситуації в Україні від 39 країн. Суд розслідує ці злочини в часовому проміжку від 21 листопада 2013 року й донині, здійснені всіма сторонами на території України, міжнародний кримінальний суд над вищим військовим і політичним керівництвом росії є невідворотим. Путіна вже визнали воєнним злочинцем десятки країн світу з вимогою розслідувати його злочини.

З початку повномасштабного вторгнення росіяни активно розвивають тему порушення прав їхніх військовополонених в Україні через публікацію відео з ними. Подекуди їхній пропаганді піддаються західні ЗМІ й навіть поважні правозахисні організації, які вбачають у публікації фото і відео вцілілих в Україні росіян порушення прав останніх. Дійсно, Женевські конвенції забороняють робити з полонених об'єкт суспільної цікавості. Проте в умовах тотальної інформаційної блокади в росії дізнатися про долю своїх близьких родичі полонених можуть лише з цих відео. Такі публікації дозволяють полоненим звернутися до рідних, а також розвінчують російську пропаганду про неучасть строковиків у війні проти України. Російські пропагандисти згадують про існування міжнародних конвенцій і законів війни лише тоді, коли хочуть звинуватити в їхньому порушенні Україну.

Щоб дискредитувати Україну, російські пропагандисти створюють постановочні відео, на яких нібито українські військові знущуються з російських полонених. Україна неодноразово заявляла, що дотримується Женевських конвенцій, а подібні відео є фейками.

У випадку воєнних злочинів і злочинів проти людяності передбачена не лише індивідуальна, а й командна відповідальність, тобто відповідальність командира за злочини своїх підлеглих. Історія знає багато таких прикладів.

Нюрнберзький трибунал 1945–1946 років став першим в історії міжнародним судом над воєнними злочинцями. За його результатами були засуджені 19 нацистських злочинців (обвинувачених загалом було 24, декого із них засудили пізніше, а декого – виправдали). Залежно від тяжкості злочинів, вирок варіювався: страта через повішання, довічне ув'язнення або ж ув'язнення на строк від 20 до 10 років. Токійський трибунал розглядав японські воєнні злочини в Другій світовій війні у 1946 – 1948 роках. 29 головних японських воєнних злочинців було засуджено до страти або позбавлення волі. Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії працював з 1993 до 2017 року й засудив 90 воєнних злочинців. Були також трибунали щодо Руанди, Сьєрра-Леоне, Камбоджі, Східного Тимору, Лівану, Косова.

Українські і зарубіжні правозахисні організації моніторять і документують міжнародні злочини, вчинені російськими окупантами під час війни, а українська влада, синхронно з багатьма іншими державами, позивається проти РФ та її керівництва до міжнародних судів. Україна вперше подала позов на Росію до Міжнародного суду ООН 2017 року. Тоді наша влада заявила про порушення двох конвенцій: Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму (за підтримку збройних груп на Донбасі, зокрема через фінансування та постачання їм зброї) та Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (за переслідування українців і кримських татар в окупованому Криму). Україна стала першою державою у світі, яка судиться за Конвенцією про боротьбу з фінансуванням тероризму.

2022 року Україна подала другий позов до Міжнародного суду ООН – щодо порушення Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. 16 березня 2022 року Міжнародний суд ООН у Гаазі наказав росії негайно зупинити вторгнення й не вдатися до подальших воєнних дій на території України. Звісно це рішення росія проігнорувала.

Міжнародні суди мають багато вад, головна з яких – тривалість. Процеси можуть тягнутися багато років. Часто обвинувачені не доживають до своїх вироків. Проте міжнародні суди над воєнними злочинцями мають важливе історичне значення, адже проливають світло на історичні події та роль у злочинах високопосадовців.

Сьогодні експерти говорять про різні моделі майбутнього суду над росією. Одним з них є створення міжнародного суду за допомогою міжнародного договору між урядом України та ООН. Інший шлях – створення окремого спеціального трибуналу за домовленістю кількох держав. За будь-якої моделі

суду російські воєнні злочинці з вищого політичного та військового керівництва рф отримають справедливі вироки і понесуть повну відповідальність за свої дії.

Список використаних джерел

1. Які домовленості Росія порушила за час війни в Україні. URL : <https://www.ukrainer.net/thread/viyna/zlochyny-rosii/page/3/> (дата звернення: 20.02.2024).

2. Основні положення Женевських конвенцій та додаткових протоколів до них. URL : https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2023/11/0365_154-ebook.pdf (дата звернення: 20.02.2024).

3. Фіксація і документування російських злочинів: важливий крок до виявлення винних та їх покарання. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3684075-fiksacia-i-dokumentuvanna-rosijskih-zlociniv-vazlivij-krok-do-viavlenna-vinnih-ta-ih-pokaranna.html> (дата звернення: 20.02.2024).

ВІЙНА РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ТЕОРІЙ «ХАРТЛЕНДУ» і «МІЖМОР'Я»

*І. Поліщук, доктор політичних наук, професор,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Війна рф проти України істотно актуалізувала питання про колективну безпеку цивілізованих країн у протистоянні варварській фашистській росії. На мій погляд, у цьому зв'язку значно актуалізувалися геополітичні теорії «Хартленду» та «Міжмор'я». Теорія Хартленду (від англ. Heartland – «серцевинна земля»), що з'явилася в геополітичному дискурсі майже сто років тому, до цього часу є основою багатьох зовнішньополітичних стратегій. Засновником теорії Хартленду був Х. Маккіндер, який обґрунтовував залежність геополітичної ситуації від фізико-географічних умов певної країни. У праці «Демократичні ідеали і реальність» (1919 р.) він концептуалізував поняття Хартленду як своєрідної географічної вісі історії. Термін «Хартленд» позначав особливий Євразійський регіон. Зазначимо, що поняття Хартленду є штучно створеним конструктом для геополітичної концептуалізації політичних реалій. Саме тому кордони Хартленду не були чітко окреслені. Згодом, доопрацьовуючи власну концепцію, Х. Маккіндер зазначив, що «Хартленд – це північна і внутрішня частина Євразії. Він простягнувся на південь від арктичного побережжя до серединних пустель, і широкий перехийок між Балтійським і Чорним морями утворює його західні межі» [1]. На його думку, Хартленд є величезною природною фортецею на землі.

Отже, у сучасному геополітичному дискурсі існують різні версії місця Хартленду на карті світу. Разом з тим, територію України відносять до «серця»

землі. В окремих геополітичних концепціях лінія зіткнення Хартленду і Римленду проходить по українській території. Це пояснює надмірну увагу до України зі сторони всіх великих геополітичних гравців.

Слід розуміти, що битва за Хартленд вічна. Звернемося до Х. Маккіндера, який сформулював відомі максимуми: 1) Хто контролює Східну Європу, той керує Хартлендом; 2) Хто контролює Хартленд, той керує Світовим островом (тобто Євразією і Африкою); 3) Хто контролює Світовий острів, той керує світом [1]. Х. Маккіндер надавав великого значення Східній Європі – «стратегічному Хартленду» з басейнами Чорного і Балтійського морів. Саме в цьому місці розташована т. зв. «осьова держава», щодо якої було сформульовано наведену максиму Х. Маккіндера. Тобто, і територію Польщі, і територію України можна віднести до зони «стратегічного Хартленду». Х. Маккіндер пропонував «ідею створення бар'єра з нових країн Східної Європи з метою запобігання об'єднання сил «стратегічного Хартленду» та Східного Хартленду (Німеччини та Росії)». У контексті цієї теорії вважали, що для збереження геополітичного балансу сил в Європі постає необхідність формування буферної зони незалежних держав між Німеччиною та Росією. Ця ідея була втілена у 1919–20-му роках завдяки рішенням Версальської (Паризької) мирної конференції.

Цікавою була позиція Х. Маккіндера щодо України та Польщі. У січні 1920 р. він звернувся з меморандумом до прем'єр-міністра Великобританії Ллойда Джорджа, у якому «постулював побудову політичного блоку на території так званого Міжмор'я, куди входять Польща, Україна, Білорусь» [1].

Слід зазначити, що в Україні та Польщі є багато потужних ідей, історичних фактів, подій, особистостей, на основі яких можна формувати стратегії ефективної співпраці. Це, наприклад, ідея Міжмор'я (Intermarium). Це постать визначної особистості – Папи Римського Іоанна Павла II, діяльність котрого постійно була спрямована на польсько-українське порозуміння. Вважаючи християнство конститутивним чинником Європи (як спільний знаменник самовизначення європейців), Іоанн Павло II називав Україну «прикордонням та брамою між Сходом та Заходом», оскільки на українській території відбулося схрещення різних культур. Саме на українській землі, – зазначав він, – церква дихає «двома легенями східної та західної традицій» [2, с.135].

Доречно пригадати спільні польсько-українські перемоги. Наприклад, 15 серпня 1920 р. відбувся переможний прорив у Варшавській битві, що увійшла в історію під назвою «Диво над Віслою». У цій битві поляки разом з українцями врятували Європу від більшовиків. Юзеф Пілсудський характеризував союз між поляками та українцями так: «Йде боротьба за нашу і вашу свободу проти спільного ворога. Я впевнений, що розуміння між Українською і Польською

республіками принесе славу й добробут обом народам. ... Від імені Польщі проголошую: «Хай живе вільна Україна!» [2, с.137].

Загалом, концепція Хартленду тісно корелювала з ідеями концепції Балто-Чорноморського союзу, яка сьогодні – в умовах російсько-української війни – набула значної актуальності. Майбутнє – за об'єднанням України та Польщі в регіональний союз, яким буде втілена давня ідея Балто-Чорноморського альянсу (Міжмор'я) з метою збереження геополітичного балансу сил в Європі.

Список використаних джерел

1. Маккіндер Х. Круглая земля и обретение мира. *Космополис. Зима 2006–2007.* № 2 (16). С. 56–69. URL: http://www.pseudology.org/state/Makinder_KruglayaZemlya_i_obretnie_mira2.pdf. (1fnf pdhttyyz 10.04.2024).
2. Моджеєвські А. Про європейську сутність України у вченні Папи Римського Івана Павла II. *Історико-політичні проблеми сучасного світу: зб. наук. статей.* Чернівці : Рута, 2008. Т. 17–18. С. 132–137.

ГЛОБАЛЬНА СОЛІДАРНІСТЬ ЯК МЕТА ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ПЕРЕД ОБЛИЧЧЯМ ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

О. Висоцький, доктор політичних наук, професор
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Ключовим компонентом стратегії публічної дипломатії президента Володимира Зеленського під час повномасштабної російсько-української війни стало сприяння глобальній солідарності. Саме з її формуванням та посиленням він пов'язував забезпечення оборонної підтримки з боку реальних і потенційних союзників у протидії російській агресії. Спираючись на спільні цінності, спільні загрози та взаємну вигоду, В. Зеленський прагнув ефективно взаємодіяти з глобальною громадською думкою, домагаючись мобілізації зусиль урядів великих держав світу на користь України. Це обумовлює важливість розв'язання такої наукової проблеми як роль виробництва та зміцнення глобальної солідарності у процесі здійснення публічної дипломатії українського президента.

Виходячи з цього, метою даного дослідження є з'ясувати особливості процесу кристалізації глобальної солідарності під час виступів Президента України перед зарубіжною громадськістю як стратегічної основи мобілізації світу на допомогу українському народу в його боротьбі за виживання в умовах повномасштабної агресії.

Щоб максимально чітко уявити, на що були спрямована публічна дипломатія В.Зеленського в сфері досягнення глобальної солідарності в

інтересах України, треба спочатку визначити саме її поняття. Отже, глобальна солідарність – це об'єднані зобов'язання та спільні дії міжнародних суб'єктів – держав, організацій та окремих осіб – щодо підтримки націй чи груп у кризових ситуаціях, засновані на спільних етичних, правових та гуманітарних принципах. Такого роду солідарність передбачає активну участь у підтримці глобального миру, безпеки та прав людини, виходячи за рамки індивідуальних національних інтересів на користь колективного добробуту та справедливості. Крім того, ця солідарність виражається в дипломатичній підтримці, гуманітарній допомозі, економічних санкціях проти агресорів, заходах юридичної відповідальності та відстоювання захисту фундаментальних свобод людини і цілісності міжнародного права. Уточнимо, що суть глобальної солідарності полягає не просто в реакції чи підтримці, а в активній та принциповій міжнародній співпраці. Глобальна солідарність, насамперед, є об'єднаним підходом, який виходить за рамки простого співчуття і включає конкретні дії, що зміцнюють міжнародні норми і захищають людську гідність.

Визначивши поняття глобальної солідарності, перейдемо безпосередньо до основних вимірів її вироблення в процесі здійснення публічної дипломатії В.Зеленським. Одним із основних мобілізаційних ресурсів формування глобальної солідарності Президентом України стало звернення до спільної історії зарубіжної громадської думки. Так, в одній із яскравих своїх промов першого місяця повномасштабної російської агресії – промові перед Конгресом США, В. Зеленський зазначав: «Російські війська вже випустили по Україні майже тисячу ракет. Незліченну кількість авіабомб. Вони використовують дрони, щоб прицільніше вбивати. Це терор, якого Європа не бачила, не бачила вже 80 років!» [4]. Посилання на хронологію, що нагадує про Другу світову війну, служить для посилення гостроти сприйняття нинішньої загрози, проводячи паралель з найбільш руйнівним конфліктом в новітній історії Європи. Це порівняння використовується стратегічно, щоб викликати почуття терміновості та історичної відповідальності у міжнародних учасників, підкреслюючи, що ставки зараз такі ж високі, як і тоді.

Іншим ефективним виміром публічної дипломатії українського президента стали апеляції до глобальної відповідальності: «І ми просимо про відповідь. Про відповідь від світу» [4]. Риторичне питання В. Зеленського було покликано змусити міжнародне співтовариство задуматися над своєю колективною відповідальністю за підтримку глобальної безпеки. Цей підхід спрямований на стимулювання дій, розцінюючи бездіяльність як невиконання міжнародних зобов'язань з підтримання миру і безпеки.

Значну роль в публічній дипломатії українського президента відіграє наголос на тому, що безпека є взаємопов'язаною, спільною справою міжнародного співтовариства. Наголос на взаємопов'язаності безпеки розширює

розуміння війни в Україні як проблеми глобальної безпеки. Це природним чином призводить до необхідності вжиття превентивних заходів, а не просто заходів у відповідь. Вказуючи на безпосередні наслідки в Україні, В. Зеленський доводить необхідність прийняття попереджувальних міжнародних стратегій для запобігання подібних сценаріїв в інших регіонах, тим самим підтримуючи глобальну стабільність. «Ми маємо напрацювати нові гарантії безпеки. Щоб можна було діяти превентивно і сильно кожного разу, коли виникає загроза для миру» [3].

У своїх виступах український президент вимагає глобального реагування на акти агресії. Він не лише домагається негайної допомоги, а й заохочує створення більш надійної та скоординованої системи міжнародної безпеки. Цей заклик до дії ґрунтується на ідеї, що безпека для одного – це безпека для всіх, і закликає до превентивної співпраці, а не до помсти. «Чи можна зробити це на базі наявних міжнародних структур? Після такої війни – точно ні. Потрібно створювати нові інструменти. Нові гарантії. Які працюватимуть превентивно і сильно – проти будь-якої агресії. Які справді допоможуть» [3].

У своїй публічній дипломатії В. Зеленський вміло використовує звернення до спільних цінностей та спільних загроз, щоб не лише чітко окреслити цілі конфлікту в Україні, а й мобілізувати міжнародну підтримку на широкій основі. Ця стратегія ефективно перетворює українську оборону на прапор, під яким нації можуть згуртуватися не тільки заради України, а й для захисту міжнародних принципів, якими вони самі дорожать. Роблячи таким чином, український президент не тільки домагається оборонної підтримки, а й просуває ідею колективної відповідальності і спільної долі. «Боротьба за нашу незалежність – це боротьба за право на стабільність, право на безпеку для всіх нас, для всієї Європи» [5].

Демонстрація впевненості у спільній перемозі заради спільних цінностей також допомагає В. Зеленському кристалізувати глобальну солідарність на користь України під час виступів перед світовою громадськістю. «Україна має виграти. Це не просто щось про нашу державу. Це про всіх нас у світі... Про вашу свободу, про вашу безпеку, про наші спільні цінності, про наш спільний мир, які наша перемога може історично посилити» [6], – зазначав український президент перед австралійською публікою.

Важливими комунікативними інструментами українського політичного лідера є різноманітні апеляції до світової публіки, за рахунок яких досягається глобальна солідарність. Однією із них є апеляція до єднання на основі подвигу українського супротиву агресору. Так, В. Зеленський проголошував: «наші воїни... героїчно й успішно б'ються заради нашої спільної свободи, наших спільних цінностей» [2].

Не менш значущою у президентській публічній дипломатії є зв'язування героїзму українських воїнів з допомогою світу зброєю як основи виживання та збереження життя: «Це факт, що свобода для наших людей, яких Росія намагалася поневолити, забезпечується відвагою наших воїнів та зброєю, зокрема вашою, – усіх, хто допомагає нам оборонятися. І зараз лише зброя зупинить цю смерть. І це факт. Ось чому важливо бути твердими й рішучими у допомозі зброєю українським воїнам» [2], – зазначав В.Зеленський.

Значну роль у зміцненні глобальної солідарності відіграє апеляція до необхідності боротьби зі спільним ворогом. «Ми зіткнулися з агресором, для якого наше спільне європейське прагнення до миру й правил нічого не важить і який хоче Європі такого, з чим не погодиться жодна вільна нація, жоден сумлінний лідер, ніхто з присутніх у цій залі» [2].

Не менш вагомою в президентській публічній дипломатії є апеляція до єдності у супротиву проти світового зла. «Ми з вами єдині в тому, що Європа та всі інші частини землі не мають бути місцем, де амбіції тиранів ламають життя народів» [2].

Одним із сильних комунікативних інструментів українського президента у вживанні глобальної солідарності є апеляція до майбутньої спільної перемоги над світовим злом. «І ми повинні стати переможцями, щоб саме наш із вами погляд на життя залишився Європі. *Шановна Європо!* Україна пропонує тобі перемогу, яка обернеться миром і збереже тебе. Україна пропонує перемогу не просто в одній цій війні, а над агресіями й анексіями, спаленням міст, депортаціями, над катастрофою геноциду будь-де ще на землі» [2].

Також знаковим комунікативним засобом в арсеналі публічної дипломатії В. Зеленського є апеляція до спільного безпечного майбутнього. «Ми пропонуємо й наближаємо спільну перемогу над тим, хто дістав усе це старе зло зі сторінок минулого, щоб знищити наше майбутнє, про яке всі ми – уся Європа мріє для своїх дітей» [2].

Одним із сильних комунікативних жестів В. Зеленського стала пропозиція світовій демократичній публіці розділити честь перемоги. «Я закликаю всіх вас стати переможцями разом із нами, разом з українцями!» [2].

В своїх промовах перед ООН український лідер глобальну солідарність народів усього світу пов'язував з прагненням миру та протидії усілякій агресії. «Ми з вами єдині у прагненні повернути мир. І в прагненні гарантувати мир для будь-якої нації, яка стала жертвою збройної агресії» [1].

За магістральною спрямованістю публічної дипломатії українського президента солідаризація глобальної публіки мала будуватися на основі спільних миролюбних бажань. «Україна хоче миру. Європа хоче миру. Світ хоче миру. І ми побачили, хто єдиний хоче війни» [1].

Важливою для публічної дипломатії В. Зеленського стала апеляція до єдиного прагнення держав та світу в цілому до захисту життя як найважливішої цінності. «Ми повинні захищати життя. Світ повинен захищати життя. Кожна держава, проти якої спрямована збройна агресія, потребує можливості захищати своїх громадян і звільняти свою територію» [1].

Одним із сильних комунікативних інструментів публічної дипломатії українського президента стала демонстрація глобальної солідарності проти світового зла через звернення до цифр. «Я хочу подякувати 101 державі, які проголосували за те, щоб могло відбутися це моє відеозвернення. Це було голосування не лише щодо формату. Це було голосування щодо принципів. Лише сім держав проголосували проти: Білорусь, Куба, КНДР, Еритрея, Нікарагуа, Росія та Сирія. Семеро. Семеро, які бояться відеозвернення. Семеро, які реагують червоною кнопкою на принциповість. Тільки семеро. 101 – і семеро. Друзі, якщо така коаліція проти нашої рішучості, то я всіх вас вітаю. Вітаю, бо це означає, що мир переможе будь-яку агресію» [1].

Висновки. Отже, глобальна солідарність – це об'єднані зобов'язання та спільні дії міжнародних суб'єктів – держав, організацій та окремих осіб - щодо підтримки націй чи груп у кризових ситуаціях, засновані на спільних етичних, правових та гуманітарних принципах. Інструментами кристалізації глобальної солідарності у процесі здійснення публічної дипломатії Президента України в період повномасштабної російської агресії стали ефективні комунікативні засоби, зокрема апеляції до глобальної відповідальності, до необхідності боротьби зі спільним ворогом, до єднання на основі подвигу українського супротиву агресору, до майбутньої спільної перемоги над світовим злом, до спільного безпечного майбутнього, до єдиного прагнення держав та світу в цілому до захисту життя як найважливішої цінності

Список використаних джерел

1. Виступ Президента України на загальних дебатах 77-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН. *Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво*, 22 вересня 2022 року. URL: <https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-na-zagalnih-debatah-77-yi-sesiyi-77905> (дата звернення: 14.05.2024).

2. 2.Європа та інші частини землі не мають бути місцем, де амбіції тиранів ламають життя народів – виступ Президента України на врученні Міжнародної премії імені Карла Великого в Аахені. *Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво*, 14 травня 2023 року. URL: <https://www.president.gov.ua/news/yevropa-ta-inshi-chastini-zemli-ne-mayut-buti-misцем-de-ambi-82901> (дата звернення: 14.05.2024).

3.Промова Президента України Володимира Зеленського в парламенті Японії. *Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво*, 23 березня 2022 року. URL: <https://www.president.gov.ua/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-v-parlamen-73769> (дата звернення: 14.05.2024).

4.Промова Президента України Володимира Зеленського перед Конгресом США. *Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво*, 16 березня 2022 року. URL: <https://www.president.gov.ua/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-pered-kong-73609> (дата звернення: 14.05.2024).

5.Саме на українській землі буде новий центр економічного зростання у Європі – виступ Президента на зустрічі з керівниками великого бізнесу в межах відкриття Нью-Йоркської фондової біржі. *Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво*, 6 вересня 2022 року. URL: <https://www.president.gov.ua/news/same-na-ukrayinskij-zemli-bude-novij-centr-ekonomichnogo-zro-77549> (дата звернення: 14.05.2024).

6.Світ повинен показати силу, щоб поставити крапку у спроможності агресора до ескалації – Президент України під час виступу в австралійському Інституті Лоуї. *Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво*, 6 жовтня 2022 року. URL: <https://www.president.gov.ua/news/svit-povinen-pokazati-silu-shob-postaviti-krapku-u-spromozhn-78325> (дата звернення: 14.05.2024).

НОВИЙ РАКУРС ТЕМАТИКИ ТЕРОРИСТИЧНОЇ ВІЙНИ: АКУСТИЧНИЙ ТЕРОР В ДОСЛІДЖЕННЯХ ХАРКІВСЬКИХ НАУКОВЦІВ

*І. Рущенко, доктор соціологічних наук, професор
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*

Російсько-українська війна має дві складові: бойову і терористичну. Друга полягає в систематичному порушенні міжнародного права шляхом заподіяння лиха цивільному населенню, у т.ч. бомбардуванню міст та сіл, руйнуванню житлової забудови, ураженню критичної інфраструктури, знищенню об'єктів культурного надбання, освітніх закладів, психологічному тиску та залякуванню з метою посяяти паніку, створити атмосферу жаху і таким чином вплинути на українську владу з метою примушення до капітуляції. Усе це відповідає кваліфікації тероризму як міжнародного злочину. Розслідування злочинів терору покладено на національні юридичні системи. Ми маємо бути готовими кваліфікувати терористичні дії агресора за ст. 258 ККУ, яка дає наступне

визначення злочину: «застосування зброї, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоуправління, службовими особами цих органів...» [1]. В цілому стаття містить достатній обсяг кваліфікаційних ознак, аби сформулювати обвинувачення на адресу агресора не тільки в порушенні законів та звичаїв війни, але і у здійсненні терористичних актів. Хоча ми розуміємо потребу вдосконалення українського законодавства, яке, безперечно, створювалося стосовно мирного часу і не враховує певні аспекти воєнного періоду. Акустичний терор має усі питомі ознаки злочину терору у юридичному сенсі: 1) вчинення загально-небезпечних діянь; 2) публічний характер виконання з претензією на широкий резонанс; 3) навмисне створення у суспільстві стану страху, напруженості, спрямоване на залякування населення; 4) шантажування влади через страждання мирного населення; 5) масовидність явища; 6) розлогість у часі та просторі.

Ми пропонуємо певним чином розширити розуміння воєнного тероризму додавши до матеріального боку злочинних дій поняття акустичного терору. Сама новація «акустичний терор» зародилася в Харкові в межах різних обговорень, дискусій та івентів на тему звукового насильства, яке на початку розглядалося як супутнє явище урбаністичних просторів, а потім було поширене на період воєнних дій [2]. Поняття акустичного терору під час війни вперше було обговорено на науковій кримінологічній конференції у 2022 році, де доповідачами були І. Рущенко та Н. Зубар [3]. Дослідження в цьому напрямку тривають.

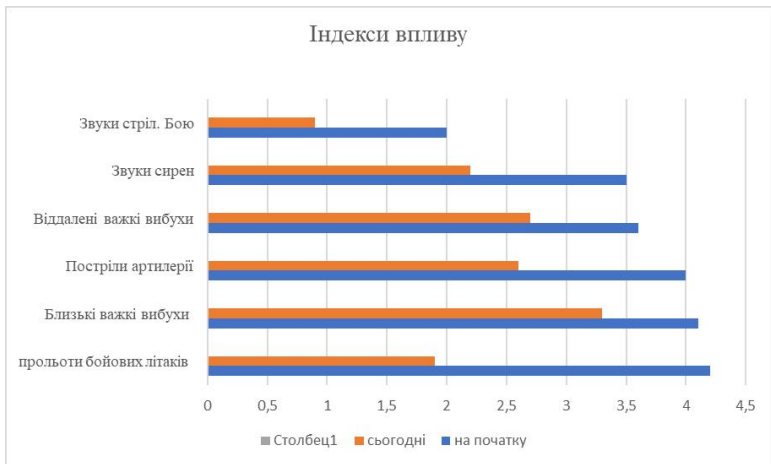
Під акустичним терором будемо розуміти систематичне брутальне звукове насильство воєнного часу, що спричинене ракетно-бомбовими ударами по населених пунктах, артилерійськими обстрілами, звуками сирен повітряної оборони та роботою систем ППО. Агресор несе повну відповідальність за «звуки війни», оскільки він свідомо порушив мирне життя українців, здійснив збройний напад і підступно використовує тактику залякування мирного населення.

Для більш детального вивчення явища та його наслідків щодо цивільного населення нами було організовано два дослідження. Перше (осінь 2023 р.) проведено у формі інтернет-опитування розвідувального характеру, усього було опитано 489 осіб. Результати опитування знаходяться на сайті Інформаційного центру Майдан Моніторинг [4]. Другий етап полягав у проведенні низки поглиблених фокусованих інтерв'ю. Всього було проведено 31 інтерв'ю з

представниками різних категорій харківської громади. Розгорнутий звіт також є на сайті зазначеного центру [5].

Дослідження відкрили наступну картину змісту та наслідків акустичного терору проти мирного населення:

1. В повсякденний побут українців насильницьким чином увійшли так звані «звуки війни». Нами, по-перше, зроблена диференціація цих звуків, по-друге, здійснено соціологічний вимір їх психологічного сприйняття за п'ятибальною шкалою інтенсивності впливу звуків на респондентів. На рис. 1 подано графічна інтерпретація індексів впливу звуків на початку війни і на момент проведення дослідження. Індекс може коливатися в діапазоні від 0 (відповідає вербальній позиції «я з цим не стикався») до 8 («дуже сильний вплив»). Дані свідчать про певне звикання населення до «звуків війни» на другому році повномасштабного вторгнення, проте це не суперечить тезі щодо руйнівного впливу на самопочуття і здоров'я цивільних мешканців відповідних акустичних факторів.

1. Дослідження твердо встановило факт травмування цивільного населення через «звуки війни», які викликають характерні страждання і низку негативних наслідків психофізіологічного характеру. Ми розрізняємо у механізмі травмування наступні складові: 1) травмування людей ударною хвилею; 2) шкода від звукової хвилі; 3) соціально-медійний негативний вплив на масову свідомість; 4) руйнівне самонавіювання через особистісні переживання і різні проєкції страху. Травмування може бути гострим, якщо особа перебувала у безпосередній близькості від епіцентру вибуху або хронічне через систематичне сприйняття звуковими рецепторами «звуків війни», а також внаслідок

отримання відповідної негативної інформації щодо руйнувань, смертей, поранень тощо. Гострі і хронічні травми, які зазнає психіка і людські організми в цілому ведуть до зниження якості життя, занурюють жителів у стани хронічного стресу і обертаються різноманітними захворюваннями.

2. Опитування розкрило картину розвитку масового хронічного стресу через наявність потужних стресорів, які поширюють свою дію практично на усе населення міста (села, селища), що перебуває під обстрілами. До них належать: 1) гострий стрес, дезорієнтація, панічні стани, які виникають у громадян, що знаходилися поблизу вибухів потужних бойових частин ракет, бомб, вибухових пристроїв і відчували на собі травматичну дію ударної хвилі; 2) систематичні мікротравми від «звуків війни», вибухів, які чутно за багато кілометрів від точки влучання, і мають властивість накопичення як фактори пролонгованого стресу; 3) різноманітні вторинні стресори, що пов'язані з інформаційними повідомленнями, усвідомленням масштабів шкоди і руйнувань від обстрілів і посилюються внаслідок загальної напруги воєнного часу та невизначеності майбутнього.

3. В рамках стану хронічного стресу, в якому перебувають більшість харків'ян, помітними є «синдром проєкції», про який свідчить абсолютна більшість опитаних. Він, очевидно, виникає як форма захисної реакції, коли організм подає тривожні сигнали, пов'язані з війною та загрозами бомбування, а насправді у такий викривлений спосіб рефлексуються мирні звуки побутового і виробничого походження. «Синдром проєкції» можна, з одного боку, розглядати як симптоматику хронічного стресу, а з іншого – в якості додаткового стресора.

4. Дослідження виявило різноманітні за характером і глибиною розлади сну, що абсолютно корелюється з терористичною тактикою агресора – нічні обстріли міста. Порушення нічного сну посилюють стан хронічного стресу й можуть бути причиною розвитку різноманітних захворювань та пригніченого психологічного стану.

Ми розглядаємо накопичений емпіричний матеріал та отримані дані як складову процесу формування доказової бази для притягнення агресора до кримінальної відповідальності за злочин масового терору.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України. Редакція від 05.10.2023. Сайт ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 10.04.2024).

2. Акустичний терор РФ. САЙТ МАЙДАН. 07.07.2022. URL: <https://maidan.org.ua/2022/07/akustychnyy-teror-rf/> (дата звернення 10.04.2024).

3. Рущенко І. П., Зубар Н. В. Акустичний терор проти цивільних в умовах повномасштабної війни: до постановки проблеми. Кримінологічні дослідження :

збірник наук. праць / [гол. ред. В. Поклад, канд. філос. наук]; Луган. навч.-наук. інст. імені Е. О. Дідоренка Донецьк. держ. універ. внутр. справ. – Івано-Франківськ-Кропивницький : РВВ ДонДУВС, 2023. – Вип. 13: Міжнародні злочини російської федерації на території України.

4. Результати пілотного соціологічного дослідження «Звуки війни» (вересень – жовтень 2023). САЙТ МАЙДАН. 31.10.2023. URL: <https://maidan.org.ua/2023/10/rezultaty-pilotnoho-sotsiologichnoho-doslidzhennia-zvuku-viyny-veresen-zhovten-2023/> (дата зверення 10.04.2024).

5. Акустичний терор в контексті російсько-української війни: соціологічний вимір. САЙТ МАЙДАН. 19.04.2024. URL: <https://maidan.org.ua/2024/04/akustychnyy-teror-v-konteksti-rosiysko-ukrainskoi-viyny-sotsiologichnyy-vymir/> (дата зверення 10.04.2024).

МІГРАЦІЙНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

*М. Біль, доктор економічних наук, старший науковий співробітник
ДУ «Інститут регіональних досліджень
імені М.І. Долишнього НАН України»*

Міграція населення України в умовах повномасштабної війни стала однією з потужних детермінант національної безпеки. До 2022 року більшість наукових досліджень вітчизняних міграціологів стосувались економічних і соціально-трудова причин та наслідків міграції. Як результат, цілісних досліджень щодо міграційної безпеки України є вкрай мало, починаючи від розуміння даного поняття та завершуючи рекомендаціями щодо політики в даній сфері. Тому одним з актуальних напрямів наукових досліджень для України в умовах війни є міграційний через призму безпекових викликів.

За своєю сутністю міграційна безпека відображає стійкість/вразливість усіх сторін та учасників міграційного процесу до ризиків і загроз, що можуть виникати в різних сферах суспільного життя – політичній, економічній, соціальній, інформаційній та ін. На жаль, в останні роки зросли впливи ризиків на життя і здоров'я людини, пов'язані з воєнними діями, збройними конфліктами, терористичними актами та ін. Тому для сучасного демократичного світу міграційна безпека в умовах війни стає реальною ціллю глобальної політики.

За підходами Міжнародної організації з міграції (МОМ), міграційна безпека можлива при безпечних, упорядкованих та легальних переміщеннях «на благо всіх»; в основі зміцнення міграційної безпеки має бути дотримання прав людини, в тому числі щодо переміщень, та неприпустимість нелегальної міграції [1]. Через це в політиці МОМ та розвинутих держав значну увагу приділяють питанням вимушеної міграції – надання тимчасового притулку, статусу біженця

і т. д. Також багато уваги приділяється боротьбі з торгівлею людьми та нелегальною міграцією.

Огляд наукових й експертних публікацій в іноземних джерелах вказує, що проблематика досліджень міграційної безпеки, як правило, включає:

- дослідження безпеки кордонів, зокрема використання сучасних технологій обліку переміщень різних категорій населення;
- дослідження міграційних ризиків та управління ними в контексті недопущення міграційних криз і катастроф – за масштабами, причинами і наслідками міграції для територій, які є донорами, реципієнтами, транзитерами;
- дослідження проблем нелегальної міграції;
- дослідження дотримання прав мігрантів з позиції особистої безпеки;
- дослідження взаємозв'язку міграційної безпеки та стійкості систем;
- дослідження механізмів зміцнення міграційної безпеки на міждержавному рівні, зокрема з виробленням підходів міграційної дипломатії.

Для України безпековий аспект міграції актуалізувався з 2014 року, коли «з'явилися» внутрішньо переміщені особи, та набув ще більшого значення після повномасштабного російського вторгнення 2022 року. Відтак питання міграційної безпеки для України набуло нового значення. До повномасштабної війни міграційна політика в Україні розглядалась через призму національних інтересів, тобто яким чином міграція впливає на розвиток держави [2, с. 86]. Як зазначає знаний міграціолог О. Малиновська, безпекові загрози, конфлікти, порушення прав людини розглядались як причини міграції, однак зворотний зв'язок не був предметом наукових досліджень [3, с. 43].

Ситуація для України у масштабах війни змінюється й необхідно розуміти сутність міграційної безпеки для вироблення ефективної політики її зміцнення (рис. 1).

Рис. 1. Міграційна безпека: рівні, ознаки, умови й критерії оцінювання
Джерело: узагальнено автором

Сутність міграційної безпеки визначає можливості її зміцнення й посилює прикладний характер наукових досліджень. Власне для України в умовах війни

актуально визначити, яким чином можна зміцнити міграційну безпеку, щоб трансформувати ризикогенні причини й наслідки міграції у відносно конструктивну площину.

Зміцнення міграційної безпеки є складним завданням. З утвердженням демократичних цінностей в еру глобалізації, реалізації прав на мобільність, захисту й притулку зміцнення міграційної безпеки постає завданням міждержавного рівня. Це, зокрема, підтверджують дії держав-членів ЄС після міграційної кризи 2015 року. Держави зіткнулись з різними підходами до надання притулку біженцям з Близького Сходу й Африки та відтоді шукали шляхи для вироблення спільної міграційної політики. У 2022 році держави зіткнулись з новою міграційною кризою після російського вторгнення в Україну. Лише в 2024 році був прийнятий Пакт про міграцію та притулок, спрямований на підвищення солідарності держав у даній сфері.

Певну роль для прийняття Пакту відіграв підписаний 2018 року Глобальний договір про безпечну, впорядковану та врегульовану міграцію, який в іноземних матеріалах ще часто називають Маракешьким договором. Україна до цього договору не приєдналась. Нинішня ситуація та перспективи євроінтеграції змушують владу України до перегляду міграційної політики за підходами ЄС та поступового вироблення механізмів у частині регулювання імміграції, надання тимчасового притулку та статусу біженця, інших питань вимушеної міграції. Україна має формувати суб'єктність не лише як донора в міграційних процесах, але й потенційного реципієнта.

Відповідно до сказаного, вже в умовах повномасштабної війни необхідно поступово розробляти заходи зі зміцнення міграційної безпеки України, а саме:

1) визначити повноваження Державної міграційної служби України в регулюванні питань міграційної безпеки у координації з іншими державними структурами, зокрема Радою національної безпеки і оборони України;

2) сформувати й здійснювати постійний моніторинг міграційної ситуації за всіма векторами – внутрішнім, зовнішнім виїзним і в'їзним, у тому числі з проведенням якісних соціологічних обстежень вимушених мігрантів з України за кордоном;

3) здійснити перегляд та удосконалити міграційне законодавство з врахуванням перспектив євроінтеграції, долученням до Глобального договору про безпечну, впорядковану та врегульовану міграцію, Пакту про міграцію та притулок й інших міжнародних нормативів, щоб сформувати належне правове середовище інтеграції України в глобальні міграційні процеси не лише як донора, але й реципієнта;

4) здійснити перегляд та удосконалити законодавство щодо набуття й втрати громадянства України, питань подвійного громадянства;

5) розробляти адекватну політику щодо світового українства, посилення згуртованості української діаспори.

Визначені заходи є основою для подальшого їх удосконалення в умовах невизначеної тривалості й наслідків війни в Україні. Важливо, щоб питання міграційної безпеки синергувалось з ефективними рішеннями в демографічній сфері, сферах економічного відтворення й відбудови соціальної інфраструктури. І важливо, щоб питання міграції було предметом згуртованості українського суспільства, а не політичних спекуляцій й дискусійних владних заяв.

У подальших дослідженнях автора планується більш детально проаналізувати можливості приєднання України до міжнародних нормативів зміцнення міграційної безпеки.

Список використаних джерел

1. IOM Fact Sheet on Safe Migration. URL: https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbd1486/files/country/docs/iom_fact_sheet_safe_migration.pdf (дата звернення: 15.05.2024)

2. Сидорчук О. Г., Панькова О. В. Міграційна політика України в контексті безпеки та збалансованості економічного і соціального розвитку держави. *Ефективність державного управління*. 2022. № 59. С. 85-95. <https://doi.org/10.33990/2070-4011.59.2019.178421>

3. Малиновська О. Міграція та безпека: до питання взаємозв'язку та взаємовпливу. *Міжнародний науковий вісник*: зб. наук. праць. 2021. Вип. 1-2 (23-24). С. 42-52.

УХВАЛЕННЯ ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ В УМОВАХ ВІЙНИ: МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МОДЕЛІ ВИРОБЛЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЖ. КІНГДОНА

В. Кривошеїн, доктор політичних наук, професор

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

В умовах війни застосування демократичних інструментів ухвалення публічно-управлінських рішень суттєво ускладнюється, проте важливість збереження демократичних принципів у суспільному житті обов'язково має враховуватися під час ухвалення рішень у царині публічної політики. Природа публічної політики здебільшого пов'язується з діяльністю публічного сектора, у якій включається все, що пов'язане із задоволенням суспільних потреб. Публічна сфера – це сфера, яка охоплює інтереси суспільства в цілому. Фундатор теорії комунікативної дії Юрген Габермас розглядає публічну сферу як «сферу соціального життя, де можуть обговорюватися справи, які становлять спільний інтерес, де розходження в думках можуть регулюватися раціональними

аргументами, а не зверненням до усталених догм і звичаїв», і вважає, що «головна особливість сучасної держави – це її здатність домовлятися з громадянами щодо найширшого кола питань» [3, р. 301]. За сучасних умов сфера діяльності громадськості постійно розширюється, зростає роль різних публічних об'єднань, які прагнуть впливати на ухвалення владних рішень, але не є частиною політичної системи.

У цілому під публічною політикою розуміються дії держави спрямовані на задоволення потреб громадян, тобто публічна політика накладається на процес формування та реалізації державної політики з урахуванням суспільних запитів. У цьому аспекті показовим є визначення А. Гайденгаймера, Х. Хекло та К. Адамса, які наголошують на тому, що публічна політика демонструє те, «як, чому і з яким результатом проводять різні уряди спеціальні курси дій або бездіяльності» [2, р. 3.]. Тобто у публічній політиці відображуються два ключові моменти: виробництво політичних рішень після того, як відбувся колективний вибір, і виконання політики, відображеної в адміністративно-управлінських рішеннях [1, с. 15]. На нашу думку, принципово важливим у цій діаді є колективний вибір політичного курсу, здійснення якого в умовах війни стає надзвичайно утрудненим.

Для пояснення колективного вибору політичного курсу скористуємося моделлю вироблення публічної політики Джона Веллса Кінгдона, викладеного ним у роботі «Порядки денні, альтернативи і державна політика» [4]. У ній він визначав те, як питання стають питаннями, як вони потрапляють в поле зору посадовців і виробників політики, як встановлюється порядок денний і чому кожна ідея «має свій час».

На думку Дж. Кінгдона, політичний порядок денний – це сукупність проблемних питань, які потребують вирішення з боку органів влади і які стають предметом обговорення у засобах масової комунікації. Формування та встановлення порядку денного здійснюється за умов наявності трьох напрямків (потоків):

Дж. Кінгдон виділяє три окремі потоки: 1) «потік проблем» (problem stream), який складається з інформації про реальні проблеми / події та результати попередньої діяльності уряду; 2) «потік рішень» (policy stream), який складається із думок різних дослідників, консультантів, журналістів, представників неурядових організацій тощо, які аналізують різні проблеми і пропонують різні альтернативи прийняття політичних рішень; 3) «політичний потік» (political stream), який складається з виборів, діяльності політиків, конкуренції в ході прийняття законів тощо. Кожен з цих потоків незалежний один від одного та розвивається відповідно до власної динаміки та законів.

«**Потоки проблем**» в окремих сферах політики складаються із сукупності питань, відібраних політиками і чиновниками з безлічі існуючих. Потік

проблем – це сприйняття проблеми як суспільно значущої та такої, що вимагає урядового реагування. Потік проблем містить: випадкові події, що провокують (зосереджують) увагу до проблеми; зворотній зв'язок із наявних програм, який дає інформацію про поточний стан і сигналізує про невдачі у досягненні цілей чи вказує на неочікувані наслідки; проблема визначається з огляду на незгоду або обурення щодо порушення загально визнаного уявлення щодо «нормального стану справ».

Потрапляння проблем у зону уваги виробників рішень, забезпечують три основних механізми: «індикатори» – це вимірювання, які слугують для оцінки рангу і характеру проблем (тут важливі офіційні доповіді та оцінки дають картину проблеми і впливають на встановлення і позиції виробників рішень); «події», за допомогою яких увага виробників рішень фокусується на тих чи інших проблемах (наприклад, стихійні лиха або катастрофи); «зворотні зв'язки», за допомогою яких виробникам рішень постачається інформація про поточну обстановку та фіксуються труднощі при досягненні цілей, сигналізує про появу неочікуваних наслідків від ухвалених рішень чи невдачу у досягненні цілей.

«Потік рішень» являє собою своєрідний «протобульйон», у якому «варяться ідеї-інгредієнти» тих чи інших державних рішень. При цьому одні варіанти рішень спливають на поверхню, тоді як інші опускаються на дно. Тут Дж. Кінгдон виділяє особливий тип суб'єктів політичного процесу, які виступають у якості каталізаторів політичного процесу, виконують функції як лобістів, так і посередників. У силу цього вони отримали назву «політичні підприємці». Вони діють у політичному середовищі (яке визначається як котел, де вариться цей «бульйон» з можливих компонентів рішень), «намагаються інвестувати ресурси різних типів у надії на їх повернення у майбутньому у формі бажаних для себе рішень» [4, р. 35].

Щоб бути прийнятим суспільством, варіант рішення, запропонований «політичним підприємцем», повинен відповідати таким критеріям: пропонуване рішення має бути технічно здійсненним, відповідати домінуючим цінностям громадськості і витримати майбутні обмеження, в межах яких воно зможе працювати. Результатом боротьби між різними «політичними підприємцями» (тобто в ході «кипіння бульйону») є створення переліку пропозицій, із числа яких і формується пакет альтернатив у порядку денному відповідного органу влади.

З цього приводу Дж. Кінгдон пише: «Рішення і проблеми мають рівний статус як самостійні потоки усередині системи, і популярність певного рішення в певний проміжок часу часто впливає на те, які проблеми стануть предметом розгляду. Те, які проблеми будуть розв'язані, залежить від того, наскільки співпадуть між собою проблеми, рішення, лобісти і випадкові можливості в «кошику для сміття» [4, р. 35-36]. Тобто Дж. Кінгдон розглядає принципи

концепції «кошика для сміття» (яку розробили ще в 1972 р. М. Коен, Дж. Марч та Й. Олсен для пояснення процесу ухвалення рішень в «організованих анархіях»), погоджуючись із загальною ідеєю про різночасність формування проблем і організаційних можливостей їх розв'язання. Він вважає модель «кошика для сміття» привабливим підходом до розгляду процесу встановлення порядку денного, «в якому рішення чекають на свої проблеми, а результати є функцією суміші проблем, учасників і ресурсів» [4, р. 36].

Політичний потік значною мірою відокремлений від інших потоків і слугує для визначення статусу окремого пункту порядку денного. До елементів політичного потоку відносяться: загальнонаціональні настрої, які уособлюються у громадській думці та кліматі її формування; організовані політичні сили, які представлені парламентом, політичними партіями, групами тиску; державне управління, яке характеризується змінами в штаті державних органів та їх юрисдикцією; способи досягнення консенсусу, до яких відносяться торгівля (перемовини), відступні («чайові») та ін.

У певний період часу усі ці потоки збігаються, складається ситуація, коли проблема відома, політичне рішення вироблене, політична зміна ухвалена в потрібний час і не має сильного супротиву в суспільстві. Такий унікальний момент Дж. Кінгдон називає «політичним вікном», або «вікном політичних можливостей».

«Вікна» також можуть відчинитися і в разі появи непереборних проблем («вікно» проблеми) чи внаслідок якихось подій у політичному потоці (політичне «вікно») – за таких умов потік має можливість проштовхнути альтернативу і приєднати її до проблеми. У критичні моменти, коли в соціальному просторі відкривається «вікно можливостей» для з'єднання проблем, рішень і політик, три зазначених потоки зливаються у єдиний потік.

У підсумку виникає висока ймовірність потрапляння сформульованого питання до політичного порядку денного і прийняття у відповідній сфері управління адекватного публічного рішення. У цілому Дж. Кінгдон розглядав процес встановлення політичного порядку денного як результат конкуренції (на політичній арені, на публічній арені і т.д.).

У реальному житті вплив сильних гравців значно більшою мірою мотивує виробників політики взятися до розв'язання проблеми, ніж рівень її вивчення. Порядок денний політики відображає мобілізацію політичних вимог радше, ніж раціональний процес оцінювання потреб, цінностей та цілей.

Таким чином, на порядку денному ухвалення рішень часто з'являються проблеми, що не були належно концептуалізовані або продумані. Адже уряди, як правило, зосереджуються на негайних діях (швидких результатах), а не на гіпотетичних проблемах. Проте, високу ймовірність потрапити до порядку денного мають належним чином препаровані, риторично виграшно

сформульовані, подані та сприйняті проблеми. Зокрема:

1. Проблема досягла масштабів кризи. Під кризою розуміють значне погіршення загальноприйнятних показників. Щонайменше мова у такому випадку йде про те, що показники погіршення загрожують майбутньою кризою, а тому надалі проблемою не можна нехтувати.

2. Проблема набула специфічного характеру. У цьому випадку мова йде про те, що окремі наслідки є такими, з якими не можуть змиритися зацікавлені сторони, виборці; гострота та вияви цієї проблеми перетворюють її на матеріали для новин ЗМІ тощо.

3. Проблема має яскраво виражений емоційний аспект, тобто викликає однакову та інтенсивну реакцію у широкого загалу.

4. Проблема має широкий резонанс. Іноді нею може бути навіть випадкова подія, інтерес до якої тимчасово витісняє із суспільного порядку денного увагу до інших проблем та породжує вимоги й очікування щодо відповідного урядового реагування.

5. Проблема порушує питання про владу та законність в суспільстві. Ефективно домагатися привернення уваги до проблеми, якщо подати її у вигляді фактів, одна лише наявність яких породжує засадничі сумніви щодо того «Чи взагалі є у нас влада?» та щодо спроможності останньої виконувати свої головні завдання.

6. Проблема є модною. Вона широко дискутується в різних колах в країні та за кордоном.

У контексті моделі Дж. Кінгдона публічна політика фактично розглядається як діяльність агентів, залучених у виробництво та виконання рішень щодо розміщення суспільних ресурсів, виробництва й розподілу суспільних благ, тобто публічна політика пов'язана з рішеннями в публічному секторі державного регулювання й спрямована на різні сфери життєдіяльності суспільства загалом, а також різних консолідованих груп всередині суспільства.

Варто відзначити, що в умовах війни значимість демократичних процедур ухвалення публічно-управлінських рішень не нівелюється, проте їх реалізація піддається певним змінам, бо певні процедури можуть бути переведені в латентний режим – особливо це стосується участі громадськості (громадська думка, громадська експертиза, громадський контроль тощо), яка передбачає для вирішення проблем спільноти об'єднання різних груп зацікавлених сторін для спільної розробки рішень складних питань і досягнення консенсусу з цих питань як всередині спільноти, так і в процесі діалогу з владою. Цей механізм являє собою комунікативну взаємодію органів влади, інститутів громадянського суспільства, ЗМІ та бізнес-структур, у результаті якої відбувається оцінювання ефективності прийнятих рішень відповідно до суспільних вимог / очікувань.

Навіть в умовах війни центри ухвалення публічно-управлінських рішень

мають сприяти і всебічно заохочувати залучення громадян і широких груп громадськості до публічно-адміністративної діяльності. Звісно, залучення громадян до публічного управління вимагає, з одного боку, забезпечення їм доступу до адміністративної підсистеми, що передбачає створення постійних і відкритих каналів комунікації, по яких відбувається обмін інформацією між громадянами та управліннями різного рівня. З іншого боку, у груп громадськості та громадян повинні бути сформульовані потреби й мотивація до участі в публічному управлінні. Створення державою умов, спрямованих на залучення громадян до процесу ухвалення публічно-управлінських рішень, має супроводжуватися розвитком інститутів громадянського суспільства та їх можливостей брати на себе відповідальність за вирішення публічних проблем. Діяльнісно-активістський вимір публічної політики виникає на перетині інформаційно-комунікативних, дискурсивних потоків та процесу вироблення рішень публічної політики, де агенти висловлюють свій потенціал дієвості: здатність комунікувати з іншими акторами на принципах співпраці, брати участь у формуванні суспільного дискурсу, самоорганізовуватися задля досягнення наших спільних цілей і брати участь в прийнятті політичних рішень. У просторовому вимірі публічна політика включає в себе сукупність об'єктивних соціальних структур (у формі практик розподілу ресурсів, засобів і механізмів їх присвоєння), а також і сукупність суб'єктивних структур (легітимних практичних схем і експліцитних понять), які є інтеріоризованими об'єктивними структурами, тобто публічна політика як дійсність об'єктивного порядку оформлюється легітимними практичними схемами, які складають дійсність суб'єктивного порядку [1, с. 17].

Таким чином, в умовах війни демократичні інструменти публічної політики часто демонструють свою неспроможність, проте повністю відмовлятися від демократичних принципів ухвалення публічно-управлінських рішень не доцільно. В умовах війни (в першу чергу з огляду безпекових міркувань, а також оперативності ухвалення рішень) значну частину процесів вироблення публічної політики доводиться переводити з публічної сфери у латентну, скорочувати коло «політичних підприємців» (вилучаючи з нього ворожих агентів, поширювачів ворожих ПсО тощо), посилювати контроль інформаційного простору (вводячи військову цензуру, частково обмежуючи діяльність інформаційних організацій – ЗМІ, соціальних медіа тощо). Тобто в умовах війни процес вироблення публічної політики до певної міри переводиться в автономну від публічної сфери адміністративно-управлінську сферу. Публічно-управлінські рішення мають здійснюватися за допомогою різних заходів, тісно пов'язаних між собою і охоплювати діяльність публічних організацій на різних рівнях управління (національному, регіональному і локальному). Процес вироблення колективного курсу і реалізації політичних

рішень завжди пов'язаний із взаємодією різних акторів і формуванням латентних структур-коаліцій. І це навіть в умовах війни ігнорувати неможна.

Список використаних джерел

1. Філіпчук В.О., Постригань Г.Ф. Сучасні підходи до визначення публічної політики. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Сер.: Політичні науки*. 2021. С. 13-18.
2. Heidenheimer A., Hecllo H., Adams C. *Comparative Public Policy: The Politics of Social Choice in America, Europe and Japan*. New York: St. Martin Press, 1990. 416 p.
3. Habermas J. *Between Facts and Norms*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1996. 631 p.
4. Kingdon J. *Agendas, Alternatives, and Public Policies*. Boston: Little, Brown & Co., 1984. 240 p.

ПОНЯТТЯ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ. МЕТА, МОТИВИ ТА СТРУКТУРА ДІЯЛЬНОСТІ

В. Стасюк, доктор психологічних наук, професор
А. Кириченко, доктор філософії (PhD) в галузі психології
Національний університет оборони України

В психологічній науці, діяльність виступає як одна із ключових категорій.

Діяльність – одна з головних категорій психологічної науки. Предметом психології є сама цілісна діяльність людини в різних її формах і видах, у її філогенетичному, історичному і онтогенетичному розвитку. Діяльність – специфічно людська форма ставлення до навколишнього світу, змістом якої є доцільні зміни перетворення речей і явищ залежно від людських потреб; вона необхідна умова існування суспільства.

Мета – це те, до чого прагне людина, для чого вона працює, за що бореться, чого хоче досягти в своїй діяльності. Без мети не може бути свідомої діяльності. Цілі людської діяльності виникли й розвинулися історично, в процесі праці. Їх зумовлюють суспільне життя, умови, в яких живе людина. Вони залежать від ролей, які виконує людина, суспільних доручень, від її розвитку та індивідуальних особливостей.

Цілі поділяються на близькі та віддалені. Віддалена мета реалізується в низці ближчих, часткових цілей, які крок за кроком ведуть до здійснення віддаленої мети в перспективі. Суспільно важлива, змістовна мета стає джерелом активності і є головною формою життєвої енергії особистості.

Життя тільки в того красиве і сильне, хто весь час прагне до певної мети. Як тільки зникає мета, воно стає безбарвним, непривабливим.

Мотив – це внутрішній рушій, що спонукає людину до діяльності. Мотиви діяльності та поведінки людини генетично пов'язані з її органічними та культурними потребами, в яких людина відчуває потрібність. Потреби породжують інтереси, тобто спрямованість особистості на певні об'єкти з метою пізнати й опанувати їх.

Спонуками до діяльності можуть бути матеріальні потреби (потреби в їжі, одязі, житлі) і духовні, культурні потреби (пізнавальні, суспільно-політичні, естетичні). Мотивація діяльності буває близька (здійснити бажання в найближчий час) та віддалена (здійснення бажаного планується на тривалий час).

Розрізняють мотиви за рівнем усвідомлення. Бувають яскраво й чітко усвідомленні мотиви – обов'язки перед колективом, відповідальність, дисциплінованість та ін. Але в багатьох випадках діють неусвідомлювані спонукування, наприклад звички, упереджене ставлення до певних фактів життя, людей тощо. Проте незалежно від ступеня усвідомлення мотиву діяльності він є вирішальним чинником у досягненні поставленої мети.

Цілі та мотиви діяльності людини визначаються суспільними умовами життя, виробничими, навчальними, ігровими стосунками. Між цілями та мотивами діяльності людей існує певний зв'язок. З одного боку, мета та мотиви спонукають кожну людину до діяльності, визначають її зміст і способи виконання, а з другого – вони й формуються під час діяльності, під впливом умов, за яких вона відбувається.

У процесі діяльності виникають і розвиваються нові потреби та інтереси, ідеали та переконання – виробничі, розумові, естетичні, спортивні.

В усіх різновидах люди користуються природженими (безумовно-рефлекторними) та набутими (умовно-рефлекторними) рухами. Безумовно-рефлекторні рухи протягом життя, в результаті набування досвіду, навчання та виховання перебудовуються відповідно до умов життя, культури трудових стосунків та поведінки.

Рухи, що пов'язані з обробкою матеріалів, грою на музичному інструменті (ходінням, мовленням, писанням, читанням) під впливом навчання та виховання настільки змінюються, що в них важко розпізнати первинний, природжений характер. Залежно від мети та змісту діяльності, матеріалу та способів його обробки рухи об'єднуються в різні комплекси і системи.

Систему рухів, спрямованих на привласнення предмета або його змісту, називають діями. Розрізняють предметні або психомоторні та розумові дії. Психомоторні, або зовнішні дії спрямовані на опанування предметів, на контакти з людьми, з тваринами, рослинами тощо. Розумові дії виявляються в сприйманні, діяльності пам'яті, мислення та ін. Розумові дії утворюються на ґрунті зовнішніх, предметних дій.

Психомоторні дії в результаті інтеріоризації, тобто перенесення у внутрішній психічний простір людини, стають змістом розумової діяльності. На перших етапах набування досвіду діти і дорослі оперують конкретними предметами, порівнюють, розкладають та об'єднують їх, відшуковують причинні залежності та взаємодію між ними.

Потім, у результаті інтеріоризації цих зовнішніх дій з предметами, людина починає оперувати образами цих предметів, зв'язками та залежностями між ними. На ще вищому етапі розвитку ці операції здійснюються за допомогою понять, виражених у слові.

Успішне виконання будь-якої діяльності вимагає від людини опанування потрібними для її здійснення засобами. Вона потребує вироблення в людини вмінь і навичок, щоб користуватися ними для досягнення поставленої мети.

Список використаних джерел

1. Максименко С.Д., Зайчук В.О., Клименко В.В., Соловієнко В.О. Загальна психологія: підруч. К.: Форум, 2000. 543 с.
2. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України : підручник : у 2 ч. Ч. I. вид. 2-е, перероб. зі змін. та доповню. / Н. А. Агасв, В. Г. Дикун, В. С. Чорний та ін. ; за заг. ред. В. В. Стасюка. Бровари : ТОВ «7БЦ», 2020. 754 с.
3. Психологія управління військами : підручник ; вид. 2-ге, перероб. Та допов. / [В. І. Осьодло, О. П. Ковальчук та ін.] ; за заг. ред. В. В. Стасюка. Київ : НУОУ, 2024. 532 с.
4. Стасюк В.В. Військова психологія видородової діяльності: підруч. К.: ПП «Золоті Ворота», 2012. 458 с.

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ВИПУСКНИКІВ ВВНЗ ДЛЯ ЯКІСНОГО ЗДІЙСНЕННЯ РОБОТИ З ПІДЛЕГЛИМ ОСОБОВИМ СКЛАДОМ

*Л. Петрова, кандидат філософських наук, доцент
учений секретар Харківського національного університету
Повітряних Сил ім. І. Кожедуба,*

Війна і вирішення завдань забезпечення обороноздатності держави – специфічна сфера людської діяльності, яка вимагає мобілізації і надмірного напруження фізичних та духовних (морально-психологічних) сил суспільства, держави та їх збройних сил. В сучасних умовах важлива роль відводиться роботі офіцерів із особовим складом, яка спрямована на виховання у військовослужбовців належного рівня державної свідомості, відданості своєму

конституційному обов'язку, високих моральних і бойових якостей. Управління військовим колективом є дуже складним видом діяльності офіцера. Управлінські аспекти охоплюють усю гаму службових обов'язків і насамперед пов'язані з навчанням і вихованням особового складу, що відповідає виконанню головного завдання – забезпечення бойової готовності. А рішення командира є головним структурним моментом циклу управління і повинно бути завжди обґрунтованим, щоб підлеглі не вагалися під час виконання.

Військова освіта відіграє одну із провідних ролей у консолідації сил суспільства на адаптацію до нових умов життя, і насамперед, у формуванні в майбутніх військових керівників потреби реалізувати себе в умовах становлення професійної армії, нових цінностей та пріоритетів розвитку. Підготовка військового фахівця здійснюється шляхом формування інтелектуальних підстав для майбутньої діяльності офіцера військового управління, підготовки випускника до виконання функціональних обов'язків на посадах призначення, створення потенціальної бази для багатоваріантного вибору шляху подальшого військово-професійного становлення та кваліфікаційного удосконалення з урахуванням конкретних потреб Збройних Сил України.

За останній час у військово-професійній освіті суттєво актуалізувалася не тільки необхідність визначення ефективної системи підготовки військових керівників і можливість впровадження сучасного підходу до такої підготовки у освітній процес, але й необхідність створення нових технологій навчання. При цьому удосконалення системи військової освіти, формування та розвиток майбутніх військових керівників за зразком офіцерів країн-членів НАТО висувають підвищені вимоги до якості підготовки військових керівників різного рівня. Йдеться про необхідність формування офіцерів, які не тільки повинні мати необхідні знання у сфері своєї професійної діяльності, але й бути готовими постійно здобувати додаткову освіту для удосконалення наявних і розвитку нових професійно важливих компетентностей, що в сукупності забезпечує ефективно виконання службових обов'язків на посадах у військах.

Однією з ключових ланок вирішення завдань удосконалення професійної підготовленості випускників вищих військових навчальних закладів до якісного здійснення роботи з підлеглим особовим складом є підвищення їх професійної підготовки на підставі використання різних науково-методичних підходів. Прийнято виділяти три підходи до розвитку освіти на сучасному етапі:

- з точки зору змісту освіти – знанневий підхід, для якого важливими є знання, які здобувають курсанти;
- з точки зору особливостей процесу навчання – важливими є питання організації освітнього процесу, яким чином курсанти навчаються, яку інформацію засвоюють, якість викладання, якими методами, як побудована

пізнавальна діяльність. Головними виступають питання – що вчити, як вчити, що засвоюється?.

– і третій підхід – з точки зору отриманих результатів – компетентнісний підхід, який націлює освіту на формування та розвиток базових і предметних компетентностей (знань, умінь, навичок, ставлень тощо) якими мають володіти курсанти після закінчення вищого військового навчального закладу.

Для того, щоб удосконалити професійну підготовленість випускників військових вищих навчальних закладів для якісного здійснення роботи з підлеглим особовим складом, можна включити різноманітні навчальні дисципліни, які спрямовані на розвиток лідерських, комунікативних, психологічних та соціальних навичок. Підсумовуючи, акцентуємо увагу на тому, що досвід організації та проведення освітнього процесу у ВВНЗ вчить, що найкращих результатів досягають там, де втілюються нові ефективні форми та методи навчання; впроваджуються новітні досягнення військової науки, педагогіки та психології; приділяється особлива увага зростанню методичної майстерності викладачів; постійно удосконалюються методичні документи для проведення навчальних занять.

СТАНОВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

***О. Овчаренко**, докторка юридичних наук, доцентка
Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого*

***О. Савчук**, кандидат психологічних наук
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба*

Програмні документи національного рівня щодо подолання наслідків війни в системі правосуддя. У Плані відновлення України, підготовленому робочою групою «Юстиція» в липні 2022 р. [1], містяться програмні заходи, які мають бути впроваджені в системі органів кримінальної юстиції та судовій системі з метою подолання викликів війни. Серед них – спрощення кримінального провадження, поглиблення рівня цифровізації кримінального провадження та правосуддя, удосконалення процесуальних та організаційних форм взаємодії між судами та органами кримінальної юстиції, створення законодавчих і організаційних передумов для притягнення військових злочинців до кримінальної відповідальності.

17 червня 2023 р. Єврокомісія ухвалила історичне рішення рекомендувати Європейській раді та Парламенту надати Україні статус кандидата в члени ЄС. Однією з умов вступу до ЄС є незмінний прогрес України у сфері судової реформи та вжиття дієвих заходів, спрямованих на подолання корупції.

8 листопада 2023 р. Європейська комісія представила Звіт стосовно прогресу України в сфері європейської інтеграції, розділ «Верховенство права та фундаментальні права», що містить розділ 2.2: «Судова влада та фундаментальні права» [2]. Висновки і рекомендації Звіту відображають поступ України на шляху до набуття членства у Європейському Союзі та є надзвичайно важливими для подальшого провадження судової реформи. Пріоритетним завданням України, на думку Європейської комісії, є ефективне розслідування на національному рівні воєнних злочинів, удосконалення законодавчої бази з цього питання та ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

Варто підкреслити, що станом на кінець квітня 2024 р., незважаючи на те, що повномасштабна збройна агресія проти України триває вже третій рік, на національному рівні відсутній комплексний програмний документ, який надавав би відповіді на запитання, як судова система має комплексно долати наслідки війни. Окремі посилання на певні ділянки цієї роботи зустрічаються в стратегічних документах щодо вступу України до ЄС та інших деклараціях [3], однак ці згадки не є вичерпними.

Так, на національному рівні відсутнє бачення того, у який спосіб буде вирішуватися доля осіб, які підозрюються у колабораційній діяльності з російськими окупантами після деокупації тимчасово окупованих територій України. Обмеження фокусу уваги розглядом кримінальних провадження про воєнні та військові злочини є недостатньою для розв'язання цієї комплексної правової та соціальної проблеми. В контексті є актуальним вироблення на державному рівні бачення концепції так званого перехідного (транзитивного) правосуддя, яка б інтегрувала кілька напрямів:

офіційна фіксація збитків, завданих збройною агресією росії проти України, а також доказів воєнних злочинів, вчинених окупантами та їх посібниками як на підконтрольній території України, так і на території, яка знаходилась під окупацією;

розгляд і вирішення органами державної влади, у тому числі судами, справ про майнову і моральну шкоду, завдану громадянам, юридичним особами та державним інституціям збройною агресією росії проти України;

притягнення осіб, підозрюваних у колабораційних діях, до дисциплінарної, кримінальної та інших видів юридичної відповідальності;

створення дієвого механізму реінтеграції осіб, підозрюваних у колабораційних діях, в соціальний і правовий простір України після деокупації тимчасово окупованих територій через механізми прощення і примирення;

інституційне відновлення системи правосуддя в повоєнний період, яке враховуватиме необхідність виконання вимог зі вступу України в ЄС.

Проблеми, що виникають під час розгляду й вирішення справ, що випливають із військових правовідносин. Відповідно до п. 6 ст. 124 Конституції України створення надзвичайних та особливих судів не допускається. Згідно з ч. 1 ст. 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» у період дії воєнного стану не можуть бути припинені повноваження судів [4]. Стаття 12⁻² цього ж Закону передбачає безперервність судочинства під час війни і заборону обмеження повноважень судів, органів та установ системи правосуддя. Суди, органи та установи системи правосуддя повинні виконувати свої повноваження виключно в межах, визначених Конституцією України та законами України, що виключає можливість застосування скорочених, спотворених або обмежених судових процедур. Справжнім викликом для судової системи є вимога про необхідність повноцінного функціонування, перешкодою для чого є безпекові загрози, як-от повітряні тривоги, обстріли цивільної інфраструктури з території РФ, руйнування приміщень судів і масштабні кібер-атаки ворога, спрямовані на перешкоджання роботи органів державної влади [5].

За даними дослідження, проведеного Українською Гельсінською спілкою з прав людини у 2023 р., в Єдиному державному реєстрі судових рішень з 27 лютого 2022 р. по 1 травня 2023 р. було розміщено 585 вироків за міжнародні злочини, із них 26 вироків – за статтею 436 КК України (пропаганда війни), 541 вирок – за статтею 436⁻² КК України (виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників), 11 вироків – за статтею 437 КК України (планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни), 31 вирок за статтею 438 КК України (порушення законів та звичаїв війни), 3 вирок – за статтею 442 КК України (геноцид) і 0 вироків – за статтею 441 КК України (екоцид) [6, с. 96]. Кількість кримінальних проваджень, що розпочаті й розслідуються органами правопорядку, вимірюється десятками тисяч. Незважаючи на це, судова практика свідчить, що реальне покарання окупантів і агресорів є дуже складним, таких вироків – одиниці, на відміну від засудження українських громадян, які публічно висловлюються на підтримку дій ворога.

Серед основних викликів, що постали перед судовою системою України в результаті повномасштабної збройної агресії росії, можна відзначити наступні:

неготовність правової системи України до розгляду й вирішення справ в умовах правового режиму воєнного стану, в результаті чого численні прогалини нормативного регулювання мали негативні наслідки для забезпечення прав та основоположних свобод людини;

швидкість окупації ворогом частини території України, зокрема на Донбасі й на півдні України, що позбавило працівників судової системи організаційних можливостей швидко і у повній мірі евакуювати матеріали судових справ та інші важливі документи з судів;

величезне територіальне й часове поширення військових дій, їх інтенсивність, підступність ворога та недостатнє покриття території України сучасними засобами ППО, що призводить до втрати людей та ресурсів;

непідготовленість суддів та співробітників інших правоохоронних органів до ефективного досудового розслідування й судового розгляду кримінальних проваджень у військових та воєнних злочинах;

організаційні та технічні проблеми зі здійснення досудового розслідування й судового розгляду справ, що випливають із правовідносин, пов'язаних з війною, зокрема, вади електронного діловодства в органах правопорядку й судах, неповноцінне функціонування ЄСІТС, брак засобів технічного фіксування злочинів в органах правопорядку та ін.;

складність кримінальних проваджень та інших категорій справ, що випливають з військових правовідносин, що обумовлено серед іншого, необхідністю застосування положень міжнародного гуманітарного права;

труднощі з фіксацією та доказуванням військових та воєнних злочинів, що призводить до численних процесуальних вад доказової бази в таких кримінальних провадженнях.

На початку 2022 р. до чинного законодавства були внесені зміни, спрямовані на посилення спроможності інституту кримінальної відповідальності за вчинення основних злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Так, йдеться про внесення змін до КПК України й Кримінальний кодекс України, спрямовані на врегулювання досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану, порядку обміну військовополоненими [7; 8; 9], а також уточнення складів злочинів, пов'язаних зі збройною агресією росії проти України [10]. Зокрема, законодавець уточнив склади злочинів, передбачені статтею 111⁻¹ (колабораційна діяльність), статтею 111⁻² (пособицтво державі-агресору), статтею 436⁻² КК України (виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників) та низку інших. Ці злочини належать до Розділу I КК України, що вміщує злочини проти основ національної безпеки України та Розділу XX – Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. КК України також містить Розділ XIX – Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення), в якому зосереджені правопорушення, скоєні спеціальним суб'єктом –

військовослужбовцем Збройних Сил України та порівняних до них формувань. Наявність широкого спектру військових кримінальних правопорушень у Розділі XIX КК України й правопорушень проти основ національної безпеки у Розділі I КК України, суб'єктами відповідальності за які є переважно громадяни України, не доповнюється ефективною системою складів так званих «воєнних» або «міжнародних» правопорушень, які встановлюють відповідальність іноземних агресорів – окупантів, військовослужбовців збройних сил та військових формувань, які здійснюють збройну агресію та обстріли цивільного населення.

З лютого 2022 р. правоохоронні органи фіксують тисячі військових і воєнних злочинів, що вчиняються на території України, частина з яких вже перебуває на розгляді в судових органах.

Перспективи становлення військової юстиції в Україні. Серед першочергових завдань України – ратифікація Римського Статуту Міжнародного кримінального суду, що дасть нашій країні можливість розширити можливості кримінального переслідування за весь спектр злочинів, які відповідно до статті 5 цього Статуту називаються «міжнародними злочинами», а саме: геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії [11]. Безумовно, вказані кримінальні діяння мають бути належним чином імплементовані в Кримінальний Кодекс України.

Питання ефективного розгляду судовою системою кримінальних проваджень, пов'язаних зі збройною агресією росії проти України, є вкрай важливим. Міжнародний досвід свідчить, що незважаючи на всі недоліки й виклики, які постають перед національним правосуддям, воно є більш ефективним, ніж міжнародні судові установи, створені на підставі міжнародних угоди або що функціонують постійно (Міжнародний кримінальний суд), в питанні притягненні до кримінальної відповідальності рядових виконавців злочинних наказів, пов'язаних зі збройною агресією [6, с. 9-23]. Завдання міжнародних трибуналів переважно зводиться до покарання організаторів воєнних конфліктів, вищого воєнного керівництва країни-агресора. Часові й організаційні ресурси таких трибуналів є обмеженими, а наслідки збройної агресії характеризуються масштабністю, що ми можемо спостерігати в Україні. Належним чином зафіксувати докази міжнародних злочинів, вчинених на території суверенної країни й покарати численних комбатантів та різноманітних посібників агресора – це першочергове завдання національної юстиції.

Судова система України також має трансформуватися для того, щоб належним чином розглянути кримінальні провадження, пов'язані з війною. До середини 2000-х років в Україні успішно функціонували військові суди,

до юрисдикції військових яких були віднесені справи про кримінальні та адміністративні правопорушення, вчинені військовослужбовцями та прирівняними до статусу військовослужбовців особами. Підсистему військових судів склали військові суди гарнізонів, військові апеляційні суди регіонів та апеляційний суд Військово-Морських Сил України, Військова судова колегія у складі Верховного Суду України. Судді військових судів мали особливий правовий статус: вони підпорядковувалися вимогам і обмеженням, передбаченим для всіх суддів, а також перебували на службі в Збройних Силах України. Відновлення військових судів, які мали повноцінну трірівневу вертикаль, виявляється малоперспективним через брак технічних та організаційних ресурсів. Основною перешкодою для цього є значна тривалість процедур конкурсного добору на суддівські посади відповідно до чинного законодавства, а проблема розгляду і вирішення справ про воєнні та військові злочини має розв'язуватися в режимі теперішнього часу.

Одним із оптимальних варіантів підвищення якісного рівня розгляду суддями справ, пов'язаних зі збройною агресією РФ проти України, є розширення спеціалізації суддів на всіх рівнях судової системи. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» дозволяє зробити це без внесення додаткових змін і залучення додаткових фінансових ресурсів. Відповідно до п. 2 ст. 18 цього Закону у випадках, визначених законом, а також за рішенням зборів суддів відповідного суду може запроваджуватися спеціалізація суддів з розгляду конкретних категорій справ. Безумовно, судді, що спеціалізуються на розгляді справ, пов'язаних зі збройною агресією РФ проти України, повинні пройти належне підвищення кваліфікації, яке з 2022 р. організовує Національна школа суддів України.

Серед експертів також лунають пропозиції створити в судовій системі окремий суд зі статусом вищого спеціалізованого суду, який буде розглядати і вирішувати справи, пов'язані зі збройною агресією РФ проти України. Незважаючи на те, що така перспектива потребує внесення змін до чинного законодавства, оголошення і проведення відкритого конкурсу на посади суддів вищого спеціалізованого суду, вона виглядає доволі раціональною у довгостроковій перспективі, адже наслідки війни в Україні судова система буде опрацьовувати ще декілька десятиріччя після її завершення. Досвід створення Вищого антикорупційного суду України засвідчив, що весь цей процес зайняв близько трьох років (2017-2019 рр.), і став одним із найбільш успішних проектів у сфері судової реформи за весь період незалежності України.

Окрім судів, важливу роль в подоланні негативних наслідків збройної агресії проти України, відіграють органи кримінальної юстиції. В системі

органів прокуратури з 2014 року діють підрозділи спеціалізованої прокуратури у сфері оборони, які опікуються кримінальними провадженнями у військовій сфері. Підслідність військових і воєнних злочинів не є централізованою, але значну частину цих кримінальних правопорушень має розслідувати Служба безпеки України. В умовах дії правового режиму воєнного стану інші органи досудового розслідування, зокрема поліція, ДБР також долучаються до здійснення процесуальних дій у цих категоріях справ. Важливу роль в запобіганні й протидії правопорушенням серед військовослужбовців відіграє Військова служба правопорядку, яка функціонує в структурі Збройних Сил України. На сьогодні найбільш серйозним викликом для вказаних органів кримінальної юстиції є налагодження ефективної та оперативної взаємодії, що не завжди є можливим з урахуванням прогалин чинного законодавства. В перспективі доцільним є створення спеціалізованих структурних підрозділів, які би спеціалізувалися на розгляді й вирішенні питань, що впливають з воєнних правовідносин, в кожному органі правопорядку. Навіть за умови завершення в Україні дії правового режиму воєнного стану масштабна загроза повторення збройного нападу з боку ворога потребуватиме створення нових форматів функціонування всієї національної системи кримінальної юстиції.

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що ефективне подолання негативних наслідків збройної агресії росії проти України є запорукою національної стійкості нашої країни, що сприятиме збереженню української державності та розширенню перспектив вступу України до Європейського Союзу на умовах повноцінного членства.

Список використаних джерел

1. Проект Плану відновлення України (матеріали робочої групи «Юстиція»), розроблений Національною радою з відновлення України від наслідків війни у липні 2022 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/justice.pdf>
2. Commission staff working document, Ukraine 2023, Report Accompanying the document, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2023, Communication on EU Enlargement policy. 8.11.2023. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/a0f3eaa6-7eee-11ee-99ba-01aa75ed71a1/language-en>
3. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки : Указ Президента України від 11.05.2023 р. № 273/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text>.

4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII : станом на 19 квіт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

5. Ovcharenko O., Kozachenko A., Kabalskyi R., Savchuk O. Judiciary in Ukraine and Challenges of the War Time: Protection of Human Rights in Extraordinary Conditions and Prospects of Restoration of Military Courts. URL: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210433554>

6. Козьменко А., Лебідь В., Крапівін Є., Войнова Н., Сапожнікова О. Міжнародні злочини в Україні: огляд національного розслідування та судової практики. 2023. Українська Гельсінська спілка з прав людини, 2023. 130 с.

7. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про попереднє ув'язнення» щодо додаткового регулювання забезпечення діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану: Закон України від 3 березня 2022 р., № 2111-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2111-20#n5>.

8. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України від 14 квітня 2022 р., № 2201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#n2>.

9. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам: Закон України від 15 березня 2022 р., № 2137-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20#n5>.

10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 03.03.2022 р. № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>.

11. United Nations (2002). Rome Statute of the International Criminal Court. Done at Rome on 17 July 1998, in force on 1 July 2002, Treaty Series, vol. 2187, No. 38544, Depository: Secretary-General of the United Nations, <http://treaties.un.org>. Available from: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>

**INTERCULTURAL COMMUNICATION IN THE CONDITIONS OF WAR:
THE FUNCTIONAL POTENTIAL OF RESPONDING TO TODAY'S CALLS**

М. Триняк, доктор філософських наук, професор,

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди;

С. Руденко, кандидат філософських наук, викладач

Відокремлений структурний підрозділ

«Харківський торговельно-економічний фаховий коледж

Державного торговельно-економічного університету»

As the literature review demonstrates, there has been much theoretical dialogue about communication in a time of wars and conflicts. However, we find that this is an area, which calls for much more research taking into consideration the reality of modern Ukraine. The field of intercultural awareness as it relates to military operations and cross-cultural readiness is limited though we consider cultural awareness to be a necessary weapon to provide success not just for Ukraine in this war, but for all participants of other wars and conflicts struggling for independence.

Traditionally intercultural communication is understood as the study of the dynamic interactions between people of different cultures. Intercultural communication in the modern word unfolds at the macro-, meso- and micro- levels.

At the macro- level, intercultural communication takes place in a situation of transculturally [p. 32-33].

At the meso-level, intercultural communication is carried out not only in the horizontal dimensions as communication between different cultures, but also in the vertical. A dialogue «between different cultures of remembrance» is meant» [2, p. 37], which are possible in the context of monoculture, breaking the monolith from the middle. Everything acquires fundamental importance when it comes to analyses through history, about consensus regarding the historical past. Nowadays we can constantly observe how the enemy manipulates by historical facts and events in order to increase enmity between peoples and to justify its own crimes, which are the cause of unhealthy ambitions in particular.

At the micro- level, intercultural communication unfolds in the everyday world among individuals in a common role-playing space.

The meta-theoretical model of intercultural communication was described above, but certain specifics of it arise in war conditions.

Firstly, it is difficult to accept enemy's culture as a culture in its broad meaning and consider an act of communication with it as an intercultural one. However, if we analyze culture as a product of civilization we will find that even such the ugly thing as the culture of neo-barbarism (the type that the aggressor demonstrates nowadays) is a product of civilization. Obviously, it is some kind of poor experience and an

absolute failure of progress but, since it exists, highly civilized people as Ukrainians should learn how to interact in order to achieve the desired result.

This task is further complicated by the fact that our enemy does not accept universal human values though values are central to public discourse today and theorists have long considered values central to understanding social behaviour.

As we understand from the structure of intercultural communication model which was presented earlier, individual persons have different value priorities and the prevailing value emphases in societies differ too. Hence, values have predictive and explanatory potential both at the individual and societal levels. Moreover, values can reflect major social change in societies and across nations. In addition, values may influence the direction and speed of social change.

Many modern Western scientists view values as basic, abstract motivations. In practice, however, they distinguish little between values and attitudes. They usually measure values with sets of attitude questions in specific domains of life such as religion, morality, politics and work, and they sometimes infer or derive broad underlying values statistically from arrays of attitudes, such as tradition vs. secular-rational values.

Traditional motivational types of values in terms of their core goal are proposed here: power (social status and prestige, control or dominance over people and resources); achievement (personal success through demonstrating competence according to social standards); hedonism (pleasure and sensuous gratification for oneself); stimulation (excitement, novelty, and challenge in life); self-direction – (independent thought and action-choosing, creating, exploring); universalism - Understanding, appreciation, tolerance and protection for the welfare of all people and for nature; benevolence (preservation and enhancement of the welfare of people with whom one is in frequent personal contact); tradition (respect, commitment and acceptance of the customs and ideas that traditional culture or religion provide the self); conformity (restraint of actions, inclinations and impulses likely to upset or harm others and violate social expectations or norms; security (safety, harmony and stability of society, of relationships, and of self). However, the enemy has a distorted view of values, motivations, attitudes, and this definitely makes effective communication impossible. There are areas of misunderstanding, the so-called lacunae.

It is not surprising because at a time when civilized humanity is trying to solve the main global problems of modernity such as climate change, wars and military conflicts, water contamination, human rights violation, global health issues, poverty, children's poor access to healthcare, education and safety and access to food and hunger (top 10 according to the UN list) the aggressor, on the contrary, acts barbarically, putting civilization at risk of destruction. Such the universal human values as peace, freedom, social progress, equal rights, and human dignity are ignored by russians both in relation to each other and on relation to other nations. In addition,

there are universal ethical principles that apply across all professions as honesty, trustworthiness, loyalty, respect for others, and adherence to the law, doing good and avoiding harm to others, accountability (responsibility) which are unfamiliar to most neobarbarians.

To sum up we will analyze the measures of intercultural communication, its potential and limitation. It is the educational function that comes first in the task of communicating with the enemy. We must try to teach neobarbarians to be civilized, although this not an easy task. Intercultural communication at all levels indicated above has its functional potential though it is limited one. We must use all opportunities to stop the enemy, to stop the catastrophe that it brings to humanity.

We hope that the words of Edmund Husserl, the last great European rationalist, unique and paradoxical one will be heard by all the aggressor around the world and they will stop their bloody business : «if history has nothing more to teach us than that all the shapes of the spiritual world, all the conditions of life, ideals, norms upon which man relies, form and dissolve themselves like fleeting waves, that it always was and ever will be so, that again and again reason must turn into nonsense, and well-being into misery. Can we live in this world, where historical occurrence is nothing but an unending concatenation of illusory progress and bitter disappointment?» [3].

References

1. Liessmann K. P. Theorie der Unbildung. Die Irrtümer der Wissensgesellschaft / Konrad Paul. Liessmann. – Wien : Paul Zsolnae Verlag, 2006. – 175 S.
2. Edler K. Schule und demokratische Identität / Edler K. // Pädagogik. N 11, Hamburg. 2009. – 36-39 S.
3. Edmund Husserl. *The Crisis of the European Sciences and Transcendental Phenomenology*, trans. D. Carr. Evanston. 1970.

ДО ВИРІШЕННЯ ПИТАНЬ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РОБОТИ З ВНУТНІШНЬО-ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ ПІСЛЯ ПОЧАТКУ ПОВНОМАСШТАБНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ ПРАЦІВНИКІВ ВІЛЬНОГО НАЙМУ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ)

М. Харламов, доктор історичних наук, професор,

М. Чиркіна-Харламова, кандидат технічних наук, доцент

Національний університет цивільного захисту України

Проблеми соціально-психологічної підтримки та допомоги осіб, що були переміщені в середині української держави аналізуються в окремих працях авторів - науковців розпочинаючи з 2014 року з моменту анексії Російською Федерацією Автономної Республіки Крим та окупації частини Донецької та

Луганської областей. Так О. Чуйко розглядає питання соціальної реабілітації зокрема і внутрішньопереміщених осіб та зазначає що соціальна реабілітація має багатоаспектний характер та включає в себе 3 основні компоненти: доступність середовища, соціальний контекст реабілітаційного процесу (соціальне прийняття, відповідність або адаптація до світогляду та цінностей громади та доступність середовища) і підбір відповідних методів (кризове втручання, соціальний супровід, державні та місцеві програми підтримки), що в сумі дозволить зробити процес системно-структурованою технологією і сферою практики.

З науковцем Чуйко також солідарна і автор Ю. Песоцька, яка аналізує в своїй праці соціальну допомогу та соціальну адаптацію внутрішньо переміщених осіб. У роботі Песоцької визначено поняття першої психологічної допомоги, яка є необхідним етапом для подолання посттравматичних стресових розладів та інших розладів, а також є складовою соціально – реабілітаційного процесу. Окрім того описано рекомендації для надання соціальних послуг ВПО, які сприятимуть соціально-психологічній допомозі та соціально-психологічній адаптації.

Автор Т. Кузьмич розглядає соціальну адаптацію внутрішньо переміщених сімей з дітьми та зазначає, що результати дослідження стану адаптації внутрішньо переміщених осіб в Україні показали, що першочерговими потребами цієї категорії є: фінансова, гуманітарна, житлова та медична допомога. Усі потреби відповідають економічним потребам уразливої групи. Важливу роль на успішність адаптації відіграє соціальне самопочуття людини в колективі можливість отримання кваліфікованої допомоги та працевлаштування.

Окрім соціальної адаптації сучасні науковці розглядають не менш важливий компонент, а саме психологічну адаптацію. Наприклад Ю. Гундєртайло розглядає питання особливостей психологічної допомоги ВПО у сучасних реаліях та зазначає що вже на етапі планування роботи з психологічної підтримки ВПО слід чітко окреслювати цілі такої діяльності, зосереджуючись на соціально-психологічній інтеграції у місцеву громаду та виявленні й реалізації людського потенціалу ВПО, адже значна частина ВПО залишиться в регіоні на значний проміжок часу або і на завжди. Серед основних напрямків роботи дослідниця виділяє: психологічне опрацювання досвіду, зосередження уваги на підтримці ініціатив жінок та дітей.

В. Соловійова в своїй науковій праці «Пошук шляхів надання спеціалізованої психологічної допомоги дітям ВПО через систему перенаправлення» каже про необхідність у ефективній міжсекторальній та міжвідомчій взаємодії із спеціалістами відповідних служб у забезпеченні повноцінного психологічного і соціального розвитку особистості, та створення

алгоритму переправлення до відповідних організацій, які надають спеціалізовані психологічні та психотерапевтичні послуги.

З початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну місто Харків одразу опинилося в епіцентрі бойових дій. Протягом лютого – березня 2022 року частина вільнонайманих працівників Національного університету цивільного захисту України (НУЦЗ України) – профільного закладу вищої освіти Державної служби України з надзвичайних ситуацій виїхали за межі міста Харків з власними родинами, з метою вберегти своє життя та життя своїх родин. Працівників НУЦЗ України можна було поділити на певні категорії: 1. співробітники, що залишалися в Харкові; 2. співробітники, що виїхали з Харкова до відносно безпечних районів Харківської області; 3. працівники, що виїхали за межі Харківської області у відносно безпечні райони інших областей України.

Найбільш складним було становище працівників НУЦЗ України, що залишилися у місті Харків на початку 2022 року. Переважним чином це були люди, які не могли виїхати через необхідність доглядати похилих родичів. Вони не отримували фінансову підтримку держави, як внутрішньо переміщені особи, хоча отримували гуманітарну (продукти харчування, засоби гігієни тощо) та соціально-психологічну допомогу від держави та різноманітних міжнародних та волонтерських організацій.

Працівники НУЦЗ України, що були переміщені у південно-західні райони Харківщини (Валківщина, Красноградщина, Мереш'янщина тощо) переважним чином зупинялися у родичів та знайомих. Вони були оформлені, як внутрішньопереміщені особи (отримували фінансову допомогу від держави), а також отримували різні види допомог (в тому числі і допомогу в соціально-психологічному напрямі), як від міжнародних організацій, так і від волонтерських організацій, так і від місцевих громад.

Працівники НУЦЗ України, що були переміщені у західні та центральні області України (Львівщина, Тернопільщина, Хмельниччина, Черкащина тощо) також були оформлені, як внутрішньопереміщені особи (отримували фінансову допомогу від держави), а також отримували різні види допомог (в тому числі і допомогу в соціально-психологічній галузі), як від міжнародних організацій, так і від волонтерських організацій, так і від місцевих громад.

Слід зазначити, що переважна більшість працівників НУЦЗ України, що виїхали за межі міста Харків не були сторонніми спостерігачами тієї жакливі ситуації, що коїлася в той час. Вони самі займалися волонтерством (допомагали іншим внутрішньопереміщеним особам, збирали кошти та речі для Збройних Сил України та інших формувань сил безпеки та оборони тощо). Працівники НУЦЗ України самі отримували соціально-психологічну підтримку та допомогу, а також як фахівці іноді самі надавали іншим допомогу і підтримку. Слід

значити, що влітку – восени 2022 року переважна більшість працівників НУЦЗ України повернулися до міста Харків, окрім окремих науково-педагогічних працівників, які переїхали до міста Черкаси для ведення занять для курсантів даного навчального закладу. У Черкасах дані співробітники також отримували і отримують досі соціально-психологічну допомогу як внутрішньопереміщені особи.

**ДО ПИТАННЯ МОБІЛІЗАЦІЇ ОСІБ, ЯКІ УМОВНО-ДОСТРОКОВО
ЗВІЛЬНЕНІ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ДЛЯ БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ
ЇХ УЧАСТІ В ОБОРОНІ КРАЇНИ, ЗАХИСТІ ЇЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ТА
ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ**

О. Титаренко, доктор юридичних наук, доцент

О. Крячко

Київський інститут Національної гвардії України

В умовах триваючої повномасштабної агресії російської федерації проти України гостро стоїть питання поповнення мобілізаційного резерву для Збройних Сил України (далі – ЗСУ) та інших військових формувань, утворених згідно чинного законодавства України.

Одним з перших кроків для вирішення цього питання з боку держави стало прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» від 11 квітня 2024 року № 3633-IX, який набуває чинності 18 травня 2024 року (одна з головних новел – зниження призовного віку з 27 до 25 років) [1]. Другим же кроком стало розширення «джерел» забезпечення мобілізаційного резерву за рахунок осіб, які відбувають покарання (засуджених). Щодо останнього, то Верховна Рада України 8 травня 2024 року прийняла Закон України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального, Кримінально-виконавчого кодексів України та інших законів України щодо запровадження інституту умовно-дostroкового звільнення осіб від відбування покарання для безпосередньої їх участі у обороні країни, захисті її незалежності та територіальній цілісності» (реєстрац. № 11079-1), який 13.05.2024 направлений на підпис Президенту України [2]. Одразу зазначимо, що позиції військових командирів щодо даного Закону різняться. Це пов'язано з тим, що не кожний командир військової частини бажає формувати у себе спеціалізований підрозділ з засуджених, якими важко буде керувати в зоні бойових дій.

Проте, зазначимо, що у нормах Основного Закону (ст. 17 Конституція України) визначено, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України. Громадяни відбувають військову

службу відповідно до закону (ст. 65 Конституції України) [3]. Конституцією України у даному аспекті не передбачені виключення щодо того, хто не може виконувати даний обов'язок.

Безумовно, сьогодні погляди у суспільстві та серед військових, науковців стосовно проходження військової служби колишніми засудженими ще не знайшли єдиного схвалення. Проте, якщо особа, яка відбуває покарання усіяло намагається виправитися та бажає проходити військову службу за призовом під час мобілізації в особливий період, з урахуванням виду покарання, особи засудженого, характеру, ступеня суспільної небезпечності вчиненого ним кримінального правопорушення та його поведінки під час відбування покарання, то їм необхідно надати таку можливість реалізувати свій конституційний обов'язок щодо захисту Батьківщини [4, с.385 ; 5].

Даним Законом, наприклад, передбачається доповнення КК України новими статтями 81-1 «Умовно-дostroкове звільнення від відбування покарання для проходження військової служби» та 336-2 КК України, якою запроваджено кримінальну відповідальність за ухилення від прийняття на військову службу за контрактом.

Зокрема ст. 81-1 КК України визначено, що під час проведення мобілізації та/або дії воєнного стану до осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, судом може бути застосовано умовно-дostroкове звільнення для проходження ними військової служби за контрактом. Також визначено, яка категорія засуджених не може бити умовно-дostroково звільнена для подальшого проходження військової служб за контрактом, а саме: 1) засуджених за вчинення злочинів проти основ національної безпеки України; 2) засуджених за вчинення умисного вбивства двох або більше осіб, або вчиненого з особливою жорстокістю, або поєднаного із звалтуванням або сексуальним насильством; або 3) особливо тяжких корупційних кримінальних правопорушень чи 4) засуджених за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених статтями 152-156-1 , 258-258-6 КК України, частиною четвертою статті 286-1, статтею 348 КК України, а також до 5) засуджених службових осіб, які згідно з підпунктом 1 пункту 3 примітки до статті 368 КК України займали особливо відповідальне становище [6].

Також цим Законом передбачено і внесення змін до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», а саме передбачена «Глава III-2 Особливості прийняття на військову службу за контрактом та проходження військової служби у збройних силах України особами з числа громадян України, яких умовно-дostroково звільнено від відбування покарання». В Главі III-2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» визначено, що особи, звільнені умовно-дostroково від відбування покарання, проходять військову службу виключно у відповідних спеціалізованих підрозділах військових частин (спеціалізованих військових частинах). Порядок створення та

функціонування спеціалізованих підрозділів військових частин визначається Міністерством оборони України.

Якщо взяти до уваги одне з останніх інтерв'ю Міністра юстиції України щодо можливості мобілізації засуджених до лав ЗСУ та інших військових формувань, то кількість таких засуджених (призовного віку) коливається від 10 до 20 тис. осіб [7], а це приблизно від 2 до 4 бригад.

Враховуючи викладене, в найближчій перспективі цей мобілізаційний резерв скоріш за все буде, і буде проводитись в ЗСУ робота з формування спеціалізованих підрозділів у військових частинах або спеціалізованих військових частин. В подальшому це може потягти за собою додаткових зусиль щодо організації військової підготовки для військовослужбовців за контрактом з числа умовно-достроково звільнених осіб та визначення особливостей такої підготовки. Ці особливості повинні враховувати наступні обставини:

- 1) мотивація колишніх засуджених;
- 2) морально-психологічний стан колишніх засуджених. Їх готовність рішучо застосувати зброю проти противника та виконувати бойові завдання. Психологічна готовність військовослужбовців до дій в умовах невизначеності [8; 9];
- 3) наявний/відсутній досвід служби у військах, бойовий досвід;
- 4) вікові особливості, стан здоров'я та фізичні здібності;
- 5) спроможність дотримання військової дисципліни, свідомого ставлення до виконання військового обов'язку та вірності Військовій присязі, усвідомлення додержання Конституції та законів України, неухильного виконання вимог статутів Збройних Сил України, наказів командирів.

В перспективі для підготовки військовослужбовців спеціалізованих військових частин бажано передбачити окрему програму підготовки, в якій посилити психологічну складову для даної категорії військовослужбовців.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» від 11 квітня 2024 року № 3633-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3633-IX#Text> (дата звернення: 10.05.2024)
2. Проект Закону про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального, Кримінально-виконавчого кодексів України та інших законів України щодо запровадження інституту умовно-дострокового звільнення осіб від відбування покарання для безпосередньої їх участі у обороні країни, захисті її незалежності та територіальній цілісності №11079-1 від 28.03.2024 (13.05.2024 направлено на підпис Президенту України). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43914> (дата звернення: 10.05.2024).

3. Конституція України від 28 червня 1996 року (в редакції від 01.01.2020) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.05.2024).

4. Гальцова О.В. Міркування щодо проходження військової служби засудженими особами в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №3. С. 383-386. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2023/89.pdf (дата звернення: 10.05.2024).

5. Тарас Левченко «Із в'язниці на фронт: які засуджені хочуть захищати Україну та хто з них зможе це зробити? Ексклюзив». 15 квітня 2024. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/iz-vyaznitsi-na-front/32903059.html> (дата звернення: 10.05.2024).

6. Валерій Ульяненко «Ув'язнені зможуть служити в ЗСУ: детальне роз'яснення» (08 травня 2024 року). URL: <https://glavcom.ua/country/society/uvjazneni-zmozhut-sluzhiti-v-zsu-detalne-rozjasnennja-999749.html> (дата звернення: 10.05.2024).

7. Міністр юстиції Денис Малюська «У рамках мобілізації засуджених можна було би залучити до війська приблизно 10-20 тисяч людей». 10 травня 2024 року. URL: <https://suspilne.media/742705-maluska-rozpoviv-skilki-zasudzenih-mozna-bulo-bi-mobilizuvati-do-vijska/> (дата звернення: 10.05.2024).

8. Молотай В. А. Структура й особливості психологічної готовності військовослужбовців до службово-бойової діяльності: *зб. наук. праць ІІІ ім. Г. С. Костюка АПН України*. Т. VII, 2005. вип. 5. Київ : Знання. 247–255

9. Францішкевич Р. М. Структура психологічної готовності мобілізованих військовослужбовців до виконання бойових завдань. *Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах* : збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Київ, 23 листопада 2023 р.). Київ : НУОУ, 2023. С.169-171. <https://nuou.org.ua/assets/documents/fsppppvphs-23-3.pdf> (дата звернення: 10.05.2024).

ФОРМИ ТА МЕТОДИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ НАСЕЛЕННЮ УКРАЇНИ

Є. Староконь, кандидат психологічних наук, доцент

Р. Якуба

Житомирський військовий інститут імені С.П. Корольова

Війна! Смерть, жах, горе, тривожне очікування найгіршого. Третій рік населення України переживає стрес, пов'язаний із повномасштабним вторгненням російської федерації. Не дивлячись на те, що зовнішні прояви психічної розрегульованості спостерігаються не часто, внутрішня психологічна

напруга, руйнування звичних поведінкових і ментальних стереотипів почнуть все суттєвіше впливати на поведінку усіх людей.

Зрозуміло, що найтяжче воїнам на лінії зіткнення з ворогом. Небезпека власної загибелі, каліцтва, споглядання загибелі побратимів, ймовірності потрапляння в полон – основні психотравмуючі чинники, що системно діють на людей. Постійний ризик життям здійснює суттєвий пролонгований психотравмуючий вплив на всю особистість.

Ще в гіршій психологічній ситуації знаходяться члени сімей військовослужбовців, що захищають Україну. Невідомість, неможливість вплинути на обставини, щохвилине тривожне очікування страшною звістки ініціює звуження свідомості і ця психологічна напруга також негативним чином впливає на ментальне здоров'я людей.

Тяжкі життєві обставини мільйонів українців змінюють їх картину світу, стиль життя, структуру особистості і її свідомість, систему значень і смислів. Внаслідок цього різко звужується поле свідомості. Вона концентрується виключно на психотравмуючих переживаннях, а весь досвід життя і передбачуване раніше майбутнє втрачають свій первинний сенс.

Зрозуміло, що в умовах повномасштабної війни і після її закінчення мільйонам українців знадобиться якщо не конкретна психотерапевтична допомога, то хоча б психологічна консультація.

Завдання психологічного консультування можуть бути такі:

- 1) У першу чергу емоційна підтримка і увага до переживань людини.
- 2) Розширення поля свідомості і підвищення психологічної обізнаності.
- 3) Зміна ставлення людини до проблеми (від «глухого кута» до «вибору рішення»).
- 4) Підвищення стресостійкості.
- 5) Підвищення реалістичності світогляду, тощо.

Однак ми всі розуміємо, що на світі для людини немає нічого складнішого ніж перебудувати свій внутрішній світ, дослідити наслідки своєї поведінки та керувати нею. Тому психологи соціологи, психотерапевти, психіатри постійно шукають найбільш ефективні методики та форми роботи з пацієнтами. До основних з них можна віднести:

– індивідуальна терапія (консультації). Під час таких консультацій психолог може допомогти особам, котрі постраждали внаслідок воєнних конфліктів розуміти та контролювати власні емоції, відновлювати психологічну стійкість та навички регулювання стресу, а також розробляти стратегії подолання травматичних подій;

– групова терапія (сесії підтримки). Зустрічі з іншими особами, які пережили подібні ситуації для обміну досвідом, взаємної підтримки, розуміння

та відчуття спільності, а також створюються групові програми, спрямовані на розвиток стратегій копінгу та підтримки один одного;

- онлайн терапія. Використання відеоконференційних платформ для проведення індивідуальних або групових терапевтичних сесій для тих, хто не може фізично зустрітись з психологом;

- психоосвітні програми. Надання інформації про реакції на стрес, методи самопомоги, шляхи покращення психічного здоров'я, а також про психологічні аспекти бойових дій, їх вплив на психіку людини для підвищення розуміння та копінг-стратегій. Ці психоосвітні програми допомагають засвоїти необхідні знання та навички для ефективного управління своїм психічним здоров'ям;

- сімейна терапія. Спільні сесії для учасників бойових дій та їхніх членів сімей для розробки способів підтримки один одного та подолання викликів, що виникають у зв'язку з військовими діями.

Перераховані форми психологічної допомоги можуть бути використані як окремо, так і в комбінації для забезпечення комплексної та ефективної підтримки. Вони повинні бути адаптовані до конкретних потреб та можливостей кожної групи людей, які переживають стресові ситуації внаслідок бойових дій або вимушеного переселення для покращення психічного здоров'я та адаптації до нових умов.

Індивідуалізований підхід в ході надання психологічної допомоги – є тим, що об'єднує всі форми і методи. Він містить в собі персоналізоване вислуховування, де психолог створює довірчу атмосферу, в якій учасник може відчувати, що його проблеми та потреби розуміються та приймаються до уваги. Психолог працює з учасником для визначення конкретних стресових факторів, травм та потреб, щоб розробити індивідуальні стратегії підтримки та відновлення, що засновується на емпатії, показуючи розуміння та підтримку у важкі моменти.

Навіювання надії та її зміцнення в ході індивідуалізованого підходу виступає ключовим чинником у всіх психотерапевтичних системах. Сама віра пацієнта у позитивний результат консультування чи терапії є терапевтично ефективною. Чим більше людина вірить у покращення свого психологічного стану, тим результативніша психологічна допомога. Психолог під час зустрічі з пацієнтом повинен поділитися своєю впевненістю і поділитися оптимізмом щодо результату спільної роботи.

За останніми даними 75% населення України сьогодні переживають тривожні розлади різного ступеня. У найближчий час такий стан справ залишиться актуальним з тенденцією до погіршення. Тому психологічна допомога є важливою складовою у загальній підтримці та відновленні людей, які

переживають війну, втратили свої домівки через вимушене переселення або стали свідками насильства.

ПРАВОВІ ЗАСАДИ НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗНИКНЕННЯ ЛЮДИНИ

Є. Войтович, доктор філософії, доцент

Національний університет водного господарства і природокористування

Забезпечення безпеки особи, суспільства та держави від загроз злочинних посягань – пріоритетне завдання всіх інститутів державної влади в Україні. Українська держава перебуває в стані війни з Російською Федерацією, яка здійснює військову агресію, вчиняє злочини проти волі, честі та гідності військових і цивільного населення. Вивчення проблеми насильницького зникнення людини є актуальним, адже визначається правовим статусом заборони насильницького зникнення у міжнародному праві, а також особливостями зобов'язань України.

Конституція України передбачає захист прав і свобод кожного громадянина та проголошує, що людина, її життя, здоров'я, честь та гідність, недоторканість і безпека визначаються найвищою соціальною цінністю (стаття 3) [1]. Успіх цієї діяльності значною мірою залежить від теоретичних розробок протидії окремим видам кримінальних правопорушень та ефективної діяльності правоохоронних органів у боротьбі з тяжкими та особливо тяжкими злочинами проти волі, честі та гідності особи зокрема. Реальне забезпечення дотримання цих прав гарантується нормами кримінального законодавства, які встановлюють відповідальність за посягання на свободу та недоторканність особи. Мова йде, зокрема, про кримінально-правові засоби, передбачені статтею 146-1 Кримінального кодексу України «Насильницьке зникнення» [2].

Криміналістичне забезпечення діяльності у сфері насильницького зникнення людини необхідно реалізовувати на підставі пріоритетності дотриманням положень багатосторонніх міжнародних договорів, що регламентують права і свободи людини. Це Загальна декларація прав людини 1948 р., Конвенція про захист прав людини і основних свобод 1950 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., Перша резолюція з питань насильницьких зникнень 1978 р., Конвенція проти катувань та інших жорстоких нелюдських чи таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р., Європейська конвенція про запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню 1987 р., Декларація про захист усіх осіб від насильницького зникнення 1992 р., Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень 2006 р. [3], до якої Україна приєдналася у 2015р. [4].

Сам термін «наси́льницьке зникнення» (ісп. – «desaparición forzada») з'явився у 60-70-х роках ХХ століття, коли такі зникнення стали звичним явищем в державах Латинської Америки. Цей термін позначав грубе порушення прав людини та злочин, вчинений прямо чи опосередковано та за підтримки органів державної влади з метою усунення неугодних осіб [5].

Говорячи про термін «наси́льницьке зникнення», мова йде про протиправні дії третіх осіб, які спричинили факт недобровільної відсутності тієї чи іншої особи, а також володіють інформацією про її місцезнаходження. Nasiльницьке зникнення принципово відрізняється від подібних злочинів тим, що держава бере участь у його плануванні й виконанні. В якості типового «злочину держави», наси́льницьке зникнення може бути здійснено тільки державними чиновниками або з їх дозволу та за їх підтримки. Участь держави відображено як контекстний елемент в традиційному розумінні наси́льницького зникнення. [6].

Європейський Суд з прав людини визначає наси́льницьке зникнення як особливо тяжку форму – незаконного позбавлення волі, неодноразово наголошував на тому, що «невизнане позбавлення особи волі становить собою повне заперечення всіх гарантій та найбільш жорстоке порушення ст. 5. Ст. 5 слід розглядати, як таку, що зобов'язує держави вживати необхідних заходів для попередження ризику наси́льницького зникнення та проводити негайне та ефективне розслідування кожного випадку, якщо стверджується, що після того, як особа була затримана, її більше ніхто не бачив».

Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року – це рішення Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй (ООН), один із найважливіших міжнародних документів, що став основою міжнародно-правового захисту прав людини і громадянина [7, с. 6–9]. У Декларації регламентовано особисті, політичні, соціально-економічні права людини.

Значущими в контексті досліджуваної проблематики є положення Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 року [8]. Так, ч. 1 ст. 2 цієї Конвенції зобов'язує держави вживати необхідних заходів для захисту життя осіб, які перебувають під їх юрисдикцією. Тобто влада повинна вживати превентивних заходів для захисту людини, життя якої наражається на небезпеку злочинних дій з боку іншої особи. Держава має виконувати позитивне зобов'язання щодо охорони життя, органи влади повинні виявляти відомості про наявність реальної або можливої загрози життю третіх осіб, а також застосовувати певні запобіжні заходи в межах своєї компетенції.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року закріплює право людини на свободу й особисту недоторканність (ст. 9), гуманне поводження і повагу до гідності, притаманній людській особі (ст. 10); на рівність

перед законом і судом, дотримання презумпції невинуватості особи (ст. 14) тощо [9, с. 9–19].

Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 року визначає, що «жодна людина не може зазнавати катувань чи нелюдського або такого, що принижує її гідність, поводження чи покарання» (ст. 3) [10, с. 37–44].

Ратифікувавши перелічені міжнародні договори, Україна зобов'язалася вживати ефективних законодавчих, адміністративних, судових та інших заходів для недопущення порушення прав людини, а в разі виявлення – забезпечити їх швидке та неупереджене розслідування на підставі законодавства, надавати допомогу стосовно цих питань іншим державам – учасницям Конвенції.

В умовах сьогодення надзвичайно важливими є положення міжнародного гуманітарного права, що спрямоване на обмеження наслідків збройних конфліктів і запобігання зникненню людей. Ідеться про Женевську конвенцію 1949 року про захист жертв війни й Додаткові протоколи I і II до неї 1977 року.

Окрему групу становлять міжнародні договори України, які регламентують міжнародне співробітництво компетентних органів держав у сфері розшуку безвісно відсутніх осіб. У кримінальному провадженні процесуальні дії з метою розшуку безвісно відсутніх осіб, криміналістичного забезпечення цієї діяльності, розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із безвісно відсутністю людей, реалізують у межах міжнародної правової допомоги.

Перша резолюція з питань насильницьких зникнень була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН у 1978 році, котра до того часу розглядала дане питання лише у тому разі, якщо цього вимагало становище у тій чи іншій країні. У своїй резолюції 1978 року Генасамблея звернулась до держав – членів ООН із закликом співробітничати зі спеціалізованими організаціями ООН у справі розшуку та встановлення місцезнаходження осіб, що зникли безвісти.

Всесвітня конференція з прав людини, що відбулася у Відні 14–25 червня 1993 року, привітала прийняття Генеральною Асамблеєю Декларації і закликала усі держави «вжити ефективних законодавчих, адміністративних, судових та інших заходів з метою запобігання, припинення і покарання актів насильницьких зникнень». Всесвітня конференція знову підтвердила «обов'язок усіх держав за будь-яких обставин проводити розслідування у випадках, коли є підстави думати, що на території, яка знаходиться під їх юрисдикцією, мали місце насильницькі зникнення і – якщо твердження відповідають дійсності – піддавати судовому переслідуванню осіб, що винуваті у їх скоєнні». З 1993 року Комісія з прав людини регулярно приймає резолюції, в яких вона з посиланням на Декларацію закликає усі уряди вживати відповідних законодавчих та інших заходів для запобігання і покарання актів насильницьких зникнень і вживати з

цією метою заходів на національному і регіональному рівнях і у співробітництві з Організацією Об'єднаних Націй.

У грудні 2006 року Генеральною Асамблеєю було прийнято Міжнародну конвенцію для захисту всіх осіб від насильницьких зникнень [3]. Вона набере чинності після її ратифікації 20 країнами. На відміну від Декларації, Конвенція є документом, що має обов'язкову юридичну силу. У її основу лягли положення Декларації, проте вона також містить нові стандарти і розвиває колишні, які вже були проголошені в тексті Декларації.

Конвенція ділиться на три частини. У частині першій містяться положення, що стосуються суті документа, і основний акцент робиться на зобов'язаннях держав-учасниць із попередження таких злочинів і покарання за їх вчинення. Згідно з частиною другою, засновується Комітет із насильницьких зникнень. Нарешті, в частині третій викладені формальні вимоги щодо підписання, набуття чинності, поправок і взаємозв'язку між Конвенцією і міжнародним гуманітарним правом. Відзначається також, що підлягають застосуванню будь-які сприятливіші положення про захист осіб від насильницьких зникнень, які містяться в міжнародному праві або внутрішньодержавному законодавстві. Прийняття Конвенції знаменує собою суттєвий прогрес у галузі міжнародного права, особливо оскільки в ній обумовлюється невід'ємне право не піддаватися насильницькому зникненню.

У Міжнародній конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень 2006 р. [3] зазначено, що жодні виключні обставини, якими б вони не були, чи то стан війни або загроза війни, внутрішня політична нестабільність чи інший надзвичайний стан, не можуть слугувати виправданням насильницького зникнення. Для цілей цієї Конвенції насильницьким зникненням вважається арешт, затримання, викрадення чи позбавлення волі в будь-якій іншій формі представниками держави чи особами або групами осіб, які діють з дозволу, за підтримки чи за згодою держави, при подальшій відмові визнати факт позбавлення волі або приховування даних про долю чи місцезнаходження зниклої особи, унаслідок чого цю особу залишено без захисту закону. Кожна держава-учасниця вживає відповідних заходів для розслідування дій, визначених у ст. 2, що скоюються особами чи групами осіб, які діють без дозволу, підтримки чи згоди держави, і для віддання правосуддю відповідальних за це осіб.

Окремо варто зауважити, що стаття 4 Конвенції зобов'язує держав-учасниць вживати необхідних заходів для того, щоб насильницьке зникнення кваліфікувалося як правопорушення в її кримінальному праві. Однак до липня 2018 року вітчизняний законодавець не поспішав виокремлювати в КК самостійну норму про відповідальність за вказане діяння. І тільки 12 липня 2018 року Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про правовий

статус осіб, зниклих безвісти», який набув законної сили 2 серпня 2018 року [11] і вніс зміни до ряду нормативно-правових актів, зокрема до Кримінального кодексу України доповнивши його новою статтею 146-1 «Насильницьке зникнення».

До вказаного часу було відсутнє належне регулювання правового статусу осіб, зниклих безвісти, що було прогалиною чинного законодавства України, необхідність усунення якої загострилася у зв'язку зі збройним конфліктом в Автономній Республіці Крим та на сході України, повномасштабною війною.

Як і поранені, хворі, позбавлені волі та загиблі, зниклі безвісти є постраждалими від конфлікту особами й мають право на повагу та захист. Проте, на даний час цій категорії осіб приділяється недостатньо уваги. Більш того, можлива участь родичів осіб, зниклих безвісти у відновленні життя суспільства фактично нівелюється.

Міжнародне гуманітарне право та міжнародне право прав людини містять норми, що регулюють питання захисту осіб, зниклих безвісти та їх родичів, зобов'язуючи органи державної влади вживати всіх можливих заходів для попередження випадків зникнення безвісти та усунення їх наслідків як у мирний час, так і під час збройного конфлікту та інших ситуацій насильства.

Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні у своїх доповідях неодноразово звертала увагу на значну кількість осіб, зниклих безвісти у зв'язку зі збройним конфліктом на території України, наголошуючи на відсутності інформації про таких осіб у їхніх родичів, які їх розшукують.

З метою розшуку осіб, зниклих безвісти у зв'язку зі збройним конфліктом створено Комісію з питань осіб, зниклих безвісти – орган, що відповідає за з'ясування долі та місцезнаходження таких осіб. Комісія є держателем Єдиного реєстру даних про осіб, зниклих безвісти, в якому міститься інформація, необхідна для розшуку таких осіб, що збирається з метою встановлення їх місцезнаходження та ідентифікації непізнаних останків [12].

Передбачене у законі право знати про долю зниклих родичів досягається в першу чергу шляхом проведення ефективного та якісного досудового розслідування кримінального правопорушення, вчиненого представником держави, в тому числі іноземної.

На сьогоднішній день загальне визнання акту насильницького зникнення як порушення права особи не піддаватися катуванням або іншим видам нелюдського поводження ще не стало міжнародним стандартом. Разом з тим акт насильницького зникнення становить собою одне з найбільш жорстоких порушень прав людини, абсолютний характер якого закріплений в Міжнародній конвенції 2006 року [3, с. 125].

Насильницьке зникнення є одним з найбільш жорстоких порушень прав людини. Такі прояви є особливо поширеним явищем в державах, в яких

відбуваються внутрішні конфлікти та, які потерпають від зовнішньої агресії. Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень 2006 р. стала першим міжнародно-правовим зобов'язальним актом, в якому гарантується абсолютне право людини не піддаватися насильницьким зникненням. Приєднання України до Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень висуває перед державою відповідні зобов'язання, зокрема, необхідність вжиття заходів для того, щоб «насильницьке зникнення кваліфікувалося як правопорушення в її кримінальному праві.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254_%D0_%BA/96-%D0_%B2_%D1_%80
2. Кримінальний кодекс України: Закон від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
3. Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень: рішення Організації Об'єднаних Націй від 20 грудня 2006 р. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154.
4. Про приєднання України до Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень: Закон від 17 черв. 2015 р. № 525-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/525-19#n2>.
5. Задоя К. П. Визнання насильницького зникнення злочином sui generis за кримінальним правом України: pro et contra. *Право і громадянське суспільство*. 2015. № 4. С. 59–73.
6. Войтович Є. М. Насильницьке зникнення людини як об'єкт криміналістичного дослідження. *Актуальні проблеми держави і права*. 2019. № 84. С. 16–23.
7. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена рез. 217 (III) ГА ООН від 10 груд. 1948 р. Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій. Амстердам–Київ, 1996. С. 6–9.
8. Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод 1950 року, Перший протокол та протоколи № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : ратифікована Законом України від 17 лип. 1997 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 40. Ст. 263.
9. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : прийнятий і відкритий для підписання, ратифікації та приєднання рез. 2200 А (XXI) ГА ООН від 16 груд. 1966 р. *Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій*. Амстердам–Київ, 1996. С. 9–19.
10. Європейська конвенція про запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню :

прийнята в Страсбурзі, 28 лист. 1987 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_068.

11. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти: Закон від 12 лип. 2018 р. № 2505-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19>.

12. Про утворення Комісії з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин: Закон від 10 квіт. 2019 р. № 248-р. *Верховна Рада України*. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/248-2019- %D1 %80](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/248-2019-%D1%80).

ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДОПОВНЕНОЇ РЕАЛЬНОСТІ В ПСИХОЛОГІЧНОМУ СУПРОВОДІ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ З РОЗМІНУВАННЯ

***В. Платонов**, доктор філософії (PhD) зі спеціальності психологія
Національний університет цивільного захисту України*

Розвиток сучасних технологій у сфері візуалізації, доповненої та віртуальної реальності на сьогодні досяг значних надбань, які можна використовувати в різних напрямках психологічної роботи з професійними контингентами сектору безпеки та оборони України.

Робота фахівців з розмінування являє собою контакт з вибухонебезпечними предметами, що є діяльністю з прямою загрозою для життя. Тому потреба в професійній та психологічній підготовці фахівців з розмінування була й залишається актуальним й важливим питанням. Їх підготовка займає дуже багато часу, бо відзначена діяльність потребує від людини великої кількості знань, вмінь, а також чималих психологічних ресурсів. Такими знаннями є напрацьована база знань видів, типів та принципи дії різних вибухонебезпечних предметів. Слід врахувати, що в умовах російсько-української війни номенклатура застосованих видів озброєння значно розширилася. Ворогом застосовуються сучасні модифікації та модернізовані версії застарілих боєприпасів. Лише цей фактор змушує фахівців з розмінування (в незалежності від відомств), постійно навчатись нових знань про «новинки» на які можна натрапити на деокупованих територіях. Враховуючи лише цей чинник можна уявити наскільки фактор новизни та відсутності інформації впливає на психологічний та функціональний стан сапера, а це в свою чергу на його можливість безпомилково виконувати діяльність.

Для розширення можливостей навчання фахівців з розмінування, сьогодні широко впроваджується використання технологій віртуальної та доповненої реальності [6]. Навчання з використанням цих технологій дає можливість

опанувати роботу із більшою кількістю видів вибухонебезпечних предметів, навчитися працювати з інтерфейсами нових міношукачів та детекторів і їх налаштуваннями [1]. Звісно, це не в якому разі не замінить реальні практичні заняття та відпрацювання умінь з реальним обладнанням та макетами, але використання інтерактивних тренажерів дозволяє охоплювати значно більшу кількість майбутніх фахівців з розмінування, які тільки почали навчання. Тому в сфері навчання використання технологій доповненої реальності є доречним та актуальним у реаліях сьогодення.

Не менш важливим є те, що інтерактивні тренажери дозволяють ускладнювати або спрощувати складність виконання навчального завдання, що значно розширює можливості професійної та психологічної підготовки майбутніх саперів. Поступове ускладнення завдань, які можна виконати на інтерактивному тренажері є частково «щепленням» або психологічною готовністю до непередбачуваних ситуацій, які можна успішно пройти в ігровій формі та безпечних умовах, що є частиною психологічної підготовки в межах психологічного супроводу діяльності.

Психологічний супровід діяльності фахівців з розмінування починається з початку їх професійної підготовки. В наших попередніх дослідженнях нами не раз зазначалося, що діяльність з розмінування є виснажливою не тільки фізично, а й психологічно. Це призводить до швидкої втомлюваності та відчуття монотонності праці [4]. Такі прояви є негативними, що ведуть до виникнення помилкових та неточних дій, а також до зневажливого ставлення небезпеки. В діяльності з розмінування, будь-яка неточність чи помилка веде до травмування або непередбачуваних наслідків. Тому фахівці з розмінування повинні знаходитися під постійним наглядом психолога та проходити заходи, спрямовані на визначення їх поточного психологічного стану [3].

Застосування технологій доповненої та віртуальної реальності в психологічному супроводі й реабілітаційних заходах для військовослужбовців на сьогодні є поширеною практикою в різних країнах світу. Набутий досвід показує ефективність використання технічних можливостей для подолання травматичної події з метою її раціоналізації та зміни ставлення до себе через можливість вирішити травмуючу ситуацію з позитивним результатом [5].

Враховуючи те, що фахівці з розмінування на сьогодні стикнулися з надзвичайно великим масштабом робіт та їх складністю, а залученість до виконання діяльності вже є понаднормовою. У зв'язку з цим питанням, збереження працездатності фахівців з розмінування є першочерговою задачею, яку повинні вирішувати заходи психологічного супроводу діяльності. Окрім класичних методів які використовуються психологами: тренінгові вправи, що направлені на релаксацію та роботу з емоційними станами, які не завжди можуть сприйматися учасниками. В цьому випадку доцільно використовувати більш

сучасні методи психологічної роботи з використанням доповненої та віртуальної реальності. Їх використання в роботі з емоційними станами дозволяє пропрацювати більший спектр проблемних чинників, які можуть проявитися у фахівців з розмінування. Такими є, відчуття тривоги перед виходом на заміновану ділянку, переживання страху перед новим або невідомим вибухонебезпечним предметом, відчуття ніяковості та невпевненості в собі. Ці негативні прояви цілком можна припрацьовувати за допомогою використання моделюючих ситуацій з використанням доповненої реальності. Окрім вправ з професійної діяльності можливе використання доповненої реальності для візуалізації безпечного та комфортного місця й вправ направлених на релаксацію і підтримку особистісного ресурсу [2].

Таким чином, використання сучасних технологій доповненої та віртуальної реальності доцільно використовувати для вирішення широкого спектру психологічних завдань.

Це дозволить вирішити проблемні питання в подоланні професійних страхів через їх моделювання та успішне подолання. Створити умови для повторення стресових подій де фахівець разом з психологом може знову прожити негативний емоційний досвід для його раціоналізації та реалізації. Немеш важливим є застосування віртуальної реальності в вправах на релаксацію та подоланні надмірних емоційних переживань, пошуку власних ресурсів, які дозволять впоратися зі станами невизначеності й тривоги.

Список використаних джерел

1. Булайтіс А. Щодо питання розробки програмно-апаратного симулятора професійно-психологічної підготовки піротехніків ДСНС // Стратегічні комунікації у сфері забезпечення національної безпеки та оборони: проблеми, досвід, перспективи: IV міжнар. наук.-практ. конф. 2023. С. 345-347.

2. Перелигіна Л.А., Овсяннікова Я.О., Кердивар В.В. Роль медіареабілітації у відновленні психічного добробуту після травматичних подій: перспективи дослідження та практичні застосування. Наукові перспективи: журнал. 2024. №3(45) 2024. С. 1246-1258.

3. Платонов В.М. Важливість психологічної роботи з піротехніками державної служби України з надзвичайних ситуацій. Проблеми та перспективи забезпечення цивільного захисту: матеріали міжнародної науково-практичної конференції молодих учених. Харків: НУЦЗУ, 2024. С. 351. Українською та англійською.

4. Платонов В.М. Проблемні питання психологічного супроводу діяльності піротехніків Державної служби України з надзвичайних ситуацій. «Актуальні питання роботи з персоналом у складових сектору безпеки та оборони»: Збірник тез науково-практичної конференції (Україна, м. Харків, 27

лютого 2024 року), Х.: Національна академія Національної гвардії України, 2024. С. 119-122.

5. Цокота В.Р. Міжнародний досвід використання методу експозиційної терапії у віртуальній реальності в умовах відновлювального періоду учасників локальних військових конфліктів. Актуальні дослідження в сучасній вітчизняній екстремальній та кризовій психології: монографія / за заг. ред. В.П. Садкового, О.В. Тімченка; НУЦЗУ. Х.: ФОП Мезіна В.В., 2017. С. 463-476.

6. Makarov, Y., Hassiev, S., & Pasichnyk, A. The use of virtual reality in the training of pyrotechnics department heads of the state emergency service of ukraine. In The XII International Scientific and Practical Conference «Youth, education and science through today's challenges», December 04-06, 2023, Bordeaux, France. 454 p. (p. 405-407).

СУЧАСНА ВОЄННО-ІСТОРИЧНА НАУКА ТА ВИКЛАДАННЯ ВОЄННОЇ ІСТОРІЇ В ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ: НАПРЯМИ ЗМІН

С. Фалько, кандидат історичних наук, доцент

Національна академія Національної гвардії України, м. Харків

Фундамент воєнної науки ґрунтується на досвіді попередніх війн та наукових дослідженнях з різних питань воєнної історії. Жодне принципове питання воєнної теорії взагалі і воєнного мистецтва зокрема не може успішно вирішуватись без креативного використання цього досвіду, оскільки він є джерелом і підґрунтям модернізації сучасних Сил безпеки та оборони України.

Засвоєння воєнно-історичного досвіду командирами Сил безпеки та оборони України дозволяє розуміти сутність і зміст тих явищ і процесів у військовій справі, які існують і відбуваються сьогодні, а також прогнозувати основні напрями й тенденції розвитку сучасного воєнного мистецтва.

Фундамент становлення справжнього патріотизму – знання тем історії війська України та історії воєнного мистецтва. Ці знання – криниця мудрості еліти офіцерського корпусу будь-якої країни. Набуті офіцером знання з воєнної історії, історії українського війська є необхідними у його подальшій службово-бойовій діяльності.

Працюючи багато років із військово-історичними матеріалами, автор дослідження дійшов висновку, що спираючись на керівні документи щодо організації військово-історичної роботи в Збройних силах України необхідно детально знайомитись і з останніми досягненнями наукової галузі у цьому напрямі.

Мета доповіді полягає у пошуку нових підходів до опанування воєнно-історичних дисциплін у вищих військових закладах України, розвитку

професійної свідомості майбутніх офіцерів шляхом засвоєння воєнно-історичних прикладів та розуміння ролі особистості в організації дій за призначенням; у висвітленні сутності такого підходу до прогнозування успішності організації бойових дій, що базується на виявленні співвідношення різних груп чинників, які запропоновано розглядати з позиції історичних аналогій.

Наприкінці ХХ століття намітилося серйозне зрушення у науковому вивченні воєнного минулого. На початку ХХІ століття зміни оформилися у чітке розуміння проблемних напрямів вивчення воєнної історії.

Вони пов'язані з використанням соціальних наук – соціології, статистики, історії культури, антропології, філософії та інших галузей суспільних наук у вивченні окремих напрямів воєнної історії. Піонером в використанні нових підходів до вивчення військових чинників історії був відомий англійський історик Майкл Говард.

Інший відомий американський історик Д. Блейк у своїй праці узагальнив проблеми сучасної воєнної історії, вказавши на її суперечливі чинники: європоцентричність; технологічний детермінізм; акцент на домінуючих військових системах, що заважають вивченню специфіки військової справи; надмірна політизація міждержавних конфліктів; недостатня увага до політичних цілей влади при визначенні структур збройних сил, їх доктрин, цілей воєн та інших проблем. Услід за М. Говардом і Д. Блейком американські вчені С. Морілло і М. Ф. Павлович у своїй роботі звернули увагу на труднощі узагальнення сучасних досліджень у галузі військової історії, на суб'єктивні чинники вивчення різних історичних аспектів воєнної науки. Автор, під час викладання навчального матеріалу бере за орієнтир методологічні досягнення сучасної воєнно-історичної науки.

Розглядаючи проблемні питання щодо викладання воєнно-історичних дисциплін у вищих військових навчальних закладах України, потрібно зробити такі висновки. Зміст і вивчення навчальних дисциплін воєнно-історичної спрямованості у вищих військових навчальних закладах України мають бути переглянуті з урахуванням передового досвіду світової та української воєнно-історичної науки.

Звичайно, провідні праці українських вчених обов'язково повині бути включені до освітніх програм військових навчальних закладів. З метою прикладу згадаймо роботу М. Галушака друквану в 2023 році, яка присвячена питанням військового будівництва та проведенню бойових операцій Галицької Армії в 1918-1919 роках, праці академіка В. Горбуліна – відомого вітчизняного авторитетного автора та його черговою працю «Як перемогти Росію у війні майбутнього». Вищезгадані дослідження дуже корисні під час організації

дискусії в освітньому процесі щодо розвитку сучасних поглядів на реформування Сил безпеки та оборони України.

Педагогічний досвід, та наукові напрацювання авторитетних вчених вказують, що нам необхідно проводячи дослідження з військово-історичних тем розглядати військову історію в контексті, поміщаючи її у соціальне, економічне та політичне тло свого часу. Треба активно впроваджувати у навчальний процес матеріали іноземних дослідників. На цьому підґрунті створені концепції синтезу вітчизняної та світової воєнно-історичної науки – основу навчання курсантів вищих навчальних закладів України у цьому напрямі. Призначення впровадження матеріалів з воєнної історії о освітній процес – інтегрувати історичну свідомість і навички критичного мислення з метою розвитку самоосвіти і навчання майбутніх підлеглих в подальшому. Потрібно знати еволюцію воєнного мистецтва і воєнної науки з стародавніх часів до війн ХХІ ст. Основний акцент, підчас праці з воєнно-історичними матеріалами робиться на зміні характеру бойових дій у міру соціального політичного, економічного і техніко-технологічного розвитку держав, з метою впровадження в бойову діяльність цих знань.

Список використаних джерел

1. Концепція воєнної історії України (затв. 08.12.2017 р.). Київ: Міністерство оборони України. 4 с.
2. Доктрина з воєнно-історичної роботи у Збройних силах України. Генеральний штаб ЗС України 07 жовтня 2020 року.
3. Светлов, А. Є. Предмет військової історії України. *Сумська старовина*. 2006. № XVIII–XIX. С. 89-94.
4. Історія воєнного мистецтва: підручник. І. І. Фурман, М. І. Рибак, С. В. Сидоров та ін. 2-ге вид., випр. та доп. Київ : НУОУ, 2012. 300 с.
5. Howard Michael. War in European History. 1979. 176 p.
6. Black Jeremy. Rethinking Military History. London and New York: Routledge, 2004. 256 p.
7. Morillo Stephen, Pavkovic F. Michael. What is Military History? (What is History series). Polity. John Wiley & Sons, 2017. 188 p.
8. McNeill William. The Pursuit of Power. Technology, Armed Force and Society since A.D. 1000. The University of Chicago Press, 1982. 406 p.
9. Галушак М. За пів кроку до перемоги. Військове будівництво та операції Галицької Армії в 1918-1919 роках. Львів: Видавництво «Апріорі», 2023. 280 с.
10. Горбулін В. Як перемогти Росію у війні майбутнього. К.: Брайт Букс, 2021. 243 с.

ЗАГРОЗИ ПРОДОВОЛЬЧІЙ БЕЗПЕЦІ ВЕЛИКОГО МІСТА В УМОВАХ ВІЙНИ (НА ПРИКЛАДІ М.ХАРКІВ)

*С. Садрицька, кандидат соціологічних наук, доцент
Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна*

Залякування голодом українців активно використовується ворогом в інформаційній війні. Для населення країни, яка пережила Голодомор (переважна більшість населення вважає це геноцидом) тема загроз продовольчій безпеці є гострою та чутливою. Якщо раніше ця тема розглядалась науковцями в контексті аграрного розвитку, раціоналізації аграрного виробництва, доступу до екологічної продукції та вторинної переробки, то зараз мова йде про гуманітарний аспект та важливість забезпечення необхідним мінімумом продуктів харчування населення в умовах війни. Огляд останніх публікацій свідчить, що найбільше уваги зараз приділяється міжнародним гарантіям України, як постачальника харчової продукції; висвітлюються юридичні та аграрні проблеми, натомість соціальні аспекти продовольчої безпеки залишаються недостатньо дослідженими.

В публікації ми прагнемо висвітлити ключові загрози для продовольчої безпеки як складової соціальної безпеки. Оскільки проблема найбільш відчутною є для мешканців великих міст і має регіональну специфіку залежно від наближеності до кордону з рф та зони ведення бойових дій, об'єктом нашого аналізу було обрано саме Харків.

На забезпечення соціальної безпеки населення, в тому числі і продовольчої, спрямовані механізми соціального захисту. Вони мають два ключових напрямки: по-перше, дати можливість працездатному населенню забезпечити себе якісними продуктами харчування в достатній кількості, по-друге забезпечити продуктами харчування вразливі верстви населення (літні люди, діти, переміщені особи, особи з інвалідністю та інші).

Окреслюючи загрози, що виникають у першому напрямку, слід відзначити такий чинник, як зростаюче безробіття (через релокації та закриття бізнесів, небажання офіційно працевлаштовуватись, низький рівень заробітної плати та інше) велика частка людей втрачають можливість забезпечити себе самостійно. Разом з тим загострюється проблема бідності. За результатами дослідження, проведеного групою «Рейтинг» у 2023 році 73% опитаних харків'ян зазначили, що економічне становище їхньої сім'ї за останній рік погіршилось і лише 19% зазначили, що економічне становище залишилось на попередньому рівні¹.

---

¹ Восьме всеукраїнське муніципальне опитування було проведено Соціологічною групою «Рейтинг» на замовлення Центру аналізу та соціологічних досліджень Міжнародного республіканського інституту у 21
98

Наступним викликом є відсутність самодостатності громади у питання забезпечення продуктами, залежність від гуманітарної допомоги та допомоги інших регіонів. Замінованість земель, викрадання та знищення техніки, пожежі викликані обстрілами, руйнування виробничих потужностей – це лише невеликий перелік проблем з якими стикаються виробники сільськогосподарської продукції на Харківщині. Навіть, якщо місцеві аграрії зберуть врожай, зберігати і переробляти їх на території міста вкрай небезпечно. Через постійні проблеми з електропостачанням виникають складнощі з продуктами нетривалого зберігання. Порушується логістика, часто не вистачає пального для транспортування. Вирішення комплексу проблем на цьому рівні знаходиться в площині продовольчої політики і вже висвітлено в публікаціях фахівців [1].

Особливу увагу, на нашу думку, слід приділити проблемам, що виникають у забезпеченні продовольчої безпеки вразливих верств населення. Якщо за вирішення раніше окреслених проблем відповідальними є місцеві органи влади, то соціальний захист є зоною відповідальності соціальних служб. Очевидною проблемою, що виникла внаслідок війни, є недостатня ресурсна забезпеченість діяльності цих установ (не вистачає фінансування, людей, транспорту, інформаційної підтримки). Наступною проблемою є відсутність актуальної інформації про потреби людей. Далеко не всі, хто потребує допомоги є зареєстрованими клієнтами цих служб, крім того, зміни безпекової ситуації в регіоні викликають хвилі постійної міграції (у місто та з нього). Частина людей, особливо літнього та похилого віку не можуть отримати допомогу через обмеження доступу до актуальної інформації (немає або не працює зв'язок, інтернет, не вміють користуватися гаджетами та соціальними мережами, не мають поряд знайомих, здатних допомогти). В зоні особливого ризику – бездомні та люди, що мають залежності і не здатні самостійно потурбуватися про себе. В скрутну ситуацію щодо забезпечення продуктами харчування ризикують потрапити маломобільні люди, особливо в багатоповерхівках під час тривалих відключень електропостачання. Не в останню чергу впливає дорожчання продуктів харчування, особливо в прифронтових районах, людям просто не вистачає грошей на підтримку гідного рівня добробуту та харчування. Через війну, люди, які нещодавно не перебували в групі ризику, можуть потрапити в складну життєву ситуацію і зіткнутися з проблемами доступу до продуктів харчування. За таких обставин соціальні служби не встигають реагувати на зростаючий попит серед населення.

обласному центрі України з 21 квітня по 22 травня 2023 року методом особистого інтерв'ю вдома у респондентів. Всього було опитано n= 16 800 жителів України.

Для більш ґрунтовного розкриття проблеми продовольчої безпеки вразливих груп населення доцільно звернутися до результатів дослідження «Роль соціальних служб міста Харкова в забезпеченні продовольчої безпеки населення в умовах війни»², що проводилось за участі авторки. На думку експертів, що є керівниками та провідними фахівцями комунальних соціальних служб ситуація з продовольчою безпекою у Харкові не є критичною, 15 із 25 експертів зазначили, що не зважаючи на війну клієнти їхніх організацій забезпечені продовольчими товарами. Це переважно продуктові набори, гаряче харчування та готові обіди. Все це здебільшого організації отримують від партнерів – волонтерів, благодійних фондів, громадських організацій. До складу продуктових наборів, як засвідчують експерти входять переважно продукти тривалого зберігання, консерви, печиво та солодоші у кількості не менше 6-10 найменувань. Слід зазначити, що серед продуктів переважають товари українських виробників. На тлі скорочення гуманітарної підтримки харків'ян сім експертів зазначили, що якість продуктових наборів, які надає організація в умовах війни покращилась, а ще семеро експертів відзначили, що якість продуктових наборів не змінилась. Ключовими для нас є висновки експертів стосовно загроз продовольчій безпеці мешканців міста. Найбільш впливовим чинником експерти вважають високу вартість продуктів харчування для більшості харків'ян (це відзначили 15 експертів). Також актуальними є зменшення обсягів гуманітарної продуктової допомоги харків'янам з боку благодійних організацій та погіршення логістики та підвозу продуктів з інших регіонів.

Для вчасного реагування на ймовірні погіршення ситуації з постачанням продуктів харчування, місцева влада має подбати про створення обґрунтованого запасу в громаді, щоб забезпечити нормальне харчування як військових так і цивільних. В свою чергу більшість харків'ян вважає необхідним мати вдома запас продуктів харчування. Таку ж практику підтримують і експерти, наголошуючи, що особливо важливо мати такий запас самотнім та маломобільним мешканцям Харкова.

У підсумку зазначимо, що протистояння загрозам продовольчої безпеки належить до міждисциплінарного дослідницького поля і потребує тісної

---

² Дослідження проводилось кафедрою соціології управління та соціальної роботи соціологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна у квітні-травні 2024 року методом експертного інтерв'ю в межах проекту FUSILLI – «Сприяння трансформації міської системи харчування через впровадження інноваційних лабораторій життя» Європейської Комісії, який реалізується спільно з виконавчим комітетом Харківської міської ради. Було проаналізовано 25 інтерв'ю з експертами (керівниками та фахівцями соціальних служб міста Харків).

взаємодії науковців, аграріїв, екологів, громадського сектору та органів влади. Вдалим кроком у цьому напрямку є проведення двох продовольчих форумів «Харків на шляху до продовольчої безпеки: виклики, ризики, перспективи їх подолання». Такі заходи є вдалим прикладом розбудови міжвідомчої та міжсекторальної взаємодії у сфері продовольчої безпеки, а також сприяють створенню системи соціального захисту як єдиного механізму протистояння загрозам населенню міста. Розглядаючи перспективи участі у цьому процесі науковців-дослідників, слід сконцентрувати увагу на питаннях збору необхідної інформації, наприклад для заохочення та підтримки домогосподарств, які здатні вирощувати, переробляти та зберігати харчову продукцію, забезпечуючи певний продуктивний запас. Окремим напрямком має стати інформування та вплив через ЗМІ на громадську думку, щоб уникнути використання теми голоду у ворожих ПСО. Контекст війни істотно змінив фокус уваги у забезпеченні продовольчої безпеки. Сьогодні продовольча безпека це не стільки доступність харчових ресурсів, скільки забезпечення стабільності в громаді, підтримка фізичної та психологічної стійкості мешканців міста в умовах війни.

Список використаних джерел

1. Нехаєнко О. В. Продовольча політика: реалізація продовольчих ініціатив від національного рівня до рівня територіальних громад Харківщини. *Socioпростір: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи*. 2023, №13. С.8-14. URL: <https://doi.org/10.26565/2218-2470-2023-13-01>

ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА УСПІШНОГО НАВЧАННЯ СТУДЕНТСЬКО-КУРСАНТСЬКОЇ МОЛОДІ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

*Т. Храбан, кандидат філологічних наук, доцент
Військового інституту телекомунікацій та інформатизації
імені Героїв Крут*

З початку повномасштабної війни Росії проти України абсолютна більшість мешканців України перебуває під дією сильного та тривалого стресу, тому одним із пріоритетів системи вищої освіти на сучасному етапі стає забезпечення і збереження психічного здоров'я студентської молоді. Під час розроблення організації навчального процесу в умовах воєнного часу слід враховувати такий аспект, як психологічне благополуччя студентів. Особливе це стосується навчання за військовим профілем, оскільки підтримання психологічного благополуччя майбутніх військовослужбовців (курсантів) стає одним із вирішальних чинників підтримання рівня боєготовності армії на

належному рівні. Психологічне благополуччя (ПБ) майбутніх військовослужбовців тісно пов'язане з умовами навчання у вищих військових навчальних закладах і військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти (висока інтенсивність фізичних, моральних та емоційних навантажень, статутні правила взаємовідносин, поєднання навчання з виконанням певних обов'язків військової служби тощо), які неминуче ставлять під загрозу психічне та фізичне здоров'я і благополуччя людини, потенційно перешкоджаючи її професійній діяльності та розвитку. Через індивідуальні особливості людини можливий широкий діапазон реакцій, коли одні швидко адаптуються, зберігаючи високий рівень працездатності, а інші насилу справляються з труднощами [1]. Одним із способів досягнення психологічного благополуччя молоді при навчанні за військовим профілем є розробка та впровадження політики, що сприяє виявленню потенційних труднощів, з якими курсанти стикаються у вищих військових навчальних закладах, та елімінація конфліктних зон, у яких можуть виникати труднощі. Такий підхід може створювати психологічні передумови для успішного навчання студентсько-курсантської молоді, оскільки «особи з високим рівнем психологічного благополуччя, як правило, краще справляються із завданнями на ухвалення рішень у плані точності, перевірку канцелярських помилок, розв'язання проблем з анаграмами завдяки оригінальному та гнучкому мисленню» [2], і, як наслідок, мають вищі показники успішності. Крім того, ПБ пробуджує в людях найкращі якості, роблячи їх більш комунікабельними, високоморальними і мотивованими.

Період навчання за військовим профілем відіграє життєво важливу роль для фізичного, психічного, психологічного та духовного здоров'я майбутнього офіцерського, сержантського та старшинського складу збройних сил, а ПБ «є не лише індикатором психічної стійкості, перехідних станів адаптації-деадаптації та ресурсів стійкості до стресів, а й має принципове значення для удосконалення процесів загальної та професійної соціалізації, надання допомоги в психотерапевтичній практиці, проведення прикладних досліджень, а також вирішення інших завдань» [3]. Необхідність дослідження психологічного благополуччя молоді, яка навчається у вищих військових навчальних закладах і військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти, зумовлена «великою кількістю соціально-психологічних проблем, що супутні процесу військово-професійної соціалізації та здатні сприяти підвищенню тривожності й агресивності, нервово-психічної напруженості, виснаженню психологічних ресурсів (спричиняти відхилення в емоційній, когнітивній і мотиваційно-смісловій сферах особистості), асоціальній поведінці й іншим явищам, які впливають на адаптаційні процеси і негативно позначаються на її результатах» [3].

Термін психологічне благополуччя – це внутрішній емоційний стан, який виникає як психологічна реакція на навколишнє середовище, його можна трактувати як відчуття щастя або відсутність психологічного дистресу. ПБ може корелювати з позитивними психологічними рисами, такими як самоприйняття, задоволеність, оптимізм, що сприяють благополуччю. Однак, ПБ – це складне і цілісне поняття, яке містить у собі не тільки почуття щастя і задоволеності, воно є більш всеосяжним, ніж просто благополуччя, дозволяє оцінювати суб'єктивні аспекти психічного здоров'я, і може описуватися як позитивними, так і негативними аспектами, такими як оптимізм, задоволення, життєздатність, самоконтроль, депресія, тривога, загальне здоров'я і життєздатність.

У нашій роботі описано дослідження психологічного благополуччя як багатовимірного і дискретного феномена в контексті навчання у вищих військових навчальних закладах і військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти.

У мирний час найважливішим фактором психологічного благополуччя курсантів є самоприйняття. За співвіднесеності образу «Я» з професійною військовою діяльністю в курсантів формується відчуття власної значущості та впевненості в імпонуванні іншим людям, для них характерні такі позитивні емоційні стани, як самоповага, самоідентифікація, самоствердження, задоволеність, винятковість, гордість, елітарність. Неспроможність курсантів в ідентифікації себе з професійною військовою діяльністю призводить до невдоволення обраною сферою діяльності, ступенем професійної реалізованості, результатом чого стає переважаючі негативних емоційних реакцій, зниження життєстійкості особистості та її здатності бути щасливим [4].

У воєнний час центральну роль у підтриманні/підвищенні психологічного благополуччя молоді грає актуалізація життєвої мети, що можна також розглядати як стратегію подолання конкретного стресогенного фактору. Актуалізація життєвої мети є надзвичайно ефективною для молоді, що навчається за військовим профілем, стосовно підтримання/підвищення психологічного благополуччя, адже життєва схема курсантів, яка вже передбачала виконання військового обов'язку, не потребує ні зміни життєвої схеми, тобто зміни припущень про світ і себе, а також зміни сприйняття стресової ситуації, наприклад, пошук її позитивних аспектів. У життєвій схемі курсантів збігаються глобальний і ситуативний сенс, що забезпечує контекст для очікувань того, що може бути наслідком стресової ситуації. Все це забезпечує відчуття порядку, мети, не порушуючи початкове сприйняття порядку і світосприйняття, а також не перешкоджає досягненню цілей, визначених ще до початку війни [4].

Список використаних джерел

1. Hernández-Varas E., Labrador E., Méndez S.M. Psychological capital, work satisfaction and health self-perception as predictors of psychological wellbeing in military personnel. *Psicothema*. 2019. Vol. 31. № 3. P. 277–283. <https://doi.org/10.7334/psicothema2019.22>
2. Diener E, Wirtz D, Tov W, et al. New measures of wellbeing: Flourishing and positive and negative feelings. *Social Indicators Research*. 2009. Vol. 39. P. 247–266. https://doi.org/10.1007/978-90-481-2354-4_12
3. Caroli M.E., Sagone E. Resilience and psychological well-being: differences for affective profiles in italian middle and late adolescents. *International Journal of Developmental and Educational Psychology*. 2016. Vol. 1. № 1. P. 149–159. <https://doi.org/10.17060/ijodaep.2016.n1.v1.237>
4. Храбан Т.Є. Актуальні питання психологічного благополуччя молоді під час навчання за військовим профілем: приклад. Освітня аналітика України. 2023. Vol. 1. № 22. P. 51–66. <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2023-1-51-66>

ІСТОРИОГРАФІЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Т. Чаркіна, кандидат історичних наук

*Державна гімназія-інтернат з посиленою військово-фізичною підготовкою
«Кадетський корпус»*

Історіографічне осмислення війни має важливе значення щодо світоглядного та теоретико-методологічного підґрунтя всієї сучасної соціально-гуманітарної науки. Наукова спільнота має проявити певний рівень сміливості і мужності при дослідженні війни, що триває. Вчені ризикують наразитися на нещадну критику як від сучасників, так і майбутніх читачів, адже предмет дослідження ще чітко не окреслений і невідомо за якими сценаріями можливий подальший розвиток подій.

Що ж таке історіографічне осмислення? Це поняття досить часто зустрічається в історико-наукових текстах і визначається як результат прагматичного історіографічного аналізу і синтезу. Кожна історична подія, факт чи явище мають свою історіографію. Поза волею істориків накопичується певний історіографічний матеріал, який рано чи пізно необхідно проаналізувати, узагальнити, систематизувати, визначити йому логічне місце у ланцюгу історичних подій. Особливістю сучасного історіографічного пізнання є його філософсько-теоретичний, системний, інтегрований характер, що спрямований на вивчення його у цивілізаційному вимірі історіографічного процесу.

Історіографічне осмислення виводить розуміння події на побудову концепцій, теорій, формування наукових шкіл, тощо. При цьому велика роль

надається антропологізації історичного пізнання, враховується роль людського фактору, значення особистості дослідника, його філософська позиція, умови написання, тощо. Історію неможливо зобразити тільки як набір певних фактів. Вчений історик обмірковує кожен факт через теорію, адже не можливо «розповідати історію без осмислення». Тобто, історіографічне осмислення пов'язане з антропологізацією історико-наукових досліджень.

Звернення істориків до наукових проблем війни Росії проти України актуалізували методологічні проблеми історичної науки. Серед них – ставлення істориків до так званої «сучасної» історії, переважання в інформаційному просторі «медійної історії» (фіксація і експрес-оцінка подій за принципом «сьогодні-на-сьогодні»), так звана, «сира історія». Серед істориків досить живучою є позиція, що зводиться до необхідності «відстоювання», «відлежування» подій, сепарації історичних фактів від політичних процесів, що апіорі є неможливим. Така позиція межує із світоглядним феноменом, який отримав назву «пасеїзм» – пристрасть до минулого і байдуже ставлення до сьогодення [2]. Повномасштабна війна триває, і необхідно, і важливо вивчати її «тут і зараз», досліджувати по-науковому, через глибоке історіографічне осмислення.

У історіографічному осмисленні цієї війни спостерігаються певні етапи, хронологія і еволюція думок. Так, зазнала переосмислення концепція «гібридної війни», що переважала у науковому і суспільному дискурсі протягом 2014 – 2022 рр., з'являються нові концептуальні ідеї побудови вітчизняного історичного процесу під впливом радикального переосмислення вікових стосунків України з Росією (Москвою): мультифронтирна історія, деконструкція «нової імперської історії» та ін. Вчені-історики за останній рік досить ґрунтовно дослідили причини і передумови російсько-української війни, її періодизацію.

Нового статусу в Україні набула воєнна історія як субдисципліна (історико-науковий аналіз воєнних операцій 2022 р., воєнне мистецтво ЗСУ, герої війни, стратегія і тактика, історія зброї, цивільного захисту, співвіднесення понятійно-термінологічного апарату військової науки із суспільним та історичним дискурсом на прикладі «повномасштабне» та «широкомасштабне» вторгнення та ін.).

Знайшов своїх прихильників концепт «відкладеної війни за незалежність», у якому обґрунтовується неминучість війни Росії проти України ще з 1991 р., як і численних збройних конфліктів на пострадянському просторі.

В історіографічному осмисленні війни Росії проти України визначено низку досліджуваних проблем. Перша з них – це власне назва війни, її означення. У суспільному дискурсі переважає два варіанти: російсько-українська війна та війна Росії проти України. Більш справедливим є підстави вважати другий

варіант, адже війна стала результатом відвертої агресії з боку Росії, українська сторона не виношувала планів збройного протистояння, на відміну від РФ [3].

Кожен день війни додає аргументи щодо її характеристики як тотальної, геноцидної з боку РФ. Лунають докази на її означення як третьої світової війни. У полі зору істориків перебувають як уже завершені події і явища війни Росії проти України, так і ті, які ще продовжуються.

Дуже важливим є накопичення і фіксація джерел для майбутніх історичних досліджень. Сучасна війна вивчається у процесі. Історики сьогодення є очевидцями і свідками творення таких джерел. Тому, історикам треба вміти відділяти справжню історичну інформацію від фальсифікації, що широко використовується при здійсненні інформаційно-психологічних спеціальних операцій (ІПСО). Медіаграмотність стає необхідною компетенцією для історика, який працює із сучасними джерелами. Інформаційна гігієна: ретельне фільтрування інформації, відкидання сумнівних, підозрілих джерел. Тобто, критичне мислення є важливим для сучасного історика у боротьбі з фейками, пропагандою, маніпуляціями.

Історики вступають в протидію з величезним масивом російського історичного нарративу, створюють новий історичний простір, очищений від російських нарративів. Сучасний український історик Ярослав Грицак зазначив, що «відновити справжню історію – це наша контратака. Україна і Росія мають дві абсолютно різні стратегії щодо історичного минулого. Для Росії йдеться про те, щоб знову зробити Росію великою, і вона робить це, звертаючись до історії. Український погляд на історію інший. Він хоче залишити минуле, де немає нічого, крім великих страждань, війн та революцій. Для України історія полягає в тому, щоб ніколи не повертатися назад».

В умовах війни, інформаційних атак, фейків сучасна історична наука є важливим майданчиком для співпраці вчених, держави та громадянського суспільства. Українське суспільство потребує знань і навичок істориків для вирішення надзвичайно болючих і травматичних проблем минувшини. Нині українські історики виступають активними учасниками процесу декомунізації, суб'єктами громадських і культурних ініціатив, модераторами медійних практик і просвітницьких проєктів. Історія України є безцінним простором для створення незалежного, зрілого, критичного мислення українського громадянина, який розуміє та усвідомлює сутність війни і може протистояти дезінформації та пропаганді.

Існує кілька векторів фундаментального осмислення війни Росії проти України представниками гуманітарних наук:

1) світоглядно-ідеологічний – ідеологічні конструкти в Росії новітнього часу; духовні «скрепи» «святої Русі», концепт «русского міра»; «українська

ідея» крізь призму державного будівництва; аксіологічний фронтір: цивілізаційний вибір України і Росії; рашизм як ідеологія і політична практика;

2) політико-правовий – ретроспектива міжнародних відносин ХХ - початку ХХІ ст. у світовому та європейському просторах; закладання кількох центрів впливу; формування світової та регіональної систем безпеки; війни та збройні конфлікти як інструмент зовнішньої політики; Україна як актор міжнародного життя: проблема правосуб'єктності; російсько-українські відносини на рубежі ХХ-ХХІ ст.; перспективи трансформації системи колективної безпеки на нових засадах; принципово новий формат колективної безпеки для України; глобальні інструменти регулювання міжнародних відносин (ООН, НАТО, ОБСЄ, багатосторонні угоди та ін.); проблема відповідальності політичних еліт; стратегічні прорахунки та помилки доленосного значення; проблема випереджаючого розвитку громадянського суспільства порівняно з процесом формування відповідальних політичних еліт і правової держави в Україні, особливо судової системи та правоохоронних органів; місце олігархату в політичному житті держави; творення «п'ятої колони» в органах влади, силових структурах, бізнесових групах, ЗМІ, середовищі творчої та інтелектуальної еліти; можливості стратегічного планування і моделювання складних політичних та соціально-економічних процесів і явищ;

3) економічний – функціонування економіки в умовах війни, проблеми регулювання економічних процесів; міжнародні економічні зв'язки та форми допомоги зарубіжних держав Україні; матеріальні збитки України від війни та окупації і способи їх відшкодування; стратегії виживання різних категорій населення в умовах війни та окупації; моделі економічного розвитку в минулому і майбутньому; проблеми стагнації, криз, прогресу, конкурентоспроможності, креативних проєктів та перспективних брендів, що можуть забезпечити економічний прорив в умовах глобалізації; роль українських олігархів в організації економічного життя України; плани, механізми й алгоритм відновлення економічної та соціальної інфраструктури України; внутрішні й зовнішні ресурси відбудови; форми інтеграції України в економічні відносини сучасного світу в контексті руху до членства у Європейському Союзі; оцінка вартості зовнішньої і внутрішньої політики;

4) соціогуманітарний – людські втрати України у війні; демографічні процеси в Україні, спричинені війною; проблеми біженців та переміщених осіб; лікування, фізична і психологічна реабілітація, ресоціалізація, форми соціальної підтримки військовослужбовців і цивільних жертв війни; досвід масового насильства, масовий посттравматичний синдром і засоби його подолання; форми соціальної солідарності та волонтерський рух як новітній феномен соціальної самоорганізації; криза християнської культури, пов'язана з дискредитацією православ'я у його російському варіанті;

5) філософський та психологічний – життя і смерть на війні; етичний вимір і проблема особистого, групового і колективного вибору; моделі поведінки в умовах війни; світ після війни: гуманізація чи дегуманізація?

6) воєнно-історичний – воєнно-стратегічний, оперативний, тактичний аспекти; військово-технічний аспект [1].

Для фахівців-істориків є власний вектор наукового осмислення. Триває історіографічна війна. Її мета – позбавити суб'єктності Україну, зруйнувати національну ідентичність українських громадян. Тому, закономірною є потреба консолідованих зусиль усіх дослідників, як у питанні концентрації уваги на актуальній нині проблематиці, так і в справі протидії історичній політиці Росії, побудованій на суцільній фальсифікації минулого та «викреслюванні» України й українського народу з історії. Тримаємо фронт!

Список використаних джерел

1. Лисенко О. Є. Феноменологія війни Росії проти України як об'єкт гуманітарних досліджень: За матеріалами доповіді на засіданні Президії НАН України 25 травня 2022 року. *Вісник Національної академії наук України*, (7), 85–98. URL: <https://doi.org/10.15407/visn2022.07.085>.

2. Смолій В. Історик і війна. Інститут історії України НАН України, 2022. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0016388>.

3. Удод О. Російсько-українська історіографічна війна: лекція / За ред. В. Смолія. Київ: НАН України. Ін-т історії України, 2023. 28 с.

НАСЛІДКИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: КОЛЕКТИВНА ТРАВМА

О. Савчук, кандидат психологічних наук

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

В. Пасічник, кандидат психологічних наук, доцент

Національна академія Національної гвардії України

Проблема колективної травми для України є надзвичайно актуальною. Українське суспільство, яке досі не пододало наслідки колективних травм, пов'язаних з Голодомором 1932-1933 років та Другою світовою війною, було знову травмовано внаслідок пандемії COVID-19, статус якої як надзвичайної ситуації в області суспільного здоров'я міжнародного значення протримався з 30 січня 2020 року до 5 травня 2023 року. Водночас українці з 24 лютого 2022 року почали відчувати на собі вплив ще більш травматичних, у порівнянні з наслідками пандемії COVID-19, чинників – наслідків повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України, а українське суспільство отримало чергову колективну травму.

Чим більше часу проходило від початку повномасштабної російсько-української війни, тим більш жваво в українському інформаційному просторі обговорювалась проблема психологічної травматизації як військовослужбовців, так і цивільного населення. До її розв'язання активно долучились державні та місцеві органи влади, профільні установи, громадські організації як українські, так і міжнародні тощо. Однак, переважна більшість започаткованих ініціатив стосується лише питань індивідуальної психологічної (психічної) травматизації, що є вкрай важливим, але не єдиним аспектом картини травматизації українського суспільства. Про проблему колективної травми говорять значно менше, однак, вона потребує не просто нашої уваги, а й вироблення системи заходів з її подолання. Тому для української наукової спільноти важливим є розуміння всієї багатогранності цієї проблеми, її міждисциплінарного характеру.

Незважаючи на очевидність того, що колективна травма (великої соціальної групи) пов'язана з індивідуальною психологічною травматизацією великої кількості людей, на даний час закономірності та механізми, які лежать в основі перетворення індивідуальної травми в колективну, є недостатньо дослідженими. Український дослідник проблем колективної травми П.П. Горностай стверджує, що основу одного з механізмів розвитку колективної травми становить інформаційна складова, яка присутня під час будь-якої травми, що пов'язана з людьми, які самі безпосередньо не зазнавали травматичної дії. Дослідник розглядає інформаційну травму «як особливий вид індивідуальної чи колективної психічної травми, що спричиняється тривалим впливом на людину різноспрямованої емоційно значущої інформації». Інформаційна травматизація має місце за будь-якої колективної травми та виявляє себе як важливий чинник її поширення у травмованій спільноті. У випадку колективної травми посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) поширюється поза коло осіб, які були безпосередньо травмовані. Це відбувається завдяки механізму вторинної травматизації. В основі вторинного травматичного стресу лежить реакція на інший стрес, наприклад, так відбувається травматизація свідка травматичної події («травма свідка»). Отже, дія вищезазначених чинників обумовлює поширення колективної травми на людей, які не відчували на собі безпосереднього впливу травматичної дії. У такій спосіб колективна травма може поширюватись і на все суспільство в цілому. Травма ніби втрачає безпосередній зв'язок з первинною травматичною подією, одночасно фіксуючись в історичній пам'яті (накопиченому досвіді різних поколінь), що робить можливим її передачу наступним поколінням. Водночас всі члени травмованої соціальної групи відчують на собі наслідки перенесеної травми та мають потребу в її емоційному відреагуванні [1]. Український науковець О.В. Королович акцентує увагу на виключній ролі методів емоційного відреагування травми, спричиненої війною, на потребі в оптимізації процесу

посттравматичної адаптації українців, сприянні їх посттравматичному зростанню [2].

Важливо усвідомлювати те, що колективна травматизація впливає на психологічну реальність групи. У першу чергу, руйнуванню піддаються цінності, внаслідок їх переоцінки, знецінення, актуалізації тощо. У ситуації, коли група зберігає певні цінності, вона зберігається сама, але якщо група повністю втрачає цінності, то вона фактично припиняє своє існування як спільність (соціальний об'єкт). Прикладом припинення існування групи може бути її асиміляція: її повне «розчинення» в іншій групі. Колективна травма впливає також на внутрішні і зовнішні групові межі, які можуть деформуватись, руйнуватись, змінювати щільність, посилюватись тощо. У свою чергу, це призводить до зміни балансу між внутрішніми і зовнішніми груповими межами. Значне підсилення внутрішніх меж може привести до того, що вони стануть зовнішніми, у такому випадку велика соціальна група втратить цілісність і внаслідок її розпаду утвориться декілька менших соціальних груп. Межі можуть бути як просторово-територіальними, так і змістовними. Змістовні межі розділяють сенси, ідентичності тощо. Наслідками зміни у суспільстві змістовних меж можуть бути його поляризація, соціальна напруженість, конфлікти тощо. Коли відмінності між ідентичностями переходять у суперечності підвищується вірогідність переходу міжгрупового конфлікту у війну ідентичностей, що в підсумку призводить до колективної травматизації, яка, у свою чергу, спричиняє певні зміни у колективній ідентичності [1].

Колективну травму закріплену в історичній пам'яті доцільно розглядати і як груповий досвід і як групове переживання. Переживанню належить дуже важлива роль як у процесі формування колективної травми (переживання групової гордості, групового нарцисизму), так і у проходженні групи через неї: переживання скорботи (горювання тощо) внаслідок якої травма окультурується, поступово перетворюючись на нетравматичний історичний наратив. Водночас під впливом колективної травми поведінка групи може набувати захисного характеру внаслідок дії групових захисних механізмів, які, у свою чергу, є важливими факторами, що обумовлюють закріплення в колективній пам'яті травматичного досвіду. Загалом колективні травми неможливо повноцінно досліджувати без урахування групового несвідомого, частиною якого вони є. З колективними травмами також пов'язані групові міфи: такі міфи є продуктом групового несвідомого, а групова міфологія являє собою один із способів окультурування (опрацювання) колективних травм. Тому соціальну групу доцільно одночасно розглядати, з одного боку, як об'єкт травматизації, а, з іншого боку, як суб'єкт колективного переживання травми, а саму колективну травму «як руйнування соціально-психологічних структур і цінностей групи, як досвід переживання травматичної події (ситуації), як кризи (переломну ситуацію,

поворотну подію в історії групи) і як ресурс, що допомагає вивести групу на більш високий рівень розвитку» [1].

Важливо усвідомлювати, що колективна травма впливає на всі аспекти життя суспільства, тому стан її подолання безпосередньо відбивається на процесі його подальшого розвитку. Подолання спричиненої російсько-українською війною колективної травми потребує комплексного підходу, який буде враховувати і стан опрацювання українським суспільством попередніх колективних травм. Перспективними напрямками наукових пошуків ми вважаємо дослідження механізмів формування та передачі колективної травми, а також визначення ефективних стратегій психологічної допомоги та соціальної підтримки.

Список використаних джерел

1. Горностаї П. П. Колективна травма як складна соціальна ситуація: системно-понятійний аналіз. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2021. № 48 (51). С. 100–111.
2. Королович О.В. Феномен трансгенераційної травми у світлі сучасних українських реалій. *Габітус*. 2023. № 52. С. 234–238.

НАРАТИВ ВІЙНИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПРОТИСТОЯННЯ

Т. Чернишова, кандидат філологічних наук, доцент

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

У ситуації постправди, у якій живе сучасний світ, факт дійсності в багатьох випадках засвідчується через розповідь про нього. Отже, факт відбувається тоді і так, коли і як про нього розповідають. Тому сучасні війни виграються чи програються не на полі бою, а у свідомості людей. Для переконання в необхідності війни не обов'язково мати реальні причини, достатньо обгрунтувати війну, сформувавши її уявну доцільність у суспільній свідомості. Наратив війни (war narrative) може змінюватися з часом. Коли контрдокази, які виникають в ході воєнних операцій, викликають скепсис та недовіру в аудиторії, наратив війни доводиться постійно оновлювати, навіть якщо для цього потрібно спеціально формувати «порядок денний»: влаштовувати теракти, наприклад, залякуючи власну аудиторію підтримки нібито злочинними діями ворога. Якщо це не допомагає й аудиторія перестає вірити в наратив і підтримувати його, війна може бути програною.

Термін «наратив війни» уведено в науковий обіг американським дослідником Майклом Влахом, який вважає його підкатегорією наративу, що обмежена певною сферою людського життя, та називає його своєрідним

теоретичним фундаментом для політики, що являє самоочевидні істини, які не вимагають обґрунтування [2]. Як і в будь-якому наративі тут наявні оповідач, аудиторія та сюжет, тобто реалізовано звичайну комунікаційну схему. Основними елементами більшості (але не обов'язково всіх) воєнних наративів є сторони конфлікту, визначення характеру конфлікту, ставки, бажаний кінцевий стан, визначення засобів і оцінка тривалості війни. Проте, наративи війни подаються до факту воєнного конфлікту; вони не являють собою розповідь про події, що вже сталися, а є ідеологічним інструментом сучасної політики.

Оповідачем наративу стає, як правило, глава країни, але продюсером є більш складна структура – влада. У контексті російсько-української війни головним наратором протиборчої сторони є президент країни-агресора, який, починаючи від 24 лютого 2022 року, періодично «переповідає» цей наратив. Парламент, члени уряду, військові лідери, провладні медіа ненастанно формулюють наратив війни у свідомості людей (для досягнення когнітивних змін), тобто постійно розказують про причини, цілі, терміни, засоби війни, союзників та суперників тощо.

Наративи транслиуються тими каналами, які є найбільш популярними для цільової аудиторії, та тією мовою, що є зрозумілою для неї. Очевидно, що в наш час наратив війни, який є офіційною версією подій, розказаною владою, конкурує з безліччю інших оповідей, у тому числі (й найчастіше) опозиційними, розказаними незгодними, ворогами, міжнародними джерелами. І тут військова стратегічна комунікація має бути максимально орієнтована на аудиторію, щоб не дати їй можливості отримати суперечливу інформацію та сформувати бажане сприйняття наративу війни, тобто максимально керувати сприйняттям та поведінкою принаймні аудиторії своєї країни – найближчих реципієнтів.

Щоб виграти війну в когнітивній сфері, потрібно подати її доцільною, необхідною, невідкладною для аудиторії. І тут потрібно враховувати культурний, історичний, соціальний та політичний досвід, крізь призму якого і буде сприйматися наратив війни. Тому президент країни-агресора робить такі довгі виступи, розраховані явно на внутрішню аудиторію, щоби знову й знову підкреслювати роль нації, її досвід в попередніх війнах, традиційні цінності, православне коріння тощо. Проте навіть внутрішня, національна аудиторія є гетерогенною, непередбачуваною. Щоб легітимізувати наратив війни для різномірної аудиторії, потрібно вводити до нього екзистенційний елемент, який стосується базових цінностей нації, апелювати до національного самоусвідомлення громадян. Тобто «для того, щоб аудиторія сприйняла заклики до «національних цінностей» як релевантні, ці заклики повинні вписуватися в соціально-когнітивну сферу і бути осмисленими через культурний, історичний та соціальний досвід, а також через упередження та національні марнославства» [1, р. 224].

Наратив війни, як і будь-який інший наратив, розвивається в часі, тобто має початок, середину та кінець. Але оскільки наратив війни є не ретроспективним, а перспективним, то його фінал набуває надзвичайної важливості. Авдиторія має чітко усвідомлювати, чим все закінчиться, тобто уявляти зрозумілі цілі війни, які, власне, визначатимуть середину цього наративу, тобто конкретні етапи його розгортання. Отже, наратор має описати абсолютно правдоподібний фінал, щоб отримати підтримку авдиторії. Але якщо бажаний кінцевий результат не настає впродовж тривалого часу, наратив війни починає розвиватися, як би його не повторювали. Оповідач може переосмислити кінцевий результат з плином часу, щоб скоригувати наратив, особливо якщо його фінал перестає бути досяжним та очевидним. Але тут криється ризик втрати довіри авдиторії, яка починає сумніватися в упевненості оповідача та релевантності наративу. Особливо гостро кризу наративу війни відчують військові, які сплачують найбільшу ціну за його реалізацію на полі бою.

Фінансові затрати, кількість жертв серед цивільного населення та військових, необхідність мобілізації, санкційні утиски, економіка воєнного часу – усе це може призвести до переосмислення наративу авдиторією та вирішення, що його ціна є занадто високою, особливо якщо конфлікт не фіналізується через демонстрації невпевненості влади у своїх планах. Що довше триває конфлікт, то більше наратив війни переходить із перспективної в ретроспективну площину. Воєнні дії починають ставати історією, з'являються свідки та докази певних подій, розвінчуються певні міфи, делігітимізуються герої та їхні вчинки тощо. Маніпулювати фактами, створювати паралельну реальність стає дедалі складніше, і отже, дедалі частіше владі доводиться описувати об'єктивну реальність. Таким чином розвивається наратив війни: «у той час як наративи війни на проспективній стадії тяжіють до риторики, на ретроспективній стадії вони схиляються до класичної аргументації та епістемічних цінностей» [1, р. 230].

Потреба авдиторії у верифікації наративу війни збільшує політичну відповідальність за нього. На певному, переломному етапі, кумулятивна сила факторів, що дестабілізують наратив війни, урешті-решт остаточно зруйнує впевненість ключової авдиторії в ньому, зникне довіра до оповідача наративу, отже, можна сказати, що війну буде програно в когнітивній сфері. Без довіри народу влада не зможе продовжувати бойові дії, а сформувати новий наратив війни та знову легітимізувати його для внутрішньої авдиторії навряд чи буде можливим у короткий термін.

Отже, наратив війни стає тим інструментом влади, який слугує для створення, зміцнення або збереження умов, сприятливих для просування інтересів, політики та цілей уряду та забезпечує перемогу (так само, як і поразку)

у війні, що її збирається розв'язати країна. В умовах сучасного російсько-українського протистояння наратив війни президентом країни-агресора артикульовано такий наратив війни, який обґрунтовує насамперед для внутрішньої аудиторії необхідність війни, її цілі та конкретні завдання, а також з певною періодичністю ретранслюється та оновлюється залежно від воєнної та політичної ситуації з метою регулювання сприйняття та поведінки реципієнтів.

Список використаних джерел

1. Kvernbekk T., Bøe-Hansen O. How to Win Wars: The Role of the War Narrative. Narration as Argument. Publisher: Springer VerlagEditors: P. Olmos 2017. P. 215–234.
2. Vlahos, M. 2006. The long war: A self-fulfilling prophecy of protracted conflict – And defeat. The National Interest. <http://nationalinterest.org/?id=11982>.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ «ОБРАЗУ ВОРОГА» У ВІЙНАХ ТА ВОЄННО-ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТАХ

О. Холух, кандидат філософських наук

Науково-дослідний центр гуманітарних наук Збройних Сил України

Методологічні засади дослідження формування «образу ворога» у війнах та воєнно-політичних конфліктах ґрунтуються на визначальних принципах наукового пізнання та основних підходах до вивчення проблематики формування «образу ворога».

Найбільш вагомий внесок щодо розвитку наукових підходів до вивчення названої проблематики прямо чи опосередковано здійснили А. Козлова, С. Котова, В. Покляцька, А. Сенявський, Є. Сенявська та ін. Узагальнюючи науковий доробок зазначених дослідників та враховуючи основні принципи наукового пізнання, можемо сформувані такі методологічні засади формування «образу ворога» у війнах та воєнно-політичних конфліктах.

Насамперед необхідно визначити сутність явища «образу ворога»; його зміст; суб'єктів його формування та цільові аудиторії впливу; предмет, тобто з кого або з чого формують «образ ворога»; обставини сприйняття «образу ворога» суспільною свідомістю цільової аудиторії (суб'єкт сприйняття інформаційно-пропагандистського впливу); соціальні інструменти та засоби формування «образу ворога» в процесі підготовки і ведення війни; а також функції, принципи конструювання та комунікативно-пропагандистські технології формування «образу ворога» у війнах та воєнно-політичних конфліктах.

«Образ ворога», як смислову одиницю утворюють поняття «образ» та «ворог». Поняття «образ» означає результат реконструкції об'єкта у свідомості

людини. Тобто «образ» є складовою індивідуальної та суспільної свідомості, який не відображає і не виражає дійсність. Він є певним узагальненням, або схематичним уявленням про щось, або навіть може бути створеним уявою. Тому на формування образів можуть впливати стереотипи, архетипи та міфологічна складова індивідуальної і суспільної свідомості. Поняття «ворог» означає недруга, боротьбу з кимось, або тих, хто перебуває у стані ворожнечі. Тобто ставлення одного соціального суб'єкта (народу) до іншого соціального суб'єкта, як до «ворога» починає формуватися з протиставлення цінностей. Коли один соціальний суб'єкт починає оцінювати іншого критеріями власних цінностей, які апріорі вважаються істинними. Через аксіологічну несумісність взаємне співіснування двох соціальних суб'єктів виявляється неможливим. Тому від ворога намагаються дистанціюватися, або намагаються знищити його фізично.

Таким чином, «образ ворога» – це складова індивідуальної та суспільної свідомості, яка виражає уявлення одного соціального суб'єкта (спільноти, народу) про іншого соціального суб'єкта (спільноту, народ), що сприймається як такий, що загрожує його інтересам, цінностям і навіть соціальному та фізичному існуванню.

Натомість «формування образу ворога» – це соціально-психологічні механізми та комунікативно-пропагандистські технології спрямовані на взаємовиключне протиставлення цінностей, устремлень та мотивів «Своїх» і «ворогів», демонізацію ворога, формування агресії, жаги помсти та їх спрямування на фізичне знищення ворога.

Зміст «образу ворога» – це динамічна категорія індивідуальної та суспільної свідомості, яка наповнюється конкретним змістом під впливом вже сформованих стереотипів (етнічних, соціальних, культурних тощо); міфів та архетипів суспільної свідомості; спотворених історичних знань; об'єктивної інформації; фейків; симулякрів; безпосереднього досвіду зіткнення з ворогом (його звірств) під час війни; негативно-оцінної семантики, що застосовується до найменування ворога; наративів спрямованих на формування «образу ворога».

Суб'єктами формування «образу ворога» можуть бути: вище політичне керівництво держави; еліти суспільства (політичні партії, групи осіб, лідери суспільної думки); державні та суспільні інституції (наука, церква тощо).

Цільова аудиторія впливу (суб'єкт сприйняття інформаційно-пропагандистського впливу): власне населення, населення країни-супротивника, світова спільнота тощо.

Предметом формування «образу ворога» можуть бути окремі суб'єкти, або групи: президент іншої держави, вище керівництво держави, військові, лідери суспільної думки, окремі категорії населення чи населення в цілому тощо, з яких формують «образ ворога» у суспільній свідомості цільової аудиторії впливу.

Обставини формування «образу ворога» умовно можна структурувати на: мирний час економічної, суспільно-політичної та культурної взаємодії; підготовку до війни; початок і ведення війни тощо.

Формування «образу ворога» у свідомості одного соціального суб'єкта щодо іншого обов'язково відбувається за допомогою *соціальних інструментів формування «образу ворога»*, якими можуть бути: пропагандистський апарат держави, різні суспільні інституції, ЗМК, освіта і наука, масова культура, мистецтво, церква тощо.

Засобами формування «образу ворога» є комунікативно-пропагандистські технології, що представляють сукупність методів, прийомів і процедур, які використовуються суб'єктами впливу для формування «образу ворога» у свідомості цільової аудиторії впливу.

Основними комунікативно-пропагандистськими технологіями формування «образу ворога» є: *інтерпретація; формування когнітивних фреймів, або фреймінг; створення фейків та симулякрів; міфологізація; реінтерпретація; створення негативно-оцінної семантики; перевизначення, або рефреймінг (контексту, змісту); формування наративів.*

Принципами конструювання «образу ворога» у свідомості суб'єктів сприйняття є:

протиставлення в бінарних опозиціях «Ми–вороги», в якому ворогу приписуються виключно негативні характеристики. Ворог повинен бути винним у всьому. Все що вигідно ворогу – шкодить нам і навпаки;

дегуманізація ворога, суть якої в запереченні належності ворога до роду людського;

«образ ворога» повинен формуватися на тлі актуалізації архетипового міфу боротьби «Світла та темряви», «Добра і зла», в якому ворог асоціюється зі злом, яке в кінці обов'язково перемагають сили добра;

«образ ворога» формується з держави-супротивника загалом, а також конкретизується та уособлюється в певних особах, інституціях (президент, лідери суспільної думки тощо), соціальних групах тощо;

принцип повторення сприяє тому, що неодноразово почута інформація щодо формування «образу ворога» найкращим чином засвоюється цільовою аудиторією сприйняття інформаційно-пропагандистського впливу.

«Образ ворога» сформований у суспільній свідомості учасників війни виконує такі *функції*:

згуртовує населення країни на аксіологічній основі (спільні цінності, ідентичність, ідеологія, переконання у справедливості розпочатої війни тощо);

виправдовує власну участь у війні чи воєнно-політичному конфлікті (це стосується і агресора і країни, що здійснює відсіч агресії) та справедливий характер війни;

формує в соціального суб'єкта почуття ненависті – гніву спрямованого на ворога, а також весь спектр негативних почуттів: жаги помсти, неприйняття, відрази та ворожого ставлення;

спрямовує агресію назовні – на ворога;

мобілізації, що проявляється в повній активізації військових формувань для досягнення запланованих цілей у війні та підтримки цих дій суспільством в цілому;

максимальної дегуманізації ворога – втрати ним людських рис та людського обличчя, що допомагає військовим фізично знищувати ворога.

Список використаних джерел

1. Булатов М. Принцип. Філософський енциклопедичний словник / В.І. Шинкарук (гол. ред.) та ін. Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України: Абрис, 2002. С. 519.
2. Воров. *Академічний тлумачний словник української мови*. URL: <http://sum.in.ua/s/vorogh> (дата звернення: 29.03.2024).
3. Грицанов А. А. Нарратив. *Новейший философский словарь. Постмодернизм* / глав. науч. ред. и сост. А.А. Грицанов. Минск: Современный литератор., 2007. С. 326–329.
4. Грицанов А. А. Симулякр. *Новейший философский словарь. Постмодернизм* / глав. науч. ред. и сост. А.А. Грицанов. Минск: Современный литератор., 2007. С. 550–553.
5. Комуникативно-пропагандистська складова інформаційно-психологічної протидії у Збройних Силах України: навчально-методичний посібник / О. І. Холох, В. Л. Топальський, В. Р. Мараєв та ін. К.: НДЦ ГП ЗС України, 2022. 232 с.
6. Котова С. В. «Образ врага» в социогуманитарном дискурсе Великой Британии, Германии та России периода Первой мировой войны (1914–1918) : дис. ... канд. истор. наук : 07.00.06. / Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, 2019. 213 с.
7. Покляцька В. В. Еволюція «образу врага» в американо-радянських відносинах у 1979–1991 рр. : дис. ... канд. истор. наук : 07.00.02. Київ, 2017. 271 с.
8. Сенявский А. С., Сенявская Е. С. Историческая имагология и проблема формирования «образа врага» (на материалах Российской истории XX в.). *Вестник РУДН. Серия «История России»*. 2006. № 2 (6). С. 54–72.
9. Слова та війни: Україна в боротьбі з Кремлівською пропагандою. К. : КІС, 2017. 132 с.
10. Фарман И. П. Образ. *Новая философская энциклопедия: в 4 т.* / под ред. В. С. Степина, А. А. Гусейнова, Г. Ю. Семигина, А. П. Огурцова. М. : Мысль, 2010. Т. 3. С. 128.

11. Функція. *Словник іношомовних слів*. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%D4%D3%CD%CA%D6%B2%DF> (дата звернення: 27.04.2024).

12. Швырев В. *Интерпретация*. Новая философская энциклопедия (в четырех томах). Том II Е-М. М.: Мысль, 2010. С. 134–135.

13. Що таке мова ворожнечі та як їй протистояти. *NV*. URL: <https://nv.ua/ukr/spec/mova-vorozhnechi-shcho-ce-shcho-roboti-yakshcho-ti-jiji-zhertva-yak-karayetsya-50195594.html> (дата звернення: 29.03.2024).

МЕТОДИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ПОСТРАЖДАЛОГО ВІД ВІЙНИ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ

Н. Кошелева, кандидат педагогічних наук, доцент

Горлівський інститут іноземних мов

Актуальність обраної теми обумовлена тим, що повномасштабна війна, розв'язана російським агресором проти України, є джерелом постійного травматичного стресу для цивільного населення, як дорослих, так і дітей. Війна принесла в нашу країну важкі, травматичні для людської психіки наслідки: обстріли, поранення, смерті, руйнування, втрату близьких людей, житла і майна, колишніх зв'язків і здобутків, загрозу для всієї країни в цілому. Війна триває, і тому важливо підтримувати людей, що пережили або переживають травматичні події, щоб вони мали можливість продовжувати жити далі. Відновлення після травматичних подій відбувається через опрацювання травматичного досвіду завдяки використанню різних методів і технік психотерапії.

Травматичні події впливають на тілесні прояви, що виявляється, наприклад, у підвищеній хаотичній активності, заціпенінні, дисоціації. Травма війни належить до шоккових травм і є реакцією організму на події, які сприймаються людиною як загрозові для її здоров'я та життя. Унаслідок цього людина відчуває спочатку сильне збудження (як одна з реакцій на стрес: «бий» або «біжи»), потім – дисоціацію (захисний механізм психіки, дистанціювання мозку від подій, що відбуваються), далі – іммобілізація (тимчасове завмирання, реакція «замри»). В одному з цих процесів людина може застрягти надовго, і здолати травму самостійно повною мірою вона не зможе. Психологічна допомога тут полягає в тому, щоб «у безпечному просторі опрацювати ситуацію, запустити саморегуляцію і впоратися з наслідками впливу травматичних подій» [1, с. 16]. Якщо психологічна допомога не буде надана, то наслідками психотравми можуть бути підвищена тривожність, нервово-психічні захворювання, соціальна дезадаптація, проблеми в стосунках і комунікації, погіршення соматичного здоров'я, проблеми зі сном та апетитом, емоційна неврівноваженість, панічні

атаки, поведінкові порушення, страх майбутнього, посттравматичний стресовий розлад тощо.

Для подолання наслідків психотравми, повернення відчуття безпеки, відновлення саморегуляції можуть бути використані різноманітні методи психологічної допомоги. Наприклад, для подолання тривожних станів ефективними є дихальні техніки, оскільки вони дають мозку відчуття безпеки. Дихання є способом контролю людини над своєю нервовою системою. Тож коли ми контролюємо дихання, ми регулюємо її роботу (дихання за квадратом, дихання животом, техніка «4-7-8», різні техніки для дітей, що передбачають дихання за різними схемами типу «Долонька», «Колосок», «Будиночок», «Квітка» та ін.).

Тілесні техніки врівноваження емоцій базуються на тому, що наша психіка і наше тіло є єдиним цілим, усі емоції, спричинені травматичними подіями, відображаються на рівні тіла. Так, стрес відображається неприємними відчуттями на тілесному рівні, але й тіло може стати нашою опорою в боротьбі зі стресом. Надлишок енергії, спричинений стресом, травматичною подією, на рівні тіла відображається в хронічній напрузі у м'язах. Тому варто використовувати релаксаційні техніки, рухові вправи, які знімають це напруження, розслабляють тіло і звільняють мозок від важких нав'язливих думок, бо ці техніки спираються на усвідомлення дихання, тілесних рухів і почуттів. Це допомагає врівноважити емоційний стан і зменшити стресові наслідки (авторські техніки «Два потоки», «Вертикальні вісімки», «Сканування тіла» [1]; окремі вправи з йоги, наприклад, поза немовляти, поза «Малюк кобри», поза крокодила, поза зайця тощо).

Техніки для вибудовування внутрішніх опор – це способи пошуку людиною того психологічного фундаменту, який допоможе їй витримати складні життєві обставини і наслідки травматичних подій. До внутрішніх опор належать: здатність людини розраховувати на свої сили; життєві цінності; світогляд; знання, вміння та навички; життєвий досвід; емоційний інтелект; відповідальність за своє життя; особисті кордони; баланс між різними сферами життя. Наявність внутрішніх опор забезпечує нам стабільність, упевненість, психологічний комфорт. Але війна зруйнувала в багатьох людей елементарну можливість задовольняти базові потреби, що призводить до втрати внутрішніх опор (світ ніби зламався у свідомості людини, звичні способи дій у ньому не працюють). Тому психологічна допомога має бути спрямована на відновлення внутрішніх опор людини (авторські техніки «Вивчення опор», «Будинок», «Образ тварини» [1] та ін.).

Арт-терапевтичні технології є потужним засобом подолання психотравми, оскільки дають можливість прожити і пережити її м'яко, екологічно, на невербальному рівні. Це важливо, оскільки багато хто з людей з травматичним

досвідом не хочуть прямо розповідати про нього. Методи арт-терапії допомагають «витягти з підсвідомості людини те, в чому вона не може зізнатися самій собі» [2, с. 9], або ж ці спогади є настільки травматичними, що людина намагається витіснити їх, блокувати, але зробити це повною мірою неможливо. Невербальні засоби допомагають виразити ці події, спогади, свій стан, не вдаючись при цьому до болючих роздумів і розмов, а також пропрацювати свої емоції через колір, зображення, звуки, рухи, метафори, тексти та ін., трансформувати їх у позитивні. Це відбувається, оскільки технології арт-терапії дають можливість знайти особистісний ресурс, відновити внутрішні опори, мотивують до руху вперед і допомагають сформувати новий образ майбутнього. Ефективно працюють як окремі напрямки арт-терапії, так і їхні комплекси. Наприклад, в ізотерапії можуть бути ефективними авторські техніки «Моя сила – в моїй руці», «Валіза Перемоги», «Викидання проблеми», «Кольорова квітка моєї суперсили», «Скринька радості» [2]. Можливість проживання травматичних подій, опрацювання травматичного досвіду, подолання життєвих труднощів і пошуку ресурсів добре дають метафоричні асоціативні карти, які працюють через механізми проєкції, дисоціації та метафори. Таким чином, людина не розповідає напряму про свій травматичний досвід, а переносить його на персонажів карт, захищаючи себе від нестерпних для психіки переживань. Для зниження рівня впливу травматичної події можуть бути використані різні техніки з МАК «SAGA» або «COPE», для пошуку ресурсів і відновлення внутрішніх опор – авторські техніки «Ресурс», «Гармонія з собою», «Модель балансу», «Зустріч зі світом», «Моє власне Я» та ін. [2]. Застосування терапевтичних казок (казкотерапія) є ефективним засобом зняття напруження як у дітей, так і в дорослих, допомагає проживати важкий досвід та емоції, долати тривогу, будувати образ майбутнього. Можна складати казки колективно, індивідуально, користуватись готовими терапевтичними казками, малювати до них ілюстрації, створювати колажі, робити інсталяції, створювати казку за МАК і т.ін. Казка має відображати, те, як герой впорався з труднощами і прийшов до бажаного результату. Основні етапи створення казки мають передбачати: перенесення в казкову країну та зустріч з героєм; опис труднощів, з якими стикається герой; пошук ним рішення своєї проблем; кульмінація (вирішення проблеми); позитивна розв'язка (що корисного отримав герой у результаті цієї історії); висновки для героя, які в подальшому змінять його життя. Для дітей це можуть бути казки про чарівних персонажів або про тварин, птахів, інших живих і неживих істот. Для дорослих – казки про війну, втрати, переживання героєм складних ситуацій, про успіх, про життєвий шлях і саморозвиток, про кохання і сімейне життя, про здоров'я і та ін., залежно від запиту. Сенс методу полягає в екологічному проживанні травматичного досвіду і проєктуванні змін у власному житті.

Таким чином, психологічна допомога людям, які постраждали від війни, є одним з найважливіших напрямів роботи сучасних психологів. Метою є подолання наслідків травматичних подій, відновлення саморегуляції, пошук особистісного ресурсу дітьми і дорослими, проектування образу майбутнього, підвищення резильєнтності. Для цього можуть бути використані різноманітні методи, наприклад дихальні техніки, тілесні техніки врівноваження емоцій, техніки для вибудовування внутрішніх опор, арт-терапевтичні технології та ін.

Список використаних джерел

1. Люди війни: робота з ресурсами психіки / Міжнародна асоціація психосоматики та тілесної терапії. Київ: Вид-во психол. літератури «Психобук», 2023. 150 с.
2. Арт-терапія у роботі з постраждалими дорослими та дітьми у дні війни: посіб. / авт. проекту Н. Сабліна. Вінниця: Твори, 2023. 104 с.

ЖІНКИ УКРАЇНИ У ВОЛОНТЕРСЬКОМУ РУСІ 2014–2024 РОКІВ

О. Гончарова, кандидат історичних наук, доцент

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

Успішність українського опору російській агресії, як підтверджено практикою, визначається значною мірою всенародним опором українців, які продемонстрували здатність до єднання у критичний для майбутнього нації та народу період. Практично всі свідомі патріотично налаштовані громадяни сучасної воюючої України перетворилися на захисників та благодійників, серед яких волонтери займають провідну роль. Волонтерський рух є поряд із діяльністю ЗСУ важливою складовою наближення української Перемоги.

Загальновищаним є твердження, що волонтерство – це внесок, який здійснюють фізичні особи на безоплатній основі, без отримання заробітної плати чи просування по службі, з метою благополуччя та процвітання спільноти й суспільства в цілому [1, с. 5]. Офіційне визнання волонтерства в Україні на державному рівні відбулося через прийняття Кабінетом Міністрів України постанови «Про затвердження Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг» від 10 грудня 2003 року [11]. Проте, лише через вісім років, 19 квітня 2011 року, Верховна Рада України прийняла Закон «Про волонтерську діяльність» [10], який сприяв закріпленню правового статусу волонтерів в Україні. Події, 2014 року значно похвалили волонтерський рух в Україні. Так, якщо до 2013 року він був переважно неорганізованим і складався з різних ізольованих груп, які здебільшого працювали у соціальних установах на місцевому рівні, таких як міські, районні центри, та допомагали малозабезпеченим сім'ям, дітям-сиротам, або ж жінкам, які пережили

наси́льство в сім'ї, то після анексії Криму та захоплення частини Донецької та Луганської областей військовими Російської Федерації, став ключовим фактором підтримки українського війська та єдності держави, об'єднавши різні самоорганізовані групи волонтерів. Досить яскраво розгортання волонтерського руху в Україні демонструють дані отримані компанією Gallup World View, яка, починаючи з 2010 року складає «Світовий рейтинг благодійності», проводячи опитування у 139 країнах світу в ході яких з'ясовує дані по основним трьом показникам: – допомога потребуючим незнайомцям; – пожертва приватними особами коштів для благодійних організацій; – участь у волонтерському русі. Якщо, у 2010 р. Україна в цьому рейтингу посідала 153 місце, то у 2015 р. перемістилася на 89 місце [4, с. 76]. Дослідження вітчизняних науковців демонструють, що у 2014 році головним напрямком волонтерської роботи стала допомога українській армії та пораненим військовим. Цю справу обрали 70% волонтерів [5]. Це дає підстави вважати, що волонтерська діяльність в Україні стала найважливішим механізмом громадянського суспільства, яке може в будь-який момент брати на себе ініціативу в умовах кризових ситуацій.

У період з березня 2014 року і до повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну, волонтери активно забезпечували матеріальною допомогою українську армію та різні верстви населення, які відчули наслідки збройного конфлікту. Основні напрями цієї діяльності включали: допомога українській армії (забезпечення обмундируванням, збір харчів, засобів гігієни, теплих речей, амуніції, ліків та ін.); допомога пораненим та медичним закладам, які надають допомогу пораненим військовослужбовцям; допомога сім'ям тимчасових переселенців з Криму та зони проведення АТО, включаючи юридичну, психологічну та гуманітарну допомогу, а також пошук житла та роботи для адаптації у новому середовищі; допомога сім'ям учасників АТО, включаючи психологічну та гуманітарну підтримку; технічна допомога, така як ремонт, модернізація та бронювання бойових машин. Основними способами допомоги були і залишаються: збір коштів; збір речей; доставка зібраної допомоги до військових підрозділів за місцем їх дислокації, госпіталів, родин військовослужбовців, внутрішньо переміщених осіб. Для координації дій волонтерських організацій та Збройних Сил з питань забезпечення обороноздатності та мобілізаційної готовності країни, а також захисту населення у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного стану, контролю за використанням благодійної допомоги та удосконалення системи матеріально-технічного забезпечення, Міністерство оборони України 2014 р. утворило Раду волонтерів. Це орган для координації, який сприяє співпраці волонтерських та громадських організацій з Збройними Силами [9, с. 39].

Після повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну до вже названих напрямків волонтерської діяльності додалися разові дії,

спрямовані на ліквідацію наслідків бомбардувань, збір коштів на придбання безпілотних літальних апаратів і техніки та інтелектуальне волонтерство, спрямоване на формування інтелектуального фронту боротьби з російськими окупантами [12, с. 44]. Та й сам волонтерський рух став масштабнішим. За даними Реєстру волонтерів України від початку вторгнення їх чисельність в країні зросла у вісім разів [6] й вони забезпечували у 2022 р. 35 % потреб ЗСУ [8]. Серед осіб, що долучаються до благодійної та волонтерської діяльності зросла кількість жінок. Як демонструють дослідження жінки частіше, у порівнянні з чоловіками, надають майнову допомогу (70 % проти 66 % серед чоловіків), тоді як грошима обидві статі допомагають приблизно однаково. У порівнянні з жінками, чоловіки частіше залучаються до фізичного волонтерства (70% чоловіків порівняно з 63% жінок), закупівлі та доставки військової допомоги (30% чоловіків порівняно з 21% жінок), а також кіберволонтерства (12% чоловіків порівняно з 8% жінок). З іншого боку, жінки частіше долучаються до інформаційного волонтерства (38% жінок порівняно з 23% чоловіків) та організації благодійних зборів (15% жінок порівняно з 10% чоловіків) [2, с. 21]. Як зазначають автори наукової розвідки «Волонтерство жіноцтва як ефективна складова боротьби з російською агресією (соціо-філософський та філософсько-світоглядний аналіз)», волонтерська діяльність нижчого та середнього рівнів, яка включає в себе плетіння захисних сіток для ЗСУ, виготовлення окопних свічок, готування їжі для ЗСУ, збирання одягу для внутрішньо переміщених осіб, допомога хворим, літнім і постраждалим людям, турбота про дітей та інші види допомоги, в основному проводиться жінками. Під час безпосереднього спілкування з жінками, які цим займаються, дослідники дізналися, що ця діяльність є не лише засобом самореалізації та втечі від депресії, але й певною формою компенсації відсутності можливості захищати Україну зі зброєю в руках на фронті або в партизанських загонах [12, с. 46].

Склад учасників волонтерського руху важко визначити через його постійне поповнення, а також через небажання деяких осіб афішувати свою діяльність та напівлегальний статус деяких волонтерських організацій. Однак саме такі гнучкі форми волонтерської діяльності виявилися найбільш продуктивними, оскільки обхід бюрократичних процедур у виняткових обставинах дозволяв заощадити час і позитивно впливав на якість надання волонтерських послуг. Протягом лічених місяців волонтерські ініціативи перетворилися в потужні організації, які активно діяли на користь ЗСУ та громадян, які постраждали від воєнних подій. У цьому процесі вирішальну роль відіграли два фактори: перший – підйом патріотизму у суспільстві, що призвів до появи надзвичайної кількості волонтерів і благодійників; другий – менеджерські якості керівників волонтерських організацій [3, с. 18]. Є серед них і суто жіночі. Однією з потужних серед них стала ГО «Жіночий Ветеранський Рух». Вона об'єднала

близько тисячі жінок з військовим досвідом (ветеранок і новобраниць України) та активних цивільних жінок-волонтерок. Створена у 2019 р., після повномасштабного вторгнення нагальною метою визначила забезпечення бійців необхідними гігієнічними засобами, взуттям, дронами, автомобілями швидкої допомоги, а також медичним обладнанням, амуніцією, та формою з власного виробництва для забезпечення комфорту бійчинь. За перший рік повномасштабного вторгнення на фронт було передано допомоги на суму 57 мільйонів гривень [13]. Наприкінці березня 2023 р. була створена **ГО «Український Жіночий Батальйон», метою якої стала допомога ЗСУ. Вона об'єднала в своїх лавах близько 50 жінок різних професій: лікарки, журналістки, перекладачки, піарниці, музикантки. Альона Данілова, засновниця організації, зазначила у своєму інтерв'ю, що «УЖБ» – це такий локомотив, який буде їхати до моменту перемоги», збираючи кошти на амуніцію, зброю, провадячи інформаційні кампанії, якими будуть намагатися достукатися до світу й показати, що насправді відбувається в Україні** [14]. Членкині організації «Інша Жінка», що діє на Полтавщині, займаються підтримкою ВПО в регіоні. Комплексну підтримку внутрішньо переміщеним особам надають й лідерки ГО «Разом до успішного бізнесу» з Вінниччини та «Мережа Центрів Едукації» з Львівщини [7]. Під час війни жінки в Україні взяли на себе обов'язки, які традиційно пов'язані не лише з жіночими, а й з чоловічими. Крім того вони беруть активну участь у волонтерському русі. ЗМІ рясніють розповідями про таких жінок, надихаючи й інших долучитися до цієї справи.

Таким чином, жінки-волонтери вносять значний внесок у загальний волонтерський рух. Разом з чоловіками вони долають всі труднощі і забезпечують українських захисників необхідним у скрутний для держави час. Безперервна праця цих жінок врятувала на фронті не одне життя. Завдяки жінкам-волонтерам та героїзму і самопожертві українських воїнів Україна зберегла свою незалежність, зупинила російську агресію та відновила босездатну армію з високим моральним духом.

Список використаних джерел

1. Вайнола Р., Капська А., Комарова Н. та ін. Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку. К.: Академпрес, 1999. 112 с.
2. Голуб О., Панченко С., Літвінов С., Володько В. Фаріон Ю. Гендерна рівність та збалансована політична участь і представництво жінок та чоловіків у суспільно-політичних процесах в Україні у повосенний період: виклики та перспективи. Дослідження щодо оцінки ситуації. Рада Європи, грудень 2023. 92 с.

3. Горелов Д. М., Корнієвський О. А. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики : аналітична доповідь. К.: НІСД, 2015. 36 с.
4. Грищенко Н. І. Волонтерський рух в сучасній Україні як стратегія розвитку молодіжного лідерства. *ВІСНИК НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2018. Вип. 2 (38). С. 73–78.
5. Дослідження: більшість українців вважає, що волонтерський рух допомагає зміцненню миру. *Громадський простір*. 2014. 05 грудня. URL: <http://surl.li/dlzkp> (дата звернення: 10.04.2024)
6. Кількість волонтерів в Україні зростає в вісім разів: скільки їх зараз у реєстрі. *Слово і діло. Аналітичний портал*. 2023. 20 лютого. URL: <http://surl.li/suehp> (дата звернення: 13.04.2024)
7. Консевич О. Головне – ніколи не здаватися: історії українських жінок, що допомагають переселенцям. *ТСН*. 2023. 06 листопада. URL: <http://surl.li/suehj> (дата звернення: 11.04.2024)
8. Мацкевич Л. П., Штих П. М. Волонтерство. Реферативний огляд (2004–2022 рр.). *Сайт Національної бібліотеки України і мені В. І. Вернадського*. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/5963> (дата звернення: 13.04.2024)
9. Новікова В. Г. Місце та роль жінок у волонтерському русі в період проведення АТО (2014–2018). *Восньо-історичний вісник*. 2019. Вип. 2(32). С. 38–49.
10. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19 квітня 2011 р. № 3236-VI URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3236-17> (дата звернення: 13.04.2024).
11. Про затвердження Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 року № 1895. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1895-2003-%D0%BF> (дата звернення: 13.04.2024).
12. Товмаш Д., Грабовська І., Кагамлик С. Волонтерство жіноцтва як ефективна складова боротьби з російською агресією (соціо-філософський та філософсько-світоглядний аналіз). *Українознавчий альманах*. 2023. Випуск 32. С. 43–50.
13. Тягнирядно Л. Зброя як благодійність, жінки у війську та країна ветеранів: історії трьох волонтерських ініціатив, які наближають перемогу. *Рубрика*. 2022. 29 вересня. URL: <http://surl.li/suehb> (дата звернення: 10.04.2024)
14. Шутяк Л. Місце сили: як працює «Український Жіночий Батальйон». *Медіа великих історій*. 2023. 26 січня. URL: <http://surl.li/eorzv> (дата звернення: 07.04.2024)

МЕТОДИ ВИХОВАННЯ ЯК СПОСОБИ ПЕДАГОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА СВІДОМІСТЬ ТА ПОВЕДІНКУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

А. Кравченко, кандидат педагогічних наук

*Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут
Військовий коледж сержантського складу*

Методи виховання – це способи педагогічного впливу на свідомість, психіку, діяльність, поведінку, мотиви та інтереси військовослужбовців.

Командири підрозділів та їх заступники з морально-психологічного забезпечення застосовують основні методи виховання через відповідний вплив на свідомість військовослужбовця, його афективну та когнітивну сферу, поведінку у службовій діяльності, а також у рахуванням особистісних інтересів. Офіцери повинні виявляти повагу та довіру до військовослужбовця, без приниження особистої гідності.

До методів виховання належать: особистий приклад офіцерів, переконання підлеглих військовослужбовців при необхідності – примус, заохочення, стимулювання та ін.

При проведенні виховних заходів з військовослужбовцями, на нашу думку, доцільно дотримуватись наступних основних методів:

- переконання;
- особистий приклад.

Практика організації виховної роботи у Збройних Силах України переконливо засвідчує, що кожен із методів не може бути універсальним та вичерпним. Методи виховання доцільно використовувати в комплексі.

Метод переконання – це найважливіший метод виховного впливу на військовослужбовців, який ми рекомендуємо застосовувати усім командирам та офіцерам виховних структур у роботі з підлеглими.

Виховання – це цілеспрямований спеціально організований процес взаємодії один суб'єктів (командирів і начальників) та інший суб'єктів виховного впливу (солдат, сержантів) метою якого є формування гармонійно розвиненої особистості військовослужбовця. Переконання ми вважаємо першочерговим методом у роботі з військовослужбовцями, за допомогою якого здійснюється вплив на свідомість особистості, з метою високої організованості, дисциплінованості, свідомого виконання наказів та розпоряджень.

Метод переконання ми вважаємо найважливішим у роботі кожного командира та його заступника з морально-психологічного забезпечення. Зрозуміло, що людина, яка переконана у правоті та важливості виконання бойового завдання або в мирний час вирішення нагального питання службової діяльності, з більшим почуттям відповідальності ставиться до виконання наказів

та доручень. Практика переконливо засвідчує, що кожен офіцер, що володіє знаннями з основ військової педагогіки та психології, добре знає індивідуально-психологічні особливості своїх підлеглих, зможе активно використовувати метод переконання при роботі з підлеглими. В свою чергу підлегли з повагою та усвідомленням сприймають тих офіцерів, які в службовій діяльності спираються не на метод примусу, а в основному використовують метод переконання. Добре переконаний у необхідності виконання бойового наказу військовослужбовець є більш вмотивованим на досягнення позитивного результату. Таким чином, ми впевнені, що метод переконання є найбільш ефективним і рекомендуємо як найважливіший при організації та проведенні виховної роботи у Збройних Силах України

Метод особистого прикладу. У ст. 59 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України зазначається, що командир (начальник) зобов'язаний показувати приклад дисциплінованості, неухильного виконання вимог законодавства, наказів і розпоряджень командирів (начальників); бути ввічливим і справедливим у ставленні до підлеглих, не принижувати їх честі і гідності; постійно виховувати підлеглих у дусі гуманізму та людяності, спираючись при цьому на загальновизнані принципи міжнародного права [2]. Метод прикладу – цілеспрямований і систематичний вплив військового керівника (офіцера) на особистість військовослужбовців (підлеглого). Сутність прикладу як методу виховання полягає у наданні офіцером-керівником особистого прикладу виконання службового обов'язку, вирішенні тактичних бойових завдань у бойовій обстановці та особистого прикладу під час навчання з бойової підготовки у мирний час. Мета застосування методу особистого прикладу полягає у стимулюванні підлеглих на повторення поведінкової діяльності свого командира, викликати у військовослужбовців внутрішню потребу до активної роботи над собою, самовдосконалення, своїх особистісних якостей та усунення недоліків. За допомогою цього методу закладається основа для формування ідеалу поведінки військовослужбовця. Окрім того, підлеглим військовослужбовцям хочеться наслідувати поведінку свого командира, доганяти та переганяти його в результатах бойового навчання.

Система виховної роботи має широкий спектр діяльності офіцерів виховних структур, де визначається мета виховання, суб'єкти та об'єкти виховання, завдання, зміст, напрями виховання, принципи, методи, форми організації виховання, система стосунків, впливів та критерії визначення результатів.

Головні завдання виховної роботи в умовах сьогодення, реформування Збройних Сил України полягають у:

1. Згуртуванні військовослужбовців Збройних Сил України на виконання завдань захисту суверенітету України, її територіальної цілісності та недоторканості.

2. Покращення організованості, військової дисципліни та правопорядку.

3. Розумінні кожним військовослужбовцем закономірностей створення Української держави, її тривалого історичного розвитку.

4. Формуванні у кожного військовослужбовця наукових світоглядних позицій, шанування державних та національних символів і традицій.

5. Формування у військових частинах братерських взаємосунків, поваги між військовослужбовцями з метою забезпечення всебічного гармонійного розвитку особистості [1].

Обираючи відповідний метод виховання необхідно мати за мету сформувані свідомість особистості військовослужбовця, його поняття, судження, переконання та ін. для досягнення високого рівня дисциплінованості та готовності в будь-яку хвилину виконати бойовий наказ. Важливою складовою виховання військовослужбовців ми вважаємо формування у них високих військово-патріотичних почуттів, любові до рідного краю, малої Батьківщини та України в цілому. У діяльності офіцерів-вихователів варто завжди дотримуватись методу особистого прикладу для підлеглих. Військовослужбовці позитивно оцінюють службову діяльність тих офіцерів, які не на словах, а на своїх конкретних справах показують позитивні зразки службової діяльності. Такі офіцери є прикладом до наслідування і за такими командирами підлеглі завжди підуть у бій. В Сучасних Збройних Силах України є багато прикладів генералів, офіцерів, сержантського складу, які виявляють зразкове ставлення до захисту України. Таких командирів та начальників глибоко поважають і у підрозділах та військових частинах якими вони керують стан вихованості серед військовослужбовців, рівень військової дисципліни, організованості та порядку є високим. Такі військові частини та підрозділи у складі Збройних Сил України є більш боекватними, навченими, дисциплінованими і сьогодні складають основу сил оборони.

Список використаних джерел

1. Концепція виховної роботи у Збройних Силах та інших військових формуваннях України . Флот України. 1998. 19 вересня. С. 52–55.

2. Статути Збройних Сил України, редакція 2019 року.

ПЛАНУВАННЯ, ОРГАНІЗАЦІЯ ЗАХОДІВ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ПІДРОЗДІЛАХ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

І. Кравченко, кандидат педагогічних наук, доцент

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Головна мета виховання військовослужбовця полягає у формуванні особистості громадянина України, який чітко знає та розуміє свої права й обов'язки з захисту України згідно з ст. 17 Конституції України, в якій зазначено, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканості покладаються на Збройні Сили України [1].

Планування, організація та проведення заходів національно-патріотичного виховання у підрозділах визначається Статутами Збройних Сил України, наказами Міністра оборони України, Головнокомандувача Збройних Сил України, директивами Начальника Генерального Штабу Збройних Сил України та іншими нормативно-правовими актами.

Планування, організацію і проведення заходів національно-патріотичного виховання у військових частинах та підрозділах здійснюють заступники командирів військових частин та підрозділів з морально-психологічного забезпечення, а також офіцери виховних структур. Безпосередньо організовує, планує та здійснює керівництво національно-патріотичним вихованням у бойовій бригаді заступник командира бригади з морально-психологічного забезпечення. Заступники командирів батальйонів з морально-психологічного забезпечення складають плани виховної роботи з підлеглими на місяць, де обов'язковим пунктом визначаються конкретні заходи з національно-патріотичного виховання. В подальшому по підпорядкованості заступники командирів рот з морально-психологічного забезпечення у своїх підрозділах складають плани роботи на місяць, де також плануються, організуються та проводяться конкретні заходи з національно-патріотичного виховання, а саме: збори особового складу роти (батареї), зустрічі з учасниками бойових дій, героями російсько-української війни, демонстрація документальних та художніх фільмів, екскурсії до музеїв та кімнат бойової слави (за можливістю), виконання патріотичних пісень та ін. Окрім зазначених категорій посадових осіб військових частин до роботи з національно-патріотичного виховання залучаються офіцери, сержантський та рядовий склад, які мають бойовий досвід, є учасниками бойових дій і здатні своїм авторитетом

та професійними знаннями сприяти формуванню у особового складу високих національно-патріотичних якостей.

Основними завданнями національно-патріотичної підготовки ми бачаємо:

- сформувати у кожного військовослужбовця військової частини та підрозділу любові до України, малої Батьківщини, та готовності самопожертви заради їх безпеки.

- виховувати військовослужбовців у підлеглих частинах та підрозділах на глибоких історичних знаннях створення української держави, знаннях її архаїчного підґрунтя з часів Київської Русі, козацької доби, часів Української Народної Республіки, часів Української повстанської армії та сучасних Збройних Сил України.

- глибоке вивчення української державної мови, пропаганда та популяризація українських національних символів, звичаїв, традицій, обрядів та ін.

- формувати у військовослужбовців беззаперечну вірність Військовій присязі та готовності і будь-яку хвилину виступити на захист рідної держави.

- систематично роз'яснювати військовослужбовцям воєнно-політичну ситуацію у світі, а також роль і місце України в системі глобальної безпеки Європи.

- на основі національно-патріотичних почуттів, а також моральної, матеріальної складової формувати у військовослужбовців мотивацію до військової служби, підтримувати престиж військовослужбовця Збройних Сил України.

- формувати високі моральні-бойові якості з метою готовності виконання бойових завдань, стресостійкість та витривалість на полі бою.

- формувати у військовослужбовців тверду стійкість до інформаційно-пропагандистських спеціальних операцій ворогів, вміння переконливо дати відсіч ворогові.

- не допускати вплив ворога на свідомість та поведінку військовослужбовців під час виконання ними бойових завдань.

Національно-патріотична підготовка базується на наступних принципах:

- принцип науковості, сутність якого полягає у науковому обґрунтуванні основних положень національно-патріотичного виховання з урахуванням глибоких знань історичного становлення та розвитку держави;

- принцип свідомого ставлення до питань захисту України;

- принцип наочного забезпечення при проведенні заходів національно-патріотичної підготовки;

- принцип динамічності та поступальності у реалізації широко спектру заходів національно-патріотичної підготовки з військовослужбовцями;
- принцип індивідуального підходу, який має на меті врахування індивідуально-психологічних особливостей особистості кожного військовослужбовця, рівень освіти, регіон навчання та виховання, професійна діяльність до служби у Збройних Силах України та ін.
- принцип доступності та переконливості при проведенні занять з національно-патріотичної підготовки з активним залученням усіх наявних засобів;
- принцип зв'язку теоретичного засвоєння основних питань національно-патріотичної підготовки з практичним виконанням військовослужбовцями бойових завдань на полі бою [2].

Виховний процес у Збройних Силах України спрямований на військовослужбовців та громадян, які безпосередньо виконують завдання в мирний час на заняттях з бойової та гуманірної підготовки, несення гарнізонної та вартової служб, а у воєнний час виконують бойові завдання по захисту територіальної цілісності та недоторканості України.

Список використаних джерел

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року: офіц. текст. – Харків. – 72 с.
2. Наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 28.03.2017 №108 «Про затвердження Інструкції з організації національно-патріотичної підготовки у Збройних Силах України».

ОРАТОРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ: ПЕРЕВАГИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ВИКЛАДАЧА

*О. Красницька, кандидат педагогічних наук, доцент,
Національний університет оборони України*

Освітньо-наукова діяльність викладача пов'язана з постійним виголошенням публічних промов в освітньому процесі, під час різного роду освітніх і наукових заходів. Лекція, наукова доповідь, повідомлення, виступ офіційного опонента, презентація навчальної дисципліни чи наукового проєкту, доповідь на навчально-методичних зборах, інформування особового складу, похвальна промова чи заключне слово – публічні виступи, що пронизують роботу науково-педагогічного працівника й потребують риторичних знань та ораторських умінь, ораторської майстерності.

Викладач у ролі оратора, лідера для аудиторії здійснює на неї значний інформаційний, когнітивний, емоційний, психологічний і поведінковий вплив.

Він може мотивувати чи демотивувати слухачів до навчання, спонукати до дій чи позбавити бажання діяти, зацікавити аудиторію чи викликати байдужість до промови, сформувати активний пізнавальний інтерес і післядовільну увагу чи відбити бажання вивчати навчальну дисципліну, слухати лекцію, поглиблено пізнавати тему, говорити зрозуміло й переконливо чи складно пояснювати прості речі, подавати виокремлений і підібраний для слухачів контент чи розповідати загальний, прописаний у більшості підручників матеріал.

Як бачимо, викладач має повний вплив на процес і результати власної діяльності. Навіть варто зазначити, що ефективність освітнього процесу, освітньо-наукової діяльності залежать від якості виконання ним ролі оратора. Адже саме вона забезпечує підготовку й виголошення публічних промов, комунікацію та взаємодію викладача з аудиторією, довіру слухачів до поданої інформації, сприйняття й опанування навчального контенту, вмотивованість до вивчення навчальної дисципліни, спонукання до саморозвитку в певному професійному напрямі чи науковій галузі.

Ораторська діяльність відкриває для викладача безліч перспектив і можливостей, а саме:

1. *Презентувати результати власних наукових досліджень широкій спільноті.* Олег Хміляр вдало зазначає, що успіх – це реалізовані цілі, а успіх без визнання призводить до розчарування. Його відчуття виникає не лише через досягнення мети, але й тоді, коли результати бачать і визнають навколишні [1, с. 107]. Тож скільки освітян та науковців прочитають у наукових виданнях про досягнення викладача в науці, розроблені ним найкращі методики, техніки, програми, курси, надані рекомендації? Натомість, якщо у процесі проведення дослідження представляти його результати на наукових конференціях, семінарах, симпозіумах, можна отримати нові ідеї чи підказки від аудиторії, знайти однодумців, зробити свої здобутки відкритими для пізнання іншими.

2. *Переконливо представити зацікавленій аудиторії науковий чи освітній проєкт, ідею, навчальну дисципліну, авторський курс.* Грегорі Бернс зазначає: «Найкраща ідея у світі, зовсім нова й ні на що не схожа, не варта нічого, якщо ви не можете переконати в ній достатню кількість людей». Використання законів і правил аргументації, правильна побудова публічного виступу дають змогу обґрунтовано презентувати необхідний матеріал, викликати довіру до нього, забезпечують точне сприйняття й розуміння аудиторією контенту.

3. *Ефективно здійснювати освітній процес.* Слухачі (курсанти, студенти) очікують цікавого, креативного викладача-професіонала, експерта, відданого своїй праці, готового служити аудиторії, спроможного навчити, автентичного лідера, який уміє працювати з аудиторією. Розвиток викладача як професійного спікера, втілення риторичних знань у практику навчальних занять

забезпечать вмотивованість слухачів до вивчення навчальних дисциплін і в такий спосіб результативність освітнього процесу.

4. *Створювати й поширювати сучасний освітній контент.* За допомогою відео та аудіо викладач має можливість записувати відеолекції, відеокурси, онлайн-курси, наукові подкасти й викладати їх на ютуб-каналі, персональному сайті, освітній платформі [2]. У такий спосіб він доповнить контент навчальної дисципліни, підвищить ефективність самостійної роботи слухача (курсанта, студента), зацікавить аудиторію у вивченні певної тематики. До того ж окремі відеолекції чи наукові подкасти викладач може використовувати як завдання слухачам для підготовки до лекцій, що дасть змогу розширити лекційний матеріал курсу. І поготів дивитися відеолекцію чи слухати науковий подкаст цікавіше, ніж читати цей матеріал у підручнику, адже лектор насичує промову емоціями та енергією.

5. *Поширювати свої знання на широку аудиторію.* Освітні й наукові заходи збирають здебільшого велику кількість слухачів. Виступаючи з доповідями на наукових конференціях чи семінарах, науково-популярних заходах, проводячи лекції в ролі гостьового лектора, розміщаючи відео- й аудіоконтент у відкритому доступі, викладач значно розширює потенційну аудиторію, отримує шанувальників своєї роботи та зворотний зв'язок, унаслідок чого народжуються нові ідеї, створюється новий оригінальний контент.

6. *Сформувати власний професійний бренд.* Викладач завдяки систематичній ораторській практиці та експертності в певній тематиці чи галузі може стати затребуваним лектором, запрошеним спікером освітніх і наукових заходів, сформувати позитивний імідж та популяризувати себе на освітньому ринку праці. Варто знайти «свою нішу», обрати цікавий для себе напрям, із яким викладача будуть ототожнювати, і розвиватися у ньому.

7. *Змінити життя слухача.* Впливаючи на погляди, думки, світогляд, переконання аудиторії, оратор здатен змінювати життя слухачів. Одна неймовірно цікава лекція може змотивувати обрати напрям для власного розвитку, оригінальний курс – проводити дослідження з цієї теми, цікава особистість лектора – стати мотиваційним спікером для інших, виступ на конференції – допомогти вирішити життєво важливу проблему чи розвинути наукову ідею.

8. *Досягнути лідерства в освітньо-науковій діяльності.* По-перше, аудиторія вже очікує перед собою лідера, який знає, які знання їй потрібно отримати, передбачає її потреби та запити, спроможний зробити внесок у розвиток слухачів і вміє з ними працювати. Лідера, який здатен вказати шлях іншим або повести за собою, відкрити для них безмежний світ знань і нових можливостей. По-друге, через систематично якісний контент, професіоналізм та експертність, уміння навчати інших, уміння передати знання аудиторії,

ефективну комунікацію, взаємодію та вплив на неї оратор здатен завоювати лідерство як серед слухачів, так і в певній галузі чи напрямі. По-третє, через допитливість, постійний творчий пошук та систематичні наукові розвідки викладач формує унікальні знання, створює авторські курси, оригінальний і якісний контент, на який завжди буде попит і що робить оратора бажаним в аудиторії. Потребуваність викладача як лектора, спікера, експерта в певній тематиці закріпить за ним статус лідера.

Як бачимо, ораторська діяльність відкриває перед викладачем безліч можливостей, у яких простежуються і її переваги, і перспективи. Водночас виділимо дві основні переваги: 1) це чудовий тренувальний майданчик; 2) професійний та особистісний розвиток оратора.

Проводять навчальні заняття всі викладачі, де вони поступово відточують власні техніки, методи, прийоми. Проте цього не достатньо, щоб стати лідером чи кращим науково-педагогічним працівником і загалом досягнути успіху в освітньо-науковій діяльності. І це одноманітно. Натомість систематичні публічні виступи на різного роду освітніх, наукових, науково-популярних заходах, здебільшого з ініціативи самого викладача, збагачують його досвід ораторської діяльності, досвід роботи з різними аудиторіями, формують індивідуальний стиль, авторський почерк і професійну майстерність.

Тож ораторська діяльність є чудовим тренувальним майданчиком, що, зі свого боку, значно сприяє професійному та особистісному розвитку спікера. Якісні публічні виступи потребують ретельної підготовки, систематичного читання різноманітної літератури, активного навчання. Зворотний зв'язок від аудиторій дає цінну інформацію для оратора, виокремлює його сильні та слабкі сторони, переваги й показує досягнуті ним результати. Через рефлексію викладач усвідомлює значущість його роботи для конкретної аудиторії, запита слухачів у поєднанні із запитом на сучасні знання, більше пізнає себе, розуміє власні потреби, що відкривають йому шляхи розвитку. До того ж запити аудиторії можуть вказати на недостатність знань викладача в певній темі, що слугує ще й сильним мотиваційним чинником для її опанування.

Ораторська практика дає змогу пізнавати свої можливості, долати сумніви, відточувати вміння, розвивати лідерські якості, формувати індивідуальність оратора. Це ефективний засіб навчання та формування особистісного знання.

Список використаних джерел

1. Хміляр Олег. Вплив мотиваційних чинників на процес регуляції поведінки особистості. *Проблеми підготовки фахівців-аграріїв у навчальних закладах вищої та професійної освіти* : зб. матеріалів II міжнар. наук.-метод. конф. (м. Кам'янець-Подільський, 26–27 квітня 2018 р.). С. 106–108.

2. Красницька О. В. Сучасний освітній контент у методичному вимірі: лідерство, комунікація та взаємодія з аудиторією. Contemporary problems of pedagogy amidst the European integration of educational environment: theory and practice : Scientific monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. P. 139–165. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-353-8-8>.

НАЙГУЧНІШІ ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Л. Мазуренко, кандидат політичних наук

*Інститут Військово-Морських Сил Національного університету
«Одеська морська академія»*

Країна-агресор не припиняє демонстративно нехтувати базовими правами людей і навіть їх життями, а також законами та звичаями війни. Наслідками воєнних злочинів РФ є гігантський масштаб руйнувань та кількість невинних жертв. Терористична держава ніколи не вирізнялася справедливістю і чесністю, але в 2022 році перетнула будь-які межі.

Ще на початку повномасштабного вторгнення Росія влаштувала масове насильницьке вивезення багатьох тисяч наших дітей. Як свідчить Національне інформаційне бюро, портал «Діти війни», що є єдиним центром акумулювання інформації про дітей, вивезених росіянами із України, наприкінці листопада 2022 року повідомляв про 12 тисяч дітей. РФ заявляла, що на її території знаходяться більше 700 тисяч наших дітей. А омбудсмен України Дмитро Лубінець говорить, що його Офісу вдалося офіційно підтвердити 19 тисяч дітей за підсумками 2023 року. Росія депортує дітей начебто заради евакуації або порятунку. Вона також розгорнула фільтраційні табори, в яких проводять принизливі перевірки та відокремлюють дітей від родин. Забирали навіть із місць лікування чи інтернатів. Потім дітей розподіляють по всій території Росії та більшість з них всиновлюють російські сім'ї, що робить складнішим їх пошук. При цьому не враховується те, що справжні батьки часто можуть бути живими і намагаються знайти своїх дітей. Цей воєнний злочин РФ активно використовує у своїй пропаганді – по телебаченню про українських дітей говорять, як про «врятованих» російською армією.

6 червня 2023 року росіяни підірвали зсередини греблю Каховської ГЕС, що призвело до різкого підйому рівня води і підтоплення районів біля Дніпра. Найбільше постраждав окупований лівий берег – під водою майже повністю опинились Олешки та була сильно затоплена Нова Каховка. Частково або повністю були затоплені 30 населених пунктів – крім вищезгаданих Олешок та Нової Каховки, це ще й території Снігурівської, Широківської та Горохівської громад Миколаївської області. Знищення дамби каховської ГЕС призвело до техногенної і екологічної катастрофи, наслідки якої будуть відчутними у

південних областях. Вони завжди були основними виробниками овочів та фруктів в Україні завдяки зрошувальному землеробству. Був зафіксований і гігантський мор риби. Загибло 30 людей. Тони бруду, нафтопродуктів, уламків будинків та тисяч загиблих тварин потрапили у Чорне море, що завдало шкоди екології. Через потрапляння в море величезної кількості прісної води відбулось опріснення морської води. Це спричиняє ріст синьо-зелених водоростей, цвітіння яких зменшить кількість кисню для морських організмів, через що вони можуть загинути.

Починаючи з жовтня 2022 року РФ проводила кампанію ударів по енергетичній інфраструктурі України. Держава-агресор відмовилася визнавати це навмисними атаками цивільного населення, а ракетно-дронові обстріли назвала «ударами по центрах прийняття рішень та пов'язаних з ними об'єктах енергетики». За повномасштабну фазу війни РФ нанесла по Україні майже 17 тисяч ракетних ударів, в основному по цивільних цілях. Аварійні відключення електроенергії відбулися в багатьох регіонах, як і порушення тепло- та водопостачання. Станом на листопад 2022 року половина енергетичної системи була пошкоджена, а 10 мільйонів українців почали жити без світла.

В містечку Буча, яке знаходиться в 10 км від Києва, до війни жили 40 000 людей. Росіяни окупували його ще в перші дні вторгнення і утримували до кінця березня 2022 року. Коли Збройні Сили України деокупували місто, на вулицях, у будинках та підвалах виявили тіла невинно убитих цивільних людей зі зв'язаними руками за спиною. Також було екзгумовано кілька масових поховань (найбільша братська могила була завдовжки 14 метрів), встановлено чисельні факти катувань та згвалтувань, по деяким тілам проїхалися танком. Офіційно під час окупації росіяни вбили 422 людини в самому місті, а всього по Бучанському району – 1190. Із цивільних жителів вибивали інформацію про місцезнаходження ЗСУ та сил тероборони, траплялись й випадки безпричинних катувань. Ворог розстрілював житлові будинки, убивав людей просто на вулицях, мародерив, викрадав людей, гвалтував жінок, дітей та чоловіків. Буча – це тільки один із багатьох випадків російського терору проти цивільних українців. Після того, як ворог був розбитий і покинув Харківську область, там знайшли десятки катівень. Загалом з початку повномасштабного вторгнення зафіксовано тисячі згвалтувань дітей, жінок, чоловіків і літніх людей.

24 лютого 2022 року почалась битва за Маріуполь. Від березня до травня місто було заблокованим. Російськими обстрілами та бомбардуваннями більше половини міста було зруйновано. Документально зафіксовані обстріли лікарень, міського драматичного театру, під яким знаходилось бомбосховище для цивільного населення, продовольчого складу, пунктів видачі гуманітарної допомоги, супермаркетів, багатопверхових житлових будинків та «зелених коридорів» для цивільних осіб. Героїчним періодом битви за Маріуполь стала

оборона заводу Азовсталь. Разом із військовими там від безжальних обстрілів ховались й цивільні, в тому числі діти. РФ знищувала Маріуполь важким озброєнням 3 місяці, під час яких люди жили у бункерах Азовсталі. Офіційно вважається, що в Маріуполі загинуло понад 20 тисяч людей, але за деякими даними, ця цифра сягає й 100 тисяч.

Міжнародна академія Нюрнберзьких принципів 8 травня 2023 року прийняла Декларацію, що засуджує воєнні злочини Росії. У ній зазначається наступне – усі винні повинні понести відповідальність за неспровоковану агресивну війну проти українського народу.

Підсумовуючи, можна сказати, що російські принципи і методи ведення інформації війни за допомогою створення та поширення фейкової інформації мають давні традиції. Можна легко провести історичні аналогії між нацистським режимом Гітлера та нинішньою путінською Росією, і зрозуміти, що їх воєнні злочини та злочини проти людяності є аналогічними. Тому, що Буча, Бородянка, Ірпінь, Маріуполь, Ізюм і інші населені пункти, що зазнали окупації та обстрілів продемонстрували істинну природу, масштаби та наслідки діяльності злочинного рашистського режиму на практиці.

Необхідно оперативно та ретельно документувати всі воєнні злочини, що дасть змогу отримувати беззаперечні докази звірств Росії проти України, яка знехтувала всіма нормами міжнародного гуманітарного права з питань ведення війни. Країна-агресор, що веде неспровоковану агресивну геноцидну війну проти цивільного населення повинна понести кримінальну відповідальність перед Міжнародним кримінальним судом.

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПРОГРАМИ «ЖІНКИ, МИР, БЕЗПЕКА»: ПРАКТИКИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

І. Лисичкіна, кандидат філологічних наук, доцент

О. Лисичкіна, кандидат філологічних наук, доцент

Національна академія Національної гвардії України

Питання жінок, миру, безпеки (далі ЖМБ) перебувають у центрі уваги з 31 жовтня 2000 року, коли Рада Безпеки ООН прийняла резолюцію (S/RES/1325) «Жінки, мир, безпека», у якій «підтверджується важлива роль жінок у запобіганні та врегулюванні конфліктів, мирних переговорах, розбудові миру, підтримці миру, гуманітарному реагуванні та постконфліктному відновленні, а також підкреслюється важливість їхньої рівноправної участі та повного залучення до всіх зусиль, спрямованих на підтримання та зміцнення миру і безпеки» [1]. Резолюція РБ ООН 1325 разом із дев'ятьма наступними резолюціями окреслюють заходи імплементації для збройних сил в рамках мандатів, зобов'язань і завдань на стратегічному, оперативному і тактичному

рівнях. Варто зазначити, що Стратегічна концепція НАТО до 2022 року [2] наголошує на інтеграції порядку денного з питань жінок, миру, безпеки та безпеки людини в усі основні завдання.

Війна в Україні є першою війною в Європі у XXI столітті. Найкращі практики і висновки, отримані Україною в реалізації програми ЖМБ у воєнний час, можуть бути цінним джерелом для розробки стратегії розбудови стійкості, а також для розробки і впровадження політики людської безпеки. Це свідчить про актуальність окреслення особливостей імплементації програми ЖМБ в Україні під час війни.

Оскільки зв'язок між реалізацією ЖМБ та стійкістю суспільства є багатограним і залежить від контексту, у цьому дослідженні увагу зосереджено на найкращих практиках та висновках, які дозволяють авторам запропонувати стратегічні шляхи реалізації програми ЖМБ під час та після війни. Зауважимо, що реалізація програми ЖМБ сприяє розширенню прав і можливостей окремих осіб і громад, зміцненню соціальної згуртованості та довіри, розбудові потенціалу та адаптивності і, зрештою, інвестує в більш стійке майбутнє для всіх громадян.

Війна стала каталізатором законодавчих змін, пов'язаних із гендерною рівністю та правами жінок. Серед помітних подій є ратифікація Стамбульської конвенції, прогрес у визнанні прав ЛГБТ, вдосконалення трудового законодавства та оновлення Національного плану дій із виконання резолюції Ради Безпеки 1325 «ЖМБ» (НПД) [3] з урахуванням впливу конфлікту, а також схвальні відгуки міжнародних експертів про зусилля України у просуванні гендерної рівності [4].

Український нарратив використовує образи сильних чоловіків-захисників і мужніх жінок-воїнів, щоб заручитися підтримкою у воєнних діях, тоді як ті, хто вирішив не воювати, часто стикаються з висміюванням зокрема в соціальних медіа. Медійний контент відіграє значну роль у формуванні та відображенні гендерних нарративів, зумовлюючи вплив сприйняття російсько-української війни в світі та потенційно впливаючи на міжнародну політику безпеки стосовно висвітлення конфлікту, пріоритетності підтримки вразливих верств населення, використання потенціалу медіа для просування нарративів гендерної рівності тощо.

Російське вторгнення об'єднало українців різного походження у їхній громадянській активності, яка виходить за межі військової підтримки і спрямована на зміцнення стійкості цивільного населення. Жінки в Україні продемонстрували стійкість перед труднощами, український фемінізм підтримує мілітаризм, спираючись на унікальний історичний досвід і потребу в постколоніальній перспективі. Незважаючи на існування певних гендерних стереотипів, які перешкоджають підтримці жінок, у Збройних Силах України

зростає визнання важливості гендерної проблематики в обороні та безпеці, що сприяє її інтеграції у військову операції.

Важливо враховувати отриманий досвід у сфері ЖМБ. На реалізацію програми ЖМБ впливають глибоко вкорінені гендерні норми та культурні ролі в українському суспільстві, які на початку війни 2022 року були традиційно патріархальними: жінки зображувалися як матері, а чоловіки як воїни. Насправді жінки служили в Збройних силах України, а також активно виконували різні ролі, включаючи політичне та регіональне (місцеве) лідерство, гуманітарну допомогу та волонтерську діяльність, що підкреслює необхідність подолання та розвіювання гендерних стереотипів як у мас медіа, так і через освіту для сприяння справжній гендерній рівності.

Спостерігаються зміни у гендерних ролях і відносинах, що призвело до зростання безробіття як серед чоловіків, так і серед жінок. Крім того, війна призвела до значного збільшення кількості переміщених осіб, у тому числі внутрішньо переміщених (ВПО) та біженців, що підвищує ризик торгівлі людьми через втрату особистих ресурсів. Інтенсифікація бойових дій у контексті попереднього травматичного досвіду, ймовірно, посилила ризик гендерно зумовленого насильства, що спричинило деякі урядові ініціативи, спрямовані на вирішення цієї проблеми.

Хоча у 2022 році Збройні сили України спочатку включали значний відсоток жінок (близько 22%) [5], наразі їхня частка дещо зменшилася через те, що під час війни до війська призивається більше чоловіків. Незважаючи на здатність виконувати бойові функції, жінки в армії продовжують стикатися з такими проблемами, як сексизм, знущання та сексуальні домагання [6].

Виокремлені кращі практики та проблемні питання дозволяють розробити стратегію подальшого впровадження програми ЖМБ в Україні, зокрема щодо розбудови потенціалу з імплементації та інтеграції ЖМБ, розвитку освіти та підвищення обізнаності різних аудиторій, починаючи з дитячих садків і закінчуючи професійними групами безпеки та оборони та політиками, розширення прав і можливостей жінок, залучення громадянського суспільства до імплементації ЖМБ, а також пов'язаних із цим партнерств, прозорих механізмів моніторингу та звітності щодо впровадження політики ЖМБ. Ефективна реалізація програми ЖМБ вимагає довгострокових зобов'язань, політичної волі та постійної адаптації з урахуванням контексту та потреб, що змінюються. Вивчаючи минулий досвід і застосовуючи ці кращі практики, можна побудувати більш мирне, інклюзивне і стійке суспільство для всіх.

Подальші розвідки із цієї проблематики є перспективними і дозволять окреслити механізми імплементації програми ЖМБ у военний та повоєнний періоди.

Список використаних джерел

1. UN Security Council adopted resolution (S/RES/1325) on Women and Peace and Security», adopted on October 31, 2000. URL: <https://www.un.org/womenwatch/osagi/wps/> (дата звернення 8.04.2024).
2. NATO 2022 Strategic Concept, approved on June 29, 2022. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_210907.htm#:~:text=The%202022%20Strategic%20Concept%20describes,and%20management%3B%20and%20cooperative%20security (дата звернення 8.04.2024).
3. «Відбулась нарада «Національний план дій на виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року: локалізація на галузевому, регіональному та місцевому рівнях». *Урядовий портал*. 29 березня 2023 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/vidbulas-narada-natsionalnyi-plan-dii-na-vykonannia-rezoliutsii-rady-bezpeky-oon-1325-zhinky-myr-bezpeka-na-period-do-2025-roku-lokalizatsiia-na-haluzevomu-rehionalnomu-ta-mistsevomu-rivniakh> (дата звернення 8.04.2024).
4. Experts of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women Commend Ukraine for Achievements in Gender Equality, Raise Questions on Conflict-Based Sexual Violence, published on October 20, 2022. URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/experts-committee-elimination-discrimination-against-women-commend-ukraine-achievements-gender-equality-raise-questions-conflict-based-sexual-violence> (дата звернення 8.04.2024).
5. Borchgrave T. Ukraine needs women to win the war – and the peace. *Chatham House*, February 3, 2023. URL: <https://www.chathamhouse.org/publications/the-world-today/2023-02/ukraine-needs-women-win-war-and-peace> (дата звернення 8.04.2024).
6. Martsenyuk T. Women and gender equality in the Ukrainian Armed Forces. *Dispossession : anthropological perspectives on Russia's war against Ukraine* / edited by Catherine Wanner. New York : Routledge, 2024. [Chapter] 10. P. 208-224. <https://doi.org/10.4324/9781003382607>

ЕВОЛЮЦІЯ ФОРМ І МЕТОДІВ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ВІЙНИ

С. Соболева, кандидат педагогічних наук, доцент

О. Малєєв

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Історія людства нерозривно пов'язана з війнами. З розвитком людської цивілізації змінювалися методи, засоби та форми ведення війн, з'являлася нова військова техніка, удосконалювалася зброя, тактика та стратегія бойових дій. Винайдені нові види зброї зробили війну більш смертоносною та ефективною,

привели до надвисокого рівня колективної агресії, руйнувань та масової загибелі людей.

Військові конфлікти і релігійні війни минулих епох часто супроводжувалися маніпуляціями інформацією та психологічним впливом на ворога чи населення. Протягом ХХ-го століття інформаційно-психологічна війна набула нових форм і вимог в умовах поширення масових комунікаційних технологій. Пропаганда, дезінформація, психологічний тиск та маніпуляція думками стали невід'ємною частиною стратегій у рамках різних конфліктів та війн.

Інтенсивний розвиток сучасних інформаційних та комунікаційних технологій, зокрема соціальних мереж і штучного інтелекту, а також удосконалення розвідувальних систем відкрили нові можливості для проведення інформаційно-психологічних операцій, суттєво змінили хід та характер війн.

Поєднання елементів традиційних воєнних тактик, сучасних інформаційних технологій та підходів призвело до виникнення «гібридних війн», складниками яких є психологічні та інформаційні війни.

Зауважимо, що «психологічна війна» та «інформаційна війна» – це два концептуально різні поняття, але їх методи передбачають досягнення однакових цілей в контексті впливу на групи людей. У психологічній війні об'єктом впливу є психологія (психіка) людини. Вона використовує психологічні методи, а її метою є маніпулювання психологічним станом, емоціями та свідомістю противника, вплив на переконання та думки людей з метою зміни їх поведінки або ставлення до певної проблеми, ідеї, особи чи організації.

Інформаційна війна – це багатопланова діяльність, що спрямована на маніпулювання інформацією, пошук і підготовку інсайдерів, створення фейкових новин і загроз в інтересах своїх авторів за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, штучного інтелекту та інших інструментів для поширення і посилення свого впливу на погляди, поведінку громадськості, управління інформаційним простором. Інформаційна війна, на відміну від психологічної, має свої особливі методи, форми та об'єкти впливу. Основними формами інформаційної війни є радіоелектронна боротьба, кібератаки та ін., які передбачають перешкоджання роботі зв'язку, управління, розвідки. А об'єктами її впливу є не лише свідомість, психіка та поведінка людини, а й інфраструктура.

Сучасна психологічна війна є високотехнологічною. Вона не може відбуватися без поширення певної інформації. Очевидним є зв'язок між означеними вище поняттями, оскільки інформаційна стратегія може включати психологічні методи, а психологічна стратегія може використовувати інформаційні ресурси для досягнення своїх цілей. Тому на стику цих категорій утворилося поняття «інформаційно-психологічна» війна.

Узагальнюючи різні трактування дослідників, ми розглядаємо інформаційно-психологічну війну як найвищу форму інформаційного протистояння, що використовує всю сукупність різноманітних форм, методів і засобів впливу на людей з метою зміни у бажаному напрямку їх психологічних характеристик, групових норм, масових настроїв і суспільної свідомості в цілому. Для неї є характерними багатооб'єктність, багатоаспектність та масштабність територіального поширення, що поєднуються з чітко визначеною спрямованістю і вибірковістю об'єктів ураження [1, с. 72].

Об'єктом впливу інформаційно-психологічної війни стають, у першу чергу, ті люди, які приймають ключові рішення стосовно «війни та миру, використання сил і можливостей стратегічних структур»[4].

Успішність та результат інформаційно-психологічної війни залежить від наявності єдиного інформаційного простору з супротивником, в якому плануються і проводяться всі дії для досягнення певної мети. Такі війни поступово стають однією з основних форм протистояння між державами та потужним інструментом впливу на міжнародні відносини.

Форми, методи та тактики ведення інформаційно-психологічних війн постійно змінюються та еволюціонують, але їх основні принципи залишаються незмінними протягом всієї історії їх існування.

Методи війни – це стратегії, тактики і прийоми, які використовуються учасниками війни для досягнення своїх цілей. Основними є такі, як військова та дипломатична боротьба, використання шпигунства та контррозвідки, психологічні впливи на ворога та цільове населення та інші. Кожна конкретна військова операція може використовувати різні комбінації таких методів для досягнення успіху або перемоги.

Форма війни – це певний спосіб прояву конфлікту між двома або більше сторонами, який може мати різні прояви, такі як військові дії, дипломатичний тиск, економічні санкції тощо. Формами війни є: загальна (конвекційна) війна, гібридна війна, кібервійна, торгова війна та інші.

Сучасна інформаційно-психологічна війна має великий арсенал різних тактик, серед яких поширеними є злом комп'ютерних систем, розповсюдження дезінформації через соціальні мережі, створення фейкових новинних сайтів і використання ботів для маніпулювання громадською думкою тощо. Такі тактики часто використовують державні та недержавні суб'єкти, спеціальні служби та окремі особи для впливу на політичні події, громадську думку та на результати виборів, введення в оману противника в умовах війни.

Традиційними та найбільш поширеними методами інформаційно-психологічної війни є:

– дезінформація – поширення неправдивої інформації з метою введення в оману споживачів інформації;

- маніпуляція – використання психологічних технік для впливу на переконання та дії людей;
- психологічний тиск – застосування психологічних методів для створення негативних емоцій та напруги в суспільстві;
- цілеспрямована пропаганда – поширення ідеологічно забарвленої інформації для формування певного світогляду у громадськості;
- кібератаки – використання хакерських методів для атак на інформаційні системи та мережі.

Інформаційно-психологічна війна стає все більш актуальною в умовах розвитку сучасних технологій, зростання напруженості у світі та виникнення військових конфліктів. Весь арсенал її методів використовується як для оборонних, так і наступальних цілей та спрямований на посилення інформаційно-психологічного впливу (ІПВ).

Інформаційно-психологічний вплив – це вплив на свідомість особи або населення з метою внесення змін у їх поведінку та (або) світогляд. Базовими методами такого впливу є переконання, що звернене до власного критичного сприйняття дійсності об'єктами впливу, та навіювання, яке спрямоване на людей, що некритично сприймають інформацію.

Методи та засоби інформаційно-психологічного впливу постійно удосконалюються та спираються на дослідження у сфері психології, соціальної інженерії, інформаційних технологій та масових комунікацій. Наслідки ІПВ можуть проявлятися не лише у реальному часі, але й в перспективі [2].

Згідно з концепцією Effects-Based Operations – операції базових ефектів (ОБЕ), що реалізується за певними алгоритмами («механізм» – «дія» – «ефект») та визначається як «сукупність дій, спрямованих на формування моделі поведінки союзників, нейтральних сил і ворогів в ситуації миру, кризи та війни», виокремлюють ефекти першого, другого, третього і далі порядків.

Головною метою ІПВ на рівні суспільства є якісна зміна традиційного культурного й духовного життя, порушення спадкоємності національних ідеалів і цінностей, демонтаж історичної пам'яті аж до знищення єдності нації, руйнування її традицій та цінностей.

На рівні особистості впливи можуть бути інформаційно-смісловими (дезорієнтація особистості); інформаційно-емоційними (позбавлення здатності до адекватного сприйняття та поведінки); інформаційно-моральними (руйнування нормативних уявлень про добро та зло) та інформаційно-історичними (незпроможність людини до самоусвідомлення, визначення свого походження, розуміння культурних та традиційних сенсів) [3, с. 30].

Отже, сьогодні, в умовах російсько-української війни, небезпека інформаційно-психологічного впливу на суспільство та кожного її члена постійно зростає. Це може мати серйозні наслідки для стабільності, безпеки та,

навіть, існування суспільства. Для захисту від цих загроз, збереження незалежного мислення і свободи вибору важливо формувати критичне мислення громадян, вчасно та адекватно реагувати на можливі провокації та маніпуляції, підвищувати медіаграмотність, вдосконалювати системи факт-чекінгу, застосовувати технології кібербезпеки для захисту особистої інформації, зміцнювати почуття національної ідентичності та єдності українського суспільства.

Список використаних джерел

1. Е-боротьба в інформаційних війнах та інформаційне право : монографія / В. М. Брижко та ін.; за ред. д.е.н., проф., члена-кореспондента АПрН України М. Швеця. К.: НДЦП АПрН України, 2007. 234 с.
2. Кобільник Б. Ю., Гізур А. І. Роль інформаційно-психологічних впливів у інформаційній війні. *Актуальні задачі та досягнення у галузі кібербезпеки: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Кропивницький, 23–25 листопада 2016 р.)*. Кропивницький, 2016. С. 28–29.
3. Сенченко М. Операції базових ефектів / *Вісник Книжкової палати*. Київ. 2020. № 3. С. 30–35.
4. George J. Stein. Information warfare / AWC. URL: http://www.airpower.maxwell.af.mil/airchronicles/apj/apj95/spr95_files/stein.htm (дата звернення 02.03.2024).

МЕХАНІЗМ ІНФОРМАЦІЙНОГО (ПСИХОЛОГІЧНОГО) ВПЛИВУ НА ЦІЛЬОВУ АУДИТОРІЮ В ХОДІ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

С. Сідченко, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник

О. Ревін

С. Залкін, кандидат військових наук, старший науковий співробітник

К. Хударковський, кандидат технічних наук, доцент,
старший науковий співробітник

В. Белімов, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

У рамках широкомасштабної війни проти України РФ здійснює спроби щодо нарощування своїх можливостей по здійсненню інформаційної агресії, намагаючись поєднати спроможності розвідки, радіоелектронної боротьби, дій у кіберпросторі, а також традиційних заходів інформаційного (психологічного) впливу (ІПВ) шляхом проведення інформаційних, психологічних, кібернетичних операцій, дій із введення в оману для домінування в інформаційному просторі на стратегічному, оперативному і тактичному рівнях [1]. Негативний ІПВ противника на цільову аудиторію здійснюється в різних каналах (групах,

профілях) в соціальних мережах та меседжерах (Telegram, Instaram, Whatsapp, Signal, X (Twitter), Facebook та інших), засобах масової інформації, сайтах мережі Internet тощо [2, 3].

Складність виявлення ознак ІПВ, його спрямованості, відносно низька вартість при суттєвому ефекті сприяють тому, що ІПВ стає поширеним засобом досягнення цілей не лише в інформаційній, але й у воєнній сфері.

Інформаційний (психологічний) вплив відображається у різних сферах особистості:

- у когнітивній сфері він призводить до зміни знань, уявлень;
- в емоційній сфері – до зміни емоційного стану людини;
- у мотиваційній сфері – до зміни мотивів, дій, поведінки. Звичайно, що найбільш ефективним є комплексний інформаційний (психологічний) вплив, спрямований на різні сфери об'єкту впливу (цільової аудиторії).

Як правило, негативний ІПВ здійснюється таким чином, що він:

- залишається непомітним;
- керує волею, почуттями і настроєм об'єкта впливу;
- доводить об'єкт впливу до визначеного стану шляхом прихованого примусу, програмування думок, намірів, установок, поведінки;
- сприяє приховуванню справжньої інформації від об'єкта впливу;
- спонукає об'єкт впливу діяти відповідно до своїх слабкостей.

В основі чисельних методик ІПВ на людину лежать шість психологічних принципів впливу [4]:

- принцип взаємного обміну (отримавши певну послугу або поступку, людина почуває себе зобов'язаною і легко погоджується надати послугу у відповідь);
- принцип соціального доказу, який базується на природній схильності людини до наслідування;
- принцип симпатії (присемній людині важко відмовити);
- принцип авторитету (людину можна змусити зробити будь-що, якщо послатися на вимоги авторитетних осіб);
- принцип дефіциту (більшість людей хочуть володіти тим, що малодоступне й унікальне);
- принцип послідовності (кожна людина намагається бути або здаватися послідовною у своїх діях, поступках, висловлюваннях).

В ході збройного конфлікту ІПВ може спрямовуватись проти населення протиборчої сторони або окремих його соціальних груп, представників політичної, фінансово-економічної, наукової, культурної еліти, окремих політичних та/або військових лідерів та осіб, відповідальних за прийняття важливих рішень.

В основі здійснення ефективного ПІВ лежить створення пасивного стану індивідуальної і групової свідомості об'єкту впливу (цільової аудиторії), що власне забезпечує сприйняття впливу.

На першому етапі здійснюється заспокоєння об'єкту впливу (цільової аудиторії) і переконання через різноманітні комунікаційні канали, що стосовно об'єкту впливу (цільової аудиторії) не здійснюється жодних агресивних дій.

Другий етап більш складний – примусити об'єкт впливу (цільову аудиторію) сприймати лише меседжі, що сформовані стороною, яка здійснює вплив.

На третьому етапі відбувається примушення об'єкту впливу (цільової аудиторії) не розмірковувати над меседжами. Для пересічної аудиторії ця мета досягається через виключення із ЗМІ аналітичних програм, створення акценту на розважальних шоу або їх поєднанні – інфотейнмент. Інфотейнмент – це стиль подання інформації, в якому важлива та складна для сприйняття інформація представляється у розважальному форматі. В інтересах ПІВ здійснюється деструктивний інфотейнмент, коли форма подання інформації переважає її змістовну частину.

Також інколи здійснюється концентрація уваги об'єкту впливу (цільової аудиторії) на другорядному предметі, крім спрямованого маніпуляційного потоку, для того щоб підсистема захисту, яка відповідає за критичний аналіз інформації, не виконувала свою функцію. У підсумку відбувається зміна поведінки або підведення об'єкту впливу (цільової аудиторії) до виконання певних заздалегідь спланованих дій.

З метою підвищення ефективності ПІВ використовують також деякі маніпуляційні прийоми, зокрема подачу потрібної інформації в певний момент часу, навмисне приховування справжньої інформації та створення інформаційного перевантаження, що ускладнює можливість об'єкта впливу оцінити отриману інформацію.

Досвід НАТО щодо активного застосування «м'якої сили» для вирішення політичних та військових завдань у різних регіонах світу продемонстрував високу ефективність цілеспрямованого інформаційного (психологічного) впливу на учасників збройних конфліктів.

Під час військового конфлікту ПІВ має забезпечувати:

- підтримку з боку вітчизняної та світової аудиторії;
- формування прихильної позиції громадян країн, біля яких відбувається конфлікт (місцевого населення);
- вплив на прийняття рішень противником та іншими недружніми силами, підірив їхньої волі до опору.

Крім того, в ході військового конфлікту інформаційний (психологічний) вплив повинен сприяти:

– зниженню морального духу населення та військовослужбовців противника;

– підриву боєздатності підрозділів та частин противника;

– спонуканню противника до здачі в полон.

Тож, якісне планування та креативний підхід до здійснення інформаційних (психологічних) впливів на противника спроможний забезпечити інформаційну перевагу і сприятиме досягненню політичних і військових цілей України.

Список використаних джерел

1. Сідченко С. О., Залкін С. В., Хударковський К. І. Основні етапи інформаційної кампанії Російської Федерації в ході збройної агресії проти України станом на вересень 2022 року. Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України. 2022. Вип. 2(47). С. 6–19. <https://doi.org/10.30748/nitps.2022.47.01>.

2. Сідченко С. О., Ревін О. В., Залкін С. В., Хударковський К. І. Методичний підхід до оцінювання ефективності здійснення інформаційного (психологічного) впливу у соціальних мережах. Системи обробки інформації. 2023. Вип. 1 (172). С. 70–82. <https://doi.org/10.30748/soi.2023.172.09>.

3. Сідченко С. О., Ревін О. В., Залкін С. В., Хударковський К. І., Болбас О. М. Інформаційний вимір збройного протистояння України і Росії. Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил. 2023. Вип. 2(76). С. 39–48. <https://doi.org/10.30748/zhups.2023.76.05>.

4. Чалдині Р. Психологія впливу. 50 найкращих книжок в інфографіці. Інструменти особистої ефективності. – Харків : Моноліт, 2022. – 112 с.

ПОКРАЩЕННЯ ПРОЦЕСУ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ОРГАНАМИ ВОЄННОГО УПРАВЛІННЯ

*А. Романишин, кандидат педагогічних наук, доцент
Науково-дослідний центр гуманітарних проблем ЗС України*

*А. Неурова, кандидат психологічних наук, доцент
Психологічна служба НГ України*

Досвід відбиття повномасштабної російської агресії яскраво свідчить, що досягнення перемоги у сучасному бою, швидке та якісне освоєння новітньої техніки та озброєння, підтримання бойової готовності можливі тільки в умовах узгодження спільних дій військовослужбовців у згуртованій групі (команді, колективі).

Згуртованість – соціально-психологічна характеристика військової команди (групи, колективу), що показує співпадіння оцінок, установок і позицій воїнів стосовно людей, подій, ідей, що є значущими для більшості з них.

Одними з основних показників згуртованості є взаємозалежність членів групи (команди, колективу) в процесі спільної діяльності та рівень взаємних симпатій у міжособистісних стосунках. Таким чином, покращується ефективність спільної бойової діяльності.

Якщо для особового складу первинних військових груп (команд, колективів), таких як взвод, рота, висока згуртованість, це, частіше, позитивний аспект, що сприяє виконанню бойових завдань, то для командирів та посадових осіб, які здійснюють управління військами, це може мати не тільки позитивні, але й негативні наслідки.

Річ у тому, що висока організація, єдність поглядів, емоційна задоволеність один одним за наявності сильного і авторитетного лідера створюють умови для появи у такій групі (команді, колективі) такого негативного явища, як групове мислення.

Групове мислення – це спосіб мислення, в який впадають люди, коли вони є членами високо згуртованої групи, коли зусилля членів групи, спрямовані на досягнення однастайності, заглушають їхню мотивацію до реалістичної оцінки альтернативних шляхів.

Для того, щоб зрозуміти, чому це небезпечно для командирів (начальників) під час прийняття рішень, особливо в бойових (екстремальних) умовах, розглянемо симптоми групового мислення:

- необґрунтований оптимізм і готовність піти на ризик, коли безпека очевидна;
- відмова від попереджень та негативної інформації під час обговорення рішень;
- ігнорування морально-етичних аспектів рішень;
- надмірне спрощення та навішування ярликів в оцінках та судженнях;
- примус незгодних членів або прийняти позицію більшості, або покинути групу;
- схильність членів групи замовчувати свої сумніви та применшувати їх значимість;
- сприйняття групового консенсусу як підтвердження правильності рішення;
- прагнення «захистити» групу від небажаної інформації, яка могла б порушити впевненість у правильності та етичності рішень.

Все це може негативно вплинути, і часто впливає, на всебічну обґрунтованість та подальшу ефективність прийнятих командирами (начальниками) рішень, тому що не дозволяє об'єктивно розглядати усі чинники, що можуть вплинути на їх виконання. А при практичній відсутності дієвого покарання командирів (начальників) за негативні результати прийнятих ними рішень, це призводить до того, що багато командирів (начальників) у принципі не допускають думки про те,

що вони можуть приймати неправильні рішення. А під час війни неправильні рішення призводять до невинуватої загибелі людей.

Яким чином можна зменшити негативний вплив групового мислення під час прийняття важливих рішень, особливо тих, які мають вирішальні значення в умовах війни?

На нашу думку, однією з форм попередження негативного впливу групового мислення на процес прийняття важливих рішень є створення та застосування так званих «червоних команд».

Термін «червона команда» з'явився на початку 1800-х років, коли прусська армія почала використовувати для підготовки своїх офіцерів військову гру. Одна група офіцерів розробляла план битви, інша брала на себе роль ворога і намагалася зірвати наміри першої. Ідея полягала в тому, щоб виявити недоліки обраної тактики в безпечних кабінетних умовах, а не чекати, доки прорахунками скористається ворог на полі бою. У цих настільних симуляторах окремі військові підрозділи позначалися дерев'яними кубиками. Оскільки тогочасне пруське військо носило однострої синього кольору, «свої» кубики були пофарбовані у цей колір. Сили противника позначалися червоними кубиками, а ті, хто грав на його боці, називалися червоною командою. Завданням «червоних» було змусити «синіх» критично переглянути план битви. Кольори одностроїв згодом змінилися, а назва так і залишилась.

Розроблена у збройних силах США оригінальна концепція «Red Team» («Червона команда»), покликана значно покращити роботу штабів. Це допомагає командирам приймати чіткіші та зважені рішення.

Наприклад, місія «червоних команд» Корпусу морської піхоти США полягає в тому, щоб «надати командирів незалежні можливості, які пропонують критичні огляди та альтернативні точки зору, які кидають виклик переважним уявленням, суворо перевіряють поточні тактики, прийоми та процедури та протидіють груповому мисленню, щоб підвищити ефективність організації».

На сьогодні, у Силах оборони України немає загальних підходів щодо впровадження концепції «червоних команд» в органах військового управління Сил оборони України для покращення процесу прийняття рішень.

У наших Збройних Силах, і не тільки наших, в командирів історично сформовано, і продовжує формуватися, так би мовити, інженерне мислення. У вищих військових навчальних закладах викладається дуже багато «технічних, інженерних» дисципліни і критично мало приділяється уваги вивченню психології управління, менеджменту, організаційної культури, відмінностям командування і управління тощо. За роки навчання вони добре засвоюють, що, наприклад, при поломці якоїсь механічної системи необхідно визначити причину (елемент, агрегат тощо), усунути (замінити) її і система знову буде працювати. І коли вони починають керувати військовими структурами, що є

системами соціальними, і застосовувати звичні «інженерні» підходи, вони стикаються з тим, що ці підходи не працюють, або дають не той результат, що очікувався. Переважній більшості командирів (начальників) взагалі подобається якомога швидше визначитися, яка кінцева мета є бажаною, щоб вони почали планувати, як її досягти.

Проблема в тому, що військові структури, це соціальні системи, на функціонування яких впливає безліч чинників, які швидко змінюються, і, наприклад, простою заміною однієї людини («деталі») на іншу, проблему складно (часто просто неможливо) вирішити. Командири мають бути готовими до того, що можливо, вони помилилися. Особливо це характерно для тих командирів, які протягом своєї командної кар'єри не проходили службу на штабних посадах.

Саме тому і потрібна «червона команда». Вона має змусити командирів ставити під сумнів припущення, уважніше вивчати альтернативні варіанти та більш прискіпливо придивитися до плану (рішення), що розробляється.

Усі плани ґрунтуються на припущеннях, усі припущення засновані на розумінні, і це розуміння може виявитися обмеженим або хибним. Чим правильніше припущення, тим кращими стають плани. «Червоні команди» створюються, щоб критично розглядати будь-які плани, програми, припущення тощо. Але, в арсеналі «червоних команд» є набагато потужніші інструменти, ніж просто критика припущень. Існують методи, що допомагають вирішити складні проблеми та передбачити віддалені наслідки тих або інших дій тощо. Ці методи можуть допомогти командуванню уникнути помилок і скористатися можливостями, яких раніше не помічали.

Існують різні варіанти (моделі) створення «червоних команд». Вони можуть бути формальними чи неформальними. Це можуть бути представники вищого органу військового управління чи спеціальна група, сформована з співробітників органу військового управління, які відібрані з урахуванням їхніх навичок критичного мислення тощо. Її може очолювати експерт зі складу співробітників органу управління чи ззовні. Існує кілька різних варіантів «червоних команд», і кожна має певні переваги та недоліки. Найефективнішою вважається незалежна «червона команда», головним завданням якої є забезпечення прийняття рішень та альтернативного аналізу. Вибір доцільного варіанту залежить від того, що саме організація, підрозділ чи група сподівається отримати в результаті роботи цієї команди, а також від наявних ресурсів.

Успішна робота «червоної команди» залежить від її здатності поглянути на ту або іншу проблему з якомога більшої кількості варіантів. У війську ж, зазвичай, намагаються знайти рішення якомога швидше, а вже потім з'ясовують, яким чином його реалізувати. Метою діяльності «червоної команди» має бути

розгляд якомога більшої кількості різних варіантів і ідей, з яких потім буде обране те, що є найкращим.

Разом з тим, найкращий аналіз чи висновок «червоної команди» не буде нічого вартий, якщо ніхто не зверне на нього увагу. Для цього «червона команда» має викласти свої висновки таким чином, щоб вище командування не лише вислухало, а й почуло їх. Ось чому ефективні внутрішні комунікації є найважливішою складовою якісної роботи «червоної команди».

В той же час, військові керівники (органи військового управління), у чиїх інтересах працює «червона команда», повинні пам'ятати, що її завдання – не розробити кращий план чи рішення, вдосконалити ті варіанти, що є. Керівники повинні бути готовими до того, іноді проблеми, помічені «червоною командою», можуть виявитися настільки важливими, що доведеться приймати рішення цілком відмовитися від виконання плану.

Звичайно, що членам армійських «червоних команд» знадобиться сміливість, щоб вказувати на недоліки у плані старшого начальника, а командирам (начальникам) знадобиться «сміливість» приймати поради та дозволити оскаржувати їх рішення молодшим за них.

Таким чином, ми бачимо, що використання «червоних команд» може значно покращити процес прийняття важливих рішень органами воєнного управління, визначення кращих форм та способів застосування підрозділів Сил оборони України.

Застосовуючи «червоні команди» командири (начальники), органи військового управління зможуть краще планувати, ефективніше запроваджувати інновації у військовій справі та перетворитись на тих, хто змінює правила гри, замість того, щоб бути аутсайдером.

МЕТОДОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО БОЙОВИХ СТРЕСОРІВ

*Г. Капосльоз, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник
Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України*

Оскільки Збройні Сили України складають переважно мобілізовані, на невизначений термін, громадяни, які тривалий час ведуть бойові дії та зазнають впливу стресових умов діяльності як на тіло, так і на розум, питання вимірювання та розвитку їх здатності справлятися зі стресом є особливо актуальним з точки зору забезпечення виконання поставлених завдань та збереження фізичного й психічного здоров'я військовослужбовців.

Серед чинників, що впливають на поведінку військовослужбовців у бою особливе місце займають бойові стресори.

Бойові стресори – це широкий спектр подразників бойової обстановки, дія яких виводить із рівноваги фізіологічні та психічні функції людини, і таким чином визначає ті або інші реакції, стани, поведінку воїнів у бою, що пов'язані з переживанням стресу.

До бойових стресорів, у першу чергу, доцільно віднести наступні подразники бойової обстановки:

- розриви авіабомб, снарядів та гранат;
- власні поранення, особливо з травматичною ампутацією кінцівок;
- загибель бойових побратимів, вид загиблих, особливо зі смертельною ампутацією частин тіла;
- вигляд поранених побратимів, особливо з травматичною ампутацією кінцівок;
- велика кількість безповоротних втрат у підрозділі, в якому проходить службу військовослужбовець;
- гул авіації, шум бойової техніки, крики атакуючих та стогін поранених;
- чинники біологічної депривації (відсутність харчування, сну, відпочинку);
- руйнування, завали, пожежі;
- дефіцит об'єктивної інформації про умови ведення бойових дій;
- дефіцит часу для ухвалення рішень та їх реалізації;
- ізоляція при діях у відриві від основних сил або в оточенні (загроза потрапити у полон), перебуванні в укриттях;
- застосування противником новітніх зразків озброєння та військової техніки або оригінальної військової тактики чи стратегії.

Ці та інші подразники бойової обстановки викликають стресові реакції у військовослужбовців. Стресові реакції характеризуються підвищеним рівнем збудження, загостреною емоційністю сприйняття та реагування, які прискорюють психологічне виснаження людини, що може негативно вплинути на здатність військовослужбовців справлятися з обов'язками або зберігати психічне здоров'я.

За дії бойових стресорів стійке функціонування психіки забезпечують особистісний та соціальний ресурси. Особистісний ресурс включає: фізіологічну (енергетичну) базу для подолання наслідків дії бойових стресорів; типові реакції особистості на дію бойових стресорів; навички подолання дії бойових стресорів; ціннісні орієнтації, що забезпечують спрямованість діяльності в бою. Соціальний ресурс включає: підтримку родини, командирів, побратимів, громади, держави. Ключові властивості особистісного та соціального ресурсів, які характеризують здатність особи забезпечити стійке функціонування психіки за дії бойових стресорів та її відновлення за припиненню дії стресорів позначаються терміном психологічна стійкість.

Психологічна стійкість – здатність особи підтримувати необхідний рівень психологічної готовності протягом визначеного часу у конкретних умовах обстановки та швидко відновлювати свій психоемоційний стан після екстремальних (кризових) ситуацій [1].

Психологічна стійкість до бойових стресорів – інтегральна системна характеристика особистості, що забезпечує здатність військовослужбовця бути саморегульованим суб'єктом активності, ідентифікувати і справлятися із зовнішніми та внутрішніми негативними чинниками, які перешкоджають виконанню бойових завдань. Особистісними характеристиками, які доцільно розглядати як складові психологічної стійкості до бойових стресорів, у тезах, визначені:

- здатність контролювати свій стан;
- впевненість у собі;
- готовність нищити ворога;
- спрямованість на виконання завдань у складі свого підрозділу;
- переконаність у перевазі над ворогом;
- впевненість у командирах та співслужбовцях;
- готовність до самопожертви [2].

Високий рівень психологічної стійкості, як елемент особистісного ресурсу, забезпечує стійке функціонування психіки за дії бойових стресорів та мінімізує їх негативний вплив на психічне здоров'я військовослужбовців. Наявність такого ресурсу як психологічна стійкість дозволяє особистості вчасно та адекватно реагувати на чисельні складнощі, непередбачені зміни обстановки шляхом оптимального зниження рівня страху, тривоги, напруги та контролю емоційних проявів у цілому, дозволяє запобігти ризикованій для здоров'я і життя поведінці та забезпечує ефективне виконання службових та бойових завдань.

Оцінювання рівня психологічної стійкості дозволяє спрогнозувати вплив бойових стресорів на здатність військовослужбовців виконувати завдання та/або визначити наслідки негативного впливу стресорів на психіку військовослужбовців.

Оцінювання рівня психологічної стійкості до бойових стресорів – систематизована діяльність щодо збору та тлумачення фактів про особистісні якості військовослужбовців з метою винесення судження про рівень розвитку особистісного ресурсу подолання дії бойових стресорів та планування подальших дій відповідно виявленому рівню.

Представлене визначення базується на класичному в наукових колах, запропонованому К. Бібі визначенні процесу оцінювання – «систематичне збирання і тлумачення фактів, за якими йде наступний етап – судження про їх цінність і відповідне планування подальших дій» [3, с. 221]. Відповідно до

представленого нами визначення діяльності щодо оцінювання рівня психологічної стійкості до бойових стресорів має бути забезпечена:

інструментами збору фактів про особистісні якості військовослужбовців (бланками спостереження, опитувальними листами, іншим стимульним матеріалом);

алгоритмами винесення судження про рівень розвитку особистісного ресурсу (порядком обробки та аналізу отриманих даних);

алгоритмами прогнозування поведінки військовослужбовців та планування подальших дій виходячи із судження про рівень розвитку особистісного ресурсу (інтерпретаційними ключами).

Як правило, будь-яка психодіагностична методика оцінювання психологічної стійкості надає користувачу зазначені інструменти, алгоритми та ключі в готовому вигляді. Важче це робити іншими методами, такими як спостереження, бесіда, експеримент тощо. Вони менш структуровані проте, їх ефективність може виявитися навіть вищою ніж у психодіагностичних методик.

За результатами оцінювання рівня психологічної стійкості очікується отримання об'єктивних даних, які можуть допомогти командирам та їх підлеглим розуміти, наскільки добре вони підготовлені до подолання дії бойових стресорів і на яких етапах їм потрібна підтримка та допомога.

Специфіка службової діяльності військовослужбовців Збройних Сил України зумовлює виражену потребу в розвитку психологічної стійкості особового складу до негативного впливу різних чинників при виконанні службових завдань, особливо в бойових умовах.

Розвиток психологічної стійкості до бойових стресорів – вид діяльності, виконання якої забезпечує усвідомлення наявних особистісних ресурсів подолання дії бойових стресорів, удосконалення навичок їх застосування в бою, формування психологічних новоутворень необхідних для успішного виконання поставлених завдань та збереження психічного здоров'я військовослужбовців.

У результаті розвитку виникає новий якісний стан об'єкта, що проявляється у зміні його складу або структури (виникнення, трансформація чи зникнення його елементів або зв'язків). Оскільки психологічна стійкість до бойових стресорів – це інтегральна, системна проте динамічна характеристика особистості, то в результаті її розвитку має відбутися трансформація (перерозподіл) особистісних ресурсів (якостей) на основі активації компенсаторних механізмів та відпрацювання навичок їх застосування в бою. У результаті, на основі існуючих, шляхом їх переформатування, виникають нові особистісні утворення, які виступають особистісним ресурсом успішного виконання поставлених завдань та збереження здоров'я військовослужбовців. У

тезах такими утвореннями визначено складові психологічної стійкості до бойових стресорів:

- здатність контролювати свій стан;
- впевненість у собі;
- готовність нищити ворога;
- спрямованість на виконання завдань у складі свого підрозділу;
- переконаність у перевазі над ворогом;
- впевненість у командирах та співслужбовцях;
- готовність до самопожертви [2].

Джерелом розвитку визначених складових психологічної стійкості до бойових стресорів можуть виступати як зовнішні (навчання, тренування, вплив командира, побратимів тощо) так і внутрішні (ціннісні орієнтації, мотивація, емоційні вподобання) стимули. Вони взаємодіють з наявними особистісними якостями військовослужбовця в процесі його діяльності. Саме тому можливість розвитку психологічної стійкості військовослужбовців Сухопутних військ до бойових стресорів визначається теорією провідної діяльності.

Провідна діяльність – вид діяльності, виконання якої визначає виникнення і формування психологічних новоутворень людини на певному етапі розвитку особистості (О.М. Леонт'єв).

Підготовка у складі військових підрозділів, ведення бойових дій, участь у відновленні боєздатності підрозділів є тією діяльністю, що формує психологічну стійкість до бойових стресорів. У структурі та провадженні цієї діяльності особливе місце займають соціально-психологічні характеристики військовослужбовців та військових підрозділів:

соціально-психологічні характеристики військовослужбовців – сукупність конкретних форм, значимих для особистості відносин із соціальним оточенням (рідними, товаришами, співслужбовцями, командирами, союзниками, ворогом тощо) та їх психічних якостей, які дозволяють контролювати стан, бути впевненим у собі та своїх діях;

соціально-психологічні характеристики військового підрозділу – сукупність індивідуальних характеристик членів групи, важливих з точки зору її цілісних властивостей, які дозволяють досягати основної соціальної мети, заради якої створено підрозділ.

Відповідно до представленого підходу діяльність щодо розвитку психологічної стійкості до бойових стресорів має бути забезпечена:

інструментами впливу на особистісні якості військовослужбовців (технологічними картами проведення мотиваційних бесід, тренувань, тренінгів, психоедукаційних заходів тощо);

інструментами впливу на соціальні процеси у військовому підрозділі (технологічними картами проведення групових тренінгів, мотиваційних бесід, інструкторсько-методичних занять з командирами);

алгоритмами поєднання окремих інструментів у заходи розвитку психологічної стійкості до бойових стресорів (порядком роботи фахівців щодо розвитку соціально-психологічних характеристик військовослужбовців та військових підрозділів на різних етапах їх функціонування);

алгоритмами оцінювання результативності заходів розвитку психологічної стійкості та планування подальших дій виходячи із судження про рівень розвитку особистісного та групового ресурсу, що забезпечує стійке функціонування психіки військовослужбовця в бою (інтерпритаційними ключами).

З метою розвитку соціально-психологічних характеристик військовослужбовців та військових підрозділів психологи та командири можуть проводити низку заходів на різних етапах функціонування військових частин. На кожному з етапів спрямованість заходів має відмінності:

на етапі формування та набуття спроможностей підрозділами та частинами заходи розвитку психологічної стійкості до бойових стресорів спрямовуються на формування ресурсу;

на етапі застосування підрозділів та частин за призначенням заходи розвитку психологічної стійкості до бойових стресорів спрямовуються на підтримання ресурсу;

на етапі відновлення боєздатності підрозділів та частин заходи розвитку психологічної стійкості до бойових стресорів спрямовуються на відновлення ресурсу.

Результативність заходів розвитку психологічної стійкості військовослужбовців до бойових стресорів оцінюється через успішність професійної діяльності і стійкість до психічної травматизації в екстремальних (бойових) умовах.

Прямими показниками успішності професійної діяльності є демонстрація психологічної стійкості військовослужбовців в екстремальних ситуаціях, їх чіткі впевнені дії, виконання бойового завдання, нанесення поразки ворогу.

Прямими показниками стійкості до психічної травматизації є відсутність психогенних втрат, забезпечення задовільних психологічних станів військовослужбовців, швидкого відновлення після впливу бойових стресорів.

Результативність заходів розвитку психологічної стійкості до бойових стресорів забезпечується:

чітким формулюванням основних завдань забезпечення психологічної стійкості та визначенням шляхів їх вирішення для ключових суб'єктів цього процесу;

об'єктивністю оцінювання наявного рівня психологічної стійкості;
рівнем соціальної підтримки військовослужбовців з боку сім'ї, підрозділу, громади, держави;

ефективністю заходів розвитку психологічної стійкості та можливістю їх проведення в реальних ситуаціях формування та набуття спроможностей підрозділами та частинами, їх застосування за призначенням та відновлення босздатності;

компетентністю (професійна освіта, формування кваліфікації, самоосвіта), готовністю до саморозвитку, мотивацією до діяльності в екстремальних ситуаціях фахівців, які залучаються до проведення заходів оцінювання та розвитку психологічної стійкості;

рівнем організації взаємодії між суб'єктами оцінювання та розвитку психологічної стійкості.

Таким чином, оцінювання та забезпечення розвитку психологічної стійкості військовослужбовців – це комплексний процес, який вимагає спільних зусиль командирів, психологів та самих військовослужбовців із членами їх сімей. Він спрямований на забезпечення здатності військовослужбовців і підрозділів виконувати завдання за призначенням за дії бойових стресорів.

З метою підвищення оперативності реагування на ситуації, які перешкоджають розвитку психологічної стійкості військовослужбовців до бойових стресорів доцільно застосовувати алгоритм дії психолога щодо використання інструментів вимірювання та заходів розвитку психологічної стійкості

Алгоритм – необхідний засіб інтенсифікації процесу роботи фахівців. Робота по ньому дозволяє в кілька разів скоротити час на вивчення явищ, прийняття рішення до дії.

Поняття алгоритму, розроблене в педагогіці, визначено як необхідне для трансляції іншому способу дії.

У психології подається поняття алгоритму, яке набуває не нормативного, а конструктивного характеру, де критерієм знаходження алгоритму є оптимальність способу дії. У психології алгоритм розглядається як набір правил, що дозволяють суто механічно вирішувати конкретне завдання з класу однотипних завдань. При цьому йдеться про те, що початкові дані можуть змінюватися в певних межах, але шлях вирішення завдання детермінований. І на кожному етапі процесу застосування психологічних методів має бути визначено результативність алгоритму.

Виходячи із потреб практичної діяльності психологів груп контролю бойового стресу, умов її результативності алгоритм дії посадових осіб щодо забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців має включати та об'єднувати у єдиному задумі компоненти:

встановлення рапорту з військовослужбовцями, їх мотивацію до взаємодії;

методику оцінювання рівня психологічної стійкості військовослужбовців підрозділу;

заходи розвитку психологічної стійкості, що реалізують частини якогось методу, окремі методи, чи їх поєднання у певній формі.

Формування алгоритму розвитку психологічної стійкості передбачає проведення попередньої, кропіткої роботи по створенню спеціальних інструментів оцінювання та розвитку визначеного феномену. Причому інструменти повинні бути підібрані і розроблені таким чином, щоб забезпечити покрокове їх сумісне використання. Створенню цих інструментів присвячено попередні дослідження автора публікації, проведені в межах науково-дослідної роботи «Забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців Збройних Сил України під час виконання завдань за призначенням» (4).

Список використаних джерел

1. Про затвердження Інструкції з організації психологічного забезпечення особового складу Збройних Сил України : наказ Головнокомандувача Збройних Сил України від 18.10.2021р. №305.

2. Дикун В. Г., Мороз В. М., Стасюк В. В. Методологія дослідження морально-психологічного стану особового складу військ (сил) : навч.-метод. посіб. Київ : 7БЦ, 2023. 383 с.

3. Локшина О. І. Зміст шкільної освіти в країнах Європейського Союзу : теорія і практика (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.) : монографія. Київ : Богданова А. М., 2009. 404 с.

4. Забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців Збройних Сил України під час виконання завдань за призначенням : звіт про науково-дослідну роботу (остаточний) / В.В. Стасюк та ін. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2023. 170 с.

ПРИЧИНИ ФОРМУВАННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ СЕРЕД ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

С. Наместюк, доцент

Буковинський державний медичний університет

О. Стефурак, доцент

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Останнім часом спостерігається збільшення зацікавленості щодо вивчення девіантної поведінки підлітків поза сімейним оточенням. Мета даної роботи полягає в аналізі структури взаємин здобувачів вищої освіти у різних

середовищах, включаючи сімейне, навчальне та соціальне, для вивчення розвитку та формування девіантної поведінки в підлітковому віці. Результати дослідження дозволили визначити зв'язок між якістю батьківських відносин, особистими конфліктами з ровесниками, викладачами та виникненням девіантної поведінки серед здобувачів вищої освіти. Майбутні дослідження спрямовані на вивчення ризикових та захисних факторів, пов'язаних із взаєминами підлітків з батьками, товаришами та суспільством.

Девіантність – це термін, що використовується в американських соціальних науках для позначення поведінки, що відхиляється від прийнятих норм [1, с. 13]. Межі цього поняття досить розмиті. Однак у класичному розумінні девіант – це особа, яка порушує правові або моральні норми, а соціологія девіантності часто користується статистикою поліції, в'язниць і установ соціального забезпечення. Деяким вченим такий підхід здається не дуже доцільним [2]. Девіантність завжди є результатом взаємодії: соціально маркована поведінка виникає з внутрішніх особливостей індивіда, а також з реакції оточуючих на цю поведінку. Відповідно, в цьому контексті не можна винувати тільки психологічні особливості девіантів.

Взаємозв'язок між соціальною девіантністю і дефіцитом поведінкової саморегуляції підтверджується численними дослідженнями в галузі соціальної психології та кримінології психічного розвитку. Нездатність особистості пристосуватися до вимог соціальної групи, до якої вона належить, часто проявляється у девіантній поведінці, яка порушує соціальні норми або вимоги суспільства у професійному житті. У підлітковому віці частіше спостерігається трансгресивна поведінка, яка може вказувати на подальше загострення девіантності та залучення до неї.

Отже, різні дослідження в соціальній психології сконцентровані на вивченні причин девіантної поведінки серед молоді, зокрема серед здобувачів вищої освіти та курсантів військових навчальних закладів. Існує сильний зв'язок між проявами соціальної дезадаптації і складнощами у саморегуляції та контролі над поведінкою у молодих людей, які розвивають девіантну поведінку.

Таким чином, розуміння та пояснення девіантної поведінки серед молоді є основною метою цього дослідження. Це завдання характеризується як складне та інноваційне, оскільки фактори, що впливають на цей вид поведінки, є різноманітними та постійно змінюються. Щоб успішно провести це дослідження, в роботі використано багатомірний підхід, який охопив не тільки психологічні, але й контекстуальні фактори.

Соціалізація саморегуляції поведінки на початковому етапі навчання здобувачів вищої освіти залежить від їхніх індивідуальних особливостей, а також від виховання в сім'ї та емоційного клімату [3, с. 893]. Саморегуляція є складним процесом, в якому часто важко встановити причину виникнення

проблем. Наприклад, у військовій справі головний акцент робиться на виконанні наказів, що може ускладнити процес саморегуляції поведінки. Також вчені акцентують на посилені девіантності серед майбутніх філологів і його зв'язок з саморегулюванням поведінки, зокрема через вплив сімейного середовища і умов у навчальному закладі. В Україні якість сімейного клімату впливає на внутрішні відносини в сім'ї через соціальні зміни у суспільстві, що впливають на практику виховання, яка в свою чергу враховує посередні чинники між особистісними здібностями здобувача та його неконформними проявами.

Останні дослідження та публікації зосереджені на аналізі девіантної поведінки, яка порушує загальноприйняті норми суспільства. Існують різноманітні теорії, які пояснюють причини девіантної поведінки, включаючи біологічні, соціологічні та психологічні підходи. Однак психологічна інтерпретація девіантності припускає, що основними факторами є недоліки в особистості та виклики, пов'язані з психічними процесами, що впливають на поведінку людини.

Підлітковий вік є періодом, коли молодь вперше зазнає нових вражень поза контролем батьків. Частіше виникає девіантна поведінка, така як вживання алкоголю, наркотиків або виконання правопорушень. Дослідження вказують, що причини цієї поведінки можуть бути пов'язані з багатьма факторами, такими як генетика та соціальне середовище.

Експерти припускають, що сімейні проблеми можуть посилювати ризик виникнення труднощів в розвитку. Взаємодія з батьками, низька якість батьківської прихильності, конфлікти в сім'ї та недостатній батьківський контроль можуть впливати на девіантну поведінку підлітка [4].

Стабільні відносини з батьками в дитинстві та підлітковому віці можуть допомогти уникнути психологічного стресу під час початку самостійного життя. Проте адаптація до нового середовища, такого як університетське життя, може змінити побутову поведінку підлітка.

Багато досліджень також показують, що заклади вищої військової освіти, де панує висока дисципліна та примус, можуть спричинити дисфункції серед курсантів через особисті труднощі.

Цікавим відкриттям А. Гіполя є те, що стать є важливим фактором у вивченні різних розладів серед курсантів. Офіційна статистика злочинності показує значний переважання хлопчиків, які скоюють більш серйозні злочини, у той час як дівчатка схильні до менш серйозних проступків [5].

У загальному соціологічному контексті девіантність може бути розглянута як порушення норми. Таким чином, девіантна поведінка передбачає наявність прийнятого типу поведінки та норми, яка забороняє його. Будь-яке відхилення є залежним від еволюції норм і поведінки, і не може існувати абсолютно незмінним у всі часи і в усіх місцях.

Стандарти можна розглядати як набір стимулів, обов'язків або заборон, які ґрунтуються на цінностях і спрямовані на керівництво поведінкою людей у суспільстві. Основні характеристики стандартів полягають у їх множинності, відносній природі та різноманітному застосуванні. Формальні та неформальні норми відрізняються за тим, якими санкціями вони супроводжуються.

Девіантна поведінка здобувачів вищої освіти може бути пов'язана з недостатньою поведінковою саморегуляцією через ряд факторів, включаючи стадії загострення девіантної поведінки та рівень самоконтролю.

Учені зауважують, що зростаюча девіанційна поведінка пов'язана з відсутністю дисципліни і здатністю саморегулювання. У цьому контексті спільна робота з однолітками може допомогти скорегувати соціальні відхилення. Деякі дослідники вказують на те, що травмування дітей може призвести до девіантної поведінки, яка може бути спробою знайти згуртованість зі своїм соціальним оточенням. Механізм поведінки "жорстоких підлітків" описується як клінічний, що може бути корисним для аналізу соціалізації серед девіантних осіб. Ця поведінка може виявлятися у будь-якому середовищі і включає в себе дії, що суперечать загальноприйнятим нормам і законам суспільства.

Отже, структурний аналіз показав, що прихильність є дистальною змінною, а батьківські практики є опосередкованими факторами для девіантної поведінки. Внутрішні сімейні відносини взаємодіють з поведінкою здобувачів вищої освіти, проте батьки також піддаються впливу навчального закладу. Стать, тип освіти та структура сім'ї мають пропорційний вплив на девіантну поведінку. Чоловіки виявляють вищий рівень девіантної поведінки, особливо у випадках вандалізму та насильницької поведінки. Відзначено, що соціальний статус має слабкий зв'язок з проблемами поведінки, і їх розгляд у контексті соціально-економічних умов є необґрунтованим.

Неспроможність успішно адаптуватися у сім'ї та суспільстві, неспроможність до асиміляції до соціальних та культурних цінностей, руйнування норм та цінностей через соціальні зміни, все це може призвести до девіантної поведінки, що породжує відчуття заздрості та злочини, що відхиляються від законів суспільства.

Список використаних джерел

1. Adams I. T., Mourtgos S. M., Simon C. A., Lovrich N. P. If the face fits: predicting future promotions from police cadets' facial traits. *Journal of Experimental Criminology*, 2023. 1-36. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11292-023-09554-0>
2. Connelly B. S., McAbee S. T., Oh I. S., Jung Y., Jung C. W. A multirater perspective on personality and performance: An empirical examination of the trait-

reputation–identity model. *Journal of Applied Psychology*, 2022. 107(8). <https://doi.org/10.1037/apl0000732>

3. Gaub J. E., Holtfreter K. Keeping the women out: A gendered organizational approach to understanding early career-ending police misconduct. *Crime & Delinquency*, 2022. 68(5), 892-915. <https://doi.org/oi.org/10.1177/0011128721999332>

4. Griffen L. D. *A New Approach to Career Field Matching for Commissioning Air Force Cadets*. Air force institute of technology wright-patterson AFB OH, 2022. <https://scholar.afit.edu/etd/5346/>

5. Hipol A. J. V. *Enhancing safety culture through maritime education and training:: the Maritime Academy of Asia and the Pacific model*, 2022. https://commons.wmu.se/all_dissertations

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

В. Рубльов, кандидат технічних наук, доцент

Р. Рубльова

Г. Кулікова

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

У статті розкриваються деякі особливості гендерної рівності у секторі безпеки та оборони, її сучасний стан, а також перспективні шляхи впровадження. Проти України РФ порушила суверенітет та територіальну цілісність. В умовах війни держава переглянула свою політику відносно Збройних сил України, а разом з цим і гендерні питання.

Стан реалізації гендерної політики оцінюється такими показниками [1]:

- ефективність діяльності;
- закони, політики та планування;
- стосунки з людьми;
- звітування та контроль;
- персонал;
- культура відносин чоловіками та жінками;
- лідерство та виступи.

Така оцінка для СБО була проведена в Україні структурою ООН Жінки у тісній співпраці з Офісом Віце-прем'єр-міністра з питань євроатлантичної інтеграції у 2017 році. До оцінки увійшли п'ять відомств сектора безпеки і оборони: МО та ГШ, МВС, Національна поліція, Державна прикордонна служба та Національна гвардія. Передбачалося інтегрувати гендерну концепцію у процес оборонної реформи, збільшити підзвітність та відповідальність на керівному рівні, підвищити спроможність та обізнаність.

Протягом останніх двох десятиліть у всьому світі система жінок, миру та безпеки була недостатньо реалізована. До виконання Резолюції РБ ООН 1325 продовжує застосовуватися відірваний, фрагментований та ізольований підхід. Було багато погано спланованих і недофінансованих програм і послуг у ситуаціях, постраждалих від конфлікту; безкарність за акти сексуальної експлуатації, насильства та гендерного насильства; відсутність підтримки участі жінок у громадянському суспільстві в мирних процесах. Лише у 2004 році Рада Безпеки ООН заохочувала імплементацію Резолюції РБ ООН 1325 на національному рівні через національні плани дій. Данія, Норвегія, Швеція та Великобританія розробили плани у 2005 та 2006 роках, тоді як США повністю розробили свій власний план дій лише через кілька років.

Адміністрація Президента показала свою відданість гендерній рівності та рівності шляхом призначень та інших виконавчих дій, і вона приєдналася до міжнародного співтовариства. Президент призначив гендерно збалансований кабінет міністрів, заснував Раду з гендерної політики та створив у Міністерстві оборони Незалежну комісію з огляду насильств у збройних силах. У 2021 році Держдепартамент переглянув звіти країн про дотримання прав людини за 2020 рік включати широкий спектр питань, пов'язаних із репродуктивним здоров'ям і правами. Однак ще невідомо, чи буде уряд країни повністю готовий вжити подальших конкретних дій, які відобразатимуть цінності, які він прославляє в оприлюднених заявах і документах.

Закон ЖМБ, спрямований на діяльність уряду за кордоном, ніколи не був повністю реалізований. Загальна стратегія, опублікована адміністрацією президента у 2019 році; плани реалізації Міністерства оборони та Міністерства внутрішніх справ у 2020 році; і звіт про прогрес демонструє рух у напрямку інституціоналізації та інтеграції гендерних питань у політику та процеси національної безпеки.

Національна гендерна стратегія є більш розширеною, ніж Закон про ЖМБ, оскільки вона визначає політику, якою має керуватися виконавча гілка влади як у внутрішній, так і у зовнішній політиці, і охоплює дії всіх органів виконавчої влади чи урядовців. Він встановлює зв'язок між широким спектром питань та ідеєю безпеки. Він розширює міркування про безпеку за межі формального поля бою, щоб охопити багато способів, як окремі особи — і, відповідно, нація — можуть відчувати незахищеність, зокрема через участь у робочій силі, глобальні проблеми охорони здоров'я, екстремальні погодні умови та стихійні лиха. Визначення в стратегії «національна безпека» включає як внутрішні, так і глобальні загрози, які загрожують окремим особам, спільнотам і державі.

У національній гендерній стратегії зазначається, що вона має на меті посилити реалізацію Закону про ЖМБ, однак діяльність, перерахована в стратегії - просування інклюзивної дипломатії та підтримка лідерства місцевих

організацій громадянського суспільства, очолюваних жінками, не розширює ЖМБ. Незрозуміло, як і чи використовувався будь-який із керівних принципів у нещодавніх зовнішньополітичних процесах, таких як вторгнення росії в Україну.

Впровадження національної гендерної стратегії не є централізованим, а скоріше передбачається як загальнодержавний процес. У цій домовленості є ризик. Плани впровадження агентства повинні зосереджуватися на внутрішньому наборі персоналу, фінансуванні, навчанні та підзвітності для сприяння значущій участі жінок і лідерству в запобіганні конфліктам, миру, безпеці та політичних процесах у самому федеральному уряді. Крім того, агентствам доручено включати питання гендерної справедливості та рівності в процеси планування та бюджету, системи людських ресурсів, а також збір і аналіз даних. Буде важливо побачити, чи амбіції стратегії відображаються в бюджетних запитах і планах реалізації.

На початку 2022 року проводили консультації з представниками організацій громадянського суспільства в країні та в усьому світі щодо своїх планів впровадження, які мають протягом дев'яти місяців після випуску стратегії. Виходячи з національної гендерної стратегії, інші структури, також повинні бути залучені новим способом для підтримки національної безпеки як усередині країни.

Сектор безпеки і оборони України має ще багато чого зробити в цьому напрямку, проте вже сьогодні є певні тенденції, які дають підстави для реального прогресу.

У всіх основних інституціях сектору безпеки і оборони спостерігається наявна тенденція до зростання частки жінок. Загальна кількість жінок, які працюють і проходять службу в українській армії, становить близько 56 тисяч осіб, це 22,4% від усього особового складу, який представлений як жінками-військовослужбовицями, так і цивільними працівницями. Для порівняння у: Ізраїлі – 34%, Франції - 22%, Канаді – 15%, Іспанії – 14%, Великої Британії – близько 10%, Німеччині – 10% [2].

За даними 2021 року кількість військовослужбовців ЗСУ в миротворчих місіях ООН становила 6,25% на посадах:

- миротворчого персоналу в складі Місії ООН зі стабілізації в Конго (спостерігач);
- місії ООН у Республіці Південний Судан (штабний офіцер);
- спільних миротворчих силах, Молдова.

Перший Національний план дій «ЖМБ» в Україні на період з 2016-2020 рр. на виконання Резолюції РБ ООН 1325 «ЖМБ».

Наказ Міністерства оборони України № 292 від 03.06.2016 року про внесення зміни до Тимчасового переліку штатних посад рядового, сержантського і старшинського складу також регулює питання гендерної

політики. Наказом суттєво розширено перелік бойових посад (збільшено на понад 100 бойових військових спеціальностей) для військовослужбовиць-жінок, які проходять військову службу за контрактом.

Щороку затверджуються Річні національні програми під егідою Комісії Україна-НАТО, які містять окремі розділи «Гендерна рівність» [3].

На сьогодні для жінок залишається заборона комплектування посад офіцерського складу, які пов'язані з водолазними роботами та із використанням вибухових речовин.

Всього чисельність жінок, які навчаються у військових навчальних закладах складає 8 % від загальної чисельності зарахованих на навчання.

Стан реалізації у ЗС України гендерної політики держави можна представити у вигляді декількох діаграм, дані для них бралися з опитувань де кількість чоловіків а жінок приблизно однакова (рис. 1-6).

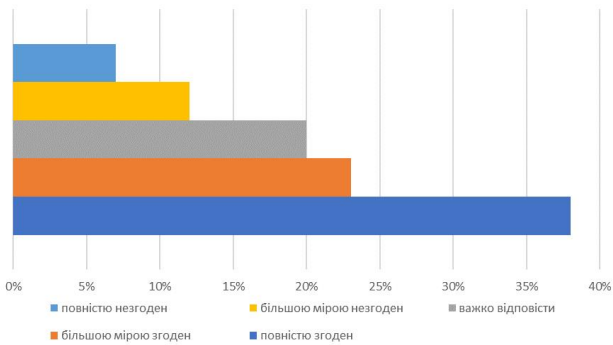

Рис. 1. Чи реалізовано у ЗС України принцип рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків?

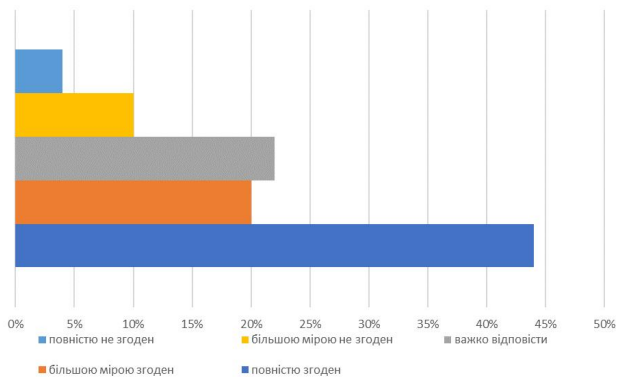

Рис. 2. Чи змінились гендерні відносини у ЗС України останнім часом, у жінок стало більше можливостей?

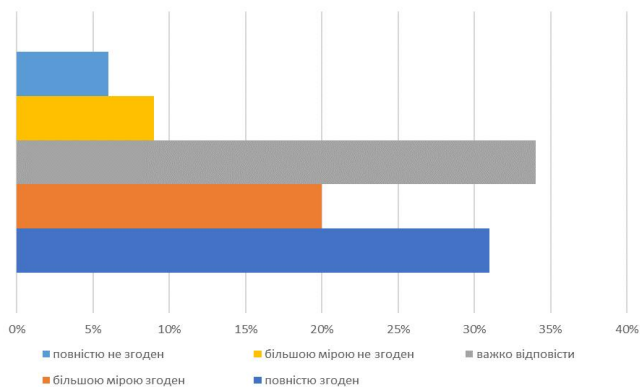

Рис. 3. Чи виконуються у ЗС України вимоги законодавства щодо призначення військовослужбовців-жінок на командні посади?

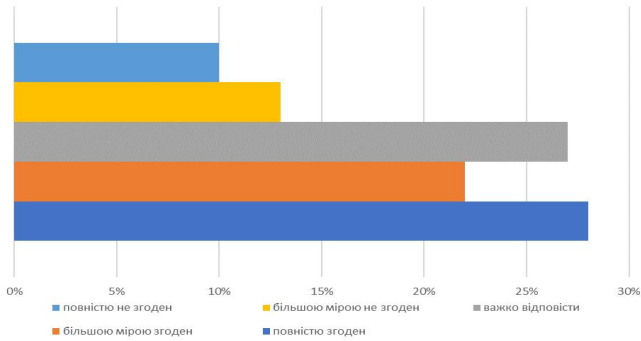

Рис. 4. Чи при однаковому грошовому забезпеченні, чоловіки зазвичай виконують більше завдань, ніж жінки?

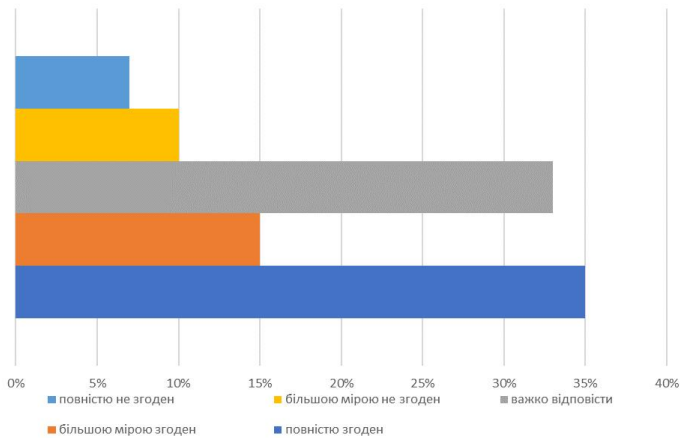

Рис. 5. Чи зростає роль жінки ЗС України при виконанні завдань за призначенням у повсякденній діяльності та у ході війни?

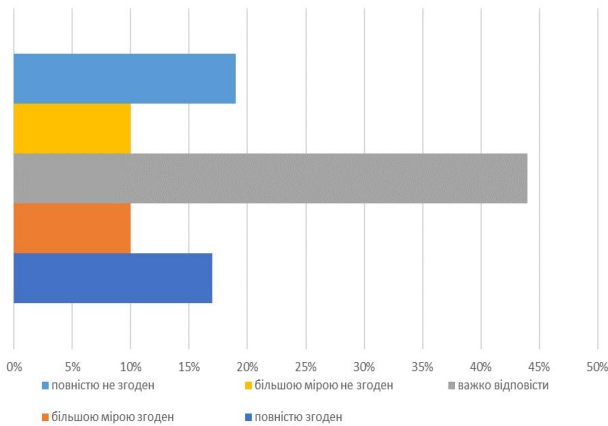

Рис. 6 Чи немає проблем у ЗС України зі ставленням до людей з нетрадиційною сексуальною орієнтацією за умови, що вони не виставляють її напоказ?

Отже, більшість опитаних військовослужбовців, як чоловіків так і жінок, у тій чи іншій мірі вважають, що у ЗС України реалізовано принцип рівних прав та можливостей за ознакою статі. Крім того, майже дві третини респондентів вважають, що у ЗС України суттєво змінились гендерні відносини і у жінок-військовослужбовців стало більше можливостей.

Звертає на себе увагу той факт, що відносна більшість опитаних військовослужбовців, не змогли однозначно висловити власну позицію щодо ставлення до військовослужбовців з нетрадиційною сексуальною орієнтацією. А близько 1/4 респондентів обох статей у тій чи іншій мірі вказали на відсутність проблем зі ставленням до таких співслужбовців. Приблизно стільки ж опитаних військовослужбовців чоловічої і жіночої статі з цим не погодились, вважаючи, що така проблема все ж таки існує.

Ідея про те, що права жінок і гендерну рівність слід брати до уваги під час обговорення національної безпеки, все ще нова для багатьох у зовнішньополітичному істеблїшментї. Незважаючи на те, що вчені та прихильники просувають цю ідею десятиліттями, і дослідження демонструють взаємозв'язки, її все ще не сприймають серйозно. У розпал надзвичайних ситуацій, коли завжди є більш нагальна справа, питання гендерної рівності розглядаються як поза головною темою — як те, що потрібно вирішити пізніше.

Список використаних джерел

1. Програма роботи по наданню магістрального значення гендерній проблематиці у 2002-2007 рр.: веб-сайт. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000131854/> (дата звернення 22.11.2022).

2. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних силах України та інших військових формуваннях: Закон України від 06.09.2018 № 2523-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2523-19#Text> (дата звернення 25.11.2022).

3. Finnish Government. Finalnd ranks fifth in EU Gender Equality Index. URL: <https://valtioneuvosto.fi/en/-/1271139/finland-ranks-fifth-in-eu-gender-equality-index> (дата звернення: 20.11.2022).

ПЕРЕМОГИ СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ НАД РОСІЙСЬКИМ АГРЕСОРОМ НА МОРІ (2022–2024 РР.)

В. Марасв, кандидат історичних наук,

В. Дембіцький,

І. Євсєєв

Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України

На початку широкомасштабного вторгнення російські війська, зайшовши по суші з боку Криму, захопили узбережжя Азовського моря та перекрили до нього доступ України. Водночас, на Чорному морі надводні сили, берегові ракетні війська, морська авіація у складі різнорідного угруповання сил ВМС ЗС України розпочали боротьбу з ворогом. Для запобігання висадці ворожого десанту було створено систему протидесантної оборони держави [1].

Навесні 2022 року чф рф налічував понад 70 кораблів, а російська пропаганда називала його «непереможним». Проте, Сили оборони України це невдовзі спростували.

Перші морські втрати чф рф відбулися наприкінці лютого 2022 року, коли Сили оборони України знищили два легкомоторні швидкісні катери росіян. Згодом, в березні 2022 року, українські оборонці відзначилися знищеннями ще трьох легкомоторних швидкісних катерів. При обороні Одеси від російських спроб висадити десант українські захисники пошкодили малий ракетний корабель «Самум», але ворог тоді зміг його відбуксирувати. Вже під час боїв за Маріуполь, 22 березня 2022 року воїни «Азова» протитанковою керованою ракетою потопили патрульний катер типу «Раптор» на підході до оточеного міста. 24 березня 2022 року внаслідок удару українськими ракетами «Точка-У» в порту Бердянська затонув великий десантний корабель (ВДК) «Саратов» та

знали ураження ВДК «Цезар Куніков» і «Новочеркаськ». Міф про невразливість російського флоту було зруйновано влучними ударами ЗС України.

Перемогою української морської зброї та військово-морського мистецтва став удар по російському фрегаті «Адмірал Ессен», одному з двох найновіших та наймогутніших кораблів чорноморського флоту рф. Унаслідок першого успішного застосування берегового ракетного комплексу «Нептун» ворог залишив наміри наблизитися до нашого узбережжя. Найбільша ж перемога України на морі над ворогом, що зірвала його панування, сталася поблизу о. Зміїний, коли вдалося потопити російський крейсер «Москва». Перше «полювання» на крейсер відбулось 4 квітня 2022 року, однак кораблю вдалося сховатися за газодобувними платформами Одеського родовища. Проте, висновки з аналізу цих дій були використані під час наступної спроби 13 квітня 2022 року, яка завершилась успішно. Внаслідок попадання в корпус двох ракет берегового ракетного комплексу «Нептун», крейсер, не справившись з пожежею, почав тонути. Сили оборони України спрацювали мужньо і професійно: ракетники, розвідники, підрозділи спостереження, орган управління. Це підтвердило нашу перевагу над противником у здатності прогнозувати дії на морі, визначати пріоритети і випереджувати ворога з урахуванням набутого досвіду. Важливу роль у наведенні українських ракет відіграли БпЛА Bayraktar TB2 [2].

Без знищеного флагмана, який мав потужну систему ППО, російські кораблі стали вразливими для українських ракет і БпЛА Bayraktar TB2. Так, завдяки цим БпЛА протягом травня вдалося потопити десантний катер проєкту «Серна» та два катери типу «Раптор». Окрім цього, 12 травня 2022 року у Чорному морі Силами оборони України був уражений один із найновіших у російському флоті кораблів – судно тилового забезпечення «Всеволод Бобров».

Ситуація поблизу о. Зміїного ставала дедалі менш сприятливою для російських військ. Після втрати крейсера «Москва» рф намагалась розмістити на острові засоби ППО – для прикриття десантних операцій вміф рф із повітря та створення на ньому опорного пункту з контролю над цією ділянкою акваторії моря. Щоб завадити ворогу нарощувати присутність на острові 17 червня українські захисники за допомогою протикорабельних ракет «Нагрон» знищили російський буксир «Рятувальник Василь Бех», який перевозив ОБТ та особовий склад загарбників на острів. 30 червня 2022 року внаслідок потужних українських артилерійських та авіаційних ударів, окупанти вимушені були залишити о. Зміїний. Сталася ще одна вагома перемога України у завоюванні панування у Чорному морі.

Щоб збільшити дальність ураження кораблів чф рф Сили оборони України розпочали застосовувати морські дрони-камікадзе.

29 жовтня 2022 року українські захисники вперше змогли атакувати бухту Севастополя. В результаті було уражено відразу три російських судна – фрегати «Адмірал Григорович», «Адмірал Макаров» і морський тральщик «Іван Голубець».

Навесні 24 травня 2023 року українські морські дрони атакували в акваторії Чорного моря розвідувальний корабель «Іван Хурс».

Інша атака Сил оборони України відбулася 4 серпня на базу Новоросійська у Краснодарському краю рф. Тоді було підбито великий десантний корабель «Оленегорський горняк», який отримав досить серйозні пошкодження. Вже наступного дня українські захисники уразили російський нафтовий танкер SIG.

Яскравим продовженням українського морського контрнаступу стало повернення під контроль нашої держави бурових платформ «Петро Годованець» та «Україна», а також самопідйомних бурових установок «Таврида» і «Сиваш», які окупанти використовували в якості розвідувальних аванпостів і вертолітних майданчиків. Українські спецпризначенці демонтували російський автономний розвідувальний радіолокаційний комплекс «Нева», котрий був встановлений окупантами для спостереження за рухом кораблів у морі, виявили запас некерованих авіаційних ракет та уразили з ПЗРК російський літак СУ-30, що намагався їх атакувати.

Завдяки успішним діям Сил оборони України вже у другій половині 2023 року вдалося забезпечити захист західній частині Чорного моря та запустити власний експортний морський коридор.

Найефективнішим у 2023 році виявилось знищення кораблів чф рф, які перебували у доках. Так, успішною атакою на російський флот став удар Сил оборони України 13 вересня по Севастопольському морському заводу в тимчасово окупованому Криму. За даними української розвідки були підбиті російський великий десантний корабель «Мінськ» та підводний човен «Ростов-на-Дону». 4 листопада ЗС України за допомогою французьких ракет SCALP завдали нищівних ударів по морській та портовій інфраструктурі суднобудівного заводу «Залив» у тимчасово окупованій Керчі. Унаслідок атаки було уражено новозбудований російський малий ракетний корабель «Аскольд». Кораблі такого класу оснащені пусковими установками, які підходять як для крилатих ракет «Калібр», так і надзвукових «Онікс».

Вночі проти 10 листопада внаслідок атаки українських надводних ударних дронів було знищено два малі десантні кораблі чф рф проєктів «Акула» та «Серна». Однак, пріоритетними цілями для Сил оборони України залишалися великі десантні кораблі ворога. Так, ракетним ударом Повітряних Сил ЗС України в ніч проти 26 грудня було знищено російський ВДК «Новочеркаськ»,

що базувався в порту Феодосії в тимчасово окупованому росіянами Криму. Це був третій знищений російський корабель такого класу. В результаті спроможності чф рф до висадки морського десанту були значно обмежені [3].

Надзвичайне військове мистецтво на морі проявили українські розвідники під час знищення вночі проти 1 лютого 2024 року російського ракетного катеру «Івановець», який перебував у повній бойовій готовності на рейді озера Донузлав. Удар по ворожій цілі було здійснено за допомогою групи ударних морських дронів «Magura V5» українського виробництва. Спочатку було уражено гвинти російського катеру з обох бортів, що позбавило його ходу та маневру. Згодом було завдано удару в середину корпусу під ракетними установками «Москіт». Це спричинило велику вирву в лівому борту, куди й спрямовав один із наступних дронів. Ворожі ракети всередині корпусу судна здетонували. Внаслідок отриманих пошкоджень корабель перекинувся на корму та затонув.

Перевага Сил оборони України на морі над російським загарбником надихали наших захисників на нові перемоги. Так, 14 лютого 2024 року українські спецпризначенці «Групи 13» ГУР МО України за допомогою ударних морських дронів «Magura V5» біля берегів тимчасово окупованого Криму неподалік міста Алупка знищили ВДК «Цезар Куніков» чф рф. Цей корабель був озброєний системами «Град-М», власний боєзапас яких становить 320 ракет. Згодом вночі проти 5 березня неподалік Керченської протоки українські розвідники цими ж ударними морськими дронами знищили російський патрульний корабель «Сергій Котов», а разом із ним і бойовий вертоліт Ка-29, який перебував на його борту. Продовжуючи знищення кораблів чф рф Сили оборони України вночі проти 24 березня 2024 року успішно уразили російські ВДК «Ямал» та «Азов», розвідувальний корабель «Іван Хурс», центр зв'язку, а також декілька об'єктів інфраструктури чф рф у тимчасово окупованому Севастополі. До того ж, 26 березня 2024 року ЗС України крилатою ракетою «Нептун» уразили ВДК «Костянтин Ольшанський» [4].

Таким чином, маючи лише обмежені спроможності власного флоту, Сили оборони України з початку широкомасштабної збройної агресії рф спроogliли дати рішучу відсіч російським загарбникам у Чорному та Азовському морях. Вони змусили російський флот відступити з Криму та прорвали блокаду українських портів. Використовуючи нові винахідливі тактики й сучасні технології, Україна змінила баланс сил у Чорному морі на свою користь. Українські захисники з лютого 2022 року по квітень 2024 року вже уразили майже третину чф рф: 26 ворожих кораблів (катерів) різних класів та 1 підводний човен.

Завдяки перемогам Сил оборони над російським агресором на морі вдалося забезпечити надійний захист західній частині Чорного моря, який зараз дозволяє працювати нашим морським експортним коридорам.

Список використаних джерел

1. Війна на морі: досвід і перспективи. URL: <https://leopolis.news/post/82815/viyna-na-mori-dosvid-i-perspektyvu> (дата звернення: 02.05.2024).
2. Фурман І.І. Знищення ракетного крейсера «Москва»: результати та значення. *Українське військо: сучасність та історична ретроспектива* : збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції 30 листопада 2023 р. К. : НУОУ, 2024. С. 95–96.
3. Річні підсумки війни на морі: хроніка вигнання російського флоту з Криму. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/12/29/richni-pidsumky-vijny-na-mori-hronika-vygnannya-rosijskogo-flotu-z-krymu/> (дата звернення: 03.05.2024).
4. «Величезна перемога України»: Financial Times дізнався деталі провалу РФ у Чорному морі. URL: <https://www.unian.ua/war/morski-vtrati-voroga-na-2-travnya-2024-roku-ft-diznavsya-pro-velicheznu-peremogu-ukrajini-12623793.html> (дата звернення: 06.05.2024).

ДЕЯКІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ СПИСАННЯ ВІЙСЬКОВОГО МАЙНА НА ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

І. Євсєв,

О. Скрябін, кандидат історичних наук,

К. Халіманенко

Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України

Виконання завдань Силами оборони України під час російсько-української війни супроводжується інтенсивними бойовими діями, в результаті яких відбувається втрата військового майна. Однак модель списання цього майна, що існувала на початку широкомасштабного російського вторгнення, не відповідала реаліям сьогодення. Процедура його списання була дуже тривалою у часі і супроводжувалась службовими розслідуваннями, які потребували погоджень з правоохоронними структурами у складі Збройних Сил України. Особливо гостро ця проблема постала, коли командири військових частин мали проводити складну та тривалу процедуру погодження з оформленням численної кількості документів для списання майна та боєприпасів, що витрачались щоденно у великих обсягах для забезпечення ведення бойових дій [1].

Тому, з метою спрощення цієї процедури та надання командирам військових частин додаткових повноважень на період дії воєнного стану, наприкінці 2023 року внесені зміни до статті 4 Закону України «Про правовий режим майна у Збройних Силах України», які були доповнені новими частинами. Відтепер командир військової частини за поданням комісії для списання військового майна набув право своїм наказом списувати закріплене за військовою частиною майно незалежно від номенклатури служб забезпечення (крім зброї) вартістю за одиницю військового майна або за одним актом до 100 000 (ста тисяч) неоподатковуваних мінімумів доходів громадян – без затверджень і погоджень із посадовими особами вищих рівнів та правоохоронними структурами [2].

Крім того, таке списання можливо проводити без обов'язкових розслідувань причин та обставин втрати чи знищення, дострокового зносу, перевитрати військового майна, окрім певних випадків. Проте, розслідування обов'язково проводиться у разі наявності інформації про втрату або знищення, достроковий знос, перевитрати військового майна (крім зброї) внаслідок невиконання або неналежного виконання особою службових обов'язків або вчинення особою правопорушення з метою встановлення вини та ступеня, розміру матеріальної шкоди й обставин, за яких заподіяно шкоду.

Також запроваджується спрощена процедура списання військового майна в разі втрати (знищення, руйнування) внаслідок військових (бойових) дій. Зокрема, у разі втрати (знищення, руйнування) військового майна внаслідок воєнних (бойових) дій таке майно незалежно від номенклатури служб забезпечення списується єдиним актом з описом події та переліком втраченого закріпленого за військовою частиною майна.

На виконання цього законодавчого акту Кабінетом Міністрів України було видано підзаконний акт – відповідну постанову від 12.03.2024 № 287 «Про внесення змін до Положення про порядок обліку, зберігання, списання та використання військового майна у Збройних Силах». Так зазначене положення доповнено нормою про те, що єдиний акт списання військового майна подається командиром (начальником) військової частини на затвердження відповідній посадовій особі за підпорядкованістю у 30-денний строк, яка в свою чергу у 20-денний строк приймає рішення про затвердження цього акту або повертає його на доопрацювання. Строк перегляду таких рішень про відмову у затвердженні єдиного акту після усунення недоліків і повторного подання не може перевищувати 15 днів. Також у окремому додатку цієї постанови максимальні розміри коштів, на які посадові особи Збройних Сил України мають право списувати військове майно, були приведені у відповідність до норм вищезгаданого Закону України [3].

Отже, внесення змін у положення чинного законодавства України дозволило суттєво спростити процедуру списання військового майна у військових частинах, що несуть втрати під час бойових дій. Втім, на думку авторів, зазначені положення варто б було поширити на інші складові Сил оборони України. Також у діючому Порядку списання військового майна у Збройних Силах України та Державній спеціальній службі транспорту, затвердженому наказом Міністерства оборони України від 29.03.2021 № 81 (зі змінами), доцільно визначити склад і повноваження комісії для списання військового майна.

Список використаних джерел

1. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до статті 4 Закону України «Про правовий режим майна у Збройних Силах України» щодо спрощення процедури списання військового майна». URL: [blob:https://itd.rada.gov.ua/8b48c58e-e507-4df7-8b21-75fc197eb8a3](https://itd.rada.gov.ua/8b48c58e-e507-4df7-8b21-75fc197eb8a3) (дата звернення 09.04.2024).

2. Про внесення змін до статті 4 Закону України «Про правовий режим майна у Збройних Силах України» щодо спрощення процедури списання військового майна : Закон України від 5 жовтня 2023 р. № 3411-IX. 2024. *Офіційний вісник України*. № 19. Ст. 1209.

3. Про внесення змін до Положення про порядок обліку, зберігання, списання та використання військового майна у Збройних Силах України : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 березня 2024 р. № 287. 2024. *Офіційний вісник України*. № 29. Ст. 1861.

ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

А. Худавердова, кандидат психологічних наук,

О. Попов

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Війна в Україні загострила багато проблем, але водночас створила нові можливості для просування гендерної інтеграції, яка потребує постійної уваги та зусиль з боку всіх верств суспільства, особливо закладів вищої освіти від яких залежить процвітання української нації.

Провідною метою гендерної інтеграції в умовах війни є систематичний процес впровадження принципів гендерної рівності у всі сфери діяльності закладів вищої освіти. Важливим є формування середовища, де всі здобувачі освіти та працівники, незалежно від їхньої статі, мають рівні можливості: доступ до якісної освіти та охорони здоров'я, сприятливі умови для розвитку талантів і реалізації

потенціалу, можливості активного проявлення громадянської позиції, захищеність від несправедливості, тощо.

Однак заклади вищої освіти долають тернистий шлях до гендерної інтеграції, який обумовлений низкою проблем: слабкий рівень обізнаності та розуміння гендерних аспектів, закоренілі стереотипи та упередження щодо ролей чоловіків та жінок; дискримінація; низька гендерна чутливість викладання та досліджень; недостатнє забезпечення гендерної рівності в інфраструктурі та ресурсах закладів; відсутність внутрішніх правил та процедур; прогалини під час вибудови та реалізації траєкторії інтеграції. Нівелювання проблем гендерної інтеграції є важливим для забезпечення рівних прав та можливостей для всіх членів суспільства. Сьогодні, як ніколи дуже важливим є для країни, яка войовничо виборює свободу та незалежність сформувати у людей правильне сприйняття себе, оточення, професії, світу саме через призму рівних прав і можливостей.

Шляхами покращення гендерної інтеграції у закладах вищої освіти є активна просвітницька робота, яка сприятиме підвищенню обізнаності про особливості та проблеми гендерної нерівності; розробка і впровадження гендерно-чутливих навчальних програм; вдосконалення методів, форм та засобів викладання; створення безпечного та інклюзивного середовища незалежно від статі; взаємодія з іншими закладами освіти, урядовими органами та громадськими організаціями для вирішення проблем гендерної нерівності; забезпечення рівного доступу до ресурсів та можливостей; дотримання чіткої політики та процедури щодо гендерної інтеграції; заохочення і мотивування учасників процесу.

Зклади вищої освіти відіграють важливу роль у подоланні гендерної нерівності. Саме вони готують відповідальну та свідому молодь, толерантне та інклюзивне суспільство. Суспільство, яке може ефективно використовувати свої знання, створювати новий світ, світ з повагою, інноваціями та миром.

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ У ЗС УКРАЇНИ ПРОТЯГОМ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ: ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

В. Артюхова кандидат психологічних наук,

Б. Опришко,

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

У Збройних Силах України один з найвищих показників кількості жінок серед армій світу, і він збільшується останніми роками. Цьому сприяє політика гендерного рівенства, що активно впроваджується починаючи з 2016 року, завдяки чому було розширено перелік військових спеціальностей для жінок. А у 2018 р. Верховна Рада ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків

під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях». Завдяки таким змінам жінкам стали доступні такі бойові професії у війську, як гранатометниця, снайперка, артилеристка та інші. Раніше жінки могли претендувати переважно на небойові професії (зв'язківець, водій, кухар тощо). Крім того, у 2020 році Міноборони затвердило Національну стратегію гендерної рівності у ЗС України до 2025 року. Ця стратегія визначає цілі та завдання щодо збільшення представництва жінок у ЗСУ, боротьби з дискримінацією та створення більш інклюзивної культури. Створюються ряд програм та послуг для підтримки жінок-військовослужбовців.

Особливої актуальності питання гендерної рівності у ЗС України набуло у зв'язку з повномасштабним вторгненням росії в 2022 році. Серед українців, які стали на захист Батьківщини було багато жінок, що долучились до лав ЗСУ, інших військових формувань та добровольчих об'єднань територіальних громад. Жінки-військовослужбовці продемонстрували свою мужність, бойові здібності та професіоналізм, доводячи, що вони здатні виконувати будь-які завдання нарівні з чоловіками. Вони проходять службу на різних військових спеціальностях, включаючи комунікації, медицину, логістику, терооборону та багато інших.

В цілому за останні роки в Україні було досягнуто значного прогресу в напрямку гендерної рівності у ЗСУ. Жінкам було відкрито доступ до більшої кількості посад та військових спеціальностей, а також створено низку ініціатив для підтримки жінок-військовослужбовців. Так, якщо у 2014 р. загальна чисельність жінок у ЗСУ становила 49 926 осіб, із них військовослужбовиць – 16 557 осіб, то станом на 1 березня 2024 р. кількість жінок у Збройних Силах України зросла до 62 тис. осіб, це на 26,5% більше від 2014 року.

Згідно із соціологічними опитуваннями, в Україні спостерігається позитивна динаміка ставлення суспільства до ролі й місця жінки у сучасному українському війську. Переважає думка про відсутність дискримінації серед категорій населення, які можуть її зазнавати (представники національних меншин, жінки та ін..) під час проходження служби у ЗСУ. Понад половини опитаних погоджуються з тим, що жінки можуть командувати бойовими підрозділами, водночас їм важче, ніж чоловікам, робити кар'єру в армії.

Частка опитаних, що підтримують рівноправність жінок і чоловіків в армії зросла з 53 % (у 2018 році) до 80 % (2024 рік). Загалом у суспільстві спостерігається позитивне ставлення до всіх категорій осіб, які сьогодні служать у Збройних Силах України. Залучення жінок до ЗСУ призводить до збільшення чисельності особового складу та розширення кадрового резерву. Дослідження показали, що гендерно різноманітні військові частини більш ефективні та боєздатні. Це пов'язано з тим, що вони мають доступ до ширшого кадрового резерву: жінки привносять інший досвід та точки зору, що може призвести до

прийняття кращого рішення, кращого планування та виконання завдань. Крім того, Збройні сили, які відображають різноманіття суспільства, в якому вони служать, з більшою ймовірністю користуватимуться довірою та підтримкою цього суспільства.

Згідно із результатами опитування, у суспільстві переважає думка, що нинішні умови проходження військової служби враховують потреби жінок-військовослужбовиць (55 % опитаних), проте 28 % – дотримуються протилежної думки, ще 17 % – не змогли визначитися з відповіддю. Учасниці фокус-груп також відзначали, що ситуація щодо урахування побутових потреб жінок (форма, взуття, засоби гігієни тощо) дещо поліпшилася завдяки зусиллям волонтерів та різноманітних фондів.

Разом із тим, у суспільстві все ще лишаються упереджені погляди щодо служби жінок у ЗСУ: понад половини респондентів вважають, що жінкам краще виконувати небойові завдання; 40 % – поділяють думку, що у сім'ях жінок-військових існує більше проблем, порівняно із сім'ями цивільних жінок. Зокрема зберігаються певні ознаки гендерного дисбалансу, що стосується просування жінок кар'єрними сходами, професійного навчання та підвищення кваліфікації. Позитивним аспектом можна вважати відсутність дискримінації жінок в армії щодо заробітної плати, на відміну від ситуації із гендерним розривом на ринку праці серед цивільних професій.

Війна суттєво прискорила подолання гендерної нерівності на військовій службі. Саме під час війни важливим став кожен, хто захищає країну, незалежно від статі. Впровадженню гендерної рівності у ЗС України мають сприяти як командування, так і самі жінки-військовослужбовиці, котрі мають займати проактивну позицію щодо своїх прав і можливостей. Таким чином, реалізація політики гендерної рівності у ЗС України є кроком до побудови більш справедливого та інклюзивного суспільства, де кожна людина має рівні можливості для самореалізації.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКІСНОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ ВІЙСЬКОВИХ ІНЖЕНЕРІВ

В. Кислий, кандидат психологічних наук, доцент

Ю. Вівчарчин,

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Питання про гуманізацію технічної освіти є дуже актуальним на сьогодні. Сучасні умови функціонування суспільства ставлять нові виклики перед закладами вищої освіти у процесі підготовки майбутніх фахівців. У першу чергу це стосується формування всебічно розвинутої особистості, яка, крім ґрунтовної

фахової підготовки, повинна мати розвинуті соціальні навички, високий рівень загальної культури.

В законі України «Про вищу освіту» зазначається, що основними завданнями закладу вищої освіти є, зокрема, «формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, вміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах, створення необхідних умов для реалізації учасниками освітнього процесу їхніх здібностей і талантів».

На жаль на цей час в Україні існує ідея фікс, яка начебто презентує європейський вибір української освіти і надає змогу посилити фаховий рівень спеціалістів. Тобто поступове згортання гуманітарних факультетів в технічних вишах, зменшення кількості гуманітарних кафедр та навчальних дисциплін, які вони викладають. В якості прикладу наводять вузьку спеціалізацію технічних університетів у країнах наших «західних партнерів». Треба зауважити, що європейські країни давно пройшли шлях усвідомлення власної історії та націотворення, для них, можливо, гуманітарна сфера не так важлива, а тому в них може не бути обов'язкових для вивчення гуманітарних предметів. На відміну від усталених європейських демократій, які розвивалися століттями, Українська держава переживає період нелегкого утвердження, протистоїть зовнішній збройній інтервенції. Українські духовні цінності та ідеали зазнають руйнівних дезінформаційних атак з боку адептів так званого «руського міра». На наш погляд в таких умовах ідеї відмовитися від обов'язкового вивчення у ВНЗ наприклад історії України, міжнародного гуманітарного права та низки інших гуманітарних дисциплін можна розглядати як недолугість деяких посадовців, або цілеспрямований злочин проти Української держави. За таких умов дегуманізації освіти, вона може перетворитися на вироблення у майбутніх інженерів лише професійних умінь і навичок, а породження техногенного типу культури призведе до духовного зубожіння особистості.

Як свідчить огляд інтернет джерел в університетах більшості країн Європи, а також США та Канади гуманітарна складова є невід'ємною частиною навчального процесу. На нашу думку міф про вузьку спрямованість іноземної освіти розвінчують конкретні приклади:

– в університеті Вестмінстеру (University of Westminster, скор. UW London), який донедавна називався Політехнічним Інститутом Центрального Лондона, серед факультетів зазначено: юридичний факультет, факультети дизайну, суспільних, гуманітарних наук та іноземних мов.

– у Технічному університеті Берліна, одному з найбільш потужних технічних університетів Європи, наявні факультети гуманітарних наук, медіа-

комунікацій, зазначено такі спеціалізації для магістрів, як «історична урбаністика», «соціологія», «мова і комунікація».

– Політехнічний університет Нью-Йорка, США, Бруклін (Polytechnic University of NYU), має факультети менеджменту, медіа-культури, психології.

– у французькому Технічному університеті Рене Декарта у списку факультетів – факультети права, гуманітарних і соціальних наук, психології.

Якщо звернутися до відомих історичних постатей, то Готфрід Вільгельм Лейбніц увійшов в історію науки як водночас філософ, логік, математик, фізик, юрист, дипломат, винахідник та мовознавець. Якщо згадати про часи, ближчі до сучасності, можна зазначити, що Альберт Енштейн, який усе життя захоплювався грою на скрипці, ненавидів пруську школу, проте зі словами вдячності згадував швейцарський Політехнікум, де із задоволенням вчився на педагогічному факультеті. Таких прикладів дуже багато, а біографії геніїв аж ніяк не підтверджують користь вузької освіти.

Аналіз наукових праць свідчить, що для технічних спеціальностей гуманітарна підготовка має достатньо велике значення. Ми згодні з науковцями, які звертають увагу на необхідність формування у фахівців технічних спеціальностей здатності до творчості. Наприклад, професія військового інженера часто передбачає застосування різних типів взаємодії, зокрема «людина – природа», «людина – знак», «людина – людина». Більшість військово-технічних спеціальностей передбачає колективну роботу над вирішенням завдань за призначенням у складі обслуги, розрахунку, групи, що потребує розвиненої здатності до командної роботи, соціальної та комунікативної компетентності.

На розсуд вченого Романовського О.Г. організацію навчального процесу в ЗВО необхідно здійснювати переважно в двох напрямках: 1) інтенсивне запровадження дисциплін гуманітарного циклу в суто технічних вишах; 2) збагачення гуманітарних спеціальностей і дисциплін основами технічного і природничо-наукового знання і навпаки. Необхідно на основі продуманих програм формувати у тих хто навчається єдину картину світу, в яку в нерозривній єдності включене наукове і соціальне, технічне і гуманітарне, особистісне і суспільне.

Ми розуміємо, що зведення гуманітаризації інженерної освіти лише до збільшення частки гуманітарних дисциплін у навчальних планах ЗВО не вирішує усіх проблем. Адже великий обсяг гуманітарних знань може добре поєднуватися з низькою загальною культурою й бездуховністю тих, хто ними володіє. Але гуманітарна підготовка передбачає опанування переліком дисциплін, які впливають на емоційну та мотиваційну сферу особистості, передбачають розвиток здатності до розуміння сутності суспільних процесів та явищ, формування навичок конструктивної взаємодії між людьми та як зазначалось вище здатності до командної роботи. Сучасні ВВНЗ покликані

підготувати фахівця, здібного до постійного самовдосконалення, саморозвитку, і чим багатше буде його внутрішня сутність, тим яскравіше вона виявиться в професійній діяльності.

Як зазначалось вище останнім часом відстежується зменшення кількості гуманітарних дисциплін у технічних вишах. На наш погляд, обмеження гуманітарного циклу дисциплін в університеті ставить під сумнів можливість підготовки всебічно освічених військових інженерів, у яких високий професіоналізм поєднується наприклад з розвиненими комунікативними компетенціями. Які передбачають наявність толерантного ставлення до співрозмовників, відповідальності за свою поведінку та рішення, здібностей до взаємодії та спілкування з різними соціальними групами людей, уникнення та вирішення конфліктних ситуацій, в тому числі через мережу Internet, оскільки останнім часом спілкування армії та суспільства відбувається через безліч соціальних пабліків.

На нашу думку можливо запропонувати наступні кроки, які дозволять забезпечити більш ґрунтовну гуманітарну та професійну підготовку здобувачів вищої військової освіти для здійснення їх ефективної роботи з підлеглим особовим складом на посадах за призначенням та професійної діяльності в реальних умовах.

По-перше, з метою посилення вибіркової складової та забезпечення можливості формування індивідуальної освітньої траєкторії здобувача освіти збільшити перелік дисциплін гуманітарного спрямування, які повинні враховувати специфіку освітньої програми, в вибіркового блоці.

По-друге, забезпечити під час вивчення навчальних дисциплін міжпредметну інтеграцію, тобто інтегрувати окремі теми однієї дисципліни в іншу, суміжну за значенням. Зрозуміло, що проникнення гуманітарного знання у зміст природничо-технічних дисциплін і навпаки – збагачення гуманітарних дисциплін основами природничо-технічного знання позитивно вплине на всебічний розвиток особистості та покращить компетентнісні характеристики професійної підготовки майбутнього фахівця.

СИСТЕМА СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ ЗСУ В УМОВАХ ВІЙНИ

І. Островська-Бугайчук, кандидат педагогічних наук, доцент,

М. Денисюк,

Житомирський військовий інститут імені С. П. Корольова

Після початку повномасштабного вторгнення росії на територію України збільшилась потреба у вирішенні низки проблемних питань, у тому числі і в залученні фінансових, військових і політичних ресурсів для протистояння противнику. Для керівництва країни важливим аспектом діяльності стало

налагоджування комунікацій з партнерами для поглиблення співробітництва та залучення матеріальної допомоги від зацікавлених сторін для допомоги розвитку держави в умовах воєнного стану.

Для здійснення стратегічних комунікацій можна використовувати зв'язки з громадськістю, публічну дипломатію, інформаційні кампанії та цивільно-військову співпрацю як основні інструменти. Цей інструментарій розширює коло політичних суб'єктів для висловлення своїх поглядів на поточний розвиток держави, навчання та переконування аудиторії, узгодження урядових рішень із ресурсами зацікавлених сторін.

За словами експерта Державного департаменту США Е. Голдмана, стратегічні комунікації мають такі основні особливості:

- 1) фокусування на різних верствах населення;
- 2) постійність;
- 3) узгодження та згода того, що люди говорять або роблять, із цілями уряду.

Аналізуючи систему стратегічних комунікацій нашої держави, то можемо зробити висновки, що вона працює успішно, оскільки урядові структури злагоджено та організовано співпрацюють над створенням та доставкою інформаційних повідомлень населенню. Водночас, важливо зосередитися на змісті повідомлень, оскільки вони поширюються серед різних верств громадськості. Влада має конкретну програму, і надана інформація має відповідати їхнім інтересам і цінностям. Це допоможе створити дискусію та співпрацю між урядом, людьми та іншими групами для вирішення нагальних питань.

Особливу увагу слід приділяти налагодженню комунікації з групами інтересів, такими як громадяни інших країн, офіційні та неформальні лідери, які безпосередньо беруть участь у формуванні основних принципів національної політики.

Процес стратегічної комунікації у воєнний час має передбачати горизонтальну та вертикальну координацію зусиль відповідних органів влади. По-перше, спільні дії та взаємодія Міноборони, Генштабу та інших державних структур, а також відносини з міжнародними партнерами. По-друге, важливими є зусилля всіх владних структур, спрямовані на формування цілісної концепції національної політики, реалізацію адекватних умов війни військово-політичних заходів, інформування населення про їх зміст і значення в конкретній ситуації. Стратегічна комунікація надає додаткові можливості військовим і політичним діячам у ситуаціях військової реальності та сприяє:

- інтеграції спільних дій, спрямованих на максимальний вплив на конкретну аудиторію;
- координація зусиль і дій ключових державних установ і партнерів;

- адекватне реагування на повідомлення, яке стосується спільних інтересів;
- інтегрування знань систем стратегічної комунікації з інших суб'єктів, щоб належним чином реагувати на новини та дії, які можуть вплинути на загальне благо;
- оцінка комунікаційних зусиль інших держав, державних і недержавних структур та їх потенційного впливу на реалізацію національної політики;
- формування стратегічного національного нарративу, спрямованого на концептуалізацію національних цінностей та артикуляцію громадської думки та шляхів і методів їх реалізації;
- документи, що містять різні способи дії різних суб'єктів, а також поширення інформації, отриманої в режимі реального часу;
- відстежувати дружні сигнали від партнерів по взаємодії та прогнозувати можливі сценарії розвитку військово-політичної ситуації.

Стратегічні комунікації є важливим інструментом для реалізації інтересів різних питань на глобальному, національному та локальному рівнях. Вони сприяють адаптації до сучасних глобальних викликів, зосереджуючись на роботі з партнерами для синхронізації позицій і зусиль держав і міжнародних організацій для вирішення актуальних проблем. Особливої актуальності використання Україною засобів стратегічного зв'язку набуває в умовах російсько-української війни. По-перше, це забезпечує формування порядку денного як для внутрішньої, так і для зовнішньої громадськості. Це й визначення тематики політичної та комунікаційної діяльності, змісту інформаційних повідомлень, каналів комунікації. По-друге, комплексне використання найважливіших інструментів стратегічної комунікації сприяє налагодженню партнерського діалогу та співпраці з ними. По-третє, завдяки постійному спілкуванню з представниками міжнародної спільноти Україна отримає додаткові військові, фінансові та політичні ресурси, необхідні для припинення війни та відновлення територіальної цілісності.

ПОРУШЕННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ВІЙСЬКОВИМИ РФ У ВІЙНІ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

І. Островська-Бугайчук, кандидат педагогічних наук, доцент

М. Остапчук

Житомирський військовий інститут імені С. П. Корольова

Головною метою Міжнародного гуманітарного права є обмеження насильства на користь гуманності, шляхом захисту жертв війни: цивільного населення, військовополонених, поранених і хворих комбатантів, які припинили участь у бойових діях, а також обмеження застосування методів і засобів ведення війни.

Тобто, Міжнародне гуманітарне право – це система норм та правил міжнародного права, які урегульовують відносини між державами в період збройних конфліктів (міжнародних та локальних) і спрямовані на захист жертв війни та обмеження засобів і методів ведення боротьби. Простіше кажучи, норми Міжнародного гуманітарного права зобов'язують воюючі сторони, дотримуватись елементарних правил гуманності під час війни.

Війна росії проти України розпочалась ще у 2014 році, проте має серйозні наслідки по сьогоднішній день. А з початком повномасштабного вторгнення наслідків стало ще більше і нашій державі та її громадянам доводиться щодня боротись з ними.

Одним з найважливіших принципів Міжнародного гуманітарного права є заборона нападів спрямованих проти цивільних осіб. Сторони конфлікту мають розрізняти цивільне населення та комбатантів, дбати про безпеку цивільного населення. Військові дії мають бути спрямовані лише проти військових цілей. Однак, російські військові вчиняють численні атаки на мирних жителів, житлові райони, школи, лікарні та цивільну інфраструктуру, а в деяких випадках, знищують цілі міста та населені пункти. Достатньо переглянути документальний фільм 2023 року «20 днів у Маріуполі» – триумф правди злочинів росії проти мирного населення. Міжнародне гуманітарне право забороняє напади, від яких можна очікувати спричинення випадкової загибелі цивільного населення або поранення цивільних осіб та пошкодження цивільних об'єктів. Проте, рф порушувала це правило і порушує надалі продовжуючи щоденні обстріли нашої території.

Міжнародне гуманітарне право, зокрема норми Гаазьких конвенцій, містять заборону використання певних засобів та методів ведення війни, таких як хімічні та біологічні зброї, а також систематичні тортури і жорстоке поводження з військовополоненими. Проте, ми часто могли чути про випадки застосування російськими військовими хімічної зброї (відомо про щонайменше 1400 випадків ймовірного використання хімічної зброї на полі бою з початку повномасштабного вторгнення). Атака й захоплення Чорнобильської та Запорізької АЕС також є одним з порушень Міжнародного гуманітарного права. Окрім того, військові рф обстрілюють нафтобази та газопроводи, що створює екологічну загрозу для всього людства. Крім того, не забуваємо про жорстоке поводження з військовополоненими ЗСУ, адже не одноразово в інформаційному просторі були відео жорсткої страти наших військовослужбовців (розстріляний впритул за слова «Слава Україні» Олександр Мацієвський; обезголовлювання українських військовополонених; кастрування одного з українських бойовиків та багато інших випадків про які ми можливо ніколи і не дізнаємось). Також до прикладу можна навести й тортури та насилля цивільного населення. Адже всі ми чудово знаємо про події в Бучі, Гостомелі, Ірпені, Маріуполі та інших містах,

які жахи там відбувались, та скільки було жертв у наслідок російської злочинності.

Не можна не згадати про одне з найбільш серйозних порушень Міжнародного гуманітарного права, а саме – незаконна анексія Криму та частин територій Донецької та Луганської областей російською федерацією у 2014 році. Згідно з міжнародним правом, така анексія є незаконною, і це порушує норми Міжнародного гуманітарного права, зокрема принципи незалежності, територіальної цілісності та суверенітету держав. Вже не будемо згадувати про незаконні референдуми, які росія проводила на тимчасово окупованих територіях, а також про часткову «русифікацію» на цих територіях. Проте, і тут росія притримується своїх принципів буцімто «это исконно русские земли», не визнаючи, своєї злочинності.

Підсумовуючи, можна сказати, що порушення норм Міжнародного гуманітарного права військовими російської федерації у війні проти України є актуальною та серйозною проблемою. Російські військові нехтують всіма можливими правилами ведення війни та Міжнародним гуманітарним правом, свідомо обстрілюючи цивільну інфраструктуру українських міст і гуманітарні коридори, проводячи масові розстріли на захоплених територіях та примушуючи українських жителів до служби в російській армії. Російські окупанти беззаконно вбивають і катують цивільних, гвалтують жінок та дітей, розстрілюють лікарів, священнослужителів та журналістів, позбавляють цілі міста зв'язку, телебачення та електроенергії в цілому. Проте, як ми можемо бачити, росія залишається безкарною у своїх злочинах. В свою чергу міжнародне співтовариство має активно займатися цим питанням та забезпечити, щоб збройні сили рф разом з військовим керівництвом та президентом рф були засудженні міжнародним суспільством. Також необхідно щоб український народ підтримували на міжнародній арені та докладали зусиль щодо відновлення миру та справедливості.

ПОШИРЕННЯ ДПФЕЙКІВ, ЯК СКЛАДОВОЇ МЕХАНІЗМУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

І. Островська-Бугайчук, кандидат педагогічних наук, доцент,

Д. Буткевич

Житомирський військовий інститут ім. С. П. Корольова

Систематичне поширення матеріалів психологічного впливу ворогом залишається одним із найпотужніших інструментів гібридної війни, адже в даному випадку бій ведеться за «розум» і «душі» громадян.

Як відомо, гібридна війна – війна із поєднанням принципово різних типів і способів ведення війни, які скоординовано застосовуються задля досягнення

спільних цілей. Інформаційна війна є найважливішою складовою гібридної війни. Основною метою є вплив на населення іншої країни у мирний або військовий час через розповсюдження певної інформації та захист громадян власної країни від такого впливу.

В контексті збройної агресії РФ проти України, російська пропаганда – інструмент державної політики (а з урахуванням політики сучасної російської держави є інструментом спецслужб і армії) і переслідує суто прагматичні цілі – інформаційний супровід військово-політичної експансії Росії.

Інформаційна загроза має на меті дестабілізувати ситуацію в Україні, підірвати довіру до державних інституцій та сил оборони, дискредитація української влади та Збройних Сил України в очах світової спільноти та населення України, а також розколоти українське суспільство. Росія застосовує широкий спектр засобів дезінформації та пропаганди для впливу на населення України. Серед основних інструментів - поширення фейкових новин, маніпулятивних нарративів, конспірологічних теорій через підконтрольні ЗМІ, інтернет-ресурси та соцмережі. Окремим напрямком є кібератаки та хакерські втручання для витoku чутливої інформації та її подальшої дискредитації.

Особливістю російської пропаганди є недотримання принципів журналістської етики:

- необхідність подавати перевірений фактаж і далі дозволяти висловлювати різні думки і трактування, базуючись на цьому ж фактажі;
- систематичний опис повністю вигаданих подій, на основі яких далі будується ціла система «трактувань» і формується «громадська думка»;
- використання ЗМІ не для інформування, а для реалізації концепції «війни за свідомість».

Головне завдання російської пропаганди – є формування основних ціннісної системи громадянина, при якій усе російське автоматично сприймається як «своє» і свідомо «хороше», а усе, що відрізняється – як «чуже» і свідомо «вороже» і «сумнівне».

Розглянемо докладніше, один з прикладів роботи російської пропаганди, це поширення дівфейків.

Дівфейк – це штучно згенерований за допомогою спеціальних комп'ютерних програм відеоматеріал або зображення, на якому обличчя або тіло однієї людини замінені на обличчя або тіло іншої людини.

РФ використовує дівфейки як зброю для інформаційних операцій. Такі відео реалістичні, наповнені шкідливою риторикою та спрямовані на вплив на масову свідомість та переконання.

Наведемо приклади «серйозних» дівфейків, за участі еліти України:

Перший – найбільш поширене відео провокації за участі генерала Валерія Залужного. Смерть його помічника Геннадія Частякова, стала приводом для

поширення дезінформації про начебто існуюче протистояння Зеленського та Залужного. Зазначена тема є основною у риторичі противника, метою якого є створення міфу про розкол серед українських політичних еліт. Як підтвердження, було створено та розповсюджено відеоматеріал з діпфейком Залужного. Текст відео насичений класичними нарративами пропаганди РФ: «У мене є точна інформація, що вчора Зеленський ліквідував мого помічника. Він збирається ліквідувати і мене також, а потім здати країну. Зеленський – це ворог нашої держави. Через нього ми повністю провалили контрнаступ, втративши півмільйона кращих синів нації». У відео генерал закликає народ України виходити на протести, а військових – до непокори наказам та здійснення державного перевороту. Керівника держави у відео називають зрадником та звинувачують у провалі військових операцій.

Крім того, на початку повномасштабного вторгнення зроблено діпфейк на Володимира Зеленського. Широкого розголосу набула фейкова заява президента, в якій він нібито закликав українців припинити боротьбу та скласти зброю. Активно поширювалось проросійськими телеграм-каналами.

Після ретельного аналізу цих відео, було виявлено, що їх створили за допомогою штучного інтелекту на основі старих відео звернень.

Незважаючи на прогрес технологій, створення повністю достовірних відеодіпфейків досі залишається складним процесом. Існують певні ознаки, що можуть свідчити про підробку відеоматеріалу:

- невідповідність міміки та артикуляції промовця змісту його висловлювань;
- поширення відео через непідтверджені канали, а на анонімному каналі в соціальних мережах;
- низька якість відео;
- відсутність фонових шумів та звуків навколишнього середовища;
- невідповідність голосу промовця від голосу реальної людини;
- заява спікера суперечить його попередній риторичі.

Дієвим інструментом протидії є налагодження відкритої комунікації між владними інституціями та громадськістю, системна робота з викриття дезінформації та донесення офіційної позиції держави. Консолідація зусиль усіх гілок влади, силових структур, ЗМІ та громадянського суспільства дозволить нейтралізувати деструктивний інформаційний вплив росії. Держава має активно викривати та протидіяти фейкам, брехні та провокаціям супротивника в інформаційному просторі.

Керівництво країни, базуючись на попередньому досвіді протидії впливу, усвідомлюючи масштаби інформаційної кампанії противника та розуміючи, що це може повторитися в більшому обсязі і бути набагато потужнішим. Тому в перші дні війни було створено єдину комплексну систему інформування про

ситуацію в державі. Ця система враховувала специфіку споживання новин населенням та охоплювала різноманітні канали комунікації – традиційні медіа, соціальні мережі та інші платформи розповсюдження контенту. Зокрема, телемарафон «Єдині новини», телеканал Міністерства оборони на ютубі «Військове телебачення України», радіо «Армія FM», інформаційне агентство «Армія InfoFM». Така стратегія дозволила населенню отримувати новини з офіційних джерел, що сприяло формуванню єдиного інформаційного поля навколо державних наративів. Основною метою було і є – зміцнення довіри громадян до влади та збройних сил, згуртування нації, запобігання панічним настроям та залучення громадян до активної участі у захисті Батьківщини.

ЦИВІЛЬНЕ НАСЕЛЕННЯ ЯК ЦІЛЬ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПРОПАГАНДИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

С. Лучик

О. Савчук, кандидат психологічних наук

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Інформаційна пропаганда в умовах гібридної війни є одним з ключових інструментів для досягнення воєнно-політичних цілей. У гібридних конфліктах її критична роль полягає у маніпулюванні громадською думкою та формуванні (зміні) сенсів. Аналіз сучасних конфліктів дозволяє зробити висновок про те, що цивільне населення стало однією з основних цільових аудиторій, на які спрямовується розповсюдження пропагандистських повідомлень.

Однією з головних цілей інформаційної війни є забезпечення власної переваги завдяки підриву моральних сил супротивника. Досягнення цього передбачає здійснення впливів пропагандистського характеру на свідомість людей, які складають цільову аудиторію, в сфері особистих емоцій та ідеологій, наслідки яких за силою, масштабом та значенням «руйнувань» для особи та суспільства є співмірним з наслідками збройної агресії. Отже, в контексті інформаційної війни інформація є зброєю, тому факт такого її застосування, на нашу думку, є основною ознакою ведення цього типу війни.

Розглянемо визначальні аспекти впливу інформаційної пропаганди на цивільне населення в умовах гібридної війни:

по-перше, гібридна війна відрізняється від традиційних форм конфлікту тим, що вона передбачає використання потужного арсеналу методів, способів та засобів, не лише військових, а й політичних, економічних, інформаційних тощо. Метою інформаційної пропаганди як елемента гібридної війни є маніпулювання мисленням та переконаннями людей;

по-друге, цивільне населення є основною мішенню інформаційної пропаганди, з одного боку, через його вразливість та доступність, а, з іншого

боку, через визначальний вплив суспільних настроїв на стійкість держави. За допомогою різноманітних засобів масової комунікації, створюючи атмосферу страху, ненависті та недовіри, ворог може впливати на психологічний стан та систему мотивів громадян, а через них й на їх дії;

по-третє, захист цивільного населення від інформаційної пропаганди потребує розроблення спеціальної стратегії. Вона може передбачати: підвищення рівня медіаосвіти, розвиток критичного мислення та інформаційної грамотності громадян; розроблення ефективних методів протидії дезінформації та маніпуляціям; проведення цільових антипропагандистських кампаній.

Якразим прикладом сучасної «гібридної війни» є російсько-українська війна на Сході України, що розпочалася у 2014 році і триває досі. Метою застосування російською федерацією цієї форми війни були, у першу чергу, підрив роботи структур управління України, поширення хаосу та дестабілізація українського суспільства (цивільного населення).

Тому на початкових етапах розгортання гібридної війни росії проти України діяла саме пропаганда, яка здійснювала через засоби масової інформації цілеспрямовані інформаційні впливи. На думку британських експертів, ці інформаційні втручання російської пропаганди спрямовувались на формування та підтримання у місцевого населення лояльності до росії, що досягалось акцентуванням його уваги на ідеологічних, культурних та мовних зв'язках, яке поєднувалось з формуванням та поширенням страху, що діюча влада почне вчиняти дії спрямовані проти нього. У випадку російсько-української війни йде мова не лише про пропаганду «руського міру», але й про створення фейкових образів «бендерівців», «фашистів у Києві», «українських націоналістів» тощо.

Управління розвитком конфлікту багато в чому відбувається саме через засоби масової комунікації, через які може розповсюджуватись інформація маніпуляційного змісту, за допомогою якої, у свою чергу, здійснюється вплив на думки аудиторії, поширюються пропагандистські ідеї та ідеали, що зумовлюють виникнення певних реакцій цільової аудиторії, яка своїми подальшими діями впливає на перебіг конфліктної ситуації. Отже, результат боротьби України за власну незалежність напряму залежить від ефективності структур, які залучаються до інформаційного протистояння, з метою:

пошуку, обробки та аналізу інформації для визначення та оцінки інформаційних ризиків і загроз;

розробки системи інформаційних заходів стратегічного та тактичного рівнів;

проведення заходів інформаційного характеру в цілях забезпечення реалізації завдань внутрішньої і зовнішньої політики держави;

оцінки результативності (ефективності) проведених інформаційних заходів.

Очевидно, що досягнення успіху у протидії ворогу в інформаційній війні можливе лише за умови використання системного і комплексного підходів, стратегічного планування та оперативного реагування, а також усвідомлення та врахування ключової ролі засобів масової комунікації, які формують у великих соціальних груп, що становлять основу суспільства, певного сприйняття конфлікту, акцентуючи увагу на тих чи інших фактах та аспектах. Потенціал впливу засобів масової комунікації є значним: вони можуть як перетворити точковий конфлікт на широке протистояння, так і оперативно зняти напругу навколо серйозної проблеми.

На нашу думку, дослідження можливостей використання інформації у якості «інформаційної зброї», а також пошук способів протидії такому її використанню, зокрема з метою захисту цивільного населення, зберігає свою актуальність.

ЖІНКИ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ. ПОШУК РІВНОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ

А. Зінченко

І. Нікіфоров, доктор філософії, доцент

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Однією з головних зовнішньополітичних цілей України є повноправне членство не лише в ЄС, а й НАТО – військово-політичному союзі, який протягом багатьох десятиліть доводить, що є надійним гарантом безпеки та територіальної цілісності всіх своїх членів без винятку. Проведення реформ у секторі безпеки та оборони є однією з необхідних умов майбутнього вступу України до альянсу, у тому числі й інтеграція гендерної рівності. Вона в свою чергу безпосередньо пов'язана з основоположними цінностями демократії, особистою свободою, правами людини та верховенством права, що і є головними принципами існування та діяльності НАТО.

Жінки в секторі безпеки відіграють значну роль у забезпеченні стабільності та безпеки нашого суспільства. Незважаючи на це, їхнє представництво та участь в цій галузі залишаються недостатніми, а доступ до високих посад обмежений. Справедливість та рівні можливості є важливими аспектами, які варто розглядати для досягнення більшої ефективності в секторі безпеки. Перш за все, потрібно визнати внесок жінок у сектор безпеки. Вони демонструють високий професіоналізм, сміливість та відданість своїй роботі. Жінки в поліції, армії, рятувальних службах та інших формуваннях сектору безпеки є ключовими гравцями у забезпеченні громадського порядку та відстоюванні національної безпеки. Проте, на жаль, жінки часто стикаються з перешкодами на шляху до успіху у цьому секторі. Нерівне представництво у керівних посадах, обмежений доступ до професійного розвитку та недостатня увага до їхніх потреб і проблем у робочому середовищі - це лише деякі з

проблем, з якими вони стикаються. Тому пошук рівності та ефективності в секторі безпеки вимагає комплексного підходу. Спроби розширити можливості для жінок у цій галузі мають включати політичну підтримку для рівних умов праці та розвитку кар'єри, розробку гендерно чутливих стратегій, а також забезпечення безпечного та відкритого середовища для роботи. Крім того, важливо враховувати гендерні аспекти в плануванні та виконанні заходів забезпечення безпеки. Пошук ефективності вимагає розуміння потреб та перспектив жінок і чоловіків у сфері безпеки, а також впровадження спеціальних підходів до вирішення проблем сектору безпеки.

Сектор безпеки та оборони потребує різноманітної кваліфікації та ресурсів для забезпечення, досягнення чи збереження миру і безпеки. Додаткові навички як чоловічого, так і жіночого персоналу є важливими для ефективного виконання покладених на сектор завдань. Для цього необхідно прагнути включати гендерні перспективи в аналіз, планування, виконання та оцінку своєї діяльності. Розвиток та реалізація втілення гендерної політики повинно охоплювати інклюзивне середовище для чоловіків та жінок у секторі безпеки та оборони, вважають експерти. На сьогоднішній день в українській армії служить та працює понад 60 тисяч жінок, 41 тисяча з яких – жінки-військовослужбовці також спостерігається чітка тенденція збільшення та розширення можливостей жінок у секторі безпеки. За даними Міністерства Оборони України 5 тисяч жінок беруть безпосередню участь у бойових діях.

Якщо в секторі безпеки представлені паритетно жінки і чоловіки, то він має більшу довіру населення, діє ефективніше через доступ до ширшого кола навичок і досвіду. Жінки часто привносять в роботу сектору кращі комунікаційні навички, здатність ефективніше знижувати рівень напруження у насильницьких ситуаціях та мінімізувати застосування сили. Водночас, жінки частіше кидають службу в секторі безпеки, тому що стикаються з перешкодами різного типу – невідповідна уніформа, обладнання, брак зручностей на роботі, сексуальні домагання, кадрова політика, що не враховує потреб жінок, виключення з процесу підвищення кваліфікації через відпустку по догляду за дитиною тощо.

Задля виправлення ситуації та забезпечення гендерно збалансованого підходу в роботі використовують різні заходи: програми наставництва та підтримки; навчання із запобігання утиску та/або сексуальним домаганням; гендерний огляд логістики; спеціальні політики щодо вагітності і материнства; асоціації жінок, які служать та працюють в секторі безпеки. Збільшення кількості жінок в армії зрештою призведе до збільшення гендерної рівності та більшої автономії жінок в українському суспільстві. Це також допоможе кинути виклик традиційним гендерним ролям і стереотипам, продемонструвавши, що жінки можуть служити в бойових підрозділах і робити внесок у національну оборону так само, як і чоловіки. Масове наймання жінок сприяє культурним і соціальним змінам у сприйнятті ролі жінок у суспільстві та сприяє більш

інклюзивному та рівноправному суспільству, в якому жінки вважаються повноправними учасниками національної безпеки. Це допоможе вирішити такі проблеми, як сексизм і сексуальне насильство, а також сприятиме кар'єрі жінок у сфері оборони та безпеки. Оскільки все більше жінок вступають до армії, вони також мають потенціал, щоб принести різноманітні навички та перспективи. Ця різноманітність може підвищити військову ефективність, оскільки різні погляди та думки сприяють більш інноваційним і комплексним рішенням.

Щоб досягти більшої рівності та ефективності в секторі безпеки, потрібна спільна робота уряду, громадськості та міжнародних партнерів. Але інтегрування принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у секторі безпеки та оборони повинно враховувати весь спектр потреб цього сектору з акцентом на захист від гендерно обумовленого насильства в середовищі військовослужбовців. При цьому важливе значення має посилення демократичного громадянського контролю над збройними силами та іншими силовими відомствами.

МЕМИ ЯК ЗБРОЯ В РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ

Н. Кудрявцева

М. Бугрим

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Сьогодні в інформаційному суспільстві використання мемів є засобом формування громадської думки, тобто соціально-культурним явищем, яке впливає на формування суспільства.

Вперше термін «мем» був вжитий та введений в науковий обіг біологом, професором Річардом Докінзоном у його праці «Егоїстичний ген» (1976 р). Він визначив мем як «одиницю передавання культурної інформації», яка володіє здатністю до самостійної реплікації – поширення в соціумі від людини (носія) до людини (реципієнта).

Дослідники по-різному тлумачать поняття «мем», узагальнивши їх, можна запропонувати таке визначення: мем – одиниця культурної інформації, інформаційний вірус, що впливає на сприйняття людиною реальності, її світогляд і поведінку, це будь-яка ідея, символ, манера або образ, який свідомо чи несвідомо передається від людини до людини через міміку, жести, відео, мову тощо.

Є такі типи мемів: текстові (містять лише вербальну складову); меми-зображення (картинки); медіадеми (комічні сюжети, що початково розміщуються на особистих сторінках користувача, а потім він може ними поділитися з іншими людьми) та креолізовані меми (картинка, графічне зображення супроводжується текстом – ілюстрацією чи поясненням змісту

мема). Також меми поділяють за тематикою: політичні, суспільні, військові (воєнні), психологічні, навчальні тощо.

Зміст мема оцінюється в категорії його важливості та зрозумілості для людини, що передбачає його здатність точно відтворити ситуацію та до інтерпретації, а форма – саме з погляду оригінальності. Суттєвими характеристиками мема є його лаконічність і смислоємність, (що відповідає кліповому мисленню), а також мобільність (легко передається) і валентність (здатність пов'язуватися з іншими мемами). Виділяють такі якості: меми виявляють глибинні образи мислення; впливають на вибір людини; визначають те, як людина мислить і приймає рішення; отримують кінцевий і зрозумілий для людини зміст в межах певного історичного контексту. Характерні ознаки мему: здатність до самовідтворення й розповсюдження; утворення шляхом стереотипізації і спрощення складних явищ, понять; швидко набуття популярності; багатозначність; перевага емоційності над значенням.

З 2022 року у з'являється велика кількість мемів, які швидко стають віральними, тобто швидко зацікавлюють та розповсюджуються. Ці меми відображають реальність, принаймні, її частину, у дещо зміненому (для трансформації її розуміння) вигляді, використовуючи прийоми шаржування, акцентування, символізації (подекуди – навіть філософської) чи гротеску. В основі мемів є гумор, який пом'якшує переживання проблем чи й зовсім позбавляє тривоги, виконує функцію такого собі запобіжника, що дозволяє послабити внутрішнє напруження, отримати певний контроль над ситуацією, применшити дію інших, більш важких емоцій. А меми про війну дають можливість сміятися над ворогом, бачити наші переваги, насміхатися над недоліками і таким чином далі вести боротьбу. Також сьогодні вони слугують ефективною зброєю у російсько-українській війні, де сторони воюють за системи світоглядних переконань і цінностей людей, хочуть нав'язати потрібну картину світу, створити нові смисли. За допомогою мемів можна легко маніпулювати свідомістю людей, схиляючи її на свою сторону. Сьогодні українці використовують меми з метою висміювання й деморалізації ворога; підтримки морального духу «своїх»; ідеалізації особистості, демонстрування абсурдності дій російського керівництва та російської пропаганди.

Висміювання й деморалізації ворога

Найпопулярніший і найпотужніший мем повномасштабної війни, який став сакральним всеукраїнським гаслом і розповсюдився у світі, це, звичайно ж, легендарна фраза українського прикордонника «Русский военный корабль, иди нах..й» у відповідь на пропозицію російських окупантів скласти зброю. А коли ЗСУ потопили флагман російського Чорноморського флоту «Москву»... то був епічний момент приниження і деморалізації Росії. Став віральним мем під назвою «Чмоня», який висміював незграбний зовнішній вигляд російських

військових. Прототипом став солдат Андрій Рязанцев, якого взяли у полон навесні 2022 року. Якщо взяти до уваги менш масштабні, то цю функцію виконують усеможливі варіації мемів з «паляницею», «кримнашистами», «Чорнобаївкою», «соняшниками» і так майже до нескінченності.

Підтримка морального духу українців

Один із культових мемів у цій категорії виник ще до початку повномасштабної війни зі слів однойменної пісні «Доброго вечора, ми з України» виконавців PROBASS Δ HARDI. Після цього під ці слова й музику було знято чимало відео про відважних українців, які борються проти російських окупантів.

Коли меми – зброя, гумор – то броня. Ця функція перетворює меми на зброю позитивної дії, яка допомагає розвантажитися від щоденних стресів, утримати психіку в стабільному стані, посміятися над ворогом і вкотре переконатися в нездоланності України. Росіяни залякують ядерною зброєю – українці створюють меми про Щекавицю. В ерефії оголошують мобілізацію – через лічені секунди з'являються меми про «Де нам взяти стільки чорних пакетів!?!». До таких мемів належать гумористичні картинки про звільнення Херсону, Харківщини та «жест доброї волі» окупантів. Цікаві та оригінальні меми про звичайних українців та їх героїчний спротив. Вони зображують звичайних людей, які не бояться протистояти беззбройно російським солдатам, як крадуть танки, зброю в окупантів, підсипають отруту в їжу, звільняють автодороги від ворожих мін. Вірусними стали меми про звичайну киянку, яка збила ворожий дрон за допомогою звичайної банки огірків.

Ідеалізація особистості

Зеленський, Залужний, Кім, Арестович (зараз уже до нього змінилося ставлення від ідеалізації до висміювання), Пташка, Привид Києва та інші. Усі вони стали мемами. Наприклад, президента України Володимира Зеленського зображують супергероєм. Він рятує світ від країни-агресорки РФ, тоді як Валерія Залужного (коли був Головнокомандувачем ЗСУ) янголом-охоронцем для українців.

Що більше особистість ідеалізується, то більше ми їй довіряємо, переймаємо її світоглядну систему.

Демонстрування абсурдності дій російського керівництва та російської пропаганди

Це, зокрема меми про біолабораторії, де, на переконання російської пропаганди, «виросшують» дельфінів, голубів, комарів та інших представників тваринного світу для військових дій, меми про часткову мобілізацію/могілізацію в росії, багато мемів присвячено карті О. Лукашенка, який хотів показати звідки готувався напад на Білорусь.

Меми також є інструментом пропаганди. Росія також своїй у пропаганді використовує всі наявні методи й інструменти. «Бандерлоги», «неонацисти», «київський режим», «бойові голуби» тощо – це наративи російської пропаганди, які соціальні мережі перетворили в меми. що сприяють деградації громадської думки, викривляють сприйняття навколишнього світу, формують потрібні негативні образи.

Отже, меми не лише є інформативними та гумористичними, допомагають справитися з переживаннями та стресом, а й допомагають спростовувати фейки та протистояти пропаганді ворога, також вселяють надію та піднімають моральний дух.

ВИЗНАЧЕННЯ СТИЛІВ ЛІДЕРСТВА ТА РІВНЮ ГРУПОВОГО РОЗВИТКУ КУРСАНТІВ ІВМС НУ «ОМА» ПІД ВПЛИВОМ ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ З РФ

Л. Козловська, кандидат. політичних наук, професор

А. Образій.

*Інститут Військово-Морських Сил Національного університету
«Одеська морська академія»*

Вступ. Агресія РФ на території України третій рік поспіль ставить нові виклики перед мужнім українським народом та його Збройними Силами. Вимушена міграція українців з захоплених ворогом територій не зупинила політичні та соціальні процеси в нашій державі. Діти вимушених мігрантів, досягнувши відповідного віку, здобувши освіту в загальноосвітніх школах, поповнили ряди українських студентів та курсантів з метою здобути вищу освіту і стати корисними державі спеціалістами. Особливо цінною в умовах сьогодення є вища військова освіта. Така освіта здійснюється і в Інституті Військово-Морських Сил Національного університету «Одеська морська академія» (далі ІВМС НУ «ОМА») – єдиному ВВНЗ Військово-Морських Сил Збройних Сил України (далі- ВМС ЗСУ). Їх підготовка в умовах запеклої боротьби проти збройної агресії РФ сприяє відродженню та зміцненню ЗСУ. Сучасні виклики вимагають від майбутнього офіцера ВМС ЗСУ бути прикладом для особового складу, мати здатність ефективно управляти підрозділом, бути мотивованим та високопрофесійним фахівцем, виконувати завдання за призначенням, приймати складні рішення в умовах невизначеності (бойових умовах), нести особисту та професійну відповідальність за свої дії. Саме ці положення є фундаментом підготовки майбутніх заступників командира з морально-психологічного забезпечення в ІВМС НУ «ОМА», які передбачають пріоритет в підготовці військово-морського фахівця – лідера, наповнення його найвищими ідеями лідерства, честі та служіння своїй державі,

українському народові - цим окреслювалась актуальність дослідження. Мета наукового пошуку полягала у визначенні та обґрунтуванні стилів керівництва як показника ефективності лідерства, з'ясуванні рівня розвитку групи, визначенні взаємозв'язку між стилем та динамікою групи, чим обґрунтовувались завдання - дослідити теоретичні основи лідерства та його ефективності, стилі керівництва, групову динаміку і показати взаємозв'язок типів лідерства та рівнів розвитку групи курсантів-майбутніх офіцерів. Предметом дослідження стали закономірнісні процеси групового розвитку та вплив на них стилів лідерства відповідного керівника в колективі курсантів ІВМС НУ «ОМА». Об'єкт дослідження - взаємодія керівників навчальних груп і курсантів ІВМС НУ «ОМА». Джерелознавчою базою дослідження стали роботи: Адера Дж. «Думай як лідер. Алгоритм прийняття рішень», Левіна К. «Групово динаміка: дослідження і теорія», Ягупова В. «Військова психологія : методологія, теорія та практика» та ін. Нормативну базу наукового пошуку склали: «Стратегія розвитку військового лідерства», «Доктрина розвитку військового лідерства», «Положення про військове лідерство в ІВМС НУ»ОМА» та ін. керівні документи Міністерства Оборони та ЗСУ.

Виклад основного матеріалу. Самовідданістю, стійкістю, завзятістю, кмітливістю військовослужбовців України захоплюється весь світ. Стримування російської навали було б неможливим без ефективного управління та мотивування особового складу до виконання завдань із оборони держави, захисту її суверенітету, цілісності та недоторканості. Доцільно в таких умовах розглянути гуманітарний аспект сучасної війни з точки зору морально-психологічного забезпечення в ракурсі підготовки майбутніх офіцерів тактичного рівня в ЗСУ назагал та в ІВМС НУ «ОМА» безпосередньо. Викладачі кафедри соціально-гуманітарних та фундаментальних дисциплін ІВМС НУ «ОМА» готують майбутніх офіцерів тактичного рівня з напрямку підготовки 25 «Військові науки» спеціальності 254 «Забезпечення військ (сил)», спеціалізації «Морально-психологічне забезпечення». Саме курсантами цієї спеціальності проводилася дослідно-експериментальна робота протягом 2023-2024 н.р. на базі ІВМС НУ «ОМА». Усього дослідженням було охоплено 60 курсантів з галузі знань 25 «Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону», спеціальностей 254 та 255, спеціалізацій: Корабельна зброя та засоби навігації, Корабельне радіотехнічне озброєння та засоби зв'язку, Корабельні енергетичні установки, Берегове ракетно-артилерійське озброєння, Морально-психологічне забезпечення у підрозділах (кораблях), Пошуково-рятувальні і водолазно-рятувальні роботи на морі. На початковому етапі дослідно-експериментальної роботи нами були опрацьовані теоретичні основи лідерства та його ефективності, стилів керівництва, групової динаміки. Частина з них ми взяли з доктрини «Про військове лідерство в ЗСУ», де відзначено, що військове лідерство є ключовим компонентом забезпечення професійної

діяльності, як окремих військовослужбовців різних категорій, так і органів військового управління. Сутність військового лідерства полягає в чіткому формулюванні завдань (набагато ефективніше чітко пояснити завдання, тоді і на питання від особового складу витратиться менше часу), оцінці ресурсів (якщо вивчати досвід військовослужбовців, можна менше роботи своїх помилок), мотивуванні (мотивування – це не тільки про нагороду, але й про мотиваційні вирази), розвитку (для того, щоб когось навчити, необхідно самоудосконалюватись та постійно займатись самоосвітою), безпеці, власному прикладі та ін. Військовими лідерами не народжуються, ними стають, досягаючи досконалості на всіх рівнях розвитку. Теоретики психології визначають відмінності між керівником та лідером, стверджуючи, що керівник – це особа: на яку офіційно покладені функції управління групою, несе юридичну відповідальність за функціонування групи, має в своєму розпорядженні можливість санкціонування — покарання і заохочення підлеглих для впливу на їх активність. Лідером є особа, що висувається в результаті взаємодії членів групи при вирішенні конкретного завдання, у конкретній ситуації приймаючи на себе певні функції, демонструє вищий (ніж інші члени групи) рівень активності, участі та впливу на поведінку інших. Тобто, не кожний керівник є лідером. У групах, де керівник не має авторитету – є неформальний лідер, який керує групою. Один із теоретиків лідерства Адер Джон виокремлює головні риси, що характеризують лідера, серед них: захопленість власною роботою, тими ідеями, що характеризують її зміст і спрямованість, відповідальність, цілісність та здатність особистості притримуватися моральних цінностей, жорсткість як вимогливість в першу чергу до себе та великий життєвий потенціал, справедливість та прагнення до справедливої нагороди, душевне тепло та любов до справи й гуманність, скромність та уміння вислуховувати, впевненість у своїх силах [1]. Стилі керівництва - це звична манера поведінки керівника (лідера) по відношенню до підлеглих, щоб чинити на них вплив і спонукати їх до досягнення цілей. Теоретик лідерства, німецький вчений Курт Левін розрізняє стилі за характером прийняття рішення в соціальній групі і поділяє їх на 3 групи: авторитарний (передбачає жорсткий спосіб керівництва, придушення ініціативи членів групи, відсутність обговорення під час прийняття рішень, управління групою здійснюється однією людиною – керівником, який сам приймає рішення), демократичний (модель взаємодії лідера і групи – це залучення членів групи до обговорення тих питань, стосовно яких передбачається прийняття рішення), ліберальний (безсистемність у прийнятті рішення, відсутність сформульованих вимог лідера та контролю за виконанням прийнятих рішень, прагне уникнути відповідальності, перекладаючи її на підлеглих) [2]. Отже, теоретики стверджують, що немає поганого чи гарного стилю керівництва. В кожній групі буде ефективним свій стиль, у кожного командира присутні всі стилі, але є один, який переважає. Групову динаміку розглядав Курт Левін. Він дав визначення

«малої групи» як найбільш поширеної форми існування спільноти, невеликої за чисельністю. В ній особи об'єднані між собою спільною метою, інтересами (нижня межа групи складається з 3 осіб, верхня - з 30 і більше) [2]. Теоретики лідерства зазначають, що до процесів групової динаміки належать розвиток групи, груповий тиск, керівництво та лідерство, прийняття групового рішення. Вчений-психолог Уманський виділив 4 рівні розвитку групи: конгломерат, асоціація, кооперація, колектив та корпорація (не притаманна Збройним Силам, тому що в ній досягають мети в будь-який спосіб та мають егоїстичні цілі, хоча вони також можуть бути згуртованими, мати лідера, але прикладом цієї групи є – мафія, як одна проти всіх) [4]. Психолог Ягупов В. виділив 4 фази розвитку групи: фаза первинного сприймання і впізнавання (формування першого враження про члена) – прикладом є абітурієнти, які тільки починають знайомитись, знаходити спільні інтереси, фаза зближення (формування оцінки і самооцінки, розвиток рефлексивних стосунків, актуалізація установки на спільні дії), фаза спільної дії (прийняття міжособистісних ролей і визначення статусу в процесі спілкування) - ця фаза наближена до колективу, але ще не свідчить про розвиток групи на високому рівні, фаза зчеплення (зміцнення почуття «Ми», формування норм спілкування, включення механізмів взаємовпливу) - це вже колектив, це група згуртованих людей, яким , поставили завдання прийняти участь у змаганнях і якщо вони цього не хочуть, то все одно роблять, щоб показати, що вони найсильніша група [5]. Вчений-психолог Ягупов В. вважав, що структура колективу складається з: спільної діяльності; міжособистісних стосунків; цілей, цінностей групи; емоційних зв'язків. На відміну від інших соціальних спільнот, колектив характеризується наступними основними рисами: стійкою взаємодією (сприяє міцності та стабільності його існування в просторі та часі); чітко вираженою однорідністю складу (наявністю ознак, які властиві колективу); відносно високим ступенем згуртованості на підставі єдності поглядів, настанов, позицій членів колективу; структурованістю - певною мірою чіткості та конкретності розподілу функцій, прав та обов'язків, відповідальності між членами колективу; організованістю, тобто упорядкованістю, підпорядкуванням колективу певному порядку виконання спільної колективної життєдіяльності; сприятливим психологічним кліматом. На основному етапі дослідно-експериментальної роботи було встановлено взаємозв'язок типів лідерства та рівнів розвитку групи майбутніх офіцерів [5]. Для систематизації та аналізу результатів були задіяні дві методики Гірняк Галини: перша- для визначення стилів керівництва – «Діагностика стилів керівництва», друга-для визначення рівня розвитку колективу – «Дослідження групового розвитку». Для опису дослідження було обрано шість навчальних груп на другому курсі з метою проаналізувати стилі керівництва командирів і визначити рівень розвитку кожної групи. Інформація з приводу груп – конфіденційна. Опитування проводилися за допомогою тестування на аркушах, де було представлено 60 питань. Після відповідей шістдесяті осіб, було вираховано середній коефіцієнт в

кожній групі. (В 1-й і 6-й групах переважає авторитарний стиль керівництва, в 5-й – ліберальний, в 2-й, 3-й і 4-й – демократичний). Отже, стиль керівництва в значній мірі визначає результати діяльності групи. Існує багато прикладів того, коли керівник, очоливши відсталий колектив і правильно вибравши стиль керівництва, перетворює ситуацію, пробуджує творчі сили та енергію особового складу. І навпаки, при іншому стилі може зруйнувати ефективно працюючий до того колектив. Таким чином, спираючись на особисті якості, кожен керівник виробляє індивідуальний стиль роботи. В дослідженні групової динаміки отримані результати: (В 1-й і 6-й групах переважає авторитарний стиль керівництва, в 5-й – ліберальний, в 2-й, 3-й і 4-й – демократичний). Не кожна військова група може досягти рівня розвитку колективу. Деякі групи наразі мають низьку групову динаміку, але це змінюється з часом. За допомогою методик Гірняк Г. ми можемо побачити, що на другому курсі висока групово динаміка проявляється у керівника з демократичним стилем, на середньому рівні групи, у яких лідери з авторитарним, демократичним, ліберальним стилями керівництва. На низькому рівні група у керівника з авторитарним стилем керівництва. Тобто, групово динаміка більше всього розвинута у командирів з демократичним стилем керівництва. Як висновок, зазначимо: в результаті наукового пошуку, ми визначили поняття лідера та керівника, їх відмінності, провели дослідження яке показало, що ефективним на другому курсі є демократичний стиль лідерства. Так як дослідження було вузьконаправленим, вбачаємо необхідність продовження наукового пошуку в цьому ракурсі. Надалі нам було б цікаво порівняти групову динаміку на першому та четвертому курсах, подивитися, яка групово динаміка в групах на інших курсах та який стиль лідерства у командирів груп. Також плануємо провести повторне опитування на четвертому курсі через 2 роки, для того щоб побачити зміни.

Список використаних джерел

1. Adair John. Think like a leader. Decision making algorithm. Publisher: Cappelen Academic Publishers, 2010. 120 p.
2. Lewin Kurt. Group Dynamics: Research and Theory. London: Tavistock, 1954. 271 p.
3. Прищак М.Д. Психологія управління в організації. Вінниця, 2012. 141с.
4. Umansky L. I. Personality. Organizational activities. Collective. Warsaw, 2005. 208 p.
5. Ягупов В. В. Військова психологія : методологія, теорія та практика. К.: Psyhobook, 2023. 517 с.

ІНТЕГРУВАННЯ РІВНИХ ПРАВ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ

О. Вигівська, кандидат історичних наук, доцент

А. Весельська

Житомирський військовий інститут імені С. П. Корольова

Однією з головних зовнішньополітичних цілей України є повноправне членство не лише в ЄС, а й НАТО – військово-політичного союзу, який протягом багатьох десятиліть яскраво доводить, що є надійним гарантом безпеки та територіальної цілісності всіх без винятку своїх членів. Однією з необхідних умов майбутнього вступу України до НАТО є проведення реформ у секторі безпеки та оборони, у тому числі стосовно інтеграції гендерної рівності. Адже вона безпосередньо пов'язана з основоположними цінностями демократії, особистою свободою, правами людини та верховенством права, що й є головними принципами існування та діяльності НАТО.

У багатьох країнах, включаючи ті, які не є членами НАТО, усвідомлюють, що для ефективного розвитку своїх армій важливо враховувати гендерні аспекти не лише на етапі залучення жінок до військової служби, але й у процесі формування різних ролей та функцій, які вони виконують у військовому середовищі. Для цього потрібно активно працювати над розвитком можливостей в сфері оборони щодо вирішення гендерних питань, сприяючи створенню інклюзивного та рівного середовища для всіх військовослужбовців.

Сектор безпеки та оборони потребує різноманітної кваліфікації та ресурсів для забезпечення, досягнення чи збереження миру і безпеки. Додаткові навички як чоловічого, так і жіночого персоналу є важливими для ефективного виконання покладених на сектор завдань. Для цього сектор безпеки та оборони повинен активно прагнути включати гендерні перспективи в аналіз, планування, виконання та оцінку своєї діяльності. І це також є дуже важливий аспект у співпраці з партнерами – країнами ЄС та НАТО. Експерти вважають, що комплексний розвиток та реальне втілення гендерної політики повинно охоплювати інклюзивне середовище для чоловіків та жінок в секторі безпеки та оборони. І одне з завдань цього сектору – сприяти більшій гендерній рівності та залученню жінок до діяльності своїх інституцій. Гендерна перспектива має потенціал не лише зменшити негативний вплив війни на жінок та збільшити участь і розширити можливості жінок у суспільстві, а й позитивно вплинути на ефективність діяльності, насамперед стосовно того як застосовується сила для досягнення політичних цілей.

Якщо в секторі безпеки представлені паритетно жінки і чоловіки, він має більшу довіру населення, діє ефективніше через доступ до ширшого кола навичок і досвіду. Жінки часто привносять в роботу сектору кращі

комунікаційні навички, здатність ефективніше знижувати рівень напруження у насильницьких ситуаціях та мінімізувати застосування сили.

Значимо, що прагнення до гендерної рівності у секторі безпеки та оборони вимагає зрушень в інституційній культурі та переорієнтації того, як саме залучення жінок до виконання робіт у силовому секторі держави сприяє більш широкому просуванню гендерної рівності в суспільстві.

Така позиція вимагає перегляду поглядів щодо можливих проблемних аспектів реалізації гендерного питання та того, яким чином оборонний сектор готовий реагувати на гендерні загрози державі загалом та окремим особам частково.

Потребує системно-логічного переосмислення підхід до критеріїв, вмінь, ціннісних характеристик та загальносоціальних якостей, які мають бути притаманні особі, що реалізує свою діяльність у сучасному силовому формуванні.

Для країни надто важлива якість війська, тому Збройні сили України нині не зважають на стать – передусім професіоналізм. Міноборони почало просуватися в цьому напрямі доволі активно і стало чи не єдиним відомством, яке повністю взяло на себе виконання цілей партнерства із НАТО саме в гендерних аспектах військової служби. Нині створено якісний алгоритм, який охоплює всі аспекти, що відповідають національному плану дій на виконання резолюції Радбезу ООН 1325 «Жінки, мир, безпека». Передусім, це забезпечення жінкам перспективи кар'єрного зростання відповідно до рівня освіти, досвіду і результатів службової діяльності.

У Збройних силах України працюють над тим, аби кількість жінок-військовослужбовців зростала. Нині триває активний відбір та підготовка жінок із подальшим направленням до складу міжнародних операцій із підтримки миру і безпеки на посади офіцерів штабу та радників із гендерних питань. Кількість жінок-офіцерів, які навчаються на оперативному рівні, за останні п'ять років зросла в кілька разів. Якщо раніше жінка на оперативному рівні – це поодинокий випадок на кшталт медика чи гуманітарія, то нині жінки є і на командних спеціальностях. За кілька років опинимось у ситуації, коли жінки претендуватимуть на заміщення керівних посад не лише в галузі юриспруденції чи медзабезпечення, а й на серйозних командних посадах, як у НАТО.

Головне – це ментальна готовність офіцерів-чоловіків до сприйняття і виконання рішень та команд, які віддає жінка-офіцер. Під час нинішньої війни всі побачили, що і в нас є військовослужбовиці, які дивують навіть західних партнерів.

Утім є і «але»: жінка-військовослужбовець за посадою має виконувати увесь обсяг навантаження на рівні з чоловіками згідно з її посадовими обов'язками. Такі службові вимоги діють і в арміях країн НАТО.

Водночас, жінки частіше кидають службу в секторі безпеки, тому що стикаються з перешкодами різного типу – невідповідна уніформа, обладнання, брак зручностей на роботі, сексуальні домагання, кадрова політика, що не враховує потреб жінок, виключення з процесу підвищення кваліфікації через відпустку по догляду за дитиною тощо.

Задля виправлення ситуації та забезпечення гендерно збалансованого підходу в роботі використовують різні заходи:

1. програми наставництва та підтримки;
2. навчання із запобігання утиску та/або сексуальним домаганням;
3. гендерний огляд логістики;
4. спеціальні політики щодо вагітності і материнства;
5. асоціації жінок, які служать та працюють в секторі безпеки.

Інтеграція рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у секторі безпеки є ключовим елементом не лише для досягнення гендерної рівності, але й для ефективності та успішності в цій сфері. Підтримка гендерної рівності у секторі безпеки та оборони сприяє створенню інклюзивного середовища, яке розвиває потенціал всіх військовослужбовців та підвищує довіру громадськості до сектору безпеки. Забезпечення гендерної рівності у секторі безпеки не лише сприятиме зміцненню обороноздатності країни, але й сприятиме побудові більш справедливого та інклюзивного суспільства. Це вимагає постійного зусилля та підтримки з боку урядових інституцій, міжнародних організацій та громадськості для досягнення поставлених цілей гендерної рівності у секторі безпеки та оборони.

СТРАТЕГІЇ ГЕНДЕРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНОЗДАТНОСТІ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

О. Вигівська, канд.іст.н., доцент кафедри суспільних наук

О. Северін

Житомирський військовий інститут імені С. П. Корольова

Сучасний світ стикається з численними викликами у сфері національної безпеки та оборони, які вимагають комплексного підходу та інноваційних рішень. Однією з критичних змін, що набирають обертів у глобальному масштабі, є гендерна інтеграція в секторі безпеки та оборони. Попри значний прогрес у визнанні рівних прав і можливостей, сектор безпеки та оборони залишається домінованим чоловіками[1], часто ігноруючи потенціал та вклад жінок. У контексті України, країни, що переживає виклики зовнішньої агресії та потребує зміцнення своєї національної безпеки та обороноздатності, гендерна інтеграція набуває особливої актуальності та важливості.

Проблема полягає в недостатньому використанні потенціалу гендерної інтеграції у секторі безпеки та оборони, що може призвести до втрати значних інноваційних можливостей та ресурсів. Ця недостатність відображається у відсутності адекватного представництва жінок на ключових посадах, недоліках у політиках гендерної рівності та ігноруванні гендерного аспекту в стратегіях національної безпеки та оборони.

Дослідження гендерної інтеграції є важливим, оскільки воно сприяє зрозумінню як гендерні аспекти впливають на ефективність та інноваційність в секторі безпеки та оборони. Включення жінок та врахування гендерних відмінностей може забезпечити нові підходи до вирішення конфліктів, підвищення морального та психологічного клімату в колективах, а також сприяти розвитку більш інклюзивних і ефективних оборонних стратегій [2].

Гендерна інтеграція у секторі безпеки та оборони починає набувати все більшої ваги в глобальному дискурсі. Згідно з численними дослідженнями, гендерна рівність сприяє створенню більш ефективних і гнучких військових організацій. Доповіді Організації Об'єднаних Націй наголошують на значущості реалізації принципу гендерної рівності для досягнення стійкого миру та безпеки, вказуючи на позитивний вплив інтеграції жінок на результативність миротворчих місій (ООН, 2015). Данні джерела також висвітлюють поліпшення стратегій взаємодії з місцевим населенням у конфліктних зонах, що стає можливим завдяки залученню жінок.

Теорії національної безпеки традиційно фокусуються на захисті територіальної цілісності держави та її громадян від зовнішніх і внутрішніх загроз. Останніми роками ці теорії все більше враховують гендерні аспекти, визнаючи, що інтеграція гендерної перспективи може збільшити ефективність оборонних стратегій. Гендерна інтеграція в теорії та практиці національної безпеки сприяє відкриттю нових шляхів для вирішення конфліктів, забезпечуючи більш повне розуміння викликів та можливостей, що стоять перед сектором безпеки.

Дослідження показують, що гендерна рівність та інтеграція суттєво підвищує ефективність військових формувань [2]. Включення жінок в бойові підрозділи сприяє підвищенню морального духу та зміцнює командну згуртованість, а також забезпечує нові перспективи для розв'язання тактичних завдань. Крім того, залучення жінок до військових операцій допомагає забезпечити більш ефективну взаємодію з місцевим населенням у регіонах конфліктів, що є ключовим фактором успіху миротворчих місій (Egnell, 2013). Все це вказує на те, що гендерна інтеграція є не лише питанням справедливості, але й важливим чинником підвищення ефективності оборонних стратегій.

Гендерна політика в Україні має глибокі історичні корені, проте значний розвиток вона отримала після проголошення незалежності в 1991 році. З цього

часу Україна зробила значні кроки на шляху до гендерної рівності, приєднавшись до міжнародних угод, таких як Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW), і прийнявши внутрішньодержавне законодавство, спрямоване на забезпечення рівних прав та можливостей для чоловіків та жінок. Незважаючи на прогрес, шлях до повної гендерної рівності залишається непростим через глибоко закорінені стереотипи та культурні норми [3].

В останнє десятиліття Україна зробила помітні кроки у сфері гендерної інтеграції в секторі безпеки та оборони, особливо в контексті збройного конфлікту на сході країни та анексії Криму. Ці події викликали необхідність у збільшенні чисельності оборонних сил та, як наслідок, відкрили двері для більшого залучення жінок до військової служби.

З 2014 року значно зросла кількість жінок, що служать в Збройних Силах України та інших військових формуваннях, як на небойових, так і на бойових посадах. Водночас, уряд України розробляє та впроваджує низку програм та ініціатив, спрямованих на підтримку гендерної рівності у секторі оборони. Зокрема, було створено посаду уповноваженого з питань гендерної політики в Міністерстві оборони України та розроблено відповідні нормативно-правові акти.

Незважаючи на здобутки, сектор безпеки та оборони України продовжує стикатися з викликами у сфері гендерної інтеграції. До них відносяться недостатня представленість жінок на керівних посадах, гендерні стереотипи, такі як обов'язковість силової витривалості в професіях, де домінують чоловіки; диспаритет чоловіків та жінок в інтелектуальному плані; наявність у жінки якостей, наприклад, легковажності та емоційності, які несумісні із професією військового; більша соціальна цінність чоловіка у порівнянні з жінкою, у період проведення політики інтеграції жінок до армії завдають шкоди престижності професії військового, оскільки вони піддають сумніву такі важливі для професійного престижу фактори, як кваліфікація, компетентність, професіоналізм, соціальна корисність всього особового складу України без винятку[3], що обмежують можливості жінок для участі в бойових операціях, та відсутність достатньої підтримки для жінок, які повертаються з зони бойових дій.

Враховуючи ці виклики Україна в останні роки реалізувала низку стратегій для сприяння гендерній інтеграції в секторі безпеки та оборони. Однією з ключових ініціатив стало створення посади уповноваженого з питань гендерної політики в Міністерстві оборони та військових формуваннях та прийняття «Національної стратегії у сфері прав людини», яка передбачає заходи для забезпечення рівних прав та можливостей для чоловіків та жінок. Конкретні заходи включають в себе розробку і впровадження гендерних стандартів у

військовій освіті та підготовці, а також збільшення кількості жінок у миротворчих та безпекових місіях.

Оцінка ефективності впроваджених стратегій гендерної інтеграції в Україні є многогранною. Позитивні аспекти включають зростаючу участь жінок в секторі безпеки та оборони, як на оперативних, так і на керівних рівнях. Крім того, зусилля щодо протидії гендерно зумовленому насильству сприяють створенню безпечнішого робочого середовища для всіх військовослужбовців [4].

Проте, виклики залишаються, включаючи потребу в подальшому збільшенні представництва жінок на керівних посадах та в розвитку інклюзивної культури військових формувань, що відкрита до участі як чоловіків, так і жінок. Незважаючи на значний прогрес, повна гендерна інтеграція вимагає подальших зусиль щодо зміни ставлення та стереотипів, що досі існують в суспільстві та серед військових [5].

У цьому контексті, ефективність стратегій гендерної інтеграції можна підвищити шляхом зосередження на освіті, в тому числі на тренінгах, спрямованих на вирішення гендерних упереджень, забезпечення більшої підтримки жінкам, що вже залучені до сектору безпеки, та активізації діалогу між усіма зацікавленими сторонами для розробки більш інклюзивних політик.

Процес гендерної інтеграції в секторі оборони та безпеки України, попри значний прогрес, супроводжується низкою викликів. Ці виклики не тільки стримують повний потенціал гендерної інтеграції, але й підкреслюють необхідність розробки та впровадження більш ефективних стратегій та політик.

Серед основних викликів в першу чергу постають стереотипи та культурні норми. Одним із найбільших викликів є глибоко закорінені гендерні стереотипи та культурні норми, які обмежують можливості жінок у військовій кар'єрі. Ці стереотипи впливають на сприйняття ролі жінок в армії, часто обмежуючи їх участь до «традиційних» жіночих ролей або вважаючи їх менш придатними для бойових операцій [2].

По друге великим викликом для жінки у військах є обмежений доступ до керівних позицій. Жінки стикаються зі складнощами у досягненні керівних позицій у секторі безпеки та оборони через структурні бар'єри та відсутність достатньої підтримки. Відсутність жінок у вищих ешелонах влади обмежує їх вплив на формування політик і стратегій, а також на гендерну інтеграцію загалом [1].

Майже одним із самих гендерно чутливих викликів у наш час є відсутність гендерної чутливості у плануванні місій та недостатня інституціональна підтримка. Це обмежує здатність оборонних сил враховувати різноманітні потреби та можливості, що виникають в результаті гендерних відмінностей.

Для подолання цих викликів необхідно здійснити комплексні заходи, які включають в себе зміну існуючих норм та стереотипів через освіту та тренінги,

забезпечення рівних можливостей для кар'єрного росту, посилення заходів проти гендерно зумовленого насильства, та зміцнення інституціональної підтримки гендерної рівності. Серед можливих шляхів та рекомендацій подолання викликів що постають перед жінкою у нас час доцільним було б: посилити правову базу (законодавче зміцнення політики гендерної рівності та захисту від дискримінації та насильства, включаючи розробку та впровадження спеціальних законів, що спрямовані на протидію гендерному насильству у військовому середовищі). Збільшити залучення жінок до прийняття рішень, а саме забезпечити представництво жінок на керівних посадах і в процесах прийняття рішень на всіх рівнях сектору безпеки та оборони. Це сприятиме інтеграції гендерної перспективи у стратегічне планування та оперативну діяльність.

Також потрібно покращити механізми підтримки та захисту й залучення громадськості та НУО: Створення та зміцнення існуючих механізмів підтримки для військовослужбовців, що зіткнулися з гендерно зумовленим насильством або дискримінацією а також залучення міжнародних партнерів та НУО для обміну досвідом, найкращими практиками та забезпечення прозорості у впровадженні гендерних ініціатив.

Велику роль у подоланні викликів щодо гендерної не рівності жінок відіграє підтримка та розвиток кар'єри жінок: розробка програм менторства та кар'єрного розвитку для жінок у секторі безпеки та оборони, з метою підвищення їх кваліфікації та сприяння професійному зростанню.

Впровадження цих рекомендацій вимагатиме зусиль як на національному, так і на міжнародному рівнях, але воно є критично важливим для створення більш ефективного, справедливого та інклюзивного сектора безпеки та оборони.

У підсумку, гендерна інтеграція в секторі національної безпеки та оборони є ключовим фактором, який може значно посилити обороноздатність та безпеку України, а також інших країн. Незважаючи на існуючі виклики, такі як стереотипи, обмежений доступ до керівних позицій та відсутність інституціональної підтримки, стратегічно планована гендерна інтеграція може сприяти створенню більш ефективних, інклюзивних та гнучких військових організацій. Важливими кроками на шляху до досягнення гендерної рівності в секторі безпеки та оборони є посилення правової бази, розширення програм освіти та тренінгів, залучення жінок до прийняття рішень, створення механізмів підтримки та захисту, а також інтеграція гендерної перспективи у всі аспекти діяльності. Впровадження цих рекомендацій вимагає зусиль на різних рівнях та співпраці з громадськістю та міжнародними організаціями.

Список використаних джерел

1. Скорик, М. Огляд національного досвіду вимірювання гендерної нерівності в Україні, 2009–2021. Частина II. Ініціативи донорів та неурядових організацій щодо гендерних вимірювань. Статистика України. 2022. URL: https://consensus.app/papers/review-national-experience-measuring-gender-inequality-skoryk/afa8b82b2d665f0c9571af26a814c6e5/?utm_source=chatgpt (дата звернення: 20.03.2024).
2. Reis, J., & Menezes, S. Gender Inequalities in the Military Service: A Systematic Literature Review. *Sexuality & Culture*, 24, 1004-1018. 2019. URL: https://consensus.app/papers/gender-inequalities-military-service-systematic-reis/acac2b0fc4ac546396a4cf14c64905eb/?utm_source=chatgpt (дата звернення: 19.03.2024).
3. Храбан Т., Вигівська О. Інтеграція жінок у збройні сили як виклик престижу військової професії / Тетяна Храбан, Оксана Вигівська, // Грани: Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – Дніпропетровськ: Т. 24 (11) 2021, -С. 21-29.
4. Скорик, М. Аналітичний огляд національного досвіду вимірювання гендерної нерівності в Україні, 2009-2021. Частина I. Державна практика вимірювань гендеру. 2022. URL: https://consensus.app/papers/review-national-experience-measuringgenderinequalityskoryk/0c43a53ad97c52758b198db093a15d39/?utm_source=chatgpt (дата звернення: 09.03.2024).
5. Крикун, П., Затинаско, О., Корендович, В. Всебічний огляд сектору безпеки та оборони України як складової частини управління безпекою та обороною. 2021. URL: https://consensus.app/papers/comprehensive-review-security-defence-sector-ukraine-krykun/421cab81e75e5127b8224ee5ce35b059/?utm_source=chatgpt (дата звернення: 10.03.2024).

«БРАТЕРСЬКА ЄДНІСТЬ» УКРАЇНЦІВ ТА РОСІЯН ЯК ІНСТРУМЕНТ РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ

П. Левченко

О. Савчук, кандидат психологічних наук

Харківський національний університет Повітряних Сил ім. Івана Кожедуба

Українці та росіяни історично не є «братніми народами» з різноманітних причин. Україна та росія процвітали та здобували могутність в різних історичних обставинах, маючи вплив від різних сусідів. Початки усіх українських, російських, білоруських і, великою мірою, литовських етносів мають свої корені в середньовічній Русі. Під впливом історичних подій на кожну з країн - визначились значні культурні, політичні, ідеологічні відмінності, а також різниця між мовами, зокрема українською та російською.

Україна – не «молодший брат». Комуністична пропаганда встановила чіткі шаблони для тлумачення історії України, де вона виступала як доповнення до російської історії. Історичні події в Україні сприймалися як паралельні російським, але в меншому масштабі та другорядному порядку. Проте ця пропаганда не відображала реальну картину подій.

Українська культура – унікальна та самодостатня. Водночас у рамках російської пропаганди було встановлено, що найбільш важливими аспектами для українських митців має бути їхня співпраця з російськими колегами та орієнтир на російські стандарти. Все, що не відповідало цим шаблонам, або знаходилося на межі, або втрачало вплив. Проте українські художники зберігали свободу в-творчості і ніколи не підтримували ідеологію «русского міра».

Україна не залежить від росії, незважаючи на бажання росії. Українці швидко звільнилися від енергетичної залежності та не дали росії зачепитися за них через газові труби. Окупація Криму та конфлікт на сході також вразили доброзичливе ставлення до росії. Російські пропагандисти відомі тим, що постійно створюють міфи про необхідність «братерства» між рф та Україною, не зважаючи на свої недружні дії по відношенню до «братнього народу». Але Україна залишається незалежною!

Українці та росіяни є різними народами, а відмінності між ними обумовлені об'єктивними особливостями їх соціально-історичного розвитку.

Відправною точкою, як завжди наполягали і самі росіяни, дійсно є Київ. У IX столітті внаслідок тривалих процесів розвитку східнослов'янських племен, що були вдосконалені впливом сусідніх народів, сформувалася одна з найбільших держав середньовічної Європи – Русь. Центральну роль у формуванні історичної основи виконувало Середнє Подніпров'я, де традиції політичного життя прослідковувалися ще з давніх скіфо-античних періодів. За назвою міста Києва, центру цієї держави, в історичній літературі вона отримала назву «Київська Русь». Зокрема вживаються назви Давня Русь, Руська земля, Київська Держава. Під «Руссю» мали на увазі Київську землю, країну полян, територію Середнього Подніпров'я. Імперські прагнення росії з'явилися значно пізніше [1].

Україна відома своєю демократичною спадщиною. Після монгольської навали у XIII столітті шляхи України та росії повністю розійшлися. Україна продовжувала розвиватися у європейському контексті, зберігаючи демократію, самоврядування, європейське право та релігійну терпимість. Політична культура українців була сформована під впливом Козацької держави – Гетьманщини. Натомість, російське князівство розвивалось під впливом ординських традицій, що включали в себе культ особистості правителя, централізоване управління та відсутність приватної власності на землю [1].

Після Революції 1917 року в російській імперії та в Українській Народній Республіці виникли складні політичні та соціальні умови, які спричинили ряд подій, що загострили відносини між українцями та росіянами. Після повалення царської влади зимою 1917 року у Петрограді, національно свідомі українці почали формувати на території сучасної України, а зокрема Києва – ради робітничих і солдатських депутатів, в тому числі спалахнули масові мітинги й демонстрації, що спонукало до утворення Української Центральної Ради. Українська Центральна Рада, ядро якої склали активісти Товариства українських поступовців, 17 березня повідомила телеграмою петроградський Тимчасовий Уряд про своє створення [2].

У період національного піднесення Центральна Рада здійснила відповідальний крок: 23 червня 1917 року прийняла і того ж дня урочисто проголосила на Всеукраїнському військовому з'їзді I Універсал, який проголошував автономію України і закликав народ до організації нового політичного ладу в Україні [3, 163]. Тимчасовий уряд та російська преса на I Універсал відреагували негативно: звинуватили українців у сепаратизмі. Хоча вже 12 липня 1917 року було досягнуто порозуміння з делегацією Тимчасового уряду, яка прибула до Києва, що легітимізувало Центральну Раду [4].

У II Універсалі датованому 3 (16) липня 1917 року було висловлено згоду чекати рішення Всеросійських Установчих зборів стосовно питання автономії України. Також було зазначено, що у найближчий час Центральна Рада поповниться представниками «неукраїнських груп населення», що проживають в Україні, та стане єдиним й найвищим органом демократії України [3, 163].

7 листопада Українська Центральна Рада виступила зі своїм III Універсалом, яким проголосила про створення Української народної республіки (УНР), в межах територій, які переважно були заселені українцями, однак, зі збереженням федеративного зв'язку з небільшовицькою росією. Проголошення УНР стало логічним продовженням державотворчої традиції українців та відіграло визначну роль в історії українського народу [3, 165]. Українська еліта вже тоді намагалася створювати незалежну державу з демократичними цінностями на противагу росії з її тоталітарними режимами, та поступово просувалась від ідей політичної автономії в складі росії до власної державної незалежності.

Після Лютневої та Жовтневої революцій у росії влада перейшла до рук більшовиків, що встановили радянський режим. Україна також пройшла через свої революційні зміни, і 6 січня 1919 році у місті Харкові, який знаходився під контролем більшовиків, була проголошена Українська Соціалістична Радянська Республіка (УСРР) [3, 179]. Ці перетворення посилили напруженість і конфлікти між різними політичними силами. В Україну почалося зовнішнє вторгнення, тоді, як і зараз прийшли "асвабдівелі", внаслідок чого майже вся територія

України опинилася під контролем окупанта. Ця війна, яка тривала до 1921 року, спричинила великі людські втрати і руйнування. Відстояти незалежність на цьому історичному етапі Україна не змогла.

З огляду на політичні та економічні реалії після розпаду Радянського Союзу в 1991 році, Україна розвивалася як самостійна держава зі своїми власними інтересами та пріоритетами. Це сприяло культурній ідентифікації українців, формуванню української, політичної нації та подальшого віддалення від росії. Перехід до демократії та побудова державних інститутів стали важливим етапом для України. Країна стикалася з завданням створення нової конституції, розвитку парламентської системи та забезпечення прав і свобод громадян. Цей процес був доволі тривалим і часто супроводжувався політичними конфліктами та нестабільністю.

У сучасних українсько-російських відносинах російська пропаганда продовжує відігравати ключову роль. Зокрема, під час гібридної війни на сході України та окупації Криму росією було використано масштабну пропагандистську кампанію для виправдання своїх дій та впливу на громадську думку, що спричинило подальше загострення відносин між країнами.

Отже, маніпуляція історичними фактами та подіями залишається одним з основних інструментів реалізації імперських амбіцій росії, зокрема її прагнення утримати контроль над українськими землями. Російська імперія раніше, а тепер російська федерація намагається утвердити свою домінуючу роль у регіоні, використовуючи пропаганду для просування власної версії історії, що обумовлює додаткову напругу між російським та українським народами.

Список використаних джерел

1. Чому українці та росіяни історично – не «братні народи» (інфографіка). Український інститут національної пам'яті. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/rosiysko-ukrayinska-viyana-istorychnyy-kontekst/chomu-ukrayinci-ta-rosiyany-istorychno-ne-bratni-narody-infografika> (дата звернення: 03.05.2024).

2. 1917 - утворено Українську Центральну Раду. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/berezen/17/1917-utvorena-ukrayinska-centralna-rada> (дата звернення: 03.05.2024).

3. Мирончук В.Д., Ігошкін Г.С., Історія України: навч. посіб. 2-ге вид. Київ: МАУП, 2002. 328 с.

4. 1917 - прийняття Першого Універсалу Української Центральної Ради. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/cherven/23/1917-pryynyattya-pershogo-universalu-ukrayinskoyi-centralnoyi-rady> (дата звернення: 04.05.2024).

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В РЕАЛІЯХ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

А. Бабич, кандидат юридичних наук, доцент

С. Бистрова

Харківський національний університет Повітряних Сил ім. Івана Кожедуба

Нормативно-правове забезпечення захисту культурної спадщини відображено в цілій низці правових актів, основними з яких є Закон України «Про охорону культурної спадщини» 2000 р., який регулює правові, організаційні, соціальні та економічні відносини у сфері охорони культурної спадщини з метою її збереження, використання об'єктів культурної спадщини у суспільному житті, захисту традиційного характеру середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь. Також, зазначає, що об'єкти культурної спадщини, які знаходяться на території України, у межах її територіального моря та прилеглої зони, охороняються державою, і охорона об'єктів культурної спадщини є одним із пріоритетних завдань органів державної влади та органів місцевого самоврядування [1].

Окрім вищезазначеного Україна як і росія є підписантом Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, яка зобов'язує проводити загальну політику для охорони, збереження і популяризації природної і культурної спадщини, не вдаватися до будь-яких навмисних дій, що могли б завдати прямо чи посередньо шкоди культурній і природній спадщині, яка розміщена на території інших держав [2].

Аналізуючи вищезазначені правові акти, постає питання в можливості реалізації визначених заходів в сучасних для України реаліях. Варто зазначити той факт, що з одного боку, важливо зберегти культурну спадщину для майбутніх поколінь, але з іншого боку, під час війни пріоритетом завжди має бути безпека людей. Крім того, міжнародне право гарантує захист культурних цінностей під час збройних конфліктів. Однак в умовах війни ці закони часто ігноруються або порушуються. Важливим моментом й те, що визначення того, хто несе відповідальність за захист культурних цінностей в зонах конфлікту, може бути складним.

Враховуючи достатньо поширене порушення міжнародного права та події останніх років, вважаємо дослідження правових аспектів захисту культурних цінностей в умовах збройної агресії досить актуальною та необхідною темою.

Поточний стан охорони культурної спадщини свідчить про те, що наразі в Україні є цінна культурна спадщина у 1 400 містах та понад 8 000 селах. Поточний стан більшості з 401 населеного пункту країни, включеного до списку історичних населених місць, є незадовільним і близьким до критичного. Загалом під охороною держави перебуває понад 147 000 об'єктів.

Під час бойових дій з моменту повномасштабного вторгнення росії на територію України багато культурних об'єктів зазнали пошкоджень, деякі з них були знищені. Також важко оцінити стан культурних об'єктів на території тимчасово окупованих територій.

За даними Міністерства культури та інформаційної політики України, станом на 9 січня 2024 року, опубліковано оновлену статистику українських культурних пам'яток, що були пошкоджені чи зруйновані від початку повномасштабного вторгнення росії. Так, за період з 24 лютого 2022 року по 25 грудня 2023 року в 17 областях України зруйновано або пошкоджено 872 об'єкти культурної спадщини, з яких об'єктів пам'ятки архітектури 279, архітектури та містобудування – 255, історії – 203, архітектури, історії – 33, монументального мистецтва – 19, містобудування, монументального мистецтва – 17, археології – 18, архітектури та містобудування, історії – 38, містобудування – 5, науки і техніки – 2, садово-паркового мистецтва – 1, архітектури та містобудування, монументального мистецтва – 1, архітектури, монументального мистецтва – 1 [3].

Чи не найбільш цілеспрямованим внутрішньодержавним відомчим нормативно правовим актом щодо захисту культурних цінностей у разі збройного конфлікту є «Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України», затверджена наказом Міністерства оборони України № 164 від 23 березня 2017 року [4]. Аналізуючи положення, можна стверджувати, що вона виконує значну кількість міжнародно-правових зобов'язань, які вже взяла на себе наша держава, наприклад, заборона знищення та пошкодження культурних цінностей, а також спеціальні винятки щодо звільнення від вимог захисту. Очевидно, це пов'язано з тим, що українські військовослужбовці були знайомі з такими нормами і керувалися ними у своїй практичній діяльності. Зокрема, в наказі зазначено, що «організація вивчення міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України є важливим завданням на державному рівні, що зумовлено зобов'язаннями України перед міжнародним співтовариством», а отже, відповідні норми засвоюються під час підготовки військовослужбовців у Збройних Силах України. Це досягається шляхом теоретичної та практичної підготовки.

Питання визначення повної картини збитків культурній спадщині у зв'язку з агресією росії можливо провести лише після закінчення бойових дій, та деокупації і розмінування територій. Нагально постає питання конкретних шляхів захисту культурних цінностей на рівні міжнародного права. І хоча є непоодинокі випадки підтримки України в питанні порятунку і збереження культурних цінностей державами партнерами, такими, як Польща, Фінляндія, Німеччина та іншими, реалії сучасності потребують скоординованої допомоги міжнародного співтовариства під егідою Організації Об'єднаних Націй.

Враховуючи вищезазначене, вбачається необхідність впровадження комплексу практичних заходів, щодо покращення стану захисту культурної спадщини, а саме:

організація міжвідомчих груп з охорони культурної спадщини, яка складається з військових та цивільних фахівців на прикладі підрозділів держав НАТО CPP (culture property protection);

організація міжвідомчих груп з пошуку та поверненню культурних цінностей з залученням представників ЮНЕСКО;

активна позиція представників міжнародних інституцій в документуванні воєнних злочинів що вчиняються росією проти культурної спадщини в Україні.

Національне законодавство, яке стосується питання захисту культурних цінностей, а також міжнародні договори, які ратифіковані Україною, не забезпечують захист повною мірою.

Для успішного завершення процесу формування національного законодавства з метою досягнення ефективності у сфері охорони культурної спадщини, потрібно говорити про перспективи перероблення та логічного узгодження в єдину належну систему із впорядкування, систематизування й уніфікації законодавства, на основі якого має бути створено єдиний нормативно-правовий акт, що буде регулювати усі проблемні питання пов'язані з охороною культурних цінностей.

Тому роблячи висновок зазначаємо, що лише шляхом взаємодії національних та міжнародних охоронних інституцій можливо захистити культурну спадщину, забезпечити її збереження для наступних поколінь.

Список використаних джерел

1. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 08.06.2000 № 1805-III / Верховна Рада України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> (дата звернення: 08.05.2024).

2. Конвенції про охорону світової культурної і природної спадщини ЮНЕСКО: Міжнародний документ від 16.11.1972 / Верховна Рада України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text (дата звернення: 08.05.2024).

3. Мінкульт опублікував оновлену статистику пошкоджених Росією культурних пам'яток / Сайт Українська правда. <https://life.pravda.com.ua/culture/2024/01/09/258751> (дата звернення: 08.05.2024).

4. Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затверджена наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text> (дата звернення: 08.05.2024).

НОВОЮЛІАНСЬКИЙ КАЛЕНДАР - ВІДМОВА ВІД РОСІЙСЬКОЇ СПАДЩИНИ

Г. Кулікова

Р. Рубльова

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

В Україні триває вже понад десять років війна з Росією. Труднощі трансформації суспільно-економічного ладу зумовили кризу, яка найбільш чітко вплинула на культуру і віру. Поступове національне відродження запровадило багато нових змін у релігійному житті. Боротьба за створення в Україні автокефальної церкви розпочалася ще з 1992 року. Це питання набуло рішення

15 грудня 2018 року в Києві, у Софійському соборі відбувся об'єднаний собор православних церков, на якому було створено єдину помісну Православну Церкву України (ПЦУ). Предстоятелем ПЦУ собор обрав митрополита Епіфанія. 5 січня 2019 року патріарх Варфоломій підписав Томос про автокефалію ПЦУ, а наступного дня вручив Епіфанію. Актуальність впровадження європейських стандартів соціальної політики в усі сфери суспільного життя окреслює перед Україною низку завдань, пов'язаних з формуванням нових підходів у соціальній сфері. Однією з умов розв'язання проблем соціально-гуманітарного напрямку є громадська думка. Громадська думка – це незалежна оцінка громадянами позитивних і негативних аспектів діяльності будь-яких суб'єктів або певних процесів стосовно проблем, подій чи фактів дійсності в конкретній ситуації. Саме тому важливим є аналітика громадської думки щодо змін у церковному календарі та впровадження закону "Про внесення змін до ст. 73 Кодексу законів про працю України" (№ 9431). Сьогодні, хочеться звернути увагу на зміни, які відбулися в цій сфері на офіційному рівні нашої держави. Ще у січні 2023 року було проведено у додатку «Дія» опитування про дату святкування Різдва. 59% українців відмовилося святкувати Різдво разом із Москвою. Тому за визначенням міністра культури та інформаційної політики Олександра Ткаченко, цілком цивілізаційними шляхами ми повертаємося до давніх українських традицій і відмовляємося від російської спадщини.

Православна церква України 24 травня 2023 року на Архієрейському соборі затвердила перехід на новий календар. Водночас прийняття нового календарного стиля чи збереження старого залишилось правом релігійних громад і монастирів. Новоюліанський календар, використовує 10 з 16 автокефальних східних православних церков, зокрема 1 вересня 2023 року приєдналась до них і Православна церква України. Впровадження календаря відбулося 1 вересня, тому що саме з вересня у ПЦУ та УГКЦ починається новий церковний рік і відповідно коло церковних свят. Вдаємося трошки до історії. Новоюліанський календар – це вдосконалена форма юліанського

календаря, заснована на циклічному обертанні Землі навколо Сонця. Календар розроблений сербським астрономом, професором математики й небесної механіки Белградського університету Мілутіном Міланковичем у 1923 році. «Новоюліанський календар – це той календар, який був створений на початку двадцятого століття на основі сучасних досліджень і був схвалений якраз 100 років тому», – коментував митрополит Білоцерківський, заступник голови управління зовнішніх церковних зв'язків ПЦУ Євстратій (Зоря). Всесвітня православна спільнота використовує новий календар так званий григоріанський календар, який є головним календарем християнського світу. За новим григоріанським календарем живе Грецька церква, Вселенський патріархат, більшість церков у Сполучених Штатах, більшість інших країн перебувають на новоюліанському календарі. Сербія, Грузія і Московський патріархат – це три церкви, які залишилися на юліанському календарі. Новоюліанський календар фактично співпадає з григоріанським, але це два різні календарі. Різниця в один день з'явиться десь у 2800 році. На практиці, справді, Новоюліанський календар співпадає з григоріанським календарем, за винятком, хіба що Великодня, дату якого інакше обчислює православний світ. А також деякі свята, які залежать від Великодня, наприклад П'ятидесятниця. Церковний календар має два цикли або два види свят. Одні з них святкують за сонячним календарем. І це так звані нерухомі свята - свята, які кожного року випадають на одну і ту саму дату. Інша група свят, яку святкують за місячним календарем-це є «рухомі свята». Це так звана «Пасхалія», тобто, свята, які пов'язані із святом Пасхи. Це означає, що всі неперехідні свята відзначатимемо за Новоюліанським стилем на 13 днів раніше. З переходом на новий календар православні християни східного обряду України Різдво святкуватимуть 25 грудня, а не 7 січня, День Святого Миколая - 6 грудня, а не 19 грудня, Водохреще – 6 січня, а не 18 січня, Покрову - 1 жовтня, а не 14 жовтня. Що стосується Пасхалії – Пасхалія для всіх православних церков є незмінною. І всі користуються Олександрійською пасхалією, і тому вирахування Великодня буде відбуватися так само, як воно відбувалося і дотепер.

У червні В. Зеленський виніс до Верховної Ради України законопроект «Про внесення змін до ст. 73 Кодексу законів про працю України» (№ 9431). Законом у переліку святкових днів встановлюється, що 15 липня відзначається День Української Державності (раніше – 28 липня). Також встановлюється, що 1 жовтня відзначається День захисників і захисниць України (раніше – 14 жовтня). Крім того, законом встановлюється, що 25 грудня в Україні відзначається Різдво Христове. Раніше в Кодексі було вказано, що Різдво в Україні відзначається 25 грудня та 7 січня. У пояснювальній записці було проголошено, що змінити дати потрібно, щоб «відмовитися від російської спадщини». Верховна Рада 14 липня 2023 року ухвалила цей закон, за його прийняття проголосував 241 народний

депутат. З цього ми можемо зробити висновки, що на законодавчому рівні відбулося затвердження рішень релігійних громад нашої країни.

Нововведення церкви не має абсолютно ніякого теологічного значення, бо пов'язане лише з точністю вимірювання часу. Ця реформа має політичні наслідки, велике бажання українців відрізнятись від церкви держави-агресора. Для більшості християн святкувати Різдво перед Новим роком означає, що наголос припадає саме на цей день, тоді воно не є відголоском святкування світського свята. І це особливо важливо для християн, які вийшли з так званої радянської ситуації, тому що впродовж довгого часу партія творців Радянського Союзу полягала в тому, що світські свята повинні затьмарити релігійні, а сучасна Росія успадкувала всі традиції того часу.

Сьогодні, ми можемо впевнено стверджувати, що важко розв'язувати проблеми, успадковані від радянської доби, після повномасштабного вторгнення в Україну набули масштабних зрушень. Зміна церковного календаря є наближенням до Європи і, відверто кажучи, наближенням до решти християнського світу.

ВИКЛИКИ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

*О. Буряк,
Д. Трофименко
О. Сташук*

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Сучасні збройні конфлікти часто мають гібридний характер, де традиційні методи ведення війни поєднуються з нерегулярними та асиметричними діями. Це створює складнощі для застосування і дотримання норм міжнародного гуманітарного права, яке має на меті захист осіб, які не беруть участь у бойових діях, та обмеження засобів і методів ведення війни.

Гуманітарне право – це галузь міжнародного права, яка регулює поведінку сторін конфліктів з метою захисту прав людини, особливо в умовах війни та збройних конфліктів. Воно включає в себе норми, спрямовані на захист цивільних осіб, військовополонених, поранених та хворих, а також заборону використання певних видів зброї та методів ведення війни.

Гуманітарне право базується на принципах гуманізму, нейтралітету та недоторканості особи. Воно включає в себе такі важливі документи, як:

- Женевська конвенція (I) про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях;
- Женевська конвенція (II) про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, що зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі;

- Женевська конвенція (III) про поводження з військовополоненими;
- Женевська конвенція (IV) про захист цивільного населення під час війни;
- Додатковий протокол I, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів; Додатковий протокол II, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру; Додатковий протокол III про введення додаткової відмітної емблеми;
- Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту і два Додаткових протоколи до неї;
- Конвенція про заборону або обмеження використання конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невибіркову дію;
- Конвенція про заборону використання касетних боєприпасів.

Це право визнає, що навіть у військових конфліктах існують певні мінімальні стандарти, які повинні дотримуватися для захисту життя, гідності та безпеки людей. Його реалізація в умовах гібридної війни стає викликом, оскільки цей тип конфлікту включає в себе різноманітні аспекти, які можуть порушувати гуманітарні норми.

Гібридна війна – це конфлікт, який поєднує традиційні та нетрадиційні, військові та невійськові методи ведення війни. Вона включає в себе використання державних та недержавних ресурсів, стратегій, засобів, методів підривної діяльності, механізмів кібервійни з метою досягнення певних політичних цілей.

Основні особливості гібридної війни:

- поєднання різних форм ведення війни: Використання конвенційної зброї, партизанської війни, тероризму, кібервійни, торгових війн, патентних війн, пропаганди, порушень прав людини та інших методів.
- створення внутрішніх конфліктів: Агресор намагається створити внутрішні суспільні сперечання через пропаганду, економічне протистояння, підтримку сепаратизму та тероризму.
- цілковита підпорядкованість військових завдань політичним і медійним цілям: Військові дії координуються таким чином, щоб підтримувати політичні та медійні стратегії.
- залучення нерегулярних збройних формувань: Використання терористів, сепаратистських рухів, партизанів та інших недержавних акторів.
- приховане застосування регулярних збройних сил: Регулярні війська можуть бути залучені без офіційного визнання їх участі.

Розмивання меж між військовими та цивільними цілями є однією з ключових характеристик гібридної війни. Це явище виникає, коли військові дії

інтегруються в цивільне середовище, що ускладнює відрізнєння між бойовими операціями та повсякденним життям населення. Воно має кілька вимірів:

– використання цивільної інфраструктури для військових цілей: Це може включати розміщення військових об'єктів у житлових районах або використання цивільних будівель, таких як школи або лікарні, для військових баз або складів озброєнь. В російсько-українському конфлікті було зафіксовано численні випадки використання цивільної інфраструктури для військових цілей. Один з таких прикладів – це масовані удари по об'єктах критичної інфраструктури України, які включали аеропорти, мости, нафтобази, трансформаторні підстанції та електростанції. Ці атаки були спрямовані на знищення ключових трансформаторних підстанцій з метою розбити енергосистему України на ізольовані частини та завдати перетоку електричної енергії між регіонами.

– Цивільні особи у військових ролях: Нерегулярні військові формування або приватні військові компанії часто включають цивільних осіб, які беруть участь у бойових діях, що ускладнює ідентифікацію комбатантів. Прикладом залучення цивільних осіб у військові ролі може бути участь місцевих жителів у бойових діях на стороні сепаратистських угруповань на сході України. Ці особи, які не є членами офіційних збройних сил, іноді виконують завдання, які традиційно приписуються військовим, такі як патрулювання, охорона стратегічних об'єктів, або навіть участь у бойових операціях. Це створює складнощі для розрізнєння між комбатантами та некомбатантами та ускладнює застосування міжнародного гуманітарного права, яке зобов'язує захищати цивільне населення в час війни.

– Цілеспрямовані атаки на цивільні цілі: Ворожі дії можуть бути спрямовані на цивільні об'єкти з метою залякування населення або підриву економіки. Одним з прикладів є обстріли російськими військами українських прикордонних областей, де атакувалися школи, приватні будинки, лікарні та об'єкти енергогенерації.

– Психологічні операції та пропаганда: Використання медіа та соціальних мереж для впливу на громадську думку та моральний дух, що часто включає цивільне населення як мішень. Російські інформаційні кампанії, які поширюють наративи, спрямовані на дискредитацію української державності та суверенітету. Одним з таких наративів є твердження, що «України не існує» та «Ми – один народ», яке має на меті створити уявлення про відсутність української національної ідентичності. Цей наратив був активно використаний на початку повномасштабної агресії проти України, але з часом втратив свою активність через зміцнення української національної свідомості.

Застосування норм міжнародного гуманітарного права до нових видів зброї та технологій є важливим аспектом сучасних збройних конфліктів.

Інформаційна війна містить широкий спектр дій, від пропаганди та дезінформації до кібератак і психологічного впливу. Вона використовується для досягнення стратегічних цілей без прямого військового конфлікту, часто з метою дестабілізації супротивника, підриву його морального духу та впливу на громадську думку. Один з прикладів інформаційної війни можемо привести в рамках російсько-українського конфлікту – це цілеспрямовані атаки на інформаційну інфраструктуру, такі як телевізійні та радіовежі, а також інтернет-провайдери. За даними репортерів, протягом першого року війни російські військові 16 разів обстріляли українські телевежі. Крім того, вони регулярно атакували вежі стільникового зв'язку та іншу телекомунікаційну інфраструктуру. Також є поширення дезінформації та пропаганди. Російська сторона активно використовує соціальні мережі, ЗМІ, месенджери та інші канали зв'язку для розповсюдження неправдивих відомостей, спрямованих на дискредитацію української влади та армії. Це включає в себе і називання війни «спецоперацією», що є прикладом маніпуляції термінологією для впливу на сприйняття подій.

Кібератаки використовуються для досягнення стратегічних цілей без необхідності прямого військового конфлікту. Вони можуть бути спрямовані на державні установи, інфраструктуру, приватні корпорації та цивільне населення, створюючи хаос та підриваючи довіру до урядових органів. Атаки на комунікаційні системи видання «Kyiv Post» та супутникову мережу «KA-SAT» за годину до вторгнення 24 лютого стала однією з відомих кібератак у російсько-українського конфлікту.

Війни 21 століття справді відрізняються від традиційних конфліктів, і міжнародні договори потребують адаптації до нових реалій. Сучасні конфлікти включають не лише військові дії, але й кібератаки, дезінформацію, вплив на громадську думку та інші аспекти, які не регулюються традиційними договорами. Це вимагає розробки нових підходів та міжнародних стандартів для ефективного реагування на сучасні загрози та забезпечення гуманітарного права в умовах гібридної війни.

НАЯВНІСТЬ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЗА ОЗНАКОЮ СТАТІ ТА СТЕРЕОТИПИ ЩОДО ЖІНКИ У АРМІЇ

М. Герасимчук

*Житомирський військовий інститут імені С. П. Корольова
(науковий керівник: О. Вигівська, кандидат історичних наук)*

Дискримінація – рішення, дії або бездіяльність, спрямовані на обмеження або привілеї стосовно особи та групи осіб за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, сімейного та майнового стану, місця проживання, за

мовними або іншими ознаками, якщо вони унеможливають визнання і реалізацію на рівних підставах прав і свобод людини та громадянина.

Важливо розуміти, що гендерна дискримінація – це не просто упередження на основі статі. Це нерівність у доступі до влади та ресурсів, коли одна група (чоловіки) має привілеї, а інша (жінки) піддана дискримінації. Може здатися, що сьогодні це вже не є проблемою, але в Європі до 1960-х років жінки мусили отримувати письмовий дозвіл від чоловіка, щоб відкрити банківський рахунок (Франція), а до 1970-х років вони не мали права голосу (Швейцарія). В деяких мусульманських країнах подібні обмеження діють досі.

Вибір майбутньої кар'єри є складним процесом, і зазвичай під час такого вибору престижність стає основним критерієм. Психологічні механізми оцінки престижності професій пов'язані з загальноприйнятими культурними уявленнями про стать і сприяють відтворенню гендерної системи. Тобто, фактори, які асоціюються з престижем певних професій, "відтворюють нерівні відносини між статями" і сприяють гендерній сегрегації в професійній сфері

Жінки, які обирають військову кар'єру, часто стикаються з негативними стереотипами та системними перешкодами, що ускладнюють їхнє професійне зростання та реалізацію в армії. Однією з проблем є обмежені можливості для жінок у здобутті військових звань та виконання певних посад. Незважаючи на те, що жінки можуть мати високу кваліфікацію та відповідні навички, їхня можливість просування у військовій ієрархії часто обмежується системними перешкодами та усталеними стереотипами.

Додатково, існують стереотипи, які перешкоджають повному розкриттю потенціалу жінок у військовій сфері. Наприклад, деякі вважають, що жінки не можуть ефективно виконувати обов'язки на полі бою чи не мають фізичної сили для виконання важких завдань. Ці стереотипи часто перешкоджають реалізації жінок у військовій кар'єрі та ведуть до їхнього обмеження у професійному зростанні.

Матеріалами мого дослідження стали коментарі 2021 року, які включають концепти «жінка», «армія» як центральні ідеї дискурсу. Усього було проаналізовано 677 коментарів, які були розміщені в українському секторі соціальної мережі Фейсбук на сторінках груп «Україна – це ти» (12,4 тис. учасників), «Україна Online» (106,1 тис. учасників), «За Україну» (41,3 тис. учасників). Коментарі, що включають концепти «жінка» та «армія» як центральні ідеї дискурсу, були поділені на кілька тематичних груп (ТГ).

Перша ТГ включає коментарі, наповнення яких демонструє «синдром удаваної вишості». Автори цих коментарів впливають на формування власного відчуття себе та уважність до себе в соціальному середовищі порівняно з іншими людьми.

Друга тематична група включає коментарі, які відтворюють гендерні норми і ролі, що сформувались в українському суспільстві, а зображення жінок-військовослужбовців в коментарях відображають патріархальні стереотипи і практику дискримінації по відношенню до жінок.

Наступна ТГ включає пряме сексуальне опрідметнення. Такі коментарі транслюють ідею, що жінки в армії – це ресурс для розваги, задоволення сексуальних потреб. Варто відзначити, що зростання чисельності жінок, які приєднуються до Збройних Сил, має негативний вплив на престижність військової професії, оскільки це може підривати повагу, довіру та шанування, які є ключовими факторами успіху.

Висновок: дослідження показало, що процес інтеграції жінок у Збройні сили України, що призводить до зміни гендерного складу на користь жінок, має значний вплив на сприйняття престижу професії військового. З одного боку, це призводить до формування в українському сегменті соціальних мереж образу жінки-захисниці Батьківщини, який характеризується високим рівнем нарцисизму, вірою у власну унікальність та перевагу над чоловіками, що є шкідливим для престижу професії військового, оскільки порушує морально-етичні норми, відображені у Кодексі честі офіцера Збройних сил України. З іншого боку, оцінка професійного престижу формується на основі культурних уявлень, стереотипів, а також пов'язаних з ними упереджень та передсудів.

Дискурс-аналіз показує, що користувачі українських соціальних мереж базуються на загальних уявленнях про професію військового та спираються на свої емоції та досвід, щоб оцінити престиж цієї професії. Така оцінка часто визначається гендерними упередженнями, оскільки уявлення про професію військового базуються на чоловічих стандартах, а також використовуються критерії, що відповідають маскулінному стереотипу та ідеалу мужності.

Щоб подолати ситуацію з низьким престижем професії військового та відновити повагу до неї, необхідно прийняти декілька заходів. По-перше, важливо проводити інформаційну кампанію, яка спрямована на усвідомлення громадськості про різноманітні функції та важливість військової служби, незалежно від статі. Другим кроком буде впровадження програм, які підтримують та стимулюють жінок для професійної кар'єри в армії, зокрема, шляхом створення рівних можливостей для них у різних сферах військової діяльності. Крім того, важливо проводити тренінги з розбору стереотипів та упереджень, які сприяють негативному сприйняттю жінок у військовій сфері. Розвиток гендерно-чутливих підходів у формуванні культури в армії також може сприяти підвищенню престижу професії військового. Такі заходи сприятимуть зміцненню рівності та визнанню професійних якостей незалежно від статі, що відповідатиме сучасним вимогам суспільства.

Список використаних джерел

1. Кринець Л. Етичні кодекси поведінки в контексті формування ментальності військовослужбовців та протидії гендерній дискримінації / Л. Кринець, Р. Калениченко // Військова освіта. 2019. №1(39). С.150-160.
2. Скільки жінок-військовослужбовців служать у Збройних Силах України URL: https://armyinform.com.ua/Скільки_жінок-військовослужбовців_служать_у_Збройних_Силах_України.htm.
3. Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН «Жінки, мир, безпека» URL: https://zakon.rada.gov.ua/Національний_план_дій_з_виконання_резолюції_Ради_Безпеки_ООН_«Жінки_мир_безпека».htm.
4. Храбан Т., Вигівська О. Інтеграція жінок у збройні сили як виклик престижу військової професії / Тетяна Храбан, Оксана Вигівська, // Грані: Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. Дніпропетровськ: Т. 24 (11) 2021, С. 21-29

RECRUITING – «YOU CHOOSE, NOT INSTEAD OF YOU»

R. Zorkin

O. Plakysi

Ivan Kozhedub National Air Force University

S. Rakytianskyi

A4961 military unit

On November 5, 2023, the Minister of Defense of Ukraine signed an order approving the Concept that defines the strategy for the development of military personnel policy until 2028 (both during martial law and in peacetime). The key objectives of the Concept are: transition to military service under contract; intensive military training instead of conscription; equal opportunities for men and women in the Armed Forces of Ukraine; improved electronic system of military registration; automation and digitalization of personnel management processes; the launch of a recruiting system instead of conscription; cooperation between military universities of Ukraine and NATO/EU member states; provision of military personnel with housing; psychological support; changing the principle of relations between commanders and subordinates; creating conditions for the transition from a military career to civilian life, etc. The Concept of Personnel Policy is a document that defines a vision of how the system of work with the personnel of the Armed Forces of Ukraine for the period up to 2028 will develop.

We hope that we will have an end to the war, demobilization and conditionally peacetime, but today there are certain requirements of the time, including recruitment. These are new tools for involving people in the defense of the Motherland.

In general, recruiting is the selection of personnel for a specific vacancy. In the military sphere, the process is the same, but there is a search for candidates for positions in army units. At the same time, the most useful skills, knowledge and abilities are taken into account. The recruiting system is used in many countries around the world, but perhaps the most developed is in the United States of America.

How Army Recruit works in the USA. Recruiters provide all the necessary information to a potential recruit, conduct testing and accompany him at all stages of selection. The selection itself takes place in seven stages.

1. Interview – those wishing to enlist in the military are first asked general questions: about age, citizenship, education, drug use, as well as about the physical and medical condition that may prevent them from entering military service. Most of them pass a professional aptitude test in a recruiting bureau - at this stage, 10-20% of people are eliminated.

2. The Armed Forces Professional Aptitude Battery (ASVAB) is the first formal step in the application process for service in the U.S. Armed Forces. It is essentially a set of tests used by the Department of Defense to determine eligibility and qualifications. It consists of 10 blocks and measures developed abilities and helps predict future academic and professional success in the military. It is the main one for recruits.

3. Level of education – The Pentagon introduced a three-tier classification of documents in 1987:

- the first is high school graduates, holders of adult diplomas and college graduates;
- the second – alternate diploma holders (holding a General Development Certificate (GED) equivalent to high school);
- The third is people without education.

By law, applicants who have not graduated from high school cannot be hired. In addition, each branch of the armed forces in each unit can establish individual selection criteria.

4. Physical examination – includes measurement of blood pressure, pulse, visual and hearing acuity, blood and urine tests, drug and HIV testing, medical history. Some services also require strength and endurance testing.

5. Testing of moral qualities – an interview that determines the moral state of each applicant. For some, there is a credit check and/or computerized criminal record search.

6. Consultations on professional activities. If the applicant's ASVAB scores, education, physical fitness, and moral character meet the admission requirements, he or she meets with a Service Classification Advisor to discuss enrollment options. A recruit may enroll in a specific skill or a broad professional field (such as mechanics or electronics).

7. Recruitment ends with special training – this is already army training with an emphasis on the chosen specialization, but the soldier is still guided and advised by the recruiter.

Usually, the applicant is offered several professions. Generally, the higher a person's exam scores, the more choices they have.

Recruiting in Ukraine. We are used to the fact that we have conscription, that we have career officers. The task of recruiting is to expand opportunities for a person: to see what vacancies there are from departments, what skills and abilities he needs to make his choice.

The Recruitment Center for the Army of Ukraine is a pilot project of the Ministry of Defense of Ukraine, designed to build a transparent and effective model for attracting citizens to military service. The Ukrainian Army Recruitment Center offers vacancies in the Armed Forces of Ukraine, gradually expanding the list to all Security and Defense Forces of Ukraine. Here, recruiters provide all the necessary information about vacancies, conditions of service, career prospects and education in the army, as well as accompany the candidate on the way to appointment to a position in a military unit.

Appeal and appeal will complement each other. We are at war, so the variety of tools is designed to allow a person to choose his own path.

The Ministry of Defense plans to hire its own recruiters in the future, but so far they hire third-party companies on the principle of outsourcing. As of November 21, 2023, such contracts have already been signed with Lobby X and Work.ua.

Algorithm of actions.

1. On the contact page, look at the addresses of recruiting centers, which will be updated monthly, and choose the one closest to you.

Contacts of the centers. In January 2024, the first Ukrainian Army Conscription Center in Ukraine was opened in Lviv, where you can find out up-to-date information about vacancies in the army, communicate with representatives of brigades and choose the desired profession in the army. In addition to Lviv, the centers are already operating in nineteen settlements of Ukraine: Kyiv, Dnipro, Kharkiv (2 units), Poltava, Uzhgorod, Zaporizhzhia, Kryvyi Rih, Kremenchuk, Myrhorod, Lubny, Kamianske, Novomoskovsk, Pavlohrad, Pokrov, Rassoshentsy, Synelnykove. On May 2, 2024, the twentieth Conscription Center of the Ukrainian army was opened in Mukachevo, Transcarpathian region. On May 7, 2024, the Ministry of Defense of Ukraine opened an information point at the Central Railway Station in Kyiv, where you can get the addresses of recruiting stations both in Kyiv and in other cities, as well as advice on how this system works and how to voluntarily join the ranks of the Armed Forces of Ukraine. In total, by the end of the first half of 2024, it is planned to open 27 recruitment points for the Armed Forces of Ukraine throughout the country.

2. Contact the center and recruiters will provide full information about vacancies, advise on the conclusion of a contract for military service or the possibility of getting into the selected unit for mobilization, help clarify all questions, choose a military unit and contact its representative, and also accompany you on the way to the appointment.

3. You can also get information about how recruiting works and answers to other questions through the chat on the website of the Ministry of Defense.

4. After choosing the desired position, the candidate will first be interviewed by the recruiter, then by representatives of the selected military unit.

5. After approval of the candidacy for a vacant position (receipt of a letter of recommendation from the military unit), the candidate shall be sent to the TRC(Territorial Recruitment Center) with a package of documents for further processing, passing the necessary procedures and commission of the military medical commission, referral to initial general military training for a period of one month and, if necessary, professional training. After training, the serviceman is sent to the unit for service.

You can also get acquainted with the vacancies of the Defense Forces, which are placed directly by military units on the resources of <https://lobbyx.army/>, <https://www.work.ua/zsu/>, <https://defence.robota.ua/> and <https://www.olx.ua/uk/rabota/>.

That is, Ukrainians, not Americans, will need to go through three stages:

- interview;
- testing;
- selection by specialty.

After that, the training will begin: first, basic, which should last a month, and then specialized (already as part of the unit). Monetary support will be accrued according to the existing principle: basic (actually salary) plus additional remuneration (the so-called combat payments) in accordance with the tasks and field of service.

Vacancies can be varied: from a mortar operator to a cook in a unit. In practice, obviously, they will focus on combat specialties.

In fact, we are talking about the fact that recruiters will take over part of the powers of territorial recruiting centers. But both mechanisms, at least until the end of wartime, will work in parallel. Already in peacetime, Ukraine can completely switch to a recruiting system.

Once again, we draw your attention to the fact that the recruiting stations are not related to the structures of the TRC and SS, and the recruiters themselves are not military personnel, do not serve and cannot serve summonses. The function of recruiting centers is purely informational. They provide information and consulting services and assistance to Ukrainian men and women, as well as foreigners. This is possible through the signing of a contract and, in certain cases, through mobilization (in terms of priority recruitment). Ukrainian men and women can periodically contact

recruiting offices to clarify the information they are interested in: regarding military service, new vacancies, etc.

According to the Commissioner of the Ministry of Defense of Ukraine for recruitment, it is known that today there are more than 10 thousand vacancies in the units of the Armed Forces of Ukraine, the National Guard and the State Border Guard Service of Ukraine. As of May 7, 2024, more than 3200 people have already applied to recruiting centers for mobilization into the Defense Forces of Ukraine. Approximately 30% of 1000 people are at some stage of registration. That is, they are either selected for a vacancy, or foreigners entering the service in the Security and Defense Forces of Ukraine for specific positions in specific units are in contact with military units, or are already registered. Several dozen are already in training centers, preparing. And about a dozen and a half are already directly in military units in the positions that they have chosen.

These numbers are growing day by day, and as this network develops, so are the numbers. We see that this opportunity to find your place in the army is even more interesting, given the urgent need for people now. Because all commanders unanimously say: our number one need is motivated people who are ready to do their duty.

And recruiting is about motivated people. This is a person who comes, chooses his place. And here they help her get to the chosen place.

The main slogan of these centers is: «You choose, not instead of you». **You did not choose this war, but you can choose your place in the defense of Ukraine!**

ПСЕВДОУКРАЇНСЬКІ КАНАЛИ В TELEGRAM: ОСОБЛИВОСТІ ПОДАЧІ ІНФОРМАЦІЇ

В. Мовчан

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

На початку широкомасштабного вторгнення Головне управління розвідки спільно з Міністерством внутрішніх справ, Службою безпеки України, Радою національної безпеки і оборони України та деякими іншими державними установами оприлюднило перелік псевдоукраїнських каналів, який на той час включав 100 ТГ-каналів [1]. За два роки їх кількість суттєво зросла, в останньому списку було вказано вже більше 500 ТГ-каналів, які поширювали недостовірну інформацію.

Перша активність по створенню псевдоукраїнських ТГ-каналів була зафіксована у 2018-2019 роках, у період президентської виборчої компанії. Потім їх кількість зростала, при цьому вони мали як загальнодержавний характер («Легитимний», «Резидент», «Женщина с косой»), так і регіональну спрямованість («Харьковский тремпель», «Днепр Live», «Николаев Live»),

«Одесский фраер»). Осередко слід відзначити канали, діяльність яких була спрямована на військовослужбовців – «НачШтабу», «Черговий ООС».

Особливість їх діяльності – вони не ведуть прямої пропаганди, намагаються її приховати, сам канал намагається видаватися проукраїнським, якому небайдужа доля країни. Щоб поширити свою популярність, такі канали замовляли собі рекламу в українських пабліках. А ось «НачШтабу» навіть встановлював білборд неподалік від будівлі Генерального штабу Збройних Сил України (рис. 1) [2].

Рис. 1. Білборд «НачШтабу»

Можливо виділити декілька прийомів, які активно використовують псевдоукраїнські канали:

- емоційно забарвлений контент: це завжди знаходить відклик у читача, відхід від офіційного викладення інформації, активне використання мемів;
- маніпуляція інформацією, наприклад, посиланням на західну пресу, яка цитується тільки вибірково. До того ж, вона супроводжується коментарями та висновками, які перекручують зміст публікації. Такий прийом заснований на тому, що більшість читачів не займаються фактчекінгом та ніколи не будуть порівнювати оригінал з перекладом, який був наданий ТГ-каналом;
- посилання на сумнівних аналітиків та експертів, у тому числі на американських та європейських, які активно співпрацюють з росЗМІ;
- швидке поширення інформації: як тільки один з каналів викладав якусь «сенсацію», відбувався її перепост іншими каналами;
- велика кількість «інсайтів»: посилання на джерела у структурах влади, які надають «втаємничену» інформацію. Створення ілюзії доступу до ексклюзивних джерел інформації – одна з головних причин різкого злету популярності псевдоукраїнських каналів.

Можливо виділити декілька факторів, чому саме Telegram став місцем активного поширення псевдоукраїнських каналів.

1. Велике охоплення.

Згідно загальнонаціонального опитування, яке було проведено Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та соціологічною службою Центру Разумкова з 21 по 27 березня 2024 року, найпопулярнішим

джерелом інформації про новини та перебіг російсько-української війни для українців є Telegram-канали – це джерело назвали 53% респондентів. Особливо вражає доля – 73% – серед респондентів у віці до 30 років. Серед респондентів у віці 30-49 років доля тих, хто переважно отримує новини з Telegram, складає 63-66% [3].

2. Функціонал та юзабіліті.

Telegram дуже зручний в користуванні, як для тих, хто створює та модерує канали, так і для простих користувачів:

- він дозволяє створювати канали без обмежень по кількості користувачів. дуже просто та зручно створювати пости, доповнювати їх зображеннями та відео, можливість редагування улюбий момент;
- швидка загрузка;
- можливість робити масове поширення, проводити опитування, виставляти реакції, проводити обговорення;
- дуже вадливо відзначити кроссплатформеність Telegram, його можливо одночасно використовувати на смартфоні, планшеті та комп'ютері, при цьому без обмеження функціоналу.

3. Відсутність модерації.

Перш за все – це політика каналу, точніше кажучи – майже повна її відсутність. Ось заява Павла Дурова від 27 лютого 2022 року : «Telegram-канали все частіше стають джерелом неперевіреної інформації, пов'язаної з українськими подіями. Ми не маємо фізичної можливості перевіряти всі публікації каналів на достовірність. Закликаю користувачів з Росії та України із сумнівом ставитися до будь-яких даних, які поширюються в Telegram на даний час. .... У разі ескалації ситуації ми розглянемо можливість частково чи повністю обмежити роботу Telegram каналів у залучених країнах на час конфлікту». Але в той же день він озвучив офіціальну політику мережі: 'Багато користувачів звернулися до нас із проханням не розглядати відключення Telegram-каналів на період конфлікту, оскільки ми для них – єдине джерело інформації. У зв'язку з цими зверненнями ми вирішили не розглядати таких заходів. Однак ще раз прошу перевіряти ще раз і не приймати на віру дані, які публікуються в Telegram-каналах у цей непростий період.» Тобто відповідальність за поширення та правдивість інформації була покладена на самих авторів контенту, а сама платформа самоусунулась від контролю за достовірністю інформації [1].

На відміну від інших соціальних мереж – Facebook, Instagram, YouTube, VK, ОК – в ній майже відсутня модерація контенту. Дуже проблематично добитись усунення якогось матеріалу чи блокування каналу, навіть велика кількість звернень далеко не завжди дозволяє досягти мети. Крім того, керівництво Telegram завжди намагається позиціонувати себе як незалежний

орган, на який не мають впливу різноманітні державні органи та служби, з якими вони принципово не співпрацюють. Хоча це дуже суперечливо, наприклад, після теракту в «Крокусі» мережа видалила цілий ряд каналів, які вважали причетними до подій.

ТГ-канал не має статусу засобу масової інформації, більшість з них має анонімний характер, тому на них неможливо подати до суду або в інший спосіб притягнути до відповідальності.

Серед псевдоукраїнських каналів слід виділити такі, діяльність яких спрямована на силові структури України, найбільш виразним з них є «НачШтабу». Утворений в 2018 році, спочатку він цитував повідомлення офіційних джерел про хід АТО та ООС. Вже з початку 2019 року інформаційна політика змінюється:

- до 50-60 відсотків дописів можна визнати як проукраїнські, частіше за все – це просто перепост офіційних повідомлень

- 40-50 відсотків мають спірний або маніпулятивний характер, частіше всього вони пов'язані з певними недоліками у грошовому чи медичному забезпеченню, наркоманією серед військових, корупцією тощо.

У 2020 році ТГ-канал відмовляється від цитування офіційних джерел, акцентуючи увагу на «інсайдерській» інформації, яку у більшості випадків отримує від дописувачів. Щоб виглядати більш «солідно» та достовірно, все частіше у постах з'являються сканкопії телеграмних повідомлень – це повинно закріпити у читачів усвідомлення про доступ ТГ-каналу до ексклюзивної інформації та співпрацю з високопоставленими посадовцями у якості джерел інформації. Особлива увага приділяється проблемам забезпечення – неякісна їжа, затримки грошового забезпечення. Такі повідомлення часто надаються разом з інформацією про черговий корупційний скандал. Не обов'язково з посиланням на офіційні джерела, частіше всього «Як нам стало відомо, у військовій частині А0000 затримали...».

Треба відзначити і нестандартні рішення, які були покликані підвищити популярність, цитування та обговорення публікацій – наприклад, періодичні публікації у рубриці «Девушка в формі и без» – це вказує на систематичний та масштабний моніторинг особистих сторінок у різноманітних соціальних мережах. Рубрика пропала після початку широкомасштабного вторгнення, але повернулась у квітні 2024 року. Це виглядає як спроба повернути популярність каналу, який на піку популярності у 2020-2021 роках мав до 80 тис підписників, а станом на квітень 2024 – більше 28 тисяч. Це не єдина спроба, з метою зростання популярності використовувались і інші інструменти:

- конкурс з призом в 1000 гривень за фото з кращим обідом;
- заклик надсилати фото з тваринами, які живуть з військовими;
- заклик похизуватись особливими зразками зброї.

Рис. 4. Скріншот з ТГ-канал «НачШтабу», 08.04.2024р.

Серед головних тез, просуванням яких займається «Начштабу» протягом широкомасштабного вторгнення:

– фіксація на втратах у ЗСУ, при цьому особливо підкреслюється приховування дійсного стану справ;

– критика дій військовослужбовців територіальних центрів комплектування з акцентів на перевищенні службових повноважень, корупції, вибірковість призову на військову службу (не беруть, наприклад, блогерів, артистів та інших публічних осіб);

– помилковість рішень, прийнятих вищим військовим керівництвом. Особливо кількість таких публікацій зростає після призначення Головнокомандувачем Збройних Сил України генерал-полковника О. Сирського;

– протиставлення тим, хто воює, решти, особливо – чиновників з використанням фотографій з особистих сторінок з відпочинку (море, ресторани та інше). Часто такі публікації йдуть парою, посилення дії на контрасті – спочатку пост про важкі умови на «нулі», слідом – про «безхмарне» життя в тилу;

– критика західних партнерів щодо невчасного надання зброї та в недостатній кількості, як висновок в таких публікаціях – ця зброя неспроможна змінити ситуацію на фронті.

Список використаних джерел

1. 100 російських ТГ-каналів, які мімікують під українські/*SPRAVDI*. URL: <https://spravdi.gov.ua/spilna-zayava-z-privodu-zahystu-informacijnogo-prostoru-ukrayiny-vid-rosijskyh-vorozhyh-telegram-kanaliv/> (дата звернення 4.05.2024р.).

2. Анонімний проросійський телеграм-канал рекламують білбордами в Києві (ФОТО) *TEXTY.ORG.UA*. URL: <https://texty.org.ua/fragments/103947/anonimnyj-prorosijskyj-telehram-kanal-reklamuyut-bilbordamy-v-kyuevi-foto/> (дата звернення 4.05.2024р.).

3. Джерела інформації про війну. Фонд демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва. URL: <https://dif.org.ua/article/dzherela-informatsii-pro-viynu> (дата звернення 4.05.2024р.).

ОЦІНКА ВИКЛАДАННЯ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ПІДХІД В ОСВІТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

І. Плачінта,

Новоселицький фаховий медичний коледж

Медична освіта ґрунтується на постійній взаємодії між викладачем і його студентами. Для забезпечення постійного покращення цього процесу необхідно встановити діалог між викладачем і студентами. Однією із форм такого діалогу є оцінка викладання. Оцінка викладання допомагає викладачам зрозуміти, наскільки їхні заняття ефективні, і як можна покращити їхні методи навчання. Вона дає студентам можливість висловити свої думки і зауваження щодо якості викладання, що допомагає викладачам адаптувати свій підхід до потреб студентів.

Для того, щоб оцінка викладання була успішною, важливо, щоб вона була конструктивною і об'єктивною. Викладачі повинні бути відкриті до отримання критики від студентів і готові вносити зміни в свою роботу відповідно до отриманого фідбеку.

Також важливо, щоб оцінка викладання проводилася систематично і регулярно, щоб вчасно виявляти проблеми і здійснювати відповідні корективи. Вона може бути проведена як за допомогою анонімних анкет, так і за допомогою індивідуальних бесід зі студентами.

У цілому, оцінка викладання є важливим компонентом процесу медичної освіти, що допомагає покращити якість навчання і забезпечити оптимальні умови для розвитку майбутніх медичних працівників. Оцінка займає важливе місце у процесі навчання. Якщо навчання включає встановлення цілей, враховуючи початкову ситуацію студентів, та використання відповідних дидактичних стратегій для досягнення цих цілей, то без зворотного зв'язку, отриманого під час самого процесу навчання та в кінці його, щоб оцінити, наскільки студенти досягли поставлені цілі і наскільки ефективно, навчання втрачає свій сенс. Тому оцінка у навчальному процесі набуває важливого значення.

Оцінка викладання дозволяє покращити навчання студентів, насправді, це є етапом, який спрямований на покращення якості наданої освітньої послуги. Крім того, оцінка допомагає визначити цілі та обговорювати мету, які часто погано визначені або зовсім відсутні, і підвищувати значення професії викладача. Така практика оцінки навчання більш розповсюджена в країнах Північної Америки, де оцінка проводиться студентами, а їхнє задоволення є першочерговим критерієм [1, с. 88]. Цю «Північноамериканську модель» також застосовують у багатьох європейських університетах, де студента, який отримує освіту, розглядають як клієнта, якому надають послуги. Проте, таку модель

активно критикують у таких країнах як Франції наприклад. Французькі педагоги твердять, що це обмежувачий і непридатний характер у сфері освіти, оскільки культурні цінності країни не дозволяють розглядати студента лише як клієнта [2]. Оцінка викладання все ще мало розвинена у закладах освіти України, за винятком ініціатив певних закладів. На сьогоднішній день, дебати стосовно цього питання більше стосуються методів самооцінки, ніж зовнішньої оцінки. У країнах, що розвиваються, включаючи Україну, підхід до якості та культура оцінки знаходяться у стані розвитку.

Таким чином, представлене дослідження пропонує оцінити сприйняття студентами-медиками процесу навчання фармакології та визначити фактори, що впливають на їх успішність.

Фармакологія, слово грецького походження, «фармакон»: що означає одночасно отруту і ліки і «логос» що означає науку в широкому розумінні, це наука, яка вивчає ліки у всіх їх аспектах [3, с. 30]. Можна також визначити фармакологію як «науку про взаємодію між ліками та живими організмами» або, ще, істані для цільового застосування, тобто терапевтичного застосування. Фармакологія, на відміну від терапії, цікавиться принципами, які пояснюють взаємодії між ліками та організмом, тоді як терапія вивчає лікування хвороб. Фармакологія включає дослідження фармакодинаміки (вивчення того, як ліки впливають на організм) та фармакокінетики (вивчення того, як організм взаємодіє з ліками). Вона також займається вивченням побічних ефектів ліків, їхньою безпечністю та ефективністю.

Отже, фармакологія є важливою галуззю в медицині, оскільки вона допомагає розробляти нові лікарські засоби та вдосконалювати існуючі, забезпечуючи людям безпеку та ефективність лікування. Ця наука є основою для розуміння принципів лікування та досягнення успіхів у сучасній медицині.

Оцінка зацікавленості серед студентів-медиків різними мікромодулями з фармакології, показує, що найвищий бал був присвоєний розділам спеціалізованої фармакології, що стосуються анальгетиків, протизапальних засобів, антиастматичних, антидіабетичних препаратів і засобів для зупинки кровотечі. Мікромодуль, що стосується «побічних дій ліків та фармаконагляду», отримав середній бал 4. Інші мікромодулі, такі як «фармакокінетика та фармакодинаміка», «рецептори та медіатори», «Фармакотерапія різних патологій» отримали менший бал, але все одно є досить популярними серед студентів-медиків.

В цілому, можна сказати, що інтерес до фармакології є великим і різноманітним, що свідчить про важливість цієї науки для сучасної медицини. Проте, вступний мікромодуль до фармакології та розробка лікарських засобів, а також клінічні випробування, які належать до загальної фармакології, студенти оцінили як мало цікаві. Більшість мікромодулів вважалися середньо легкими для

розуміння. Так, анальгетики та протизапальні засоби були сприйняті як найбільш цікаві та легкі для розуміння. Це може пояснюватися широким використанням цих класів медикаментів у практиці за допомогою самолікування або за призначенням.

Слід зауважити, що розділи загальної фармакології, хоча й є дуже фундаментальними, часто оцінюються студентами-медиками як складні, але вони можуть стати більш привабливими, змінивши метод або форму навчання, вибираючи напрямки чи майстер-класи замість лекцій.

Також важливо включити в навчальний план візуальні матеріали, демонстрації, відео та інші інтерактивні елементи, які сприятимуть кращому засвоєнню матеріалу студентами. Такий підхід може зробити вивчення загальної фармакології цікавішим та захоплюючим, спонукаючи студентів до більш активного навчання.

Модуль був успішно завершений у 47% випадків, що відповідає заявленому проценту учасників. Це свідчить про широке представлення нашого вибіркового аналізу серед всієї групи студентів. Дослідження бінарної регресії показало, що успішне завершення модуля залежить від інтересу та зрозуміння матеріалу, підтримки в навчанні, а також чітких цілей і якості лекцій.

Отже, оцінка викладання студентами є особливо важливою і значущою через близькість до педагогічної діяльності. Оцінка нашого викладання фармакології входить в рамки якості. Студентська оцінка допомагає викладачу аналізувати й покращувати свою роботу, враховуючи потреби та вимоги студентів. Це також дає можливість студентам висловлювати свої думки та побажання щодо навчального процесу.

Оцінка викладання фармакології допоможе виявити сильні та слабкі сторони педагогічної роботи, а також підвищити якість навчання. Педагогам слід враховувати оцінки студентів при плануванні та впровадженні нових методів навчання та підходів до викладання матеріалу.

Тому, важливо виявляти та аналізувати оцінку студентів, щоб постійно вдосконалювати свою роботу та забезпечувати якісне навчання.

Аналіз результатів цієї оцінки дозволив виміряти задоволеність студентів лекціями, матеріалом курсу, їх сприйняття різних тем курсу та їхні пропозиції та зауваження. Цей аналіз також дозволив виявити позитивні та від'ємні аспекти та прийняти необхідні коригувальні заходи для оптимізації процесу навчання у майбутньому.

Список використаних джерел

1. Badyal D. K., Bala S., Kathuria P. Student evaluation of teaching and assessment methods in pharmacology. *Indian journal of pharmacology*, 2010. 42(2), 87-89.

2. Manjunath S. M., Nagesh Raju G., Srinivas T. R., Someswara G. M. A study on the evaluation of medical students' perception and feedback of teaching-learning of pharmacology in a medical college. *International Archives of Integrated Medicine*, 2015. 2(9).

3. Urrutia-Aguilar M. E., Martinez-Gonzalez A., Rodriguez R. Measuring the effectiveness of pharmacology teaching in undergraduate medical students. *Journal of Patient Safety*, 2012. 8(1), 26-29.

4. Vare V., Kurlle D., Bagle T., Hire R., Shukla, A. Evaluation of teaching methods in pharmacology among MBBS students. *Int. J. Basic Clin. Pharmacol*, 2017. 6, 1352-1357.

ІНТЕГРУВАННЯ ГЕНДЕРНИХ ПІДХОДІВ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ЖИТОМИРСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО ІНСТИТУТУ ІМЕНІ С. П. КОРОЛЬОВА

О. Критенко

Ю. Гутюк

Житомирський військовий інститут імені С. П. Корольова

У рамках імплементації гендерних підходів у систему підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони України Житомирський військовий інститут імені С. П. Корольова провів оцінку щодо визначення потреб та заходів для гендерного інтегрування з використанням методології, викладеної у додатку В. 3. Методичних рекомендацій з інтеграції гендерних підходів у систему підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони України. Вона відбулася за такими напрямками: оцінка інституційного механізму (загальна інформація про заклад вищої освіти, структура, статистика, диференційована за статтю) та оцінка стану інтегрування гендерної складової в освітній процес військового інституту.

Оцінка інституційного механізму містила такі питання:

- гендерний аналіз структури: керівництва, факультетів, спеціальностей та кафедр;
- висвітлення гендерної тематики, її доступність та направленість;
- наявність стратегії розвитку закладу та включення до неї гендерної складової;
- наявність плану з гендерного інтегрування та кількісних індикаторів його виконання;
- визначення уповноважених осіб з питань забезпечення гендерної рівності, рівень їх відповідальності та прийняття рішень.

Інформація з гендерних питань висвітлюється не лише на сайті військового інституту, а й в інших соціальних мережах. Гендерну складову включено до

Стратегії розвитку інституту, налагоджено співпрацю з неурядовими організаціями та окремими експертами. Імплементация резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» відбувається через активну участь представників і представниць військового інституту в коаліції «Житомирщина – 1325».

Оцінка стану інтегрування гендерної складової в освітній процес висвітлювала такі аспекти: відображення у навчальних планах, матеріалах, навчальних програмах гендерної складової; публікації з гендерної тематики.

В освітньому процесі Житомирського військового інституту імені С. П. Корольова враховано гендерну складову, зокрема під час лекційних, семінарських занять, гендерну складову включено в освітні програми бакалаврів, магістрів та ад'юнктів. У дисципліні «Соціально-економічні проблеми суспільства» введено модуль «Гендерна політика», забезпечено науково-методичну підтримку впровадження гендерного підходу в освітню та наукову діяльність та наскрізне врахування гендерної складової у навчальних програмах і планах. Також інститут має публікації з гендерної проблематики. У лютому 2023 року кафедрою суспільних наук було організовано міжнародні заходи за сприянням програми DEEP. Зокрема, проведено семінар «Досвід викладання дисципліни «Гендерна політика». Неабиякий інтерес у наших західних партнерів виник до досвіду військового інституту щодо інтегрування гендерної складової в освітній процес. У результаті чого було запропоновано співпрацю із згаданої вище тематики. VI конференція з курсантами «Лідерство жінки в Збройних Силах: стан, виклики, перспективи» уже декілька років поспіль відбувається на постійній основі.

Отже, на сьогодні актуальним залишається завдання наскрізного включення гендерної складової в освітній процес закладів вищої освіти сектору безпеки і оборони України, що закладає підвалини для формування культури гендерної рівності та недискримінації, дотримання прав людини та відповідності стандартам НАТО.

Список використаних джерел

1. Оцінка гендерного впливу на сектор безпеки та оборони України 2017 року // ООН Жінки в Україні. 81 с.

2. Левченко К. Б., Волобуєва О.Ф., Критенко О. В. «Методичні рекомендації з інтеграції гендерних підходів у систему підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони України». Київ: ФОП Клименко Ю. Я., 2021. 292 с.

**СУГЕСТИВНИЙ ТА ІНТЕНСИВНИЙ МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ
ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ПІДГОТОВЦІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО
ІСПИТІВ ЗА СТАНДАРТАМИ НАТО STANAG 6001**

К. Ганішuko

Т. Кочупалова

*Військовий інститут телекомунікації та інформатизації
імені Героїв Крут*

Наукова проблема полягає у тому, що володіння іноземними мовами, переважно англійською, визнається беззаперечним чинником особистого кар'єрного зростання в різних галузях суспільства, включаючи військову сферу. Навіть у контексті того, що Україна перебуває у стані неоголошеної війни з 2014 року, а після 24 лютого 2022 року – у стані масштабного вторгнення з боку країни-агресора, вона активно працює над миротворчою політикою та успішно бере участь у міжнародних військових навчаннях. Цей підхід сприяє зміцненню позитивного іміджу України в світі загалом, а також її Збройних сил зокрема. Тому, ефективна мовна підготовка військового персоналу лишається невід'ємним елементом професійної підготовки військових фахівців на всіх рівнях.

Вивчення військовими мови в умовах сучасних воєнно-політичних реалій, зокрема з урахуванням стандартів НАТО, є важливим елементом професійної підготовки. Нинішні дослідження зосереджуються на розробці та застосуванні адаптованих та інноваційних методик навчання, які відповідають потребам військових підрозділів. Використання сугестивних та інтенсивних методів сприяє швидкому та ефективному засвоєнню мовних навичок військовослужбовцями. Деякі дослідження вказують на переваги інтеграції технологій та інтерактивних методів у процес навчання, що може значно поліпшити результати. Значимість психологічного аспекту викладання, зокрема мотивації та атмосфери в навчальному середовищі, активно обговорюється.

Останні дослідження підкреслюють необхідність постійного вдосконалення методів навчання мови для військовослужбовців з метою підготовки до сучасних викликів та стандартів військового життя, включаючи стандарти НАТО. На сьогоднішній день відомі декілька дослідників, які активно працюють над питаннями ефективного викладання іноземних мов для військовослужбовців: Х. Шмідт (спеціалізується на питаннях військового навчання та викладання іноземних мов, особлива увага зосереджена на розвитку інтенсивних методів навчання, що відповідають потребам військових підрозділів), С. Джонсон (вивчає психологічні аспекти навчання мови у військовому контексті, особлива увага зосереджена на сугестивних методах викладання, спрямованих на підвищення ефективності навчання

військовослужбовців) та Х. Лопес (спеціалізується на вивченні міжкультурної комунікації та ефективних методів навчання іноземних мов для військовослужбовців, особлива увага зосереджена на вивченні сугестивних та інтенсивних методів викладання мови з метою підвищення результативності навчання) та ін. Вчені досліджують не лише самі методи, але і їхню придатність у контексті підготовки за стандартами НАТО.

Головною метою цієї роботи є розкриття змісту так званої «суперінтенсивної» мовної підготовки військовослужбовців служби для участі в міжнародних військових навчаннях на прикладі Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут.

Фундаментальна причина низького рівня володіння українськими солдатами англійською мовою полягає в нерозумінні ними методів викладання іноземних мов у старих радянських школах, де основний акцент робиться не на навички спілкування, а на навички читання та перекладу – цей підхід цілком і повністю був перенесений у Вищу військову академію України. Враховуючи завдання, які стоять перед викладачами іноземних мов, щодо якнайшвидшої підготовки військовослужбовців до участі в міжнародних навчаннях, слід звернути увагу на існуючі нетрадиційні методи вивчення іноземних мов, а саме швидке та інтенсивне вивчення мови, де теоретичні моменти зведені до мінімуму, а основна увага приділяється живому спілкуванню, тобто розмовній мові.

В основі цих методів лежать принципи сугестології, розроблені вченим Г. Лозановим. Його техніка «повного занурення» або «сугестопедія» базується на трьох основних принципах: 1) принцип задоволення та відсутності стресу; 2) принцип єдності «свідоме-несвідоме»; 3) принцип взаємозв'язку «учитель-учень». Сугестологія – це наука про розкриття прихованого потенціалу людини. Тобто правильні методи навчання базуються на роботі підсвідомості. Прикладами є метод «25 кадрів» (subliminal advertising) та вивчення мови під час сну [4, с. 147-148].

Сугестивний метод був створений у другій половині ХХ століття у Софійському інституті сугестології психотерапевтом Г. Лозановим, він дійшов висновку про можливість використання в навчанні іноземної мови несвідомих резервних здібностей, які спостерігав у своїх клієнтів. Безпосередній вплив учителя на людей, яких він навчає, та тих, хто в цей час перебуває в «псевдопасивному» стані, особливо його підказки та навіювання, сприяють усуненню факторів психологічної травми (скутості, страху, страху можливих помилок, замкнутості, безпорадності спілкування, труднощі в подоланні рідних стереотипів та «мовних бар'єрів» в іноземних мовах). Г. Лозанов вважає, що цей вплив створює сприятливі умови для зовнішнього використання у спілкуванні, а

також допомагає виявити резервну здатність аудиторії запам'ятовувати великий обсяг навчального матеріалу [2, с. 342].

Наука, яку Г. Лозанов назвав «сугестологією», розкриває механізми, що забезпечують вивільнення та мобілізацію резервних здібностей особистості для кращого запам'ятовування, навчання та спілкування. Одним з прийомів «включення» цих механізмів є «інфантифікація» процесу навчання, що передбачає усунення хвилювань та тривоги, які обтяжують психіку дорослого і заважають сприйняттю та входженню особистості на рівень сприйняття та усвідомлення, де домінують гра і радість від спілкування в умовах розслабленості та невимушеності.

Основні принципи сугестивного методу включають наступне:

- створення сприятливих умов для оволодіння усним мовленням шляхом подолання психологічних бар'єрів навчання;
- підвищена увага до зв'язку навчального процесу з особистими інтересами та мотивами слухачів;
- розвиток довірливих стосунків між викладачем та слухачами для успішної мовленнєвої взаємодії;
- навчання на двох рівнях – свідомому та підсвідомому, що активує обидві півкулі головного мозку;
- засвоєння мовного матеріалу в атмосфері перевірення, за допомогою мови та рухів для залучення уваги до процесу спілкування;
- введення навчального матеріалу на основі обширних полілогів з лексичним та граматичним коментарем;
- активізація матеріалу через ігри та вправи «питання – відповіді», з використанням невербальних засобів комунікації;
- підкреслення значення усного мовлення та розширення словникового запасу;
- використання резервів мимовільної пам'яті, що сприяє засвоєнню близько 2000 слів на розмовному рівні за один місяць [3, с. 235-236].

Г. Китайгородська встановлює чотири основні принципи свого методу викладання іноземної мови, який вона називає «методом активізації резервних можливостей особистості». Ці принципи включають організацію особистісного спілкування, поетапно-концентричну організацію навчання, використання ролівої гри та колективного спілкування. Даний метод сприяє інтенсивному навчанню, яке дозволяє досягати навчальних цілей за короткий термін із максимальним використанням необхідного матеріалу.

Метод Г. Китайгородської називається «методом активізації резервних можливостей особистості та колективу». Заняття за цим методом проводяться в групах, навіть у великих, де учасники занять переживають себе як частину п'єси, яка написана для них та про них. Спочатку вони повторюють текст за

викладачем, а потім будують власні фрази на основі засвоєних структур – ця імпровізація насправді є ретельно розробленим мовним тренуванням, де кожне слово та дія виконують навчальну функцію. До основних принципів методу Г. Китайгородської віднесені наступні [1, с. 51-53]:

- принцип особистісного спілкування (викладач прагне вислухати слухача як співрозмовника та партнера, а не тільки як «сучня», де для викладача, що використовує інтенсивні методи, це особливо важливо, оскільки він має здатність вести спілкування в навчальній групі, інтегруючи в нього неформальне особистісне спілкування з навчальним матеріалом);

- принцип ігрової організації (викладач створює вправи для вирішення навчальних завдань на мовному матеріалі та потім поєднує їх у сценарії заняття, а комунікативні завдання у вправах моделюються як життєві ситуації, що стимулює мотивацію та сприяє формуванню мовних навичок);

- принцип колективної взаємодії (викладач організовує навчальний процес так, щоб слухачі активно спілкувалися між собою, обмінюючись інформацією та підтримуючи один одного, що сприяє зростанню знань та навичок).

Перед заняттям рекомендується провести діалог зі слухачами, під час якого викладач знайомиться та пояснює, як відбуватиметься навчальний процес, які завдання перед ними стоять, як працювати на занятті та самостійно, а також надає пояснення, які результати слухачі можуть очікувати. Мотивація аудиторії – складне завдання для викладача, він ставить завдання перед аудиторією та викликає бажання її вирішити – тут народжується мотивація. Викладач повинен сформулювати завдання перед аудиторією та переконатися, що воно зацікавило аудиторію [4, с. 148]. Вчителі придумують, продумують та організовують рольові ігри, в яких беруть участь учні, допомагаючи йому активізувати творчі здібності, сприяти розкриттю та вираженню самої особистості. Рольові ігри, ігрова діяльність покращують емоційний стан у навчальному процесі. В результаті класна кімната стає живою, цікавою та захоплюючою навчальною діяльністю.

Завдання для самопідготовки – ще одна важлива частина навчання. Ці завдання є формою самоконтролю під час вивчення мови. Розмовні завдання спонукають слухачів думати та знаходити мовні розв'язки конкретних завдань, що змушує їх цілеспрямовано переглядати текст і діалог в курсі, вибирати та збирати потрібні фрагменти спілкування, звертатися до коментарів для уточнення, тобто займатися змістовною роботою. Результати таких самопошуків фіксуються в письмовій або усній формі. Письмові завдання тренують форму мовного матеріалу, вживання окремих граматичних явищ тощо. Лексико-граматична анотація – це самостійна опора систематизації слухачем мовного матеріалу.

Необхідно також враховувати самостійне читання, що переважно має монологічний характер, де тексти тісно пов'язані з основним матеріалом та допомагають порівнювати реалії рідної країни з країною, яку вивчають, залучаючи до її культури – це сприяє розвитку монологічного мовлення та різноманітних читацьких навичок. Такі тексти готують аудиторію до подальшого читання адаптованої та оригінальної літератури.

Методика інтенсивного навчання, розроблена Г. Китайгородською, показує вражаючі результати, якщо викладач проходить спеціальні курси з цієї методики. Однак обмежений час для вивчення іноземної мови не дозволяє використовувати її в повному обсязі, тому викладачам доводиться застосовувати комплекс методів, зокрема сугестивний та інтенсивний, для успішної підготовки військовослужбовців до участі в міжнародних навчаннях.

Загальновідомо, що педагогічний супровід має значний вплив на ефективність навчання з точки зору педагогічних та методичних факторів. Її постійне вдосконалення є неодмінною рисою епохи інформаційної освіти, оскільки, природно, для підтримки належної мотивації аудиторії потрібні видання, що містять актуальну, адаптовану навчальну інформацію та використання сучасних інформаційних технологій [2, с. 348]. Слід зазначити, що навчальні матеріали та методи навчання, які використовують викладачі у навчальному закладі, ґрунтуються на останніх дослідженнях у галузі психології пам'яті, типів свідомості та функцій правої та лівої півкуль мозку. Вони також містять елементи сугестії, що сприяють легшому втіленню слухачами матеріалу, моделювання реальних ситуацій під час занять [1, с. 52].

Наявність мотивації також сприяє позитивній динаміці у навчальному процесі. Незважаючи на те, що серед присутніх були військовослужбовці з різним рівнем інтелектуального розвитку, освіти, походження, можливість брати участь у міжнародних навчаннях за кордоном створювала позитивний імідж Збройних Сил України на міжнародній арені, обмін досвідом та відкрите спілкування з ними. Іноземні військові, безперечно, є мотивуючим фактором, де аудиторія чітко знає, навіщо вона перед аудиторією, чого повинна навчитися і якими мають бути результати, що дозволяє підтвердити набуті знання та навички в практичній діяльності, наприклад, у багатонаціональних навчаннях, міжнародній військовій тематиці та науковій діяльності (семінари, конференції, штабна робота), яка завершується участю в закордонних відрядженнях, що є ефективною гарантією для слухачів вивчати іноземні мови навчання протягом цього періоду [3, с. 234-235]. Перспектива участі в міжнародних навчаннях стала мотиваційним фактором для окремих груп військовослужбовців.

Протягом чотирьох місяців проводилися заняття за методикою «суперінтенсивного» навчання в спеціальних мовних лабораторіях Військового інституту телекомунікації та інформатизації імені Героїв Крут у м. Київ. Дана

лабораторія відрізняється від звичайних класів, оскільки обладнана необхідними технічними засобами, такими як: комп'ютери з навушниками з мікрофонами та аудіоколонки. Слід зазначити, дане обладнання дозволяє використовувати методи як загального (фронтального) прослуховування аудіотекстів, так й індивідуального. Крім того, спеціальні комп'ютерні програми дають змогу викладачу через навушники чути кожного слухача, звертаючи увагу на щонайменші слова та звуки. Дозволена кількість слухачів дозволила викладачам індивідуально контролювати кожного з них та використовувати колективні можливості. Розташування слухачів в аудиторії сприяло природному спілкуванню, полегшило візуальний контакт та використання сугестивних прийомів навчання.

Спостерігаючи та аналізуючи плідну роботу колег в українських військових навчальних закладах, слід зазначити, що жоден підхід повністю не підходить. Неможливо побудувати систему, яка працюватиме для всіх. Іноземна мова – це не предмет у класичному розумінні – це сукупність історичних та сучасних реалій народу, який розмовляє цією мовою. Завдання вчителя іноземної мови – дати слухачеві певні знання та вміння, виховати його особистісні якості, допомогти йому жити в полікультурному світовому суспільстві.

Отже, основне розуміння даного методу навчання у тому, що не обов'язково намагатися впроваджувати одну конкретну методику у процес навчання. Важливо мати власний стиль викладання, який базується на особистому досвіді та використанні різних методів з різних джерел, щодо сучасного досвіду поєднання кількох методик викладання, можна сказати, що цей експеримент був успішним. Обмежений час підготовки спонукав викладачів застосувати різні підходи до навчання, а слухачів мобілізуватися та засвоїти весь матеріал у повній мірі – це є класичним прикладом, коли ціль (участь у міжнародних навчаннях за стандартами НАТО та представлення Збройних Сил України на міжнародному рівні) виправдовує зусилля як викладачів, так і слухачів (військовослужбовців).

Список використаних джерел

1. Гришук Ю.В. Діагностична діяльність викладачів іноземних мов вищих військових навчальних закладів. *Соціально-психологічні проблеми суспільства*. Житомир, 2021. С. 51–53.
2. Захарова Л.В. Структура мотивації до вивчення англійської мови у курсантів вищих військово-навчальних закладів та шляхи її корекції. *Вісник Львівського університету*. Вип. 31. Львів, 2022. С. 341–350.

3. Крикун В.Д. Адаптивний підхід до іншомовної підготовки та мовного тестування відповідно до вимог НАТО STANAG 6001 у Збройних Силах України. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2022. Вип. 3 (110). Житомир, 2022. С. 225–240.

4. Ринейська Л.С. Особливості підготовки військовослужбовців для участі у миротворчому контингентів Збройних Сил України. *Інноваційні технології навчання в сучасній дидактиці вищої школи*. Полтава, 2018. С. 147–148.

УДК 159.9:355(477)

**ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН АЛЕРТНОСТІ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ЯК СКЛАДОВА ЕФЕКТИВНОЇ АДАПТАЦІЇ
ДО УМОВ СУЧАСНОГО БОЮ**

С. Корон

Національний університет оборони України

Дослідження процесів формування адаптивності військовослужбовців Збройних сил України до умов сучасного бою та їх адаптації до військово-професійної діяльності залишаються актуальними у сучасній психологічній науці, що обумовлено зростаючою інтенсивністю російсько-української війни. Успішність в бою значною мірою залежить від психологічної готовності військовослужбовця, яка включає професійну підготовку, а також стійкість до бойових стресових факторів та здатність до саморегуляції. У сучасному бойовому середовищі важливе значення має формування у військовослужбовців психологічного стану алертності (*alertness* – англ., пильність, настороженість), що дозволяє ефективно діяти в екстремальних та швидкозмінних умовах бойових дій.

Згідно психологічного словника АРА, під «алертністю» розуміють стан неспанья, усвідомлення, уважності, і готовності діяти або реагувати.

Дослідники, такі як О. Ухтомський, М. Корольчук, Д. Узнадзе, свідчать про те, що пильність є складною функцією, яка вимагає злагодженої роботи різних функціональних систем. Теоретично доцільно співставити стан готовності до екстреної дії з установкою Д. Узнадзе, як цілісно-особистісним станом людини, який передує тій чи іншій діяльності і визначає її виконання. З його точки зору, установка в структурі пильності людини покликана підтримувати здібності щодо реагування на раптовий сигнал на високому рівні.

На думку М. Корольчука [2], в одній із широко розповсюджених концепцій напружена увага розглядалася як особливий стан бадьорості. Відповідно до цього підходу увага має градуйований характер і змінюється від загальної

настороженості до специфічної настороженості, коли увага сфокусована на стимулі визначеної сенсорної модальності.

О. Ухтомський характеризує пильність як «оперативний спокій», який може встановлюватися на різних рівнях готовності до дії. Він наголошував, що чим вище здатність людини досягнути стану «оперативного спокою», тим вища її готовність до дії, тим більш виражена здатність до термінового і найбільш раціонального реагування в тих чи інших умовах.

Зазначені дослідження показують, що стан алертності, «оперативного спокою», пильності, настороженості в структурі військово-професійної діяльності військовослужбовців залежить від цілої низки психологічних і психофізіологічних чинників та прямим чином впливає на формування адаптивності до стресових факторів бою.

Згідно досліджень Ю. Александровського, які ґрунтуються на теорії функціональних систем П. Анохіна, психічну адаптивність людини можна розглядати як результат діяльності цілісної самокерованої системи, активність якої забезпечується не просто сукупністю окремих компонентів (підсистем), а їхньою взаємодією, узгодженістю та «сприянням», що породжують нові інтегративні якості, не властиві окремим підсистемам. Результатом функціонування всієї системи і є стан психічної адаптації, що забезпечує діяльність людини на рівні «оперативного спокою», даючи їй змогу не тільки найоптимальніше протистояти різним природним, соціальним і екстремальним факторам, а й активно й цілеспрямовано впливати на них.

На думку Р. Баєвського, процеси адаптації спрямовані на підтримання рівноваги усередині організму та між організмом і середовищем, і як процеси управління вони пов'язані не тільки із самозбереженням функціонального рівня саморегульованої системи в адекватних і неадекватних умовах середовища, а й із вибором функціональної стратегії, що забезпечує виконання головної мети.

З цього слідує, що найбільша ефективність військовослужбовця до виконання поставлених бойових завдань досягається, коли його функціональна система психічної адаптивності, яка постійно перебуває в стані готовності до виконання властивих їй функцій, адекватно відреагувавши на екстремальні чинники зовнішнього середовища (бойових дій), що впливає на неї, повертається до вихідного стану «оперативного спокою».

Адаптивність є спеціальною регуляторною системою стабілізації особистості військовослужбовця, яка спрямована на збереження «цілісності», відновлення балансу, повернення до стану рівноваги. Внаслідок еволюційних механізмів виживання нашим несвідомим здійснюється постійне прогнозування та відстеження факторів небезпеки. Механізм адаптивності є глибоко індивідуальним і характеризує рівень адаптаційних можливостей психіки та

гнучкість протікання в т.ч. неусвідомлюваних компенсаторно-приспосувальних процесів динамічної адаптації військовослужбовця.

Будь-яка спрямована бойова діяльність є наслідком ухвалення рішення про те, як діяти і в який момент починати дію, а в умовах постійної загрози для життя військовослужбовця прийняття такого рішення триває долі секунди [1]. Такого роду дії і відповідні їм рішення вимагають від військовослужбовців оперативного виявлення, розрізнення, виділення та оцінки тієї чи іншої інформації під час перцептивного, емоційного та когнітивного сприйняття бойових ситуацій, а також мінімізації затримки між прийняттям рішення і дією. Умовно кажучи, в реальному бою дія передре розуму, природна рефлексія людини згортається до інстинктів. Повною мірою це стосується стану алертності, як базового щодо своєчасного і адекватного («потокowego») відображення навколишнього середовища і прийняття прогностичних рішень, ґрунтованих на різних ефектах антиципації (передбачення).

Алертність на психофізіологічному рівні досягається оптимальним тонусом м'язів, готовністю до рухової активності в будь-який момент часу, водночас зберігається психоемоційна рівновага і спокій, внутрішня спроможність відреагувати на будь-яку зміну. При цьому військовослужбовець має перебувати в стані оптимального фізичного і психологічного комфорту, але чуйно реагувати на зміну середовища в готовності дати адекватну відповідь при зміні ситуації. З погляду поведінкових реакцій військовослужбовець в стані алертності концентрований на дії, якою займається наразі, не відволікається на помилки і не припускається їх, не відчуває зайвих і непотрібних наразі емоцій, максимально зібраний для розв'язання поточного бойового завдання. Стан алертності забезпечує максимальне засвоєння одержуваної інформації, її переробку та адекватне реагування на нові умови, отримані у зв'язку з надходженням нової інформації. Це стан, який максимально сприяє виживанню, що є важливою і актуальною складовою ефективною адаптації військовослужбовців до умов сучасного бою.

З погляду енерговитратності, стан алертності є оптимальним, мінімізується «плата за адаптацію», вирівнюється баланс співвідношення витрата-відновлення, що й дає змогу перебувати в стані граничної концентрації та діяти відповідно до змін бойової обстановки. Саме цим алертність відрізняється від тривожності. Алертність часто є результатом спрямованої вольової саморегуляції власних психоемоційних станів та керування увагою. Коли професійний військовослужбовець включається в «бойовий стан», під дією бойових стресових факторів усвідомлено стає більш уважним, пильним і готовим реагувати на зовнішні сигнали та має досвід індивідуального стану бойової готовності, то і стан алертності активізується, як потреба щодо виживання. У цьому випадку алертність є результатом досвіду, свідомої

мотивації, саморегуляції та вольового зусилля. Тривожність же може виникати автоматично і не залежати від вольового управління. Тому результат роботи автоматичних механізмів організму може виявитися зовсім не тим, який буде потрібен, у випадку низького рівня підготовки та вмотивованості військовослужбовця. У відповідь на стрес-фактори бою непередбачена до бойових дій людина швидко «спалоє» адаптивні ресурси організму через постійне перебування в стані підвищеної тривожності, що призводить до дезадаптивних розладів, підвищеної чутливості до впливу психогенних факторів. Саме різниця витрачених психологічних та фізіологічних ресурсів в стані алертності («оперативного спокою») і стані тривожності може стати вирішальним фактором психологічної стійкості та готовності військовослужбовців до виконання завдань в бою. Виходячи з написаного вище, можливо зробити наступні висновки:

– Алертність є важливим чинником психологічної готовності військовослужбовця до бою. Розвиток цієї навички дає змогу підвищити стресостійкість, поліпшити концентрацію уваги, прискорити швидкість реакції, покращити адаптивність і когнітивні функції.

– Алертність слід відрізнити від тривожності. Тривожність є негативним емоційним станом, який може призвести до дезорганізації дій і зниження ефективності.

– Розвиток алертності має відбуватися в процесі загальної, спеціальної та цільової психологічної підготовки під керівництвом досвідчених інструкторів-психологів з врахуванням видородової специфіки виконання поставлених завдань та індивідуальних особливостей військовослужбовців.

Список використаних джерел

1. Збірник стандартів психологічної підготовки у Збройних Силах України: метод. посіб. за редакцією генерал-майора В. Клочкова. К.: НДЦ ГП ЗС України. 2023. 337 с.
2. Корольчук М. С. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах. М. С. Корольчук, В.М.Крайнюк. К.: Ніка-Центр. 2006. 580 с.

ПЕРЕГОВОРНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТИ СТРИМУВАННЯ ЗМІЦНЕННЯ ЯДЕРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КНДР

С. Шкуро

*(Науковий керівник: Висоцький О. Ю., доктор політичних наук, професор)
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара*

Переговорні технології в сучасному світі виявляються важливим інструментом для стримування зміцнення ядерного потенціалу Північної Кореї (КНДР). З урахуванням неабиякої напруженості та нестабільності, пов'язаних з ядерною програмою КНДР, дипломатичні переговори видаються критичним фактором у збереженні міжнародного миру та безпеки. При цьому ефективні переговори передбачають ретельне аналізування ситуації, визначення ключових цілей і принципів, а також розробку стратегій ведення діалогу, спрямованих на досягнення спільних результатів.

Одним з важливих аспектів переговорного процесу є збалансованість підходів між тиском і співпрацею. З одного боку, необхідно продовжувати тиск на КНДР через міжнародні санкції та ізоляцію для стримування подальшого розвитку її ядерної програми. З іншого боку, важливо зберігати канали спілкування та сприяти дипломатичним ініціативам для стимулювання КНДР до участі в конструктивних переговорах [1].

Для досягнення успішних результатів у переговорах з КНДР важливо враховувати не лише її власні інтереси, а й дотримуватися принципів безпеки та стабільності в регіоні. Це означає, що переговори мають базуватися на принципах недопущення поширення ядерної зброї, визнання суверенітету всіх країн регіону та прагнення до мирного врегулювання конфлікту на Корейському півострові.

Крім того, важливим елементом успішних переговорів є збереження відкритості до можливості компромісу та готовності до взаємних послідовних кроків. Запровадження послідовного плану дій, що передбачає поетапне зняття санкцій або надання певних інцентивів у взаємодії з КНДР, може сприяти розвитку довіри між сторонами та зменшенню напруженості [2].

Необхідно також залучити до переговорного процесу широке міжнародне співтовариство, зокрема головних гравців у регіоні, таких як Сполучені Штати, Китай, Росія та Японія. Об'єднання зусиль та спільна позиція цих країн може збільшити ефективність переговорів і забезпечити більш широкий та стійкий міжнародний консенсус у вирішенні проблеми ядерної безпеки на Корейському півострові.

Додатково, для ефективного стримування зміцнення ядерного потенціалу КНДР через переговорні технології, необхідно враховувати історичний контекст та попередні досвіди. Зокрема, варто враховувати попередні раунди переговорів

із КНДР, включаючи Рамкову угоду 1994 року, Спільне комюніке 2005 року та інші ініціативи.

Багаторічний досвід показує, що успішність переговорного процесу значною мірою залежить від збереження стійкості та постійності з боку всіх учасників. Крім того, важливо мати реалістичні очікування щодо можливих результатів переговорів та бути готовими до взаємодії у складних умовах.

Додатково, застосування переговорних технологій може включати розвиток механізмів взаємодії та довіри між сторонами, наприклад, шляхом створення спільних робочих груп, проведення довгострокових діалогів та обміну інформацією. Такий підхід сприяє зменшенню непорозумінь та ризику конфлікту [3].

Також важливо враховувати економічні та гуманітарні аспекти у переговорному процесі. Зокрема, можливість надання економічної допомоги чи гуманітарної допомоги КНДР може стимулювати участь у переговорах та сприяти досягненню спільних рішень.

Нарешті, важливо пам'ятати про важливість міжнародного співробітництва та підтримки учасників переговорного процесу зі сторони міжнародної спільноти. Здійснення спільних дій та визнання міжнародних стандартів щодо ядерної безпеки сприятиме зміцненню міжнародної стабільності та безпеки.

Отже, комплексний та добре організований переговорний процес, побудований на збалансованому підході та залученні всіх зацікавлених сторін, може стати ефективним інструментом стримування зміцнення ядерного потенціалу КНДР та сприяти створенню миру та стабільності на Корейському півострові.

У контексті переговорів із Північною Кореєю ще одним значущим аспектом є використання новітніх технологій та інноваційних підходів у процесі дипломатії. Цифрова дипломатія, використання соціальних медіа, віртуальні зустрічі та інші засоби цифрового зв'язку відкривають нові можливості для підтримання діалогу та взаєморозуміння, навіть коли традиційні канали спілкування можуть бути обмежені.

Інноваційні підходи, такі як використання штучного інтелекту для аналізу великих даних та моделювання потенційних сценаріїв відносин, можуть допомогти у виявленні неочевидних можливостей для компромісів та спільних рішень. Такі технології можуть надати переговорним командам більш глибоке розуміння динаміки і викликів, з якими вони стикаються, та допомогти у розробці стратегій, що враховують ширший спектр факторів і можливих наслідків.

Важливо також враховувати роль глобальних та регіональних міжнародних організацій, таких як ООН, АСЕАН та інші, у фасилітації діалогу та співпраці. Ці організації можуть слугувати платформами для мультилатеральних

переговорів, надаючи необхідний міжнародний мандат та підтримку. Включення міжнародних організацій у процес може додати легітимності переговорним зусиллям та сприяти розробці більш всеосяжних та стійких рішень.

Освітні та культурні обміни, співпраця у галузі науки та технологій, а також спільні гуманітарні проекти можуть виступати як важливі інструменти для побудови довіри та підтримки довгострокового діалогу між Північною Кореєю та іншими країнами. Ці ініціативи дозволяють учасникам переговорів вийти за рамки традиційних політичних та безпекових питань та розглядати ширші можливості для співпраці на основі спільних інтересів.

Таким чином, успішні переговори з Північною Кореєю вимагають гнучкості, інноваційного мислення та готовності до використання широкого спектру інструментів і підходів. Використання комбінації традиційних та новітніх стратегій може забезпечити ефективне вирішення складних міжнародних викликів, пов'язаних з ядерною програмою КНДР, і сприяти міжнародному миру та стабільності.

Список використаних джерел

1. Byman, D., Lind, J. *Pyongyang's Survival Strategy: Tools of Authoritarian Control in North Korea*. *International Security*, 2010, 1(35), 44-74.
2. Caisova, L. *North Korea's foreign policy: the DPRK's part on the international scene and its audiences*. London; New York: Routledge/Taylor & Francis Group, 2019.
3. International Crisis Group. *North Korea's Nuclear and Missile Programs, Asia Report*, 2009, 168, June 18.

МІЖДЕРЖАВНІ ВІДНОСИНИ ТА СУСПІЛЬНА ПАМ'ЯТЬ: РОЛЬ КУЛЬТУРИ У ФОРМУВАННІ СУЧАСНИХ СТЕРЕОТИПІВ ТА УЯВЛЕНЬ ПРО СУПРОТИВНИКА

Р. Величковський

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Сучасний світ, як ніколи раніше, усвідомлює необхідність розуміти та аналізувати складні міждержавні відносини, особливо ті, які супроводжуються воєнними конфліктами. За роки, починаючи з 2014, конфлікт, викликаний російської збройною агресією проти України, породив безліч дебатів, аналізів та пошуків шляхів вирішення. Початок повномасштабного вторгнення тільки довів гостроту та значимість цього протистояння не лише як екзистенціального для нашої держави, але і такого, що здатен детермінувати геополітичний ландшафт Європи та світу в цілому. Розуміння соціальних, культурних, а також історичних

аспектів цього конфлікту стає надзвичайно важливим для виокремлення неочевидних акторів, які, в свою чергу, проторювали дорогу ескалації.

Надаючи дефініції, зазначимо, що міжнародні відносини є особливим різновидом суспільних відносин. Вони характеризуються взаємодією таких суб'єктів політичного життя, як держави, народи, політичні й громадські організації, рухи і навіть окремі особи різних країн; забезпечують інтереси соціальних груп за межами національних держав, відносини між державами, міждержавними організаціями, партіями, компаніями, приватними особами різних держав, інтеграційні зв'язки, які формують людське співтовариство.

В контексті міжнародних відносин, ключовими документами, які регулюють поведінку держав та принципи міжнародного права, є Хартія Організації Об'єднаних Націй (UN Charter) та Віденська конвенція про дипломатичні відносини 1961 року. Ці документи закріплюють принципи суверенітету, територіальної цілісності держав та невтручання внутрішніх справ інших країн, які стають ключовими підставами для аналізу міжнародного реагування на події в рамках російсько-українського конфлікту. Основи міждержавних відносин між Україною та Росією було закладено договором «Про дружбу, співробітництво та партнерство між Україною та Російською Федерацією» від 31 травня 1997 року. Загалом договірно-правова база цього відносини налічує понад 370 міждержавних документів.

Проте озброєна агресія Росії зруйнувала весь комплекс договірно-правових відносин обох країн і лише з 1 квітня 2019 року зазначений вище договір втратив чинність (Закон України «Про припинення дії Договору про дружбу, співпрацю та партнерство між Україною та Російською Федерацією»).

Заходячи наперед, слід відзначити той факт, що Росія навіть у тих відносинах які існували до анексії Криму, розглядала Україну виключно у контексті слов'янського єдності та «руського миру». Просування даної повістки здійснювалося доволі тривалий час від набуття нашої державою незалежності та спрямовано на перекодування історичної пам'яті українського народу.

Оскільки сьогодні суспільна пам'ять все частіше опиняється до більшої міри політичним проектом, аніж соціологічною реальією чи наслідком колективного пригадування, модифікація образів спільного минулого може відбуватися не лише стихійно (внаслідок суспільних змін), але й цілеспрямовано, свідомо (як політика пам'яті). Політика пам'яті – це політика держави, міжнародних організацій, політичних партій, громадських об'єднань і рухів, окремих політичних лідерів та громадських діячів у сфері конструювання спільних уявлень про минуле та його оцінок.

Як ніколи, усвідомлюємо, що інформаційна агресія сьогодні має надзвичайно високий рівень деструктивності, особливо у випадках, коли вона спирається на вироблений набір міфів. Як зазначає Г. Почепцов, інформаційна цивілізація не сприймає дій у фізичному просторі, перемогу вона вбачає в інформаційному і віртуальному просторах [3]. Відправною ж точкою до створення різних зовнішньополітичних і геополітичних устремлень сучасної Росії виступає національний міф.

Від початку Революції Гідності проти української нації триває гібридна експансія, первинним етапом якої є завоювання свідомості наших громадян шляхом, навіювання імперських наративів про «слов'янську єдність», «історичну спільність», «релігійну й культурну ідентичність», «братський народ» тощо. Міф про «триєдиний народ» став дуже популярним і взятий на озброєння будівельниками радянської держави для утримання союзних республік у складі СРСР. Надалі неодноразово вживалися заходи щодо збереження стану речей у країні шляхом консолідації республік.

Для того, щоб краще зрозуміти сутність та витoki такої диспозиції, слід звернутися до ролі міфу як ключової інстанції конструювання бажаного росіянами наративу. Останній, на думку російських політтехнологів, мав створити обриси нових міждержавних відносин та визначити позицію, яку мала б в них займати Україна. Характерними рисами стереотипізації образу українця з боку російських ЗМІ постає конструювання образу українця переважно як селянина, чия мова висміюється за її звучання, або написання, яке також називають «коверканням російської» і діалектом у протигагу «повноцінній» російській мові. Метою цієї сугестії є тотальне форматування свідомості якомога ширших верств спільноти, щоб Україна змінила свій європейський вибір і повернулася в неоімперську орбіту Москви.

Концептуальний тренд кремлівської пропаганди зосереджений в аксіологічній площині. Так, московські стратеги поспішно продукують фейкові аргументи щодо кризи західного ліберально-демократичного устрою, аморального способу життя в умовах плюралізму, індивідуальний паразитизм європейської спільноти, соціальний хаос, який ніби детермінує свобода, аномалії приватної власності, згубні прояви ринку тощо. Узагальнено цей дезінформаційний тренд Кремля можна визначити як антизахідний наратив, що має давню історію і проєкується на перспективу. Інформаційна агресія розпочалася задовго до лютого 2014 р., коли російське вторгнення перейшло від латентної до відкритої фази. Інформаційні впливи антиукраїнської спрямованості здійснювалися з боку РФ від самого проголошення незалежності України у 1991 р. І навіть до цієї дати можемо спостерігати ідеологічне підґрунтя для експансіоністських та агресивно загарбницьких дій відносно суміжних країн. Так, один з наріжних міфів сучасної російської держави бере початок ще з

XVI ст., коли старець псковського Єлезарова монастиря Філофей прирівняв Москву до Третього Риму, щоправда, тоді це мало здебільшого теологічний зміст. Тим не менш, у зазначеній Філофеем формулі були об'єднані і виражені, таким чином, дві фундаментальні ідеї: 1) спадкоємства царств і 2) богообраність російського народу. Незабаром у неї з'явився і новий сенс, відбулося своєрідне зміщення акцентів - з релігійного провіденціалізму у бік ідейно-політичного обґрунтування піднесення Москви як держави.

Дослідники виділяють два рівні, на яких національна ідея, курс або геополітичні устремління та імперативи будуть обґрунтовані та закріплені у масовій свідомості за допомогою міфів. Перший – чуттєвий рівень, рівень афективного сприйняття людиною міфу та прийняття його як власну історію та минуле. Другий рівень – це рівень прихованої маніпуляції, що досягається з допомогою вторинного сенсу міфу, його соціально-культурного контексту [2, с. 8].

Так, характерними ознаками сучасної внутрішньої політики пам'яті РФ є історичний реверс, ностальгія за радянським минулим та його героїзація, прагнення до тотального «одержавлення» історії. Такі вітчизняні дослідники В.Кремель і В.Ткаченко, детально проаналізували російську історіографію наприкінці 90-х років ХХ ст., у якій активно відстоюється думка про українців як «неісторичну націю», а Україну як «окраїну» чи «пограничну територію» [1, с. 12-20].

Сучасне протистояння у медійному вимірі, однак зосереджується не стільки навколо чітких лозунгів, скільки навколо недомовок, сатири, чорного гумору та цинізму які використовуються для очорнення противника, або, навпаки, створення позитивних та привабливих образів тих чи інших явищ. Одним з наймогутніших носіїв повідомлень у медіа опиняється інтернет-мем. Останній можна визначити як культурну одиницю інформації, яка передається від людини до людини, поступово трансформуючись у колективне соціальне явище. Міжнародні експерти зазначають, що меми на кшталт Привида Києва, солдатів Зміїного острова, та історії про Міс України, яка кладе діадему й піднімає кулет, полонили колективний Захід. Без сумніву, ці наративи частково є причиною масової допомоги для України шляхом постачання зброї різного типу ураження, введення санкцій проти росії та потужну допомогу для вимушено переміщених осіб.

У контексті російсько-української війни найбільш поширеними є політичні меми про «кривавого пастора», «охоту на снігурів», «розп'ятого хлопчика», «їх там немає», «десантники, які заблудилися», «за поребрик», «танки у шахтах Донбасу», «Крим наш», «знімають із потягів прямо до Національної гвардії». Всі ці меми створені українськими користувачами, як висміювання російської пропаганди щодо її непричетності до збройного протистояння, яке від 2014 року

триває у східній частині України. У той самий час меми, на кшталт «положіть насіння у кишені», «tik tok військ кадрирова», «окупанта, який світиться без тепловізора після Рудого лісу», формує образ російського військового, як інтелектуально обмеженої істоти, позбавленої етично-моральних норм, мародера, гвалтівника, вбивцю, та ін.

Навіть попри всі інформаційні кампанії проти нашої держави, сьогодні маємо розуміння окремішності політичного розвитку українського суспільства. Цей факт був відмічений ще у XIX –XX ст. такими вітчизняними політичними мислителями як М.Драгоманов, І.Лисяк-Рудницький, М.Шлемкевич та ін. Європейські тенденції в історії України – це вияви внутрішньо притаманного українському суспільству розвитку, сутнісно однотипного з загальноєвропейськими цивілізаційними процесами. Скорочення цивілізаційної дистанції, що утворилася впродовж останніх століть між Україною та європейськими народами, слід вбачати у розвитку демократичних політичних відносин, а процес побудови української державності, який би відповідав критеріям європейського модерного політичного процесу, тут опиняється об’єктивною потребою, що обумовлена логікою самого історикоцивілізаційного процесу. У той самий час задля протистоянню інформаційним атакам супротивника, надзвичайно актуальними стають науково-практичні дослідження щодо розробки нових тактик, стратегій, доктрин державного управління в царині захисту інформаційного простору держави.

Список використаних джерел

1. Кремень В., Ткаченко В. Україна: шлях до себе / В. Кремень, В. Ткаченко. К.: Видавничий центр «ДрУК», 1998. 446 с.
2. Крючков Д. Мифология концепций современной российской геополитики // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Теорія культури і філософія науки» 2014. №. 1092.
3. Почепцов Г. Росія і Україна у співставленні їх комунікативно-пропагандистських можливостей / Г. Почепцов. URL: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/33291>

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ РОСІЇ НА УКРАЇНУ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ ТА ВЕДЕННЯ ВІЙНИ

В. Горбатюк

Житомирський військовий інститут імені С. П. Корольова

Російська війна проти України має значний психологічний вплив на українське суспільство. Цей вплив проявляється на різних рівнях, включаючи особистий, сімейний, громадський та національний і відіграв важливу роль в підготовці до проведення бойових дій.

Під час підготовки до війни росія активно використовувала дезінформацію та пропаганду. Росія протягом багатьох років вела кампанію з дезінформації та пропаганди, спрямовану на дискредитацію України, розпалювання ненависті та ворожнечі між українцями та росіянами. Також використовувалось залякування і сіялась невпевненість. Постійні погрози з боку Росії та нарощування військ біля українських кордонів створювали атмосферу страху та невпевненості в майбутньому. Не менш важливу роль відігравав психологічний тиск. Росія використовувала різні методи психологічного тиску, такі як кібератаки, тролінг, провокації, щоб дестабілізувати українське суспільство та підірвати довіру до влади.

Уже безпосередньо під час ведення самої війни найсильнішим психологічним тиском являлося здебільшого залякування яке спричинилося авіаударами по всій території України. Також психологічний вплив становили воєнні злочини. Російські війська скоюють численні воєнні злочини, такі як обстріли житлових кварталів, бомбардування мирних жителів, масові вбивства, зґвалтування. Ці злочини мають жахливий психологічний вплив на людей, які їм стають свідками або жертвами. Іншим чином вплинула і гуманітарна криза. Війна спричинила гуманітарну кризу в Україні. Мільйони людей змушені були залишити свої домівки, втратили роботу, близьких людей. Це призводить до сильного емоційного стресу, тривоги, депресії. Також у більшості населення що перебувало безпосередньо або поблизу зони ведення бойових дій виникла психологічна травма: Люди, які пережили жахливі події війни, такі як обстріли, бомбардування, втрата близьких, можуть страждати від посттравматичного стресового розладу (ПТСР).

Це все не являлося навмисним психологічним впливом, але спричинило певний психологічний тиск який мав і свої наслідки. На теперішній час війна стає колективною травмою для всього українського народу, яка може мати довготривалі наслідки. На деяких людей вона вплинула так, що вони почали ставляти під сумнів цінності, за які вони борються. На це вплинув і навмисний психологічний тиск що може призвести до кризи національної ідентичності. Також деякі люди, які пережили війну, можуть відчувати синдром вижилого, коли вони відчувають провину за те, що залишилися живими, а інші загинули.

Щодо навмисного впливу він був направлений взагалом на населення, нав'язуючи їм свої ідеї та думки. Здебільшого це було під час підготовки до ведення бойових дій через російські канали що трансливалися на українському телебаченні.

Будь яка війна, як соціальне явище, не лише залишає слід у вигляді фізичних руйнувань та загиблих, але й має глибокий психологічний вплив на суспільство в цілому. Психологічні наслідки війни стають предметом серйозного дослідження через їх серйозний вплив на якість життя, стабільність

та соціальну взаємодію. У даній роботі мета полягає в аналізі психологічного впливу війни на суспільство, зокрема шляхом вивчення стресу, тривоги та травматичних досвідів як учасників конфлікту, так і цивільного населення. Тим більше у тому випадку якщо цей вплив спричинявся не тільки війною а й був спрямований на зміну поведінки та викликання довіри до окупаційних військ.

Дослідження психологічного впливу війни на суспільство також включає аналіз соціальних наслідків, таких як зміни у відносинах між людьми, зростання агресивності та зниження рівня довіри до інших. Війна може поділити суспільство на «ми» та «вони», що призводить до загострення конфліктів та подальшого поглиблення соціальних розбіжностей. Крім того, війна порушує звичні ритми життя та створює відчуття небезпеки та невизначеності, що може впливати на загальну психічну стабільність суспільства.

У висновку, психологічний вплив Росії на Україну є значним для населення країни та має багатогранні наслідки, від посттравматичного стресового розладу до змін у соціальних відносинах. Розуміння цих наслідків є важливим для розробки ефективних стратегій підтримки та реабілітації учасників війни та цивільного населення, спрямованих на покращення якості їхнього життя та забезпечення психологічної підтримки у важкі часи.

Список використаних джерел

1. Інформаційно-психологічна складова гібридної війни російської федерації проти України (2014-2021 рр.): теоретико-методологічні засади дослідження Гулай В. В., Базилюк К. Ф. <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6326/13362-1?inline=1>
2. Жданова І.В., Бондаренко Л.О., Величко А.В Психологічні аспекти інформаційного впливу під час воєнних дій в Україні. <http://habitus.od.ua/journals/2022/41-2022/39.pdf>

АКТУАЛЬНІСТЬ ОБ'ЄДНАННЯ В КООПЕРАТИВИ ДЛЯ ФЕРМЕРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Д. Арделян

*(Науковий керівник: К. Шаповалова, доктор філософії в галузі «Право»)
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,*

В умовах воєнного стану кооперація для фермерів набуває особливого значення, виступаючи ефективним інструментом спільного виживання та розвитку. Стабільність економічного та соціального середовища, яка забезпечується кооперативною взаємодією, стає вирішальним фактором у забезпеченні життєвого рівня та захисті майнових інтересів учасників аграрного

сектору. Таким чином, актуальність об'єднання в кооперативи для фермерів у контексті воєнного стану не лише наголошує на необхідності спільної дії, але і підкреслює її стратегічне значення для забезпечення стійкого функціонування сільського господарства та соціально-економічного розвитку регіонів.

Згідно із ст.1 ЗУ «Про кооперацію», кооперація – система кооперативних організацій, створених з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб своїх членів [1]. Кооперація важлива для бізнесу в країні, оскільки вона сприяє ефективнішому використанню ресурсів, зменшує конкурентність і ризики, підвищує доступність ринків збуту та обсяги виробництва. Це також сприяє розвитку соціально-економічних зв'язків у місцевих спільнотах та зміцнює стійкість господарської системи країни.

Введення фермерського бізнесу в умовах воєнних дій в Україні стає складним завданням через ряд проблемних аспектів. Однією з найбільш актуальних є зміна власності земельних ділянок, що надається фермерам, які перереструвалися до окупаційної влади. Крім того, фермерам, які виїхали з тимчасово окупованих територій, грозить втрата земельних ділянок або їх «націоналізація», що суттєво ускладнює їхню діяльність. «Є випадки, коли землю аграріїв, які виїхали, передають у власність іншим підприємцям, каже міський голова», – зазначаються у статті «Радіо свобода» слова Олександр Яковлев, голови Скадовська Херсонської області. Голова Приазовської селищної ради Мелітопольського району Запорізької області Андрій Солопов розповів «Новинам Приазов'я», що до повномасштабного вторгнення у цьому регіоні була велика кількість сільгоспвиробників [2]. Не менш важливим є економічний аспект, оскільки збір врожаю стає нерентабельним через низьку вартість продукції та високі витрати на оренду техніки та реалізацію. Місцеві окупаційні чиновники володіють вичерпною інформацією про тих підприємців, які залишили тимчасово окуповані території, та про те, які земельні ділянки залишилися без власників у результаті їхньої відсутності, розповів голова громади. Такі землі вважаються безхазяйними, залишеними без догляду, і розподіляються серед тих, хто активно підтримує Росію. Всі ці фактори створюють значні труднощі для фермерського бізнесу в умовах воєнного стану в Україні, що вимагає комплексного підходу до їх вирішення для збереження стійкості та розвитку сільського господарства, тож актуальність заохочення кооперативного руху в цьому секторі стає нагальною, як ніколи до цього.

Кооперація – це ключовий інструмент підтримки малих аграріїв. Об'єднання фермерів відкриває широкі можливості для розвитку. В залежності від мети кооперації, фермери можуть спільно закуповувати техніку та вдосконалювати обробіток землі, що робить це економічно вигідніше, а також реалізовувати продукцію в більших обсягах, що забезпечує конкурентність на ринку. У реальному житті дрібним фермерам важко досягти цих цілей

самостійно. Таким чином, кооперативи, розташовані у сільських місцевостях, сприяють розвитку громад. Наприклад, податки, сплачені фермерами, спрямовуються до бюджету територіальної громади, що дозволяє будувати дороги та покращувати соціальну інфраструктуру.

У випадку діяльності в якості невеликого сільського господарства, необхідно усвідомити, що неможливо виконувати одночасно обов'язки експедитора, маркетолога та закупівельника засобів захисту рослин. З цієї причини необхідно вжити заходів щодо делегування відповідальностей. В межах кооперативу можна ділити цей функціонал, – зазначила посол з особливих доручень Міністерства закордонних справ України, виконувачка обов'язки міністра аграрної політики у 2019 р. зазначила посол з особливих доручень Міністерства закордонних справ України Ольга Трофимцева на конференції «Кооперація на 360°» [3].

У контексті вступу України до Європейського Союзу, участь у кооперації може значно збільшити шанси виживання бізнесу на ринку ЄС. Приєднання до ЄС створює унікальну можливість для посилення позицій малих фермерів, а також стимулює їх об'єднання. ЄС активно сприятиме створенню конкурентного середовища в аграрному секторі та запобігатиме перевагам великих виробників. У цьому контексті, участь у кооперації надає малим фермерським господарствам не лише можливість ефективніше конкурувати на європейському ринку, але й забезпечує підтримку та захист їх інтересів у нових умовах. Такий підхід сприяє створенню більш стійких та конкурентоздатних аграрних підприємств, які зможуть успішно виступати на міжнародній арені.

Володимир Стрикиця, голова районного підрозділу Асоціації фермерів та землевласників України, підкреслює, що для фермерів у військовий час немає більш ефективного рішення, ніж об'єднання. За його словами, успішна врожайність вимагає впровадження новітніх технологій, суворого дотримання сівозміни та зменшення використання добрив. Проте, найважливішим чинником є кооперація з іншими фермерами. «ЄКооперація - це головне. Тільки так фермерство зможе вижити. Дуже важко переконувати людей в цьому. Не всі фермери молоді. Але вони все-таки починають розуміти, що в такий час без взаємодопомоги ніяк», – роздумує він. З початком повномасштабного вторгнення РФ ситуація змінилась: хоча великі господарства та агрохолдинги частково припинили роботу в районі, невеликі фермери продовжують працювати на своїй землі, що стає їхнім основним джерелом доходу. Таким чином, практично всі, хто залишився, стараються продовжувати свою діяльність завдяки взаємодії та співпраці у рамках кооперації [4].

Розвитку кооперативного руху може бути суттєво вплинути на кілька ключових факторів. По-перше, доступність грантів і кредитування забезпечить фінансову підтримку для створення та розвитку кооперативів. Законодавча база

також має велике значення, оскільки вона визначає правовий статус та умови функціонування кооперативів. Проте, однаково важливим є і просвітництво щодо актуальності кооперації, що допоможе фермерам переглянути свої стереотипи та підтримати ідею об'єднання. Таким чином, успішний розвиток кооперативного руху потребує взаємодії між державою, фінансовими установами та аграрними спільнотами, а також активного впливу на свідомість та усвідомлення важливості кооперативного підходу серед фермерського сектору.

Отже, умови воєнного стану підкреслюють важливість кооперації для фермерів як ключового інструменту спільного виживання та розвитку. Кооперація забезпечує стабільність економічного та соціального середовища, що стає вирішальним фактором у забезпеченні життєвого рівня та захисту майнових інтересів учасників аграрного сектору. Також, успішний розвиток кооперативного руху залежить від доступності грантів та кредитування, а також від налагодження законодавчої бази та просвітницької роботи щодо важливості кооперації серед фермерського сектору.

Список використаних джерел

- 1) Про кооперацію : Закон України від 10.07.2003 р. № 1087-IV : станом на 1 січ. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15#Text>
- 2) Янковський О., Бадюк О. Земля відбирається або «націоналізується»: як окупаційна влада поводить із фермерами. Радіо свобода. 06.10.2023р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-ahrobiznes-okupatsiya-rosiya-vidbyraye-zemlyu/32624412.html>
- 3) Кудиненко Є., Маковей Ю. Об'єднані війною: чи є у фермерів шанс на кооперацію. Kurkul. 2023. URL: <https://kurkul.com/spetsproekty/1425-obyednani-viynouyu-chi-ye-u-fermeriv-shans-na-kooperatsiyu>
- 4) Маковей Ю. Володимир Стрикиця: У сезоні 2022 ми обійшлись без добрив і вийшли на хорошу врожайність Kurkul. 2022. URL: <https://kurkul.com/interview/1383-volodimir-strikitsya-u-sezoni-2022-mi-obiyshlis-bez-dobriv-i-viyshli-na-horoshu-vroжайnist>

ГЕНДЕРНА ІНТЕГРАЦІЯ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ

Ю. Багінська

(науковий керівник: О. Вигівська, кандидат історичних наук)

Житомирський військовий інститут імені С. П. Корольова

Прагнення до рівноправ'я та представництва усіх груп суспільства, незалежно від статі, є ключовим елементом забезпечення ефективності та стійкості сектору безпеки та оборони. У цьому контексті, гендерна перспектива

не тільки забезпечує збалансований підхід до безпекових питань, але й сприяє вдосконаленню стратегічного мислення та розвитку прогресивних політик, спрямованих на забезпечення відповідності сучасним вимогам та потребам суспільства.

Для забезпечення гендерної рівності важливо впроваджувати політику гендерного інтегрування (*gender mainstreaming*), яка враховує різницю між потребами чоловіків і жінок у всіх сферах життя та діяльності. Цей підхід може виявитися різним у різних контекстах, але його основна мета - забезпечити рівні можливості для всіх [1, с. 16].

Ця тема є актуальною, оскільки сьгоднішні виклики у сфері безпеки та оборони потребують комплексного підходу, що враховує різноманітні перспективи та досвід різних груп населення. Гендерна інтеграція є не лише моральним та етичним обов'язком, але й стратегічним інструментом, спрямованим на покращення ефективності та результативності діяльності в цьому секторі. Гендерна інтеграція в секторі безпеки та оборони є важливим елементом побудови справедливого, рівного та безпечного суспільства. Впровадження гендерної рівності не тільки зміцнює наші національні оборонні можливості, але й сприяє створенню більш стабільного та гармонійного світу для всіх.

При розробці стратегії гендерного інтегрування важливо чітко розуміти, чому це необхідно впроваджувати у всі аспекти політики і практики, як для самих себе, так і для інших. Це можливо лише через практичне застосування. Перш за все, це означає зміну парадигми політичного процесу: з фокусу на політику взагалі до активного врахування конкретних потреб чоловіків і жінок у всіх аспектах життя.

Гендерне інтегрування сприяє створенню більш збалансованого уряду та забезпечує більш інформований політичний процес, оскільки активне залучення жінок у всі сфери привносить їх досвід та актуалізує раніше недооцінені проблеми. Для досягнення реальних змін у країні уряд повинен розробляти стратегії та тактики, які сприяють поліпшенню життя людей різних соціальних груп. Гендерне інтегрування є одним з таких інструментів, який допомагає вирішити не лише гендерні проблеми, але й інші важливі виклики [2, с. 5]. Гендерне інтегрування сприяє ефективнішому використанню людських ресурсів, враховуючи вплив на жінок і чоловіків. Важливо також візуалізувати проблему гендерної рівності в суспільстві, розкриваючи наслідки політичних ініціатив для обох статей та загальний баланс взаємовідносин між ними.

Згідно зі Стратегією гендерної рівності Ради Європи на 2018-2023 роки, гендерна рівність означає, що жінки і чоловіки, дівчата і хлопці мають однакові права, можливості, обов'язки та участь у всіх сферах життя, як суспільних, так і

приватних. Це також передбачає рівний доступ до ресурсів для обох статей та їх справедливий розподіл [3, с. 5].

У секторі безпеки і оборони, визнання різноманітності означає, що члени будь-якої організації мають ставитися до своїх колег та інших осіб, з якими вони співпрацюють, з повагою та уважністю у всіх ситуаціях. Вони повинні утримуватися від дискримінації за будь-якими ознаками, такими як стать, раса, етнічне походження, релігія, переконання, інвалідність, вік або сексуальна орієнтація [1, с. 20].

В секторі безпеки і оборони України спостерігається зростання участі та розширення можливостей для жінок. Наприклад, за даними Головного управління персоналу Генерального штабу Збройних Сил України на вересень 2019 року, кількість жінок-військовослужбовців зросла до 27 074, з них 949 є старшими офіцерами. Це велике зростання порівняно з попередніми роками: у 2018 році військову службу проходило 24 897 жінок, у 2017 році понад 23 тисячі, а у 2008 році всього 1800. Крім того, більше 9 тисяч жінок отримали статус учасниць бойових дій за участь у бойових діях на сході України, зокрема 166 військовослужбовиць було нагороджено державними нагородами. У 2019 році відбулося історичне подія - дівчата вперше отримали можливість вступу до військових ліцеїв України. Наприклад, 20 дівчат вступили до Київського військового ліцею імені Івана Богуна, а дві дівчини « до Військово-морського ліцею на Одещині [5].

Систему національного законодавства щодо гендерної рівності у Спеціальних Збройних Організаціях можна поділити на кілька складових.

1) Міжнародні та регіональні зобов'язання, що стосуються рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, ратифіковані Україною. Ці зобов'язання мають пріоритет перед національним законодавством і є обов'язковими для виконання. Оскільки гендерна рівність є частиною прав людини, включення цих завдань до реформ СБО є юридичним обов'язком. Інформація про міжнародні документи важлива для розуміння зобов'язань України та міжнародного контексту щодо рівності статей у мирних процесах та будівництві миру.

2) Міжнародні та регіональні організації визначили правову та нормативну базу для впровадження гендерного підходу в операціях. Дотримання міжнародних зобов'язань з інтеграції гендеру у процес ДЦК над ЗСУ є обов'язковим, оскільки це відповідає положенням міжнародного законодавства. ООН, ОБСЄ, Рада Європи та НАТО прийняли ряд документів і програм, спрямованих на залучення жінок у запобігання конфліктам, відновлення після конфліктів, боротьбу з усіма формами дискримінації, забезпечення гендерної рівності та рівних можливостей.

3) Національні законодавчі та нормативно-правові акти, які включають:

– загальні норми, що визначають стратегічні аспекти гендерної політики для суспільства загалом, не обмежуючись лише СБО. Це можуть бути закони, стратегії, програми та плани, що затверджуються указами Президента, постановами або розпорядженнями Кабінету Міністрів України;

– акти безпекового та військового законодавства, які регулюють суспільні відносини, включаючи діяльність персоналу СБО, і мають важливе значення для реалізації політики гендерної рівності в цих організаціях;

– акти, які безпосередньо стосуються формування та реалізації гендерної політики в складових СБО, і включають спеціальні норми [6, с. 92].

Гендерна політика та участь жінок у військовій службі – це дві відмінні сфери. Заступник Міністра оборони України з питань європейської інтеграції, генерал-лейтенант Анатолій Петренко, стверджує, що розмови про участь жінок у військовій службі мають на увазі вирішення особливостей управління та створення відповідних умов для особового складу. Гендерна політика, з свого боку, ставить за мету забезпечення рівних умов участі у військовій службі незалежно від статі, що заслуговує на підтримку [7, с. 98].

Отже, забезпечення рівних можливостей для жінок та чоловіків у секторі безпеки та оборони сприяє покращенню ефективності та легітимності діяльності цих сфер. Для досягнення цієї мети необхідно продовжувати розвивати та впроваджувати політики та програми, спрямовані на гендерну інтеграцію, а також забезпечувати відповідну освіту та підтримку для всіх працівників у цих сферах. Тільки через спільні зусилля та розуміння важливості гендерної рівності можна досягти максимальної ефективності та стійкості у секторі безпеки та оборони.

Список використаних джерел

1. Методичні рекомендації з інтеграції гендерних підходів у систему підготовки фахівців для сектору безпеки та оборони України / Олена Волобуєва, Алла В'яткина, Світлана Ганаба та ін. Київ: ФОП Клименко Ю. Я., 2021, 292 с.
2. Аналіз державної політики та нормативно-правових актів на відповідність принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків / О. І. Суслowa. – Київ: ФОП Москаленко О. М., 2017. 90 с. С. 4-5.
3. Рада Європи. Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018-2023 роки [Електронний ресурс] / 2018. URL: <https://rm.coe.int/prems-041318-gbr-gender-equality-strategy-2023-ukr-new2/16808b35a4>.
4. Жінки. Мир. Безпека: Інформаційно-навчальний посібник з гендерних аспектів конфліктів для фахівців сектору безпеки/ Ковальчук Л.Г., Козуб Л.І., Левченко К.Б., Легенька М.М., Суслowa О.І. Київ, 2017. 264 с.

5. Мороз Т. Кількість жінок у нашому війську за десять років збільшилась у 15 разів. *Арміяinform*. URL: <https://armyinform.com.ua/2019/09/16/kilkist-zhinok-u-nashomu-viysku-za-desyat-rokiv-zbilshylas-u-15-raziv/>.

6. Путівник гендерної інтеграції у Збройних Силах України. Формування гендерної компетентності військового професіонала / укладачі Вікторія Арнаутова, Володимир Лукічов, Тимофій Нікітюк ; Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) ; Міністерство оборони України, 2020, 236 с.

7. Гендерний прорив у секторі оборони та безпеки України: міжнародні зобов'язання та національне законодавство / І. В. Сасенко // Політикус : наук. журнал. 2020. № 5. С. 95–100.

ВРАХУВАННЯ ГЕНДЕРНИХ ЧИННИКІВ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ НА ШЛЯХУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ТА ЧЛЕНСТВА В НАТО

А. Філонова

(Науковий керівник: Н. Лепська, кандидат політичних наук, доцент)

Запорізький національний університет

Однією з головних цілей зовнішньої політики України є набуття повноправного членства не лише в ЄС, а й у НАТО – військово-політичному альянсі, який протягом десятиліть зарекомендував себе надійним гарантом безпеки та територіальної цілісності всіх без винятку країн-членів. Однією з передумов майбутнього членства України в НАТО є проведення реформ у сфері безпеки та оборони, в тому числі інтеграція гендерної рівності. Адже це безпосередньо пов'язано з основними цінностями демократії, свободи особистості, прав людини та верховенства права, які є фундаментальними принципами існування та діяльності НАТО.

В Україні чітко простежується тенденція до більш активної участі та розширення прав і можливостей жінок у сфері безпеки й оборони. Наприклад, зараз у Збройних Силах України служать близько 60 000 жінок, у тому числі 41 000 саме військовослужбовиць. За даними Міністерства оборони, близько 5 000 українських жінок беруть безпосередню участь та перебувають у районах бойових дій [1]. Проте досягнення гендерної рівності у секторі безпеки та оборони України залишається надважливим завданням в умовах повномасштабної російсько-української війни.

Тож метою нашої розвідки є обґрунтування важливості гендерних чинників у сфері безпеки та оборони задля успішної європейської інтеграції України та її членства в НАТО.

Модернізація військової сфери в Україні, що пришвидшилася та поглибилася в умовах повномасштабної російсько-української війни, вимагає від

сектору безпеки й оборони активної інтеграції гендерної перспективи в аналіз, планування, реалізацію та оцінку своєї діяльності. Це також є важливим аспектом співпраці з такими партнерами, як ЄС і НАТО. Комплексне формування та фактична реалізація гендерної політики має передбачати створення інклюзивного середовища для жінок і чоловіків у секторі безпеки та оборони [2, с. 66]. Одним із викликів для сектору є сприяння гендерній рівності та більш широкій участі жінок у діяльності військових організацій. Гендерна перспектива не лише має потенціал для зменшення негативних наслідків війни для жінок, але й для збільшення їхньої соціальної участі та розширення прав і можливостей.

У межах даного дослідження, вважаємо за потрібне звернути увагу на розробку правової та політичної бази задля забезпечення гендерної рівності. Закони, що регулюють діяльність збройних сил та інших оборонних інституцій, а також їхня політика повинні прагнути до трансформації з погляду гендерної рівності. Реалізація цього завдання має забезпечити розробку та прийняття відповідних нормативно-правових актів з метою забезпечення принципу гендерної рівності та запобігання дискримінації за ознакою статі в організаціях сектору безпеки та правопорядку.

У Збройних Силах України існують певні проблеми, вирішення яких забезпечували б реалізацію гендерної політики в органах безпеки та правопорядку в Україні. До цих проблем можна віднести недостатню кількість участі жінок у механізмах прийняття військових рішень та у керівництві Збройних Сил України, а також відсутність статистики у ЗСУ щодо сексуальних домагань, і ця проблема, до речі, мало висвітлюється в засобах масової інформації. Зважаючи на це, необхідно ретельно розробити систему забезпечення гендерної рівності в рамках нормативно-правової бази України. Найважливішим аспектом, пов'язаним з нормативно-правовою базою України, є те, щоб вона відповідала всім вимогам, особливо задекларованим на конституційному рівні, і діяла відповідно до Конституції. Також потрібно створити ефективне українське законодавство, яке буде використовуватись для формування, впровадження, регулювання, визначення пріоритетів та забезпечення діяльності сектору безпеки та оборони відповідно до принципів гендерної рівності.

Необхідно також запровадити та реалізувати конкретні програми та плани дій, спрямовані на ефективне впровадження гендерних підходів [3, с. 31]. Ці заходи мають бути чітко розроблені та впроваджені з метою забезпечення рівних прав жінок і чоловіків, захисту від гендерно-зумовленого насильства у збройних силах, запобігання дискримінації та забезпечення інклюзивності у сфері безпеки та оборони.

Починаючи ще з 2014 року жінки вставали на захист своєї держави, а після початку повномасштабного вторгнення кількість жінок в Збройних Силах України ще збільшилась. Проте весь цей час тривала проблема гендерної нерівності, а саме відсутність форми, взуття, касок та бронежилетів для жінок. Так, лише в липні 2023 році затвердили жіночу військову форму, а до цього моменту жінкам-військовим доводилось носити чоловічу форму або підшивати її під себе. Добре, що вже є позитивні зміни в цьому контексті.

Одним із ключових напрямів і можливостей інтеграції гендерних аспектів у сектор безпеки й оборони є розвиток наукових досліджень з гендерної проблематики та політики національної безпеки. Важливо також проводити культурно-просвітницьку роботу з громадськістю та силовими структурами для просування гендерної культури та підвищення ефективності гуманітарних операцій. Серед інших важливих аспектів – розробка та впровадження механізмів юридичної відповідальності за випадки гендерної дискримінації, застосування позитивних дій для подолання гендерного дисбалансу в управлінні правоохоронними органами, забезпечення рівних прав чоловіків і жінок на участь в управлінні сектором воєнної безпеки, підвищення рівня правових знань під час професійної підготовки з метою збалансування професійних та сімейних обов'язків.

Отже, сучасна військова політика України на шляху європейської інтеграції та членства в НАТО має активно інтегрувати принцип рівних прав і можливостей жінок і чоловіків у секторі безпеки та оборони, враховуючи всі потреби у цій сфері. Зокрема це актуалізує такі питання, як збільшення кількості участі жінок у процесах прийняття управлінських рішень на різних рівнях структур Збройних Сил України, захист від гендерно-зумовленого насильства у збройних силах. Водночас з цим, політика інтеграції гендерних аспектів буде успішною за умов відповідного демократичного та цивільного контролю над збройними силами та іншими інститутами безпеки.

Список використаних джерел

1. Чисельність жінок в Збройних Силах України URL: <https://t.me/militarymediacenter/3768> (дата звернення: 13.05.2024)

2. Кучеренко Д., Тінін Д., Тимофєєв В. Гендерна рівність у секторі безпеки і оборони України: сучасні тенденції та перспективи. *Матеріали конференції МЦНД*. Одеса: 2023. 235 с.

3. Центр ДКЗС, ОБСЄ/БДПЛ, ООН Жінки. «Управління сектором безпеки, реформа сектору безпеки та гендерні питання», Збірник інформаційно-методичних матеріалів «Гендерні питання в секторі безпеки». Женева: ДКЗС, ОБСЄ/БДПЛ, ООН Жінки. 2020. 76 с.

ГЕНОЦИД В ОКУПОВАНИХ МІСТАХ

М. Боднар

Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

24 лютого 2022 року росія розпочала повномасштабне вторгнення в Україну, що призвело до жорсткої гуманітарної катастрофи. Мільйони людей були змушені покинути свої домівки, тисячі загинули, а міста та села зазнали руйнувань.

Особливо тяжкою є ситуація в окупованих росією українських містах. Звернення до свідчень очевидців, аналіз фото- та відеоматеріалів, а також дані правозахисних організацій дозволяють зробити висновок про те, що дії окупантів мають ознаки геноциду. Багато військовослужбовців стикаються з травмами посттравматичного стресу та емоційними розладами, що можуть суттєво впливати на їхнє життя. Психологічна реабілітація надає їм можливість звернутися за допомогою, отримати підтримку та навчитися ефективним стратегіям копінгу. В цей спосіб вона сприяє подоланню наслідків травм та забезпечує психічне здоров'я учасників бойових дій.

1. Масові вбивства та катування мирного населення.

– Буча, Ірпінь, Маріуполь: ці міста стали символами звірств російських окупантів.

Буча: звернення до свідчень очевидців та журналістів, а також супутникова зйомка підтверджують навмисне вбивство російськими військовими сотень мирних жителів [1].

Ірпінь: місто зазнало жорстоких бомбардувань та обстрілів, що призвело до загибелі багатьох людей.

Маріуполь: місто було практично стерте з лиця землі внаслідок безперервних бомбардувань та обстрілів. За оцінками, загинули десятки тисяч людей [2].

– Інші міста: злочини, подібні до тих, що були скоєні в Бучі, Ірпені та Маріуполі, мали місце й в інших окупованих містах, таких як Гостомель, Бородянка, Волноваха та інші.

– Фіксація злочинів: масові поховання, знайдені в цих містах, є беззаперечним доказом воєнних злочинів та злочинів проти людяності.

– Звернення до міжнародних інституцій: Україна звернулася до Міжнародного кримінального суду з проханням розслідувати воєнні злочини та злочини проти людяності, скоєні в окупованих містах [3].

2. Примусова депортація та фільтраційні табори.

– Систематична депортація: з окупованих територій тисячі людей були примусово депортовані до росії. За оцінками, депортовано понад 1 мільйон українців, включаючи дітей.

– Фільтраційні табори: людей, перш ніж депортувати, проходять через фільтраційні табори, де їх залякують, допитують, збирають дані про їхні погляди та зв'язки, а також змушують отримати російські паспорти [4].

– Роз'єднання сімей: російські окупанти свідомо роз'єднують українські сім'ї, депортуючи дітей до росії, а батьків залишаючи на окупованих територіях [5].

3. Руїнування цивільної інфраструктури.

– Бомбардування житлових кварталів, шкіл та лікарень: російські військові свідомо б'ють по цивільних об'єктах, що призводить до загибелі мирних жителів та руїнування інфраструктури.

– Гуманітарна катастрофа: міста, що залишаються під окупацією, страждають від нестачі їжі, води, ліків та медичної допомоги.

– Загроза екологічній катастрофі: обстріли атомних електростанцій та хімічних заводів створюють ризик екологічної катастрофи для всієї Європи.

4. Культурний геноцид.

– Знищення української культурної спадщини: російські окупанти руїнують пам'ятки української історії та культури, забороняють українську мову та освіту, намагаються нав'язати українцям російську ідентичність.

– Переслідування українських активістів: українські активісти, які виступають проти окупації, зазнають переслідувань, арештів, катувань та вбивств.

– Загроза українській ідентичності: дії окупантів спрямовані на те, щоб стерти з лиця землі українську ідентичність та зробити український народ частиною російського світу.

Злочини, які скоюють російські окупанти в українських містах, мають ознаки геноциду. Важливо, щоб міжнародна спільнота вжила всіх заходів, щоб зупинити ці злочини та покарати винних. Необхідно створити міжнародний трибунал для розслідування воєнних злочинів та злочинів проти людяності, скоєних в Україні.

Список використаних джерел

1. Bucha killings: «I wish they had killed me too» URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-61003878>. (дата звернення 10.05.2024).

2. Ukraine war: Life in Mariupol under Russian occupation URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-64887890>. (дата звернення 10.05.2024).

3. Statement by Prosecutor Karim A.A. Khan KC on the issuance of arrest warrants in the Situation in Ukraine URL: <https://www.icc-cpi.int/news/statement-prosecutor-karim-aa-khan-kc-issuance-arrest-warrants-situation-ukraine>. (дата звернення 09.05.2024).

4. Ukrainians who fled to Georgia reveal details of Russia's 'filtration camps' URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/jun/12/ukrainians-who-fled-to-georgia-reveal-details-of-russias-filtration-camps>. (дата звернення 07.05.2024).

5. How Russian officials and their collaborators spirit away Ukraine's children URL: <https://www.reuters.com/investigates/special-report/ukraine-crisis-children/>. (дата звернення 07.05.2024).

INVISIBLE WOUNDS OF WAR: MENTAL HEALTH AND ADAPTATION OF VETERANS AND COMBATANTS TO CIVILIAN LIFE

V. Burenko

D. Shkurenko

Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University

War has terrible consequences for the health and well-being of the population. Something that did not exist before has appeared – incomprehensibility and unpredictability. Many people have the impression that the world has collapsed because the impossible has happened in today's world - death, injury, destruction of entire towns and villages, things that are beyond human capacity to get used to and adjust to. We pay a high price for the desire to be free and live on our own land.

Today, mental health remains a very relevant topic, especially after the start of the full-scale invasion of Russia. If we analyse the concept of «mental health», «mento» means «thought» or «information». Thus, mental health is the ability to withstand life's adversities, continue to work productively and contribute to social life. Mental health is now commonly referred to as the ability to cope with information. However, mental health is also mental health. The peculiarity of the impact of war on people's mental health is that depression and anxiety acquired as a result of traumatic experiences tend to worsen over time. Factors such as participation in hostilities or being in the frontline zone with constant artillery and rocket attacks, bombing, significantly increase the vulnerability of servicemen to stress, and contribute to the emergence of mental disorders such as depression, anxiety, phobia, and mental disorders.

Disinformation that has entered the Ukrainian information space thanks to the Russians has a significant impact on mental health. It may concern the cancellation of benefits for the military or conflicts involving them. Therefore, it is extremely important to observe information hygiene: not to get emotionally involved in various fakes and narratives that may seem quite logical at first glance. The information we consume on a daily basis should focus us, not distract us.

It is safe to say that the state of mental health of military personnel is much worse than that of the rest of the population – anxiety and major depressive disorders are twice as common among the military as among civilians. Therefore, supporting the mental health of military personnel is one of the priorities of state policy.

Mental health disorders can be recognised by knowing the symptoms that may indicate them. First of all, these are the symptoms that manifest themselves physically. Sudden weight gain or loss, causeless pain in different parts of the body, psychosomatic manifestations. Then there are emotional ones: uncontrollable bouts of aggression, anger, irritation.

The absence of any emotions is also a very dangerous symptom that provokes the development of depressive disorders, which can be treated only with medication. Another manifestation is addiction to social media and news.

It is important to note that neglecting one's health – both physical and mental – is, unfortunately, a fairly common problem in the context of the Russian-Ukrainian war. Knowing that they have mental health problems, a significant number of servicemen are not ready to seek help from specialists, believing that their condition is not serious enough to cope with on their own. And some of them withdraw into themselves, remaining face to face with their problems.

The main thing is not to delay such problems; the sooner a person starts looking for solutions, the sooner they will regain a comfortable state of health and a higher quality of life.

It is important to note that upon completion of military service or after returning from war, veterans (combatants) face a number of complex tasks and needs, and are not able to adapt to new life circumstances on their own. This transition can be difficult and is accompanied by numerous challenges for veterans and their families, such as adapting to civilian life, finding a new job, dealing with returning to their previous workplace, understanding their "new status", finding housing if their own was damaged during shelling, returning their family home after being forced to relocate due to hostilities, and adapting to peaceful life.

State social support for veterans should go beyond simple payments. Its goal is to help former military personnel and their families overcome difficulties and integrate into civilian life.

The traditional approach based on monetary compensation alone is insufficient. It does not solve the problems of employment, psychological adaptation, medical care and other important aspects of veterans' lives.

Modern social support should be comprehensive, with the following objectives:

Promoting employment of veterans: assistance in job search, retraining, career counselling.

Providing psychological support: psychotherapy, group sessions, work with families.

Access to quality medical care: treatment of injuries, chronic diseases, rehabilitation.

Social adaptation: assistance in solving everyday problems, providing legal advice, promoting participation in community life.

Support for veterans' families: assistance in raising children, elderly care, psychological support.

It is important that assistance is provided not only to veterans but also to their families. This will allow them to overcome the difficulties associated with the war and live a full life.

It is necessary to create a system for monitoring and evaluating the effectiveness of social policy towards veterans, to involve veterans and their families in the development and implementation of this policy, to raise public awareness of veterans' problems and to promote their social integration.

It is important to remember that veterans are not just people who fought. They are heroes who risked their lives for our freedom and security and deserve our respect and support.

It should be noted that adaptation is the process of adjusting a person to the social environment, which includes the formation of relationships between social objects, joining social groups, mastering social conditions, and accepting the existing norms and values of society.

It should be noted that today in Ukraine, the issue of psychological support for military personnel who have participated in combat operations is actively developing. A significant contribution to psychological support has been made by public initiatives, government services and military departments, non-profit organisations, and psychological services, such as the Ministry of Veterans Affairs, the OSCE (Organisation for Security and Co-operation in Europe), the All-Ukrainian Association of Veterans, the Organisation of Veterans of Ukraine, the All-Ukrainian Organisation of Disabled Veterans of War, the Armed Forces and Combatants, the All-Ukrainian NGO «Let's End the War», and the All-Ukrainian NGO 'Society of Ukrainian Officers'.

There are also free platforms to provide psychological rehabilitation for veterans and their families: The Pobratym team, which specialises in psychosocial adaptation of the military, the Lisova Polyana mental health and rehabilitation centre of the Ministry of Health of Ukraine (which deals with disorders related to combat stress and the consequences of traumatic brain injuries (post-concussion syndrome)), the Trust Phone is a round-the-clock helpline staffed by psychiatrists and psychotherapists; lifeline Ukraine is a nationwide created primarily to provide crisis psychological assistance to veterans and their families. In early April 2023, Ukraine's first Stress Resilience Centres began opening in Kyiv and other cities.

It should be noted that adaptation acts as a mechanism of social protection for former military personnel aimed at their active and harmonious adjustment to civilian life after military service.

However, in order to create a modern, effective psychological support service for the military personnel of the Armed Forces of Ukraine, it is necessary to take into

account the foreign experience, especially of those countries whose armed forces have been involved in combat operations more often in recent decades, such as the United States and Israel.

РОЗВИТОК МОЖЛИВОСТЕЙ КІБЕРЗАХИСТУ УКРАЇНИ ЗА СПРИЯННЯ КРАЇН НАТО В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО КОНФЛІКТУ

А. Висоцький

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Російсько-український конфлікт висунув питання кібербезпеки на перший план дебатів про міжнародну безпеку та підкреслив критичну важливість надійних можливостей кіберзахисту у сучасних війнах. Перед обличчям невинних російських кібератак, спрямованих на паралізацію критичної інфраструктури, державних установ та приватного сектору України, ця країна пережила приголомшливу трансформацію у зміцненні своєї здатності виявляти, реагувати та пом'якшувати кіберзагрози. Ця трансформація, яка дозволила Україні продемонструвати стійкість проти безпрецедентного рівня кібератак, була полегшена сталою допомогою та співпрацею з боку держав НАТО.

Наростаюча напруженість між Росією та Україною, підігріта анексією Криму в 2014 році та наступним збройним конфліктом на Донбасі, висвітлила стратегічну необхідність для України зміцнити свої позиції в кібербезпеці. Готовність Росії використовувати кібервійну як засіб досягнення своїх цілей, поєднана з її просунутими можливостями наступальної кібероперації, створила значні ризики для національної безпеки України, економічної стабільності та добробуту суспільства.

Держави НАТО, визнаючи серйозність ситуації та потенційні наслідки для регіональної та глобальної безпеки, відіграли ключову роль у допомозі Україні розвинути потужні кіберзахисні спроможності. Це співробітництво було зумовлене розумінням того, що сильна і стійка Україна в кібердоміні відповідає не лише інтересам самої України, але й сприяє ширшим цілям стримування російської агресії, підтримки міжнародного правопорядку та сприяння глобальній кібербезпеці.

Розвиток кіберзахисних можливостей України за сприяння допомоги НАТО відбувався через різні фази, що охоплюють правові та нормативні рамки, організаційні структури, технічні можливості та розвиток людських ресурсів. Цей процес формувався під впливом розвитку російсько-українського конфлікту, ескалації кіберзагроз та змінних геополітичних обставин у регіоні та за його межами.

Стан кіберзахисту України до 2014 року

До анексії Криму Росією у 2014 році кібероборонні спроможності України були значною мірою нерозвинені та невідготовлені для протидії зростаючим кіберзагрозам, які ставали від держав-спонсорів. Інфраструктура кібербезпеки країни та її політика характеризувалися декількома слабкими місцями та вразливостями, що робило її вразливою до кібератак.

По-перше, в Україні бракувало всеосяжної та узгодженої стратегії кібербезпеки, яка б надавала керівні принципи для вирішення кіберризиків та загроз. Відсутність такої стратегії призвела до фрагментарного підходу до кібербезпеки, коли різні урядові агентства та суб'єкти приватного сектору працювали ізольовано, без скоординованих зусиль щодо підвищення загальної кіберстійкості країни.

По-друге, організаційна структура України для кібербезпеки була неналежною, їй бракувало спеціалізованих установ та кваліфікованого персоналу для ефективної протидії та пом'якшення кіберінцидентів. Відповідальність за кібербезпеку була розпорощена між багатьма урядовими агентствами, що призводило до неефективності, дублювання зусиль та прогалин у сфері охоплення.

Крім того, законодавча та нормативна база України з питань кібербезпеки була застарілою та недостатньою для протидії швидко мінливим кіберзагрозам. Існуючі закони та правила не встигали за досягненнями в галузі технологій та витонченими тактиками, застосовуваними державними кіберакторами.

Ще однією серйозною проблемою, з якою стикалася Україна, була поширена корупція, що підірвала ефективність її зусиль у сфері кібербезпеки. Корупція в державних установах та приватному секторі створювала вразливості, якими могли скористатися зловмисники, ставлячи під загрозу цілісність критичних систем та інфраструктури.

Відсталість кіберзахисту України посилювалася бюрократичними перешкодами та відсутністю адекватних ресурсів, зокрема кадрових, фінансових та доступу до передових технологій кібербезпеки. Кадри України в галузі кібербезпеки були обмеженими за кількістю та вузькоспеціалізованими, що перешкоджало ефективному виявленню, реагуванню та пом'якшенню кіберзагроз.

Ці вразливості та недоліки використовувала Росія, яка завдала численних кібератак проти України в роки, що передували 2014 року. Помітними інцидентами були впровадження шкідливого ПЗ X-Agent у програму координації артилерійського вогню, що призвело до значних бойових втрат для України. Наслідки цих атак висвітлили нагальну потребу України посилити свої кіберзахисні можливості та вирішити системні слабкі місця, які робили її вразливою до таких загроз.

Анексія Криму Росією у 2014 році стала сигналом тривоги як для України, так і для її міжнародних партнерів, підкресливши необхідність зміцнення кібербезпекової позиції країни перед обличчям зростаючої напруженості та потенційних військових конфліктів. Ця подія відзначила початок узгоджених зусиль держав НАТО щодо допомоги Україні у розбудові потужних кіберзахисних можливостей, визнаючи стратегічну важливість стійкої України в контексті ширшого геополітичного ландшафту та необхідності протидіяти російській агресії.

Співробітництво Україна-НАТО у сфері розвитку сил і засобів кіберзахисту

Події 2014 року, включно з анексією Криму Росією та наступним збройним конфліктом на Донбасі, стали каталізатором для держав НАТО щодо активізації їхніх зусиль у допомозі Україні у розбудові потужних кіберзахисних можливостей. Це співробітництво розгорталося у кілька фаз, відображаючи мінливий характер російсько-українського конфлікту та ескалацію кіберзагроз з боку російських державних суб'єктів.

Фаза 1 (2014-2016): Закладання основи

Одразу після кризи в Криму НАТО визнала нагальну потребу зміцнити кібербезпекову позицію України. Відповідно, у 2014 році був створений Трастовий фонд НАТО-Україна з кібероборони, забезпечивши рамки для держав-членів НАТО для надання фінансової допомоги, обладнання, програмного забезпечення та навчання на підтримку ініціатив України в галузі кібероборони.

Протягом цієї фази Україна зробила значні кроки у розвитку своєї кіберінфраструктури та правових рамок. У 2016 році країна прийняла свою першу Стратегію кібероборони, узгодивши своє законодавство та політику зі стандартами та найкращими практиками НАТО. Ця стратегія слугувала дорожньою картою для зміцнення кіберстійкості України та стримування потенційних кіберзагроз.

Крім того, у цей період відбулося створення та оснащення спеціалізованих підрозділів кібербезпеки в структурі українського уряду, силових структур та секторів критичної інфраструктури. Ці установи були відповідальні за реагування на інциденти, моніторинг загроз та впровадження заходів кібербезпеки в різних сферах.

Фаза 2 (2017-2022): Активізація співпраці та нарощування потенціалу

Коли російсько-український конфлікт загострювався, а кіберзагрози ставали все складнішими, держави НАТО визнали необхідність активізувати свою допомогу Україні. Цю фазу характеризувало значне збільшення фінансової та технічної підтримки, у якій провідну роль відігравали Сполучені Штати.

Лише США внесли понад \$40 мільйонів на зміцнення кіберзахисних можливостей України, надавши передове обладнання, програмне забезпечення, розвідувальні дані та експертизу. Цю допомогу доповнювали програми двостороннього співробітництва, які сприяли обміну знаннями, навчання та нарощуванню потенціалу українських кадрів кібербезпеки.

Центр передового досвіду кіберзахисту НАТО (CCDCOE) в Естонії відігравав ключову роль на цьому етапі. Україна тісно співпрацювала з CCDCOE, беручи участь у різноманітних навчаннях, тренінгових програмах та ініціативах з обміну знаннями. Це партнерство дозволило Україні скористатися експертизою та передовим досвідом країн НАТО у галузі кіберзахисту.

Крім того, Європейський Союз та інші держави-члени НАТО надавали ресурси та підтримку для зміцнення кіберстійкості України. ЄС вводив санкції проти російських кіберзагроз, що діяли проти України, демонструючи єдиний фронт у вирішенні кіберскладової цього конфлікту.

Фаза 3 (з 2022 року й донині): Зміцнення стійкості у зв'язку з ескалацією

Масштабне вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року стало значною ескалацією конфлікту, супроводжуваною беспрецедентним сплеском російських наступальних кібероперацій проти українських цілей. У відповідь держави НАТО ще більше активізували свою допомогу Україні, визнаючи критичну важливість зміцнення кіберзахисних спроможностей країни в умовах цієї підвищеної загрози.

Сполучені Штати, зокрема через ініціативи, як-от надання пакету допомоги на \$60 мільйонів від USAID, продовжували відігравати провідну роль у підтримці кібербезпекових зусиль України. Ця допомога була зосереджена на покращенні виявлення, запобігання та пом'якшення кіберзагроз, а також зміцненні стійкості української критичної інфраструктури та державних мереж.

Співпраця між НАТО та Україною на цьому етапі виходила за рамки надання фінансової та технічної підтримки. Союзники НАТО ділилися цінними розвіданими та оцінками загроз, даючи можливість українським кіберзахисникам випереджати нові кіберзагрози та впроваджувати проактивні оборонні заходи.

Крім того, співпраця сприяла інтеграції українських кібербезпекових кадрів в екосистему кібероборони НАТО, забезпечуючи тіснішу взаємодію, обмін інформацією та скоординовані механізми реагування. Ця інтеграція мала на меті посилити здатність України використовувати колективні ресурси та експертизу союзників НАТО в умовах ескалації кіберконфлікту.

Вплив співпраці між Україною і НАТО на кіберстійкість України

Тривала співпраця та допомога з боку держав НАТО відіграли ключову роль у трансформації кіберзахисних можливостей України, дозволивши країні

продемонструвати приголомшливу стійкість перед безпрецедентними російськими кібернаступами в ході триваючого конфлікту. Незважаючи на масштаби та вдосконалення російських кібератак, спрямованих на критичну інфраструктуру України, державні установи та приватні суб'єкти, здатність України ефективно відповідати та пом'якшувати ці загрози була широко визнана експертами з кібербезпеки та міжнародними спостерігачами.

Вплив співпраці НАТО-Україна на кіберстійкість України можна пояснити кількома ключовими факторами:

1. Ефективне впровадження стратегій та політик кібероборони: Розроблені за допомогою держав НАТО стратегії кібероборони надали Україні всеосяжні рамки для вирішення кіберризиків та загроз. Ці стратегії сприяли встановленню чітких пріоритетів, організаційних структур та механізмів реагування, забезпечуючи скоординований та узгоджений підхід до кібербезпеки в різних секторах.

2. Створення відповідальних установ та механізмів координації: Створення та оснащення спеціалізованих підрозділів кібербезпеки в структурі українського уряду, силових структур та секторів критичної інфраструктури відіграло ключову роль у посиленні здатності країни виявляти, реагувати та пом'якшувати кіберінциденти. Ці установи сприяли централізованій структурі командування та управління, забезпечуючи ефективний обмін інформацією, прийняття рішень та розподіл ресурсів.

3. Доступ до передових технологій кібербезпеки, розвідувальних даних та експертизи: Завдяки допомозі НАТО Україна отримала доступ до новітніх технологій кібербезпеки, розвідувальної інформації та експертизи провідних організацій кібероборони та приватних партнерів. Це дозволило українським кіберзахисникам використовувати передові інструменти та методики для виявлення загроз, реагування на інциденти та управління вразливістю, забезпечуючи критичну перевагу у боротьбі з вдосконаленими кіберзагрозами.

4. Підготовка та нарощування потенціалу українських фахівців з кібероборони: Ініціативи НАТО, такі як навчальні програми, навчання та платформи для обміну знаннями, значно сприяли розвитку українських кадрів кібербезпеки. Українські кіберзахисники набули спеціалізованих навичок та експертизи, що дозволило їм ефективно працювати з передовими системами кібербезпеки та впроваджувати найкращі практики.

5. Поглиблене міжнародне співробітництво та обмін інформацією: Співпраця між Україною та державами НАТО сприяла розширенню обміну інформацією та співпраці в рамках ширшої спільноти кібербезпеки. Це співробітництво забезпечувало своєчасний обмін розвіданими про загрози, оцінками вразливості та стратегіями реагування на інциденти, даючи Україні

змогу проактивно вирішувати нові кіберзагрози та використовувати колективні знання та ресурси міжнародних партнерів.

Вплив співпраці НАТО-Україна був очевидним під час повномасштабного російського вторгнення в Україну в 2022 році, коли країна зіткнулася з безпрецедентним сплеском російських наступальних кібероперацій. Незважаючи на інтенсивність та вдосконалення цих атак, кіберзахисні спроможності України, зміцнені за допомогою НАТО, дозволили країні ефективно пом'якшити наслідки та зберегти цілісність своїх критичних систем та інфраструктури.

Стійкість України в кібердоміні була широко визнана експертами з кібербезпеки та міжнародними спостерігачами, які високо оцінили здатність країни витримувати та реагувати на російські кібернаступи. Ця стійкість не лише захистила національні інтереси України, але й сприяла ширшій меті стримування російської агресії та підтримання міжнародного правопорядку в кіберсфері.

Висновки

Російсько-український конфлікт висвітлив критичну важливість розвинених кіберзахисних спроможностей як невід'ємного компонента національної безпеки в сучасному світі. Перед обличчям інтенсивних і вдосконалених кібератак з боку Росії, спрямованих на паралізацію критичної інфраструктури, державних установ та приватного сектору України, співпраця з державами НАТО відіграла ключову роль у зміцненні кібербезпекової позиції України.

Завдяки багатоступінній допомозі НАТО Україна здійснила приголомшливу трансформацію своїх кіберзахисних можливостей. Ця трансформація охопила розробку всеосяжних правових та політичних рамок, створення спеціалізованих інституцій, доступ до передових технологій та експертизи, а також розвиток людського потенціалу в галузі кібербезпеки. Результатом стало створення ефективної екосистеми кібероборони, здатної виявляти, реагувати та пом'якшувати навіть найскладніші кіберзагрози.

Незважаючи на безпрецедентну інтенсивність російських кібератак під час повномасштабного вторгнення 2022 року, Україна продемонструвала приголомшливу стійкість, ефективно захищаючи свою критичну інфраструктуру та національні інтереси. Це стало можливим завдяки тривалій співпраці з НАТО, яка забезпечила Україну необхідними ресурсами, інтелектуальними знаннями та міжнародною підтримкою.

Досвід успішного розвитку кіберзахисних спроможностей України за сприяння НАТО набуває особливого значення в контексті зростаючої ролі кібердоміну в сучасних конфліктах. Він демонструє важливість міжнародної

співпраці, обміну знаннями та колективних зусиль у протидії деструктивним кібератакам та забезпеченні стабільності й безпеки в глобальному кіберпросторі.

Список використаних джерел

1. Brantly Aaron F., Cal Nerea M., Winkelstein Devlin P. (2017). *Defending the Borderland, Ukrainian Military Experiences with IO, Cyber and EW*, Army Cyber Institute at We. URL: <http://hdl.handle.net/10919/81979> (дата звернення: 14.05.2024).
2. Cocolan, M. M. (2018). *International Cooperation for Critical Information Infrastructure Protection: NATO-UKRAINE Trust Fund on Cyber Defence*. URL: <https://www.cipre-expo.com/wp-content/uploads/2018/10/Cocolan%20M%20NATO-UKRAINE%20Trust%20Fund%20on%20Cyber%20Defence.pdf>.
3. Про Стратегію кібербезпеки України. (2016). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/96/2016#Text> (дата звернення: 14.05.2024).
4. Про Стратегію кібербезпеки України. (2021). URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4472021-40013> (дата звернення: 14.05.2024).

ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ЯК МЕТОД ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ УЧАСНИКАМ БОЙОВИХ ДІЙ

Я. Коваленко

Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

Внаслідок широкомасштабного вторгнення російської федерації на Україну психологічна реабілітація учасників бойових дій постає одним з основних методів психологічної допомоги військовослужбовцям. Вона є важливою складовою відновлення психічного здоров'я захисників та захисниць нашої держави, допомагаючи їм подолати посттравматичний стрес, депресію, тривожність, почуття провини та інші психічні проблеми, що можуть виникнути на фоні пережитих подій.

Багато військовослужбовців стикаються з травмами посттравматичного стресу та емоційними розладами, що можуть суттєво впливати на їхнє життя. Психологічна реабілітація надає їм можливість звернутися за допомогою, отримати підтримку та навчитися ефективним стратегіям копінгю. В цей спосіб вона сприяє подоланню наслідків травм та забезпечує психічне здоров'я учасників бойових дій.

Метою психологічної реабілітації військовослужбовців варто вважати:

- збереження та відновлення фізичного та психологічного здоров'я військовослужбовців та їх спроможності виконувати поставленні завдання;

- мінімізація психологічного впливу наслідків перенесених бойових травм виражених у посттравматичному стресовому розладі та хронічних психопатологічних змін особистості.

До основних принципів психологічної реабілітації відносяться:

- комплексність;
- своєчасний початок надання психологічної допомоги;
- безперервне, поетапне та послідовне застосування визначених заходів психологічної реабілітації;
- партнерство, що має на меті залучення самих військовослужбовців у відновлювальний процес;
- врахування всіх індивідуальних якостей особистості;
- єдність методів впливу;
- колективність здійснення психологічної реабілітації [1].

Необхідність психологічної реабілітації військовослужбовця зазвичай виникає на фоні бойових психічних травм. БПТ- патологічний стан центральної нервової системи, що виникає на фоні впливу чинників бойового стресу та зумовлює регулювання поведінки особи, що постраждала, через патофізіологічні зміни. Первинними її проявами є:

- нездатність військовослужбовця виконувати свої професійні, службові обов'язки;
- необ'єктивна оцінка військовослужбовцем своєї власної безпеки, почуття страху, паніки, недовіри;
- неадекватна поведінкова реакція;
- деморалізуючий вплив військовослужбовця на особовий склад команди свого підрозділу;
- створення загрози для оточуючих [1].

Тому, при виявленні у військовослужбовця цих ознак, варто застосовувати методи психологічної реабілітації.

Серед методів психологічної реабілітації важливу роль відіграє психотерапія, яку здійснюють за допомогою проведення бесід з військовослужбовцями. Метою таких бесід є заспокоєння людини, роз'яснення та показ військовослужбовцю характеру змін в його стані, спрямування до виходу з травматичної ситуації, пояснення механізмів виникнення цього розладу та переконання в можливості подолання його шляхом саморегуляції деяких нервових процесів.

Психотерапія – вид лікування людини за допомогою слова. Тобто, вміле його застосування дозволяє усунути прояви психічної травми, а саме змінити ставлення військовослужбовця як до себе, так і до самої ситуації в цілому.

При прояві перших ознак психічного розладу у військовослужбовця, необхідно насамперед заспокоїти його, вселити йому віру в неминуче його

подолання за принципом «Все, що не робиться – то до кращого» і створювати алгоритм, установку, на можливість усунення відхилень в психічному стані і поведінці, пояснити йому, що сталося з ним, чому виникла така реакція, та значення проведених, чи запланованих заходів. Здійснення психотерапевтичного впливу в реабілітаційних цілях має звертати увагу на забезпечення індивідуального підходу, застосування загальнозміцнюючих заходів, надання короткочасного відпочинку, використання заходів соціального та колективного впливу [2, с. 67-68].

Досягнення завдання психологічної реабілітації має забезпечувати:

- нормалізацію психічного стану військовослужбовців;
- відновлення у військовослужбовців порушених психічних функцій до рівня, що забезпечуватиме виконання ними поставлених завдань;
- встановлення конструктивних відносин між військовослужбовцем та командою [1].

Список використаних джерел

1. Наказ Міністерства оборони України від 09.12.2015 № 702 «Про затвердження Положення про психологічну реабілітацію військовослужбовців Збройних Сил України, які брали участь в антитерористичній операції, під час відновлення боєздатності частин (підрозділів)».

2. А. М. Романишин, О. В. Бойко. Первинна психологічна допомога і реабілітація в бойових умовах: метод. посіб., Львів, 2015. 121 с.

ASPECTS OF ENTERTAINMENT CONTENT OF UKRAINIAN ONLINE NETWORK SPACE IN THE CONDITIONS OF MODERN WAR

A. Lebid

Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University

Information warfare is the key in most modern military-political conflicts and the Russian-Ukrainian war was no exception. It is very difficult to distinguish the beginning and it is too early to talk about the end. Researching this issue and looking for the first manifestations of Russian propaganda, we can say with confidence that even in 2014 this was already an acute problem in our media space.

Since 2017 a number of sanctions have been introduced in connection with the blocking by Internet providers of access to the web resources of Internet companies VKontakte, Odnoklassniki, Mail.ru, Yandex, Kaspersky Lab, Dr.Web, the official distributor, IC on the territory of Ukraine etc. In total, more than 450 companies and more than 1200 individuals were included in the updated and expanded sanctions list in 2017. In May 2020, the President of Ukraine, Volodymyr Zelenskyi, continued the previously introduced blocking of Russian resources [4].

But the problem was not the ban, but the lack of a reasonable alternative for the Ukrainian audience. If at that time efforts and finances were allocated for the development of domestic social online portals and adequate support was provided to young content makers, then we would have been able to grow our product on the market of social networks, immediately a large audience.

And now, in the eleventh year of the war, we have finally created a full-fledged Ukrainian media package on foreign online spaces, blocking entry points for Russian propaganda as much as possible. So, it is not perfect, we have the ways to develop our critical assessment, we still have something to enrich cultural and educational portals, it still makes sense to filter entertainment content. But the development of a purely Ukrainian media landscape in the network space is visible, even to a consumer who is not qualified at a professional level in this problematic issue.

The ranking of the most popular social networks remains unchanged compared to last year. YouTube was preferred by 66.2% of respondents, Facebook by 55%. In addition, 50% of respondents watch news on Viber, 29.5% on Instagram, 25.1% on TikTok and 8.3% on Twitter. At the same time, the largest increase in the number of supporters was recorded by TikTok. Over the year, the share of people aged 70 and over increased from 12.2% to 21.1%, and the share of people aged 40 to 49 increased from 17.9% to 26.5%. In general, social networks are the most popular source of news: 77.9% of respondents choose social networks in this capacity. In second place is television (62.5%), in third place is the Internet (57.7%). Compared to last year, the popularity of radio (33.7%) and press (17.8%) increased slightly. According to this study, social networks are an important source of information for both women (76.2%) and men (80%). In second place among women is television (66.3%), and among men – the Internet (without social networks) – 61.1%. As last year, both women and men consume the least printed news [2].

By 2023, television and social media will be nearly as reliable. Television remains in second place (61.1%), and social networks are trusted by only 1.1% fewer respondents. Trust in the Internet without social networks has slightly decreased compared to last year: 45.1% of people in 2023 and 49% in 2022 year Slightly fewer Ukrainians trust radio (41%) and print media (30.3%), but trust in these media has increased compared to last year. Almost 8% of respondents do not trust any sources of information. At the same time, the share of people who say they do not trust any sources of information has increased in all age groups. Distrust increased the most among older respondents: among respondents aged 70 and over, this indicator increased from 2.3% to 9.4%, and among respondents aged 60 to 69 - from 5% to 8.2%. They trust television more residents of rural areas (64.9%), and residents of cities - social networks (63.4%). The third place for both groups of respondents was taken by the Internet, with the exception of social networks. So, «Suspilny» has 524 000 readers on Facebook and 313 000 on Telegram [1].

Therefore, a shelter for a free moment in the realities of modern war is the network Internet, which is oriented towards entertaining content, because it evokes at least some positive emotions, such as joy, optimism, acts as a way to relieve stress, gives a sense of security, because it is biologically determined by our body that in the presence of problems, we will look for an option to either solve or abstract from them.

Today the front constantly needs additional funding for the needs of the Armed Forces of Ukraine. And these meetings are organized in online resources, both by volunteer organizations and bloggers. In 2022 Ukrainians and foreigners donated almost 33 billion hryvnias to the accounts of the National Bank of Ukraine and the country's three largest funds. In 2023 many people began to do it harder, but the numbers are still impressive. More and more volunteers of 2023 resorted to original ways to close meetings necessary for the Armed Forces, sang songs, organized raffles and costumed flash mobs on social networks. Mykhailo Lebiga, a well-known blogger from Chernivtsi, raised more than 20.5 million hryvnias in one day to support the Armed Forces [3].

Social networks are a platform for finding new talents in the aesthetics industry that create and close holes in pro-Ukrainian art. Band «Kazka», the band's songs one after another become viral on the Internet, for example, «Palala» and «Plakala». A new track by Kazka «Mint» is gaining momentum in Tiktok. Jerry Heil - fully justifies the reputation of an experienced blogger. Her account looks exactly like you would expect from a popular artist's Tiktok. The special value of the star is that she conducts TikTok exclusively in Ukrainian, and her tracks immediately become hits in all social networks. Thus, her song «Vegan» in TikTok is still spreading not only among Ukrainian users, but also conquers Europe.

As for the virality of content on network platforms, we can only recall the beginning of the war, which gave birth to many funny stories and memes that, without knowing the context, are difficult to understand for European and American audiences, but so easy to annoy Russians. That emphasized our patriotic attitude and supported our moral and psychological state.

The online space is key to various aspects of Ukrainian society, from entertainment and entertainment content to support of the Armed Forces of Ukraine and cultural and patriotic propaganda.

Social networks are becoming a platform for communication, marketing, financial support and finding new talent. They not only entertain and provide informative content, but also strengthen the patriotic spirit of Ukrainians. The Internet is seen as a tool for mobilizing society, which is actively involved in military and public affairs through online platforms.

Thus, it can be recognized that the network Internet is not only a place of entertainment and communication, but also an important factor for social mobilization and support of national interests in the conditions of military conflicts.

References

4. Ukrainski media stavlennia ta dovira u 2023 r [Ukrainian media, attitude and trust in 2023] USAID. URL: <https://internews.in.ua/wp-content/uploads/2023/10/Ukrainski-media-stavlennia-ta-dovira-2023r.pdf> (date of application 02.05.24) [in Ukrainian].
6. Kulinich M. De ukraintsi perehliadaiut novyny ta rozvazhalnyi kontent: doslidzhennia [Where Ukrainians watch news and entertainment content: research] Mediameiker. URL: <https://mediamaker.me/news/de-ukrayinczi-pereglyadayut-novyny-ta-rozvazhalnyj-kontent-doslidzhennya/> (date of application 02.05.24) [in Ukrainian].
9. Yak blohery zaokhochuiut ukraintsiiv donatyty na ZSU: top kreatyvnykh zboriv [How bloggers encourage Ukrainians to donate to the Armed Forces: top creative meetings] Ukrainska pravda. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2020/04/21/659636/> (date of application 02.05.24) [in Ukrainian].
12. Lihostova O. Zelenskyi prodovzhyv zaboronu rosiiskyykh sotsmerezh [Zelenskyi extended the ban on Russian social networks] "Президент Зеленський продовжив заборону російських соцмереж" Radio svoboda. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-sotsmerezhi-rosiyski-zaborona-ukaz/30613348.html> (date of application 02.05.24) [in Ukrainian].

ВПЛИВ ВОРОЖОЇ ПРОПАГАНДИ

М. Мітрошин

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

З давніх часів і до наших днів війна залишається невід'ємною частиною людського буття. Вона ставала корисною лише для тих хто хотів загарбати та вбити. Кожен військовий керівник прагнув збільшити свою ефективність на полі бою застосовуючи різноманіття методів, засобів та способів: збільшення боєприпасів, підсилення підготовки солдатів, тощо. Застосовувалися методи, які впливали не тільки на фізичні, а й моральні настрої, як воїнів так і мирного населення через пропаганду, тобто через систематичні спроби маніпулювання переконаннями, поглядами чи діями інших за допомогою слів, знаків, символів.

Вміння розпізнавати ворожу пропаганду актуальне у сучасному світі, особливо у країні яка веде війну. Проблема сучасного сторіччя – швидке розповсюдження інформації, без розмежування правди від брехні що призводить до негативних наслідків: «забруднення репутації», втрата довіри до людей чи джерел, дезорганізація, деморалізація, а у окремих випадках втрата територій та особового складу.

Сьогодні в Україні увага суспільства загострена на інформаційний потік подій та новин, що висвітлюється у засобах масової інформації майже кожно хвилину. В цей час зусилля ворога скоординовані не лише на події фронту, але й пропаганду, яка спрямована на перекручення фактів і подій в контексті війни проти України. Розповсюджений міф – спроби представити події на сході України як внутрішні конфлікти, ігноруючи військову підтримку росією. Пропагандисти намагаються створити міф про «захисну війну», ігноруючи докази втручання у внутрішні справи сусідньої країни. Російська пропаганда часто використовує фейкові фотографії та відеоматеріали для підсилення своїх тверджень. Поширеним міфом є спроби викривлення історії та ідентичності українського народу, щоб створити негативний образ. Загарбницька пропаганда намагається невірно представити дії українських військ як агресивні, замість оборонних. Звернення до націоналістичних міфів та стереотипів є способом підняття патріотичного настрою у російському суспільстві. Росія активно використовує мережеві платформи для поширення викривленої інформації на свою користь та керування інформаційним простором. Повторення та поширення міфів через державні засоби масової інформації є частою практикою, спрямованою на вплив на внутрішню та зовнішню аудиторії. Одним з найпоширеніших міфів є намагання представити владу на сході України як «провокаторів» або «терористів», замість представників місцевого населення. Пропагандисти часто використовують антиукраїнські наративи, щоб викликати антиукраїнські настрої в російському суспільстві. Через цей вплив, російська пропаганда може створювати психологічний тиск на військовослужбовців, намагаючись впливати на їх моральні та психічні стани.

Таким чином, надзвичайно важливим є перевіряти інформацію за допомогою надійних джерел та аналізувати різні точки зору для отримання об'єктивного уявлення про ситуацію, подію, новину. Постає необхідність пошуку шляхів вдосконалення заходів з контрпропаганди, виявлення та спростування фейкової інформації для збереження довіри громадськості та забезпечення інформаційної безпеки, а також формування навичок та звичок у особового складу щодо використання інформаційних джерел, пошук та нові методики щодо розвитку критичного та аналітичного мислення, що у свою чергу впливає на ефективне опанування сучасною інформаційною реальністю як цивільними так і військовими.

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ДО НАТО

І. Сайко

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Інтеграція України до Північноатлантичного альянсу (НАТО) є одним із ключових пріоритетів зовнішньої політики нашої держави, оскільки членство в НАТО надає країнам гарантії на міжнародний захист від військових дій та

посилення економічних зв'язків між країнами-членами, що є важливим для України. Це питання набуло особливої актуальності після початку повномасштабної російської агресії у 2022 році. Членство в НАТО дасть Україні гарантії безпеки, доступ до передових військових технологій, а також посилить її обороноздатність перед зовнішніми загрозами.

Варто проаналізувати особливості інтеграції України до НАТО та виокремити переваги та недоліки, які можуть виникнути цьому шляху.

Перш за все, варто зазначити що таке НАТО. Це організація, яка була утворена після підписання Північноатлантичного договору, метою якого було об'єднання зусиль держав задля колективної оборони та збереження миру і безпеки. НАТО бере активну участь у широкому діапазоні операцій та миротворчих місій, які зашкоджують міжнародній безпеці, відповідно до статті 5 Вашингтонського мирного договору [1].

Необхідно зазначити, що Україна розпочала свій шлях інтеграції до НАТО ще в далекому 1994 році, коли приєдналася до міжнародної програми «Партнерство заради миру» [2]. Основними завданнями цього проекту є сприяння реформам в оборонному секторі та демократичному розвитку країн-партнерів, підвищення їх здатності у здійсненні миротворчих місій і, власне, сприяння євроатлантичній безпеці та співпраці між державами задля підтримки миру та безпеки у світі.

У 2002 році Рада національної безпеки і оборони України ухвалила «Державну стратегію України щодо НАТО» у якій було зазначено, що для вступу у НАТО державі слід враховувати існуючі реалії європейської та світової політики. І згодом була укладена угода про безпеку між Урядом України і Організацією Північноатлантичного Договору (яка передувала Закону України про ратифікацію угоди про безпеку між Урядом України і Організацією Північноатлантичного Договору [3]).

Цей процес був призупинений у 2014 році, як наслідок вторгнення росії на схід України та в Крим, окупувавши частину цих територій. Однак, незважаючи на це, Україна активно брала участь у кількох міжнародних миротворчих операціях та військових навчаннях НАТО [4].

Говорячи про переваги та недоліки членства нашої держави в Північноатлантичному альянсі, варто зазначити наступне. По-перше, членство в НАТО надасть Україні, як вже зазначалося раніше, гарантії міжнародної безпеки та колективної оборони від інших членів Альянсу. По-друге, Україна отримає доступ до передових військових технологій, що дозволить нам значно посилити свою обороноздатність. Також це вплине на модернізацію економіки та інтеграцію до європейського ринку, що дозволить без перешкод продавати продукцію в масових масштабах.

Проте, незважаючи на вищенаведені переваги членства в НАТО, Україна повинна буде провести низку реформ в політичній, економічній та оборонній сферах, аби відповідати міжнародним стандартам. Наприкінці 2023 року Україна отримала від країн-членів НАТО рекомендації, які реформи є першочерговими для початку євроатлантичної інтеграції. Тим не менш, членство в НАТО передбачає значні витрати на оборону, тому Україна повинна буде збільшити свої оборонні бюджети, що наразі не є можливим, оскільки в країні триває війна.

Підбиваючи підсумки варто зазначити, що інтеграція України до НАТО є стратегічною метою держави, спрямованою на забезпечення національної безпеки, зміцнення демократичних цінностей та сприяння євроатлантичній стабільності. Членство в Альянсі надасть Україні гарантії безпеки, сприятиме економічному зростанню та покращенню міжнародних відносин із стратегічними державами-партнерами.

Попри наявні виклики, Україна демонструє тверду рішучість стати частиною Альянсу, оскільки саме від цього залежить подальше майбутнє нашої держави.

Список використаних джерел

1. The North Atlantic Treaty, 1949. Washington D.C. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/stock_publications/20120822_nato_treaty_en_light_2009.pdf
2. Програма «Партнерство заради миру». Україна – НАТО. Від 24 грудня 2019 р. URL: <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/ukrayina-nato/partnerstvo-zaradi-miru>
3. Закон України «Про ратифікацію угоди про безпеку між Урядом України і Організацією Північноатлантичного Договору». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, N 44, ст.328. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-15#Text>
4. Місія України при НАТО. Участь України у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки під проводом Альянсу, Силах реагування НАТО та навчаннях. Від 16 червня 2021 р. URL: <https://nato.mfa.gov.ua/ukrayina-ta-nato/uchast-ukrayini-u-mirotvorchih-operacijah-pid-provodom-alyansu>

ВПЛИВ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ НА ПРОЦЕСИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

П. Смірнова

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Передусім необхідно визначити поняття «глобалізація». Глобалізація є процесом, завдяки якому досягнення, рішення і діяльність людей в одній частині земної кулі справляють значний вплив на окремих людей і їхні спільноти в усіх частинах світу[1]. За різними оцінками, сама епоха глобалізації почалась у 60х-

80х роках минулого століття, що призвело до взаємозалежності між державами за рахунок розвитку міжнародної торгівлі, зростання інвестицій та активізації міграційних процесів. Говорячи про воєнні конфлікти, вони супроводжували людство протягом усього історичного розвитку, змінюючись лише в контексті масштабів, кількості цивільних жертв (на жаль, в сторону зростання) та використовуваних засобів (як, наприклад, сама поява терміну «інформаційна війна» є наслідком використання інформаційних технологій як засобу ведення війни). Станом на сьогодні перемогою у воєнному конфлікті скоріше вважатимуть не тільки фактичну перевагу на полі бою, а й встановлення активних дипломатичних зв'язків із третіми державами, і, отримавши від них підтримку, встановлення повної політичної ізоляції ворога. При цьому, окрім масштабів та використовуваних засобів, поступово збільшується і сама кількість конфліктів.

Дослідженням даного питання займалися такі науковці, як: Толубко В., Бут Ю., Косевцов В. у роботі «Основні закономірності сучасних локальних війн та збройних конфліктів», Сірий С. у роботі «Особливості локальних війн і воєнних конфліктів в умовах глобалізації». Також релевантною можна вважати роботу С. Гантінгтона, «Зіткнення цивілізацій», де вчений висловлює думку про те, що у світі на межі 20-21 століття головним конфліктом буде конфлікт між цивілізаціями: «...головним джерелом конфліктів буде вже не ідеологія і не економіка...Лінії розлому між цивілізаціями – це і є лінії майбутніх фронтів» [2]. Тобто глобалізацію в цьому контексті можна розглядати не лише як економічну, політичну чи культурну співпрацю між державами, а як процес взаємодії та зіткнення цивілізацій.

Таким чином, глобалізація стикається з викликами, що виникають внаслідок воєнних конфліктів – війни призводять до фрагментації світового простору, створення блоків держав, що конкурують між собою та дотримуються протилежних ідеологій, руйнування економічних зв'язків, загальної реорганізації економік країн, що безпосередньо приймають участь у конфліктах, обмеження вільного пересування осіб і капіталів з одного боку та посилення міграційних потоків з іншого.

З одного боку, популярною є думка про те, що глобалізація сприяє миру, оскільки країни, які, наприклад, пов'язані економічно, з меншою імовірністю вступатимуть у військовий конфлікт, оскільки це може призвести до значних негативних економічних наслідків. Також, якщо враховувати культурний аспект, поширення контактів між людьми з різних культур (в тому числі використовуючи інформаційні технології, які є теж одним з наслідків глобалізації та які сприяють доступності комунікації між людьми) сприяє розумінню, терпимості та відповідно зменшує імовірність розгортання конфлікту.

З іншого ж боку, важливо зазначити що військові конфлікти в епоху глобалізації впливають на неї через поширеність відносно нового виду озброєння – ядерного, що в той же момент є і наслідком глобалізації та науково-технічного прогресу. Це відповідно трансформує взаємодію між державами, створюючи потужний засіб політичного впливу, коли керівництво будь-якої з ядерних держав може погрожувати застосуванням такого виду озброєння (що і використовує на даний момент РФ у російсько-українській війні, де президент країни-агресорки погрожує т.зв. «трагічними наслідками» не тільки для України, а і для держав, що вирішать направити в Україну своїх військових).

Також важливим аспектом в контексті даної теми є міжнародні організації, які будучи суб'єктом міжнародного права та одним з наслідків глобалізаційних процесів, також піддаються впливу через воєнні конфлікти у світі, оскільки будь-який конфлікт спричиняє ситуацію, в якій вимірюється ефективність цих організацій. Це можна розглянути на прикладі ООН, яка має сприяти вирішенню конфліктів мирним шляхом, запобіганню веденню воєнних дій, та допомагати у вирішенні гуманітарних проблем, виявилась на практиці російсько-української війни недостатньо рішучою для виконання вищезгаданих функцій, що призвело до підірвання рівня довіри до цієї організації.

Отже, з одного боку воєнні конфлікти призводять до руйнування зв'язків між державами, інфраструктури та значних людських втрат, вони посилюють міграційні процеси, впливають на фрагментацію світового простору, довіру до міжнародних організацій та міжнародного права загалом, що безумовно сповільнює глобалізацію. З іншого ж боку, міжнародна співпраця та діяльність міжнародних організацій сприяє допомозі постраждалим від війни. Поширення економічної співпраці впливає на відновлення країн у пост-воєнний період, тобто необхідно усвідомлювати як негативні так і позитивні наслідки воєнних конфліктів задля сприяння мінімізації негативного впливу та, що найважливіше, реформування і вдосконалення чинних міжнародних інститутів, що сприяло б зменшенню загальної кількості військових конфліктів, та відповідно нівелюванню їх впливу на глобалізаційні процеси.

Список використаних джерел

1. Міжнародна економіка. Сутність та основні ознаки процесу глобалізації сучасного світового господарства. <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/614/46/>
2. WashingtonPost.com: The clash of civilizations and the remaking of world order. Samuel P. Huntington. <https://www.washingtonpost.com/wp-srv/style/longterm/books/chap1/clashofcivilizations.htm>
3. Толубко В. Б., Бут Ю. І., Косевцов В. О. Основні закономірності сучасних локальних війн та збройних конфліктів. К.: НАОУ, 2002.

4. Шейко В. М. Культура. Цивілізація. Глобалізація (кінець XIX – початок XXI ст.): Монографія.: В 2 т. Х.: Основа, 2001.

УКРАЇНА І ЄС: ПОЛІТИЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ

Т. Авраменко

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У 2022 році Україна зіштовхнулася з рядом випробувань, що були спричинені початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну. Проте це не стало причиною зупинки євроінтеграційних процесів в Україні. Можна припустити, що саме ці події навіть пришвидшили процес євроінтеграції.

Україна подала офіційну заяву на членство в Європейському Союзі 28 лютого 2022 року. Процес набуття статусу кандидата вимагав заповнення опитувальника, що був необхідним для переходу на наступний етап євроінтеграції. Опитувальник був заповнений в досить короткі терміни, результатом чого стало набуття статусу кандидата на членство в Європейському Союзі 23 червня 2022 року. Подальший рух до набуття членства був би неможливим без виконання семи рекомендацій від Європейської Комісії. 3 лютого відбувся саміт Україна – ЄС, де Україна продемонструвала власні досягнення з реалізації цілей, що є необхідними для набуття членства в Європейському Союзі. Реформаторські зусилля України були позитивно оцінені, внаслідок чого наша країна повинна виконувати подальші вимоги комісії [1]. Крім того, Центр Разумкова провів у лютому 2023 року Круглий стіл з темою «Україна на шляху до ЄС: реалії і перспективи». Велика кількість урядовців, науковців, незалежних експертів та дипломатів брали участь у дискусії. Основна увага приділялась проблемам, викликам і реальному становищу євроінтеграції в таких специфічних умовах як війна. Також виносилось питання про отримання статусу кандидата і початок власне самих переговорів про вступ України до Європейського Союзу. Проте великий акцент робився саме на подальші перспективи розвитку Києва і Брюсселя в сучасних умовах.

Процес вступу України до Європейського Союзу має багатогранне значення для розвитку країни. Зокрема, особлива увага приділяється політичному аспекту [2]. В контексті цього доцільно розглядати політичні перспективи вступу України до Європейського Союзу. Саме дослідження політичних перспектив дає змогу виокремити декілька найбільш важливих напрямків, з якими пов'язані зусилля України на шляху здобуття членства в ЄС. Перш за все, слід розглянути питання правових реформ. Одним з найважливіших векторів реформування є правова система. Основною метою є максимальне наближення національного законодавства до встановлених

європейських стандартів. Прямим проявом реформування правової системи України є підвищення незалежності судової системи, проведення заходів боротьби з корупцією, модернізація законодавства відповідно до сучасних обставин та зміцнення підтримки та захисту прав людини.

Також інституційні реформи мають місце як один із засобів здобуття членства в Європейському Союзі, так і один з результатів цього процесу [3]. Зусилля України загалом зосереджені на посиленні демократичних інституцій. Питання інституційної реформи є особливо гострим в контексті боротьби з корупцією. Цей процес характерний створенням окремих незалежних органів контролю та підвищенням прозорості всього управління. Однією з перспектив проведення такої роботи є значне посилення позицій громадського сектору в контексті боротьби з корупцією як надзвичайно болючою проблемою для України є залучення до контролю за управлінням недержавних організацій.

Окремої уваги як однієї з перспектив заслуговують саме економічні реформи. Це обґрунтовується тим, що ринкова економіка України також потребує європейської стандартизації. Зокрема, це має проявлятися в лібералізації ринків, покращення загального клімату для ведення бізнесу та в підтримці останнього зі сторони держави. В цьому контексті особливо актуальними є проблема захисту інтелектуальної власності і постійного залучення іноземних інвестицій для подальшого розвитку.

Важливою складовою політичних перспектив як таких є проведення адміністративних реформ. Зусилля України зосереджені на створенні умов для більш ефективного управління державним апаратом у відповідності до європейських стандартів. Процес характеризується введенням спрощених бюрократичних процедур та створення електронного урядування. Такий підхід відкриває більш широкий доступ кожному громадянину для отримання послуг з можливістю економії часу. Також адміністративні реформи підвищують рівень прозорості та забезпечують відповідальність в управлінському апараті. Крім того, вже тривалий час спостерігається активна співпраця України з європейськими агентствами і інституціями з однією головною метою – адаптацією показників України до європейських стандартів. Цей процес чітко простежується вже зараз в активній участі України в ініціативах Європейського Союзу, обміні досвідом з приводу конкретних питань. На фоні цього Україна регулярно приймає європейські нормативно правові акти для покращення власного законодавства.

Україна реалізувала досить багато завдань на шляху набуття членства в Європейському Союзі. На даний момент перед нашою державою все ж залишаються аспекти, які потребують уваги та подальшої реалізації на практиці. Проте цей процес позитивно впливає на правову та економічну ситуацію в Україні вже зараз. Практика показує, що Україна отримала та продовжить

отримувати позитивний досвід та результати на шляху євроінтеграції. Не дивлячись на це, можна зробити висновок, що європейська інтеграція є незавершеним процесом і ми не можемо чітко стверджувати про строки набуття членства в Європейському Союзі.

Список використаних джерел

1. Спільна заява за підсумками 24-го саміту Україна-ЄС. Офіційне інтернет-представництво Президента України Володимира Зеленського: веб-сайт. URL: <https://www.president.gov.ua/news/spilna-zayava-za-pidsumkami-24-gosamitu-ukrayina-yes-80765>

2. Дудкевич В.І. Процесінтеграції України до Європейського Союзу в контексті суперечностей внутрішньо європейсько горозвитку. Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку. 2021.

3. Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції України : зб. матеріалів XIX наук.-практ. конф. / за заг. ред. Л. Л. Прокопенка. Дніпро: НТУ ДП, 2022. (дата звернення: 26.04.2024).

THE IMPACT OF MODERN WARS ON THE MENTAL HEALTH OF THE POPULATION: PSYCHOSOCIAL CONSEQUENCES

D. Panshyna

Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University

Due to the growing number of military conflicts in the modern world, the study of the psychosocial consequences of warfare on the mental health of the population is becoming a rather urgent task. The impact of war on mental health is a significant factor and has far-reaching consequences for individuals and society as a whole.

Studies of the psychosocial consequences of modern wars on the mental health of the population have revealed a number of important trends. First and foremost, military conflicts cause serious stress and anxiety among the population, leading to the development of various mental reactions, including post-traumatic stress disorder, depression and anxiety. PTSD is a recurring, intrusive memory of a devastating traumatic event. The memories last more than one month and begin within six months of the event. The pathophysiology of the disorder is not fully understood. Symptoms also include avoidance of stimuli associated with the traumatic event, nightmares, and flashbacks. The diagnosis is based on the history. Treatment consists of exposure and medication. These negative emotional reactions can have serious consequences for people's quality of life, physical health and social adjustment.

Modern warfare destroys people's lives not only physically, causing trauma and loss, but also seriously damages their mental and social health. These consequences are felt not only during the conflict itself, but also for many years after it ends.

Anxiety and depression are common accompaniments of war, for both adults and children. People who have experienced war are more likely to feel sad, hopeless, and lose interest in activities that used to bring them pleasure. They may suffer from changes in appetite and sleep, and have difficulty concentrating and making decisions. The use of psychoactive substances such as alcohol and drugs increases as a way of coping with the trauma and stress of war. This, in turn, leads to new problems: deteriorating mental and physical health, destroyed relationships, and problems with the law. The risk of suicide increases significantly in times of war. This applies to both the military and civilians who have experienced the horrors of warfare. Children who have survived war are more likely to suffer from mental development problems. They may experience speech and language delays, learning difficulties, and problems in communicating with their peers. War has a negative impact on relationships between family members and friends. Emotional stress, financial difficulties and other problems caused by the war lead to conflicts and breakdowns. Social problems, such as unemployment, homelessness and crime, are common consequences of war. Destruction of infrastructure, economic decline and other social upheavals caused by war push people to extremes.

Research also points to the importance of social support and psychological rehabilitation for survivors of armed conflict. Effective psychosocial support programmes can greatly facilitate the process of adaptation and help restore mental well-being. Comprehensive psychosocial support is a key factor in the process of recovery and return to peaceful life for people affected by wars. This assistance may include:

- counselling and psychotherapy: specialists help people cope with trauma and stress, teach them self-regulation techniques and improve their mental health;
- group sessions, where people who have gone through similar experiences have the opportunity to share their experiences, get support and learn from each other;
- social support - help from specialists in solving everyday problems, finding a job, housing and receiving necessary social assistance;
- educational work, i.e. raising awareness of the psychosocial consequences of war and ways to overcome them, both among the victims themselves and in society as a whole.

To date, the results of the study indicate the need for further research and development of implementation of psychological support and rehabilitation strategies aimed at reducing the negative psychosocial consequences of military conflicts for the mental health of the population.

Thus, modern wars have a significant impact on the mental health of the population. Providing psychosocial assistance is not only a humanitarian mission, but also an investment in the future. By helping people to heal from the wounds of war, we contribute to the restoration of peace and harmony in society. It is important to

note that psychosocial assistance is not universal. Its content and methods should be selected individually, taking into account the needs and characteristics of each person. The importance of understanding and taking into account the psychosocial aspects of military conflicts to develop effective strategies for psychological support and rehabilitation is becoming an integral part of modern humanitarian assistance.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПОГЛЯДІВ ЕРНСТА ЮНГЕРА В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Д. Рудяк

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Ернст Юнгер – людина, що змогла поєднати у своєму бутті два майже протилежні феномени – творчість, що спирається на креативність, волю думок й свободу дії та війну – явище цілком пов'язане з дисципліною, чітким плануванням, своїм переліком неписаних правил, при порушенні яких доля порушника, як правило, зводиться до трагічної загибелі. Особисто я люблю називати Юнгера митцем епохи багнетів або «філософом з траншей». Все це тому, що в його творчості майстерно поєднується яскрава творчість та сіра буденність Першої Світової Війни.

Незважаючи на те, що багатьом творам Юнгера вже більше ста років, їх вагомість для військової стратегії, психологічної підготовки війська та розуміння реалій життя на фронті та реалій, з якими стикаються воїни залишається неперевершеними. Велику роль в цьому відіграє нехудожній характер творів мислителя – у своїх творах він намагався зобразити все як воно є, не акцентуючи увагу на трагічності подій, як, наприклад, його колега Еріх Марія Ремарк.

Проектування ідей Юнгера на сучасні реалії війни можна вважати виправданими через велику кількість факторів – по-перше це схожість між Першою Світовою Війною та російсько-українською війною. Основним елементом схожості є характер війни – обидві вони «окопні», фронт часто завмирає, обидві сторони конфлікту фокусуються на зведенні фортифікацій, утриманні позицій. По-друге – обидві війни змусили сторони застосовувати нові технічні засоби ведення війни, в Першій Світовій такими засобами стала броньована техніка, в російсько-українській війні – широке використання дронів. Третім і найбільш вагомим фактором стала природа війни, а саме те, що вона породжує зміни в глибині людської душі. Сам Юнгер про зміни у своєму житті казав наступне: «Я втягнувся в цю війну як син наскрізь матеріалістичної доби, холодний, рано дозрілий містянин, який відшліфував свій розум до стану кристалу завдяки природничим наукам та сучасній літературі. Та я сильно змінився на цій війні, і думаю, що так само змінилося ціле покоління» [2].

Основною ідеєю творчості Юнгера є те, що війна – природне явище, властиве всім людям. Вона стоїть у витоків більшості людських надбань, завдяки війні стають можливими героїчні вчинки, розкривається справжня сутність людини. З війнами мислитель також пов'язує розповсюдження провідних релігій: «Лише шляхом війни великі релігії стали надбанням усього світу, війни витягнули найбільш здібні народи з темного ґрунту до світла, а безліч рабів завдяки їм стали вільними. Війна так само не є людським винаходом, як і статевий потяг; вона є законом природи, і тому ми ніколи не зможемо уникнути її чар. Ми не можемо зрестися війни, інакше вона поглине нас» [2].

Юнгер вважав, що війна – це не просто акт насильства, а й поле для самопізнання та самовдосконалення. Вона кидає людину в екстремальні умови, де вона змушена мобілізувати всі свої сили, щоб вижити. Це може призвести до духовного зростання та розвитку особистості. В той же час, війна в очах філософа актуалізує найпримітивніші схильності людини – інстинкт захищати своє та знищувати того, хто претендує це захопити, який закладений у глибині людської підсвідомості, і під час зіткнення у бою цей інстинкт проявляє себе найбільш помітно, як описує сам письменник: «Слух та зір загострювалися до болю, голова схилилася під шоломом, руки судомно стискали зброю. Завжди гвинтівка була на відстані витягнутої руки: якщо раптово гриміли назовні постріли або ж всередину бліндажа долинали дикі крики з траншеї, то навіть той, хто прокинувся у цю мить і ще не оговтався зі сну, одразу ж тягнувся до зброї. Цей рух, з глибини сну до зброї, був чимось, що лежало у нас в крові, якимось проявом первісних інстинктів людини, це був той самий рух, із яким наш пращур з льодовикового періоду хапався за свою кам'яну сокиру» [2].

Звичайно, Юнгер не заперечував жахливі наслідки війни. Він бачив у ній трагедію, яка завдає невимовних страждань людям. Проте він також вірив, що війна може бути джерелом творчості та натхнення. Вона змушує людей переосмислити цінності життя, замислитися над сенсом буття, шукати нові шляхи розвитку. Війна не бачить пощади ні до простого робітника, ні до юнака аристократичного походження. Найкраще, як на мене, це демонструє закінчення твору «Штурм», головним героєм якого є юний інтелектуал, який опинився у траншеях. Твори, які пише лейтенант Штурм ображають життя трьох різних за характером чоловіків, які пройшли жорна війни. Незважаючи на те, що у кожного з представлених персонажів свій характер та погляд на життя, війна зробила їх будні не яскраво освітленими променями слави, але більш сірими, непримними, моментами через спогади, що переслідують їх, моментами через віддаленість від суспільства, але головний елемент іронії криється у самому закінченні твору – незадовго після читання останнього розділу свого твору побратимам, лейтенант Штурм та його бойові товариші не витримують удару від

британської армії та почесно відмовляються від здачі в полон, що веде до їх загибелі в бою [1].

Іншою важливою темою в творчості мислителя є ставлення до територій, які захищає військо. В творі «Перелісок 125» мова йде про ділянку землі з саме такою назвою. Протягом усього твору письменник роздумує над тим чи є сенс віддавати життя на території, яка навіть не має своєї назви, і приходиться до висновку, що дійсно варто. Тому що за нього воюють його товариші, за нього вже поклато життя достатньо його побратимів і, відповідно, зробити те ж, що й вони не було б соромно навіть людині такого високого рангу, як Юнгер. Для письменника кожен метр землі має колосальне значення не лише через стійкі патріотичні переконання, але й через жертви, на які йшли його товариші у спробі захистити те, що належало їм [3].

Виходячи зі сказаного вище можна побачити, що ідеї Ернста Юнгера залишаються актуальними і досі. Бачення філософом війни, спроби її описати та осмислити виявляються неймовірно вдалим, хоча сам Юнгер каже, що повністю осягнути війну, всі її боки та те, що вона приносить може лише «проклятий поет». Незважаючи на сотню років, що пройшли між тим, як Юнгер написав свої твори та початком російсько-української війни у 2014 та перехід до повномасштабної її фази в лютому 2022 року, війна залишається незмінною. В яку епоху вона не відбувалася б – вона приводить в дію те, що закладене в людині зі стародавніх часів, її природу, волю до захисту та нападу, інстинктів знищення та збереження, боротьбу за сакральне, що раніше було полум'ям вогнища в печері і з часом еволюціонувало в поняття «Батьківщина». Ідеї Юнгера стосовно війни були неоднозначно сприйняті. Деякі критики звинувачували його у мілітаризмі та прославлянні насильства. Інші ж вважали, що його погляди глибоко пронизливі та дають можливість по-новому поглянути на природу людини. Попри аргументи пацифістів про пропаганду війни Юнгером – це не є правдою, для нього це явище має цілком природний характер, добре та погане в ній поєднуються гармонійно, зберігаючи баланс. Війна, нажаль, існуватиме стільки ж, скільки існує людство і завжди матиме спільні риси незалежно від регіону чи проміжку часу, в якому вона відбувається.

Список використаних джерел

1. Юнгер Е. Авантюрне серце. Київ : Пломінь, 2020. 296 с.
2. Юнгер Е. Війна як внутрішнє переживання. Київ : Стилет і стилос, 2022. 136 с.
3. Юнгер Е. Вогонь і кров. Київ : Пломінь, 2019. 328 с.

ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ ТА ПРОВІДНИХ КРАЇН СВІТУ

Я. Кашюка

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

На даний час ми бачимо багато факторів, що впливають на психологічну та психічну стійкість військовослужбовців. Питання психологічної стійкості є актуальною проблемою, котру потрібно вдосконалювати та модернізувати. Розглянемо феномен формування психологічної стійкості в Збройних Силах України та у провідних країнах світу.

Згідно з Наказом № 305 від 18.10.2021 року «Про затвердження Інструкції з організації психологічного забезпечення особового складу Збройних Сил України» «психологічна стійкість визначена як здатність особи підтримувати необхідний рівень психологічної готовності протягом визначеного часу в конкретних умовах обставини та швидко відновлювати свій психоемоційний стан після екстремальних (кризових) ситуацій» [1].

Психологічна стійкість – це реагування нервової системи на безліч стресових факторів. Основними завданнями при формуванні психологічної стійкості є: підготовка особового складу до травмуючих та психотравмувальних факторів під час ведення бойових дій, психологічна підготовка як на фізичному, так і на психічному рівні для готовності виконання завдань в умовах бойових дій, формування впевненості у собі та у своїх силах в особового складу, підготовка особового складу для дії у різних екстремальних ситуацій та відриву від основних своїх сил підтримки.

За даними західних дослідників психологічна стійкість військовослужбовців виявляється за такими показниками:

- когнітивних ресурсів, що дозволяють ефективно розв'язувати проблеми;
- емоційна пристосованість до стресових факторів;
- сімейний та соціальний ресурс, що може бути залучений в потрібний час;
- мета та сенс своєї служби;
- гарний фізичний стан, щоб витримувати труднощі.

В американській психологічній асоціації є онлайн модуль з формування стійкості, на якому пояснюють такі основні кроки для самостійного підвищення стійкості: соціальна підтримка, оптимізм, емоційний та соціальний баланс, поєднання проблем та емоційної сфокусованості.

Оскільки для успішного засвоєння матеріалу важлива самостійна підготовка, ця стратегія може бути дуже ефективною для допомоги військовослужбовцям з індивідуальним курсом відновлення, особливо тим, хто стурбований стигматизацією, пов'язаною з пошуком допомоги, або тим, хто має

високу службуваність. Також при забезпеченні психологічної стійкості військовослужбовців в армії США також звертають велику увагу на роботу з сім'ями військових у плані попередження виникнення сімейних проблем, а також надання належної шани та пошестей загиблим військовослужбовцям.

До складових психологічної стійкості військовослужбовців Збройних Сил України відноситься: психофізична (поділяється на типологічну, фізіологічну, медичну); індивідуально психологічна (поділяється на мотиваційну, волюву, емоційну, когнітивну, комунікативна); професійна (поділяється на бойову, активаційну, матеріально технічну); інформаційна складова (поділяється на інформаційно-психологічну, соціальну, аналітичну, політичну, ціннісно патріотичну). Кожна з цих складових є важливою для наших військових. Якщо менше приділяти увагу будь-якій з цих моментів, то психологічна стійкість військовослужбовців буде не на такому високому рівні, як хотілось.

Список використаних джерел

1. Забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців в умовах бойових дій : метод. посіб. / О. М. Коқун, В. В. Клочков, В. М. Мороз, І. О. Пішко, Н. С. Лозінська. Київ-Одеса : Фенікс, 2022. 128 с.
2. Кравченко К. Теоретико-методологічні засади проблематики психологічної стійкості особового складу Збройних Сил України в умовах збройної агресії РФ *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2022. С. 38-47.
3. Бочаров М. М. Оцінка рівня психологічної стійкості особового складу в управлінні підрозділами військ (сил) URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FLA=&2_S21STR=Znpcvsd_2016_1_16 (дата звернення 11.05.2024)

ПРОБЛЕМА НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ УЧАСНИКАМ БОЙОВИХ ДІЙ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

С. Донченко

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Війна росії проти нашої країни призвела не лише до загибелі людей, руйнувань, матеріальних втрат, але й до негативних наслідків у сфері ментального здоров'я як мирного населення, так і військовослужбовців. Проблеми, пов'язані зі стресом та психічної травмою учасників бойових дій викликають занепокоєння у фахівців, оскільки стають все більш поширеними, потребують своєчасної і адекватної допомоги. Обмежена доступність

психологічної підтримки, стигматизація та недостатня увага до психічного здоров'я у військових структурах лише загострюють означену проблему, що потребує негайного вирішення.

Відомо, що до психологічних та психічних розладів на війні може призводити страх, що негативно впливає на ефективність індивідуальних та колективних дій учасників бойових дій. Наслідки можуть бути різними – від пасивності, втрати здатності адекватно оцінювати ситуацію до масової паніки та втечі з поля бою. Для зменшення впливу страху важливо забезпечити психологічну підготовку військовослужбовців, спрямовану на формування психологічного ресурсу. Це дозволить їм адекватно діяти в небезпечних умовах і контролювати страх, перетворюючи його на позитивний психологічний фактор, що мотивує до корисних та ефективних дій.

Важливим аспектом забезпечення психологічної стійкості та психічного здоров'я військовослужбовця є своєчасне та доцільне надання психологічної допомоги. Психологічна допомога – це комплекс профілактичних, лікувальних та евакуаційних заходів, які забезпечують збереження психічного здоров'я військовослужбовців як основи їх боєздатності. Виділяють наступні види психологічної допомоги: психологічне консультування; психологічна корекція; кризове втручання; психологічна реабілітація; психологічний тренінг; психотерапія.

Основними видами психологічної допомоги військовослужбовцям є такі, як:

- екстрена, оперативна психологічна допомога (на рівні роти, батальйону), що передбачає психологічну підтримку та психологічну корекцію;
- психологічна допомога на рівні батальйону, бригади, що полягає у наданні психологічної підтримки, проведенні психологічної корекції, психологічного консультування, психологічної реабілітації та психотерапії;
- на рівні шпиталю, лікарні, центру реабілітації – психологічне консультування, психодіагностика, психологічна корекція, психологічна реабілітація, психотерапія, психофілактика, психологічний розвиток.

Психологи зазначають, що запорукою попередження важких психологічних травм, збереження психічного здоров'я та запобігання наслідків впливу бойових стрес-факторів є опанування військовослужбовцями прийомами психічної саморегуляції та психологічної самопомоги. Це дозволить уникнути або зменшити прояв негативних психічних станів, зробити більш контрольованими поведінкові реакції.

Особливої уваги в умовах російсько-української війни потребує проблема надання психологічної допомоги ветеранам, які повертаються з зони бойових дій. Більшість воїнів мають ПТСР, що, переважно, пов'язано з втратою контролю над ситуацією або інтенсивними емоційними переживаннями.

Посттравматичний стресовий розлад проявляється через безсоння, уникання соціального оточення, депресивні стани, та, навіть, суїцидальні думки. Психологи акцентують увагу на тригерах – подіях, образах, або відчуттях, які можуть викликати раптове повторне переживання стресової ситуації чи психотравми (флешбек). Тригерами можуть бути звуки, запахи, або, навіть, просто відчуття (залежно від індивідуального досвіду). Такі військовослужбовці потребують особливого підходу щодо психологічної реабілітації з метою якомога швидшої ресоціалізації та повернення до повноцінного життя.

Варто зазначити, що психологічна реабілітація часто є необхідною не лише для військовослужбовців, а й для їх сімей. Цей процес включає спеціальну індивідуальну підтримку. Програми реабілітації надають не лише практичні інструменти для подолання стресу та депресії, а й сприяють відновленню сімейних зав'язків, адаптації військовослужбовців до нових соціальних ролей. Важливою складовою цього процесу є прийняття змін у поведінці та об'єктивне сприйняття реабілітованої особи як рівноправного партнера чи члена сім'ї. Тут ключова роль належить професійним психологам та психотерапевтам. Використання спеціальних програм дозволяє формувати теоретичні знання щодо управління депресивними думками, долати стресові розлади, конструктивно вирішувати конфлікти тощо. Ефективними можуть бути різноманітні тренінги з релаксації та саморегуляції, які допомагають справлятися зі стресом.

Актуальним на сьогодні є надання військовослужбовцям безкоштовної психологічної допомоги різними громадськими організаціями. На увагу заслуговує ГО «Вільний вибір» та створений нею мобільний додаток «База», за допомогою якого надається психологічна підтримка, проводиться психоедукація для військовослужбовців, ветеранів і членів їх родин. Додаток включає стабілізаційні вправи, майндфулнес-медитації, флешкарти з важливими речами і практиками, трекер настрою, психоедукаційні матеріали, поради, техніки самопомоги для подолання стресу, депресії та інших проблем, що виникають внаслідок травматичних подій. У додатку містяться корисні контакти для отримання психологічної та соціальної підтримки.

Отже, проблема психологічної допомоги учасникам бойових дій в умовах російсько-української війни є надзвичайно актуальною, потребує збільшення кількості центрів психологічної реабілітації, удосконалення існуючих та пошуку нових методів її надання.

ФОРМИ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ

С. Лисенко

К. Римар

Харківський Національний університет ім. Івана Кожедуба

Інформаційно-психологічний вплив може мати як позитивні, так і негативні наслідки. Особливу увагу слід приділити негативним наслідкам, таким як:

- створення у країні політичної напруженості та хаосу через маніпулювання суспільною свідомістю соціальних груп населення;
- дестабілізації політичних відносин між партіями, об'єднаннями й рухами для провокування конфліктів, недовіри, підозрливості, загострення політичної боротьби, провокування репресій проти опозиції і навіть громадянської війни;
- дискредитація міжнародного авторитету держави, її співробітництва з іншими країнами;
- створення в суспільстві, збройних силах атмосфери бездуховності й аморальності, негативного ставлення до культурної спадщини противника;
- зниження рівня інформаційного забезпечення органів державної влади та військового керівництва, управління військами, інспірація помилкових управлінських рішень;
- дезінформування населення про ефективність роботи державних органів влади, військово-політичного керівництва, підрив їх авторитету, дискредитація органів управління.

Захист особового складу від негативного інформаційно-психологічного впливу противника є критично важливим у сучасному світі. Одним з ключових аспектів цього захисту є розвиток критичного мислення та медіаграмотності серед населення. Крім того, важливо підтримувати позитивне самовизначення та здорове самопочуття, щоб зменшити вразливість до негативного впливу. Також варто вивчати та розповсюджувати надійну інформацію та навички розпізнавання маніпуляцій та дезінформації. В останні роки дедалі більше уваги приділяється інформаційній безпеці та захисту від кіберзагроз, оскільки це стає все більш актуальним в контексті розвитку інформаційних технологій.

Крім зазначених аспектів, ефективний захист від негативного інформаційно-психологічного впливу включає розвиток критичного мислення через освітні програми та тренінги, спрямовані на розуміння природи маніпуляцій та психологічних технік впливу. Важливо також створювати платформи для обговорення та аналізу інформації, що сприяють розвитку критичного погляду на події. Держава може відігравати ключову роль у впровадженні заходів інформаційної безпеки, зокрема шляхом регулювання медіа, розробки законодавства щодо дезінформації та сприяння розвитку незалежних медіа. Також важливою є підтримка психологічного здоров'я та

ресурсів для тих, хто стикається з негативним впливом, щоб запобігти психологічним наслідкам такого впливу.

В умовах триваючої війни основною метою інформаційно-психологічного впливу ворога є деморалізація та дезорганізація фронту і тилу, формування в українського населення та військовослужбовців атмосфери безнадійності та приреченості. Окрім цього, важливим завданням є руйнація внутрішньої згуртованості українців шляхом дискредитації військового та політичного керівництва держави, зміщення інформаційного фокусу на поразки та невдачі, розповсюдження повідомлень про зраду з боку союзників. Такі повідомлення спрямовані на формування в українців відчуття тривоги, страху та стійких переконань про безперспективність спротиву, зниження бойового духу та заохочення до капітуляції.

Ворожий інформаційно-психологічний вплив спрямований на роздмухування в українців панічних настроїв через можливу нестачу продуктів харчування, пального, медикаментів, товарів першої необхідності, загрозу техногенних катастроф та епідемій. Все це ворог робить для того, щоб спрямувати увагу пересічних українців та військовослужбовців із завдань оборони країни на власний порятунок.

Для захисту від негативного ворожого інформаційно-психологічного впливу необхідно усвідомити, що війна на інформаційному фронті запекла і безперервна. Відповідно, всю інформацію необхідно навчитися сприймати критично і без емоцій. Варто пам'ятати, що ворог має на меті не просто змусити українців повірити у щось, а, в першу чергу, – змінити поведінку (спричини певну діяльність, або ж бездіяльність). Тому в процесі сприйняття інформації необхідно ставити собі питання: «Кому і для чого було б вигідно поширювати таку інформацію?». Такі запитання стають своєрідним фільтром, який відсіює деструктивну інформацію і робить одержувачів значно менш вразливими до негативних інформаційно-психологічних впливів ворога.

Список використаних джерел

1. Навчальний посібник з національно-патріотичної підготовки особового складу Збройних Сил України на 2022 навчальний рік / Топальський В., Марасва В., Богачук О., Хруленко І. та ін. / За заг. ред. В. Мороза. К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2021. 162 с
2. Ільницька У. Інформаційна безпека України: сучасні виклики, загрози та механізми протидії негативним інформаційно-психологічним впливам URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/jun/4352/ilnicka0.pdf> (дата звернення 10.05.2024)

THE RESULT OF THE RESEARCH OF REVEAL THE IMPACT OF MEME CULTURE ON SOCIETY

A. Zinchenko

Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University

Meme culture has become an integral part of modern life, it plays a significant role in shaping the worldview, identity and perception of events by society. In the conditions of war, memes become even more important. War is a complex and traumatic experience that significantly affects the formation of a personality, especially given the hybrid nature of modern wars, which cover all spheres of society's life and change the social environment, culture, consciousness and affect the psychological state of people. All these processes today are reflected in memes, because they can be used to reproduce and spread information, cause emotional reactions and influence the mental state of an individual. Understanding the impact of meme culture on personality development can help in the development of strategies for psychological support and adaptation of people to stressful situations in war conditions, become a powerful tool for mobilizing people and preserving their identity.

We conducted our own research, the purpose of which was to reveal the impact of meme culture on society, its reactions and perception of events through memes.

The sample consisted of 180 respondents of various ages, but the vast majority were young people aged 18-25 (72.4% of the sample, 12.2% - respondents aged 25-35, 10.2% - over 45). A feature of the questionnaire was the involvement of Ukrainians who after the full-scale invasion remain in Ukraine (70% of the sample) and young people who left for the cities of Poland and obtain higher education in Polish institutions (30%, respectively). The first group of questions related to the general understanding of the relevance of the researched question, the understanding of the impact of memes on the psychological state of society.

As a result of the processing of the questionnaires, the following results were obtained (indicators for the 18-25% age category were separately selected, since it makes up a larger specific weight of the sample). 68.4% of respondents often watch memes, 14.3% have their favorite collection, 17.3% do not pay attention to them. If we focus on respondents aged 18-25, then 77.3% of the sample often watch memes and 22.7% have their own collection.

Viewing memes psychologically relieved 58% of the sample at the beginning of a full-scale invasion. If we take young people separately, this figure is 77.2% of the sample. In general, 74.5% of respondents believe that society needs memes. If we take representatives aged 18-25, this figure reaches almost 100%. 71.4% of respondents responded positively to the question of whether memes affect mood and 100% in the case of youth representatives. In total, 72.4% of respondents believe that memes during war are a way to distract. As for young people, this indicator reaches 94%.

The second group of questions are questions that should assess the influence of memes on mental cognitive processes.

Regarding the impact on mental cognitive processes - memory and imagination - opinions were divided as follows. 43.9% of the sample believe that memes develop memory, 28.6% did not think about it. Regarding imagination, 74.5% answered that memes develop imagination and only 10% do not see the connection between these phenomena. The structure of young people's answers almost coincides with the general sample. In addition, 78.6% of the total sample call memes creativity (among young people, this indicator increases to 83%).

The third block of questions is focused on evaluating the behavioral component of respondents in the media space regarding the use of various types of actions with memes. 50% of the total sample pay attention to "meme accompaniment of events" (among young people, this indicator is higher and reaches almost 87%). At the same time, 12.2% of the total sample think that only those who have a lot of free time watch memes. In addition, 11.2% of respondents pay attention to meme support, because memes are a tool of propaganda.

It is interesting that 82.7% of the sample believe that enemy memes have no influence on the psychological state of Ukrainian society. In addition, 6.1% of respondents feel such an influence on themselves. It should also be noted that almost half of the total sample never created memes, which cannot be said about young people. According to the answers, 68.2% of respondents in this category tested themselves as a meme creator. It is also important that 71.4% of the total sample mark (Like) under the memes they really liked (as for young people, this indicator increases to 85%), 13.3% do not mark memes, and 11.2% never mark anything at all in social networks.

Slightly lower activity regarding meme reposts. Out of the total sample only 36.7% repost memes if they really liked them, 32.7% – never, 28.6% – sometimes. The structure of answers among young people is almost the same.

Another behavioral component in the media space is comments. In the total sample, we note 57.1% of respondents who never leave comments under memes, 26.5% – do it sometimes when they have time, 15.3% – leave if the topic intersects with their interests. The structure of answers among young people is almost the same.

So, in the context of our work, the following conclusions can be drawn based on the results of the conducted research. Memes are a multifunctional tool that plays an important role in the psychological state of society in wartime.

Memes can be used for emotional expression, unity of society, dissemination of information, they can be a source of historical information, propaganda, increase the moral and psychological state with the help of humor, contribute to the development of psychological stability. Thus, we can talk about an informational function (memes can quickly spread information about war, both true and false; this can be useful for

raising people's awareness of the situation, but can also lead to the spread of misinformation), social (memes can create a feeling unity and commonality among people who are have similar emotions and experiences), political (memes can be used for propaganda and manipulation of people), psychological (a meme can help people develop psychological resilience in the face of war, it can help people maintain optimism, hope and a sense of humor in difficult situations), emotional (memes can help people express their emotions related to war, such as fear, anger , anxiety, joy etc. and cope with the psychological trauma and stress associated with military actions).

The results indicate the awareness of the sample in the meme culture and its significant involvement in it at the subconscious level. The proactivity of the sample in terms of behavior in social networks in relation to the creation and promotion of memes suggests that it is possible to use memes as a therapeutic tool and to emphasize one's identity.

However, it is important to use them with caution and be critical of the information they contain. Therefore, memes should be used taking into account the principles of media education, information hygiene and the formation of responsible behavior in the media space.

THE RESULTS OF THE RESEARCH THE ATTITUDE OF CADETS TO ARTIFICIAL INTELLIGENCE, PROSPECTS AND RISKS OF ITS USE IN THE EDUCATIONAL PROCESS

A. Olikhnovich,

Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University

The relevance of determining the directions and methods of development of military personnel with the help of artificial intelligence is due to a number of factors. First of all, this is the rapid development of artificial intelligence in itself, which permeates all spheres of human activity, and the continuous development of information and computer technologies not only enables, but also accelerates this process. The military sphere is no exception, and the course of the modern Russian-Ukrainian war confirms the fact that the role of artificial intelligence in military affairs is growing. The second, artificial intelligence today refers not only to the technical sphere, but also covers the thinking, cognitive, emotional sphere of the individual, and often without the person's awareness of this.

In order to understand the level of awareness among military personnel of the essence and importance of AI in the modern world, to identify the attitude towards it and the degree of its involvement in the process of training and self-development, we conducted a survey. The total sample was 144 respondents. The representatives of the sample are participants in the educational process of military universities.

Most of the sample consisted of young people aged 18-24 (79.4%). Fewer responses were received from respondents aged 25 to 34 (10.6%), 4.3% from 35 to 44, and 5.7% from 45 and over.

Military education recipients accounted for a significant percentage of our sample (66%), 24.8% of respondents combine study and duty, and 9.2% are currently working (the field of activity is related to the military).

AI is quite a popular topic, evidence of this is the fact that 68.1% of the sample heard about AI and understand what it is, 31.2% of the sample answered: «Heard, but I don't really understand»/ And only 0.7% show no interest in AI.

The fields of application of AI are diverse. The focus of our research was educational activity as a leading factor in personality development (while studying at a military college). In our research, 39.7% of the sample confirmed that they participated in training or teaching where AI technologies were used, 11.3% were not sure whether the training was organized with its help, and 48.9% of respondents answered that they did not study with the help of AI.

And although such a percentage is significant, there is experience in communicating with the help of AI (chat bots, Internet assistants etc.). Also, it can be assumed that they did not know that they were being trained by AI. So, for example, among the questions of the questionnaire were those that involved determining who created the message (picture, text). Here, the skills of the sample were distributed: with regard to text messages, on average, more than 70% indicated the correct answer, with regard to pictures, the vast majority of the sample (almost 83%) was wrong. This means that even using AI requires a person to have developed skills, analysis, critical thinking, emotional intelligence etc.

Today it can be argued that AI is quite affordable and easy to use. This is confirmed by 63.1% of the sample, whose representatives tried to apply AI in the educational process (it is interesting that, for example, 83.8% of respondents are well acquainted with chatGPT and even actively use it, but probably not for educational purposes). 36.9% have not yet fully explored the possibilities of AI and, accordingly, have not specifically tried to use it for self-development.

One of the questions of the survey was to identify the advantages of working with AI. The emphasis was primarily on the answers of those who already have experience using AI, but the opinion of the rest of the sample on identifying potential benefits was also interesting.

Among the identified advantages is saving time for searching and processing information (63.4% of respondents indicated this). This may indicate an awareness of the convenience, speed, and quality of AI information delivery. 37.3% of the sample noted the availability of education (including the availability of various applications, platforms for self-development), 28.9% identified the possibility of automating evaluation and tracking the dynamics of changes.

Among the shortcomings, doubts about the quality of information were noted (47.2% of respondents noted this), 35.9% emphasized the distribution of unverified data, problems with confidentiality and data security were noted by 35.9% of respondents.

An important finding from the survey results is that 86.1% believe that the use of AI can improve the quality of education. This suggests that AI is considered as a tool for increasing the efficiency of the educational process, additional opportunities for self-development, openness to its application. This is confirmed by the fact that 71.1% noted a positive attitude towards the implementation of AI in the educational process, and only 14.8% showed indifference in this matter. 12.7% of respondents reported that they are concerned about the wide spread of AI and 1.4% are outraged, which indicates the possible risks of its use.

So, in general, it can be concluded that the cadets have a positive disposition towards using AI for the purpose of personal development, however, its involvement requires awareness of not only the opportunities, but also the threats of its use.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

СУЧАСНА ВІЙНА: ГУМАНІТАРНИЙ АСПЕКТ

VII МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ
ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ПОВІТРЯНИХ СИЛ імені ІВАНА КОЖЕДУБА

Відповідальний за випуск *В. Кротюк*

Комп'ютерна верстка *К. Яндол*

Комп'ютерний дизайн обкладинки *Д. Клочко*

Техн. редактор *М.В. Дудко*

Коректор *Н.К. Гур'єва*

Формат 60 × 84/16

Ум.-друк. арк. – 6,00

Підписано до друку 19.05.2022

Ціна договірна   Тираж 100 пр.   Зам. 0329-17

Видавництво Харківського національного університету

Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2535 від 22.06.2006 р.

Адреса видавництва: 61023, Харків-23, вул. Сумська, 77/79

Віддруковано з готових оригінал-макетів у друкарні ФОП Петров В.В.

Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.

Запис № 2480000000106167 від 08.01.2009 р.

61144, Харків, вул. Гв. Широнінців, 79в, к. 137

тел. (057) 778-60-34 e-mail: bookfabrik@mail.ua